

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bize de Banaz'da Pir Sultan Derler

Ali Haydar Avcı

**YENİ BELGE ve
BİLGİLER IŞIĞINDA
PİR SULTAN ABDAL**

Cumhuriyet
kitapları

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://irantey.org>

ALİ HAYDAR AVCI

BİZE DE BANAZ'DA PİR SULTAN DERLER

**Yayın Hakları
Çağ Pazarlama Gazete
Dergi Kitap Basın ve Yayın A.Ş.**

ISBN 975-6747-65-X

Mart 2004

**Yayın Yönetmeni:
Derya AYYILDIZ**

**Düzeltili:
Erdoğan AYDIN**

**Baskı:
Kurtiş Matbaacılık
San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Dağıtım:

**Türkocağı Cad. 39/41 (34334) Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 514 01 96 Fax: (0212) 514 01 95**

email:ckk@cumhuriyet.com.tr

ALİ HAYDAR AVCI

BİZE DE BANAZ'DA PİR SULTAN DERLER

(Yeni Belge ve Bilgiler Işığında Pir Sultan Abdal)

Cumhuriyet
k i t a p l a r ı

İçindekiler

Önsöz.....	7
1. Giriş.....	11
2. 16. Yüzyılın İlk Yarısında Rum Eyaletinde Ortaya Çıkan Ayaklanmalar ve Bunların Pir Sultan’a ve Bölgeye Etkisi.....	15
3. Pir Sultan Abdal’ın Kalender Çelebi Ayaklanmasıyla İlişkileri.....	28
4. Kalender Çelebi’nin Yürüyüş Güzergâhı, Mahmut Paşa’nın Konuyla İlgili Arzı ve Pir Sultan’ın Deyişlerinde Yansımaları....	40
5. Yıldız Dağı ve Banaz Köyünde Konaklayan “Şah” ve Eyleme Katılan “Gaziler”.....	55
6. Pir Sultan Abdal’ın Yaşadığı Döneme İlişkin Diğer Kanıtlar ve Şah İsmail Hatayi ve Şah Tahmasp’la İlgili Deyişler.....	75
7. 16. Yüzyılda Rum (Sivas) Eyaletinin Sınırları ve Sivas Beylerbeyi -Yeni Bir- Hızır Paşayla İlgili Belgeler.....	86
8. Pir Sultan Abdal-Balım Sultan İlişkisi ve Zaman Belirlenmesi Açısından Önemi.....	95
9. Pir Sultan - Hızır Paşa İlişkisi.....	102
10. Pir Sultan’ın Asılmasıyla İlgili Önemli Bir Deyiş ve Asılma Sonrası Yakılan Ağıt.....	120
11. Belgelerde Osmanlı Yönetiminin Alevi-Kızılbaş Toplumuna Karşı Yaklaşımı ve Bunun Pir Sultan’a Yansıma Boyutu.....	124
12. Deyişlerde Geçen Kimi İpuçlarının Tarihsel Kaynaklarla Bir Arada Değerlendirilmesi.....	136
13. Pir Sultan Abdal’ın Şah Kalender Eylemiyle İlgili Diğer Deyişleri ve Açıklamalar.....	145
14. Pir Sultan’a İlişkin Kimlik Tartışmaları ve Deyişlerde Yansıyan Coğrafya.....	163

15. Kırsal Alan Yaşamının Pir Sultan'ın Deyişlerine Yansıması.....	186
16. Pir Sultan'la İlgili Kimi Düzeltmeler.....	191
16.1. Aşık Ali İzzet'in "Pir Sultan Demeleri.....	191
16.2. Pir Sultan-Kul Himmet İlişkisi, "Bende"nin Bir Deyişi ve Bir Yanılgı.....	203
16.3. Pir Sultan Abdal'ın Eylemlerine "Kanit" Sayılan Er Mustafa'nın Deyişi.....	208
17. Deyişlerinden Seçmeler.....	213
18. Sözlük.....	305
19. Kaynakça.....	313
20. Dizinler.....	321
20. 1. Deyişler Dizini.....	321
20. 2. İnceleme İçindeki Deyişler Dizini.....	326
20. 3. Yer, Kişi ve Topluluk Adları Dizini.....	329

ÖNSÖZ

“Bir hüznün soyadadır Pir Sultan”

Hilmi Yavuz

Bireysel bağlamda farklı ve üstün yeteneklere sahip olan, söylemi ve eylemi toplumların özlemiyle örtüşen kişiler sağlam bir savunma sistemi ve güvencesi bulunmayan geleneksel ve kapalı toplumlarda bir anda etkili ve saygın bir konuma yükselir. Hayran olunan, imrenilen ve peşinden gidilen bireyler haline gelir. “Yol aşkı”yla yanıp tutuşan ve bu uğurda her türlü cefayı göze alarak ağır bir bedel ödeyen Pir Sultan Abdal’ın da yüzyıllar boyunca toplumun belleğinde, sazında ve sözünde yaşamasının en büyük nedenlerinden biri sanırım budur.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Osmanlı dönemi halk direnişinin en önemli simgelerinden biri olan Pir Sultan, söylemi oldukça güçlü, özgün bir ozandır. Değişlerinde işlediği konular çok yönlü ve kurgusu sağlamdır. Söylemindeki renklilik ve derinlik, ezilen toplumsal kesimlerin dili ve deyimleriyle olan uyum, günceli ve bireysel olanı dile getirirken tarihsel ve toplumsal olanı yakalaması değişlerinin etkisini artıran ve yaygınlık alanını genişleten unsurlardır.

“**Pir Sultan olayı**”, Anadolu halkına karşı yüzyıllardır yürütülen saldırganlık ve geleneksel egemenlik anlayışının ortaya çıkardığı çelişki ve çatışmaların ürünüdür. İnsanı insana düşüren bu yapı, yüzyıllar boyunca Pir Sultan’ın kişiliğinde gözlediğimiz “olaya” benzer birçok olayın yaşanmasına sebep olmuştur. Oysa ki, toplumlar ezme, yok etme, dönüştürme ve talan yöneliminden uzak biçimde birbirini saygı ve hoşgörüyle karşılayarak barış içinde birarada yaşamayı öğrenebilseydi, uygarlıkların, kavim ve kültürlerin harman olduğu bu coğrafyada bugün inanılmaz bir gelişmişlik düzeyi yakalanabilirdi. Fakat bunlar olmadı. Bugün bu

“olmazlığın” nedenini araştırmak önemli sorumluluk olarak karşımızda durmaktadır. Bunca acı ve kırım neden yaşandı? Yařanan bunca olumsuzluklardan insanlık ne kazandı? Bu coğrafiyayı yüzlerce yıldır egemen kesimlerle aynı çizgiyi paylaşmayan topluluklardan arındırma çizgisinin arkasındaki dűřünsel yapı nedir ve bu siyasal gelenek ve dűřünce sisteminin günümüze yansımaları nelerdir? Bu ve benzeri soruların bir yanıtı olmalıdır. Bunlar, çoğunlukla görmezden gelinen bir boyuttur.

Tarihin bűtűnsel ve doėru kavranıřı için sanırım sorunları biraz daha açmak ve soruları sűrdűrmekte yarar bulunmaktadır. Toplumlarda neden hep zora dűřműřler, çaresizler, yoksullar, baskı altında tutulanlar eylemi ya da söylemiyle direniře geçer? Direniřlerin sebep ve sonuçları, toplumsal yařama yansıma boyutları nelerdir? Ayrıca eylemlerin bastırılmasıyla birlikte ortaya çıkan sonuç yalnızca “birkaç bař”ın gitmesi midir? Durum bűyleyse Pir Sultan benzeri “bařverenler”in adları neden unutulmaz? Bıraktıkları “iz” neden toplumların belleėinden silinmez? Bu soruların yanıtını vermek kuřkusuz kolay deėil. řurası açık ki, soruların çoėalmadıėı, yařama dair itirazların olmadıėı toplumlarda toplumsal geliřmeleri yakından izlemek ve yakalamak műmkűn deėildir.

Bu baėlamda irdelediėimiz ve Pir Sultan Abdal’ın asılmasına uzanan direniřin nedeni, Osmanlı yűnetiminin uygulayadeldiėi geleneksel arındırma çizgisinde aranmalıdır. Bu tip deneylerde uygulanan “kul”lařtırma ve talan zihniyeti belli bir sűre sonunda toplumların karřısına aėır bir “bedel” çıkarır. Bu nedenle bugűnű anlamak için geçmiře nesnel bir gűzle bakmak gerekmektedir.

Toplumlar “ne”, “neden”, nasıl”, “nerede” ve “ne zaman” sorularını kendilerine sormadıkları ve kendileriyle her koşulda hesaplaşmadıkları sűrece, doğru bir toplumsal bilinç oluşturarak sağlıklı bir ilerleme kaydetmeleri műmkűn değildir. Dolayısıyla tarihsel ve toplumsal bilinci sağlıklı bir şekilde oluşturmak için bu alandaki çalışmaların ve benzeri sorulara ilişkin arayışların artarak sűrmesi gerekiyor. Bizim alışmamızda bu arayışın bir sonucudur.

Bu alışmalar tarihin ve kültürün resmi olmayan yüzünden okunmasıdır. Uzun yıllara dayanan bu araştırmalarda ulaştığımız sonuçlar, umarız okuyucunun yeni ufuklara açılmasını sağlar. Bu kitapla amacımız, bilinen söylence ve bilgileri yinelemek değildir. Konuyla ilgili yeni araştırmalar, yeni görüş ve düşünceler sunmak, olanaklar elverdiğince belge ve kanıtlara dayalı biçimde konuya ilişkin çelişki ve karanlıklara ışık düşürmektir. Bununla bağlantılı olarak araştırma ve incelememizde öncelikle Pir Sultan'ın yaşamını ve kendisini çevreleyen koşulları aydınlatmaya yönelik bir çizgi izlenmiştir.

Bunların dışında Pir Sultan'ı doğrudan okumak ve araştırmak isteyenler için sözlü ve yazılı kaynaklardan derlediğimiz yayınlanmayan deyişlerini ve yayınlanan kimi deyişleriyle önemli farklılıklar gösteren bazı çeşitlenmeleri de bu çalışma içerisinde sunmayı gerekli gördük. Yoğun ve yorucu bir çalışma olmasına karşın Pir Sultan Abdal'ın dergi ve kitaplarda yayınlanmış ve ayrıca bizim derlememiz olan yayınlanmamış bütün deyişlerini - eşitlenmelerle birlikte 650'ye yakın deyişi- ezenle karşılaştırarak öncelikle farklılıkları tespit ettik ve elimizdeki eşitlenmelerden - el yazmaları, sözlü kaynaklar ve daha önce yayınlananlar da dahil olmak üzere- hangisi daha düzgünse onu yayınlamayı yeğledik. Bazı yerlerde ise Alevi-Bektaşı kavramlarına, düşünce ve kültür dünyasına yabancılıktan ve okuma yanlışlıklarından kaynaklanan bozuklukları elimizde bulunan derleme ve eşitlenmelere bakarak mümkün olduğunca düzeltme yoluna gittik.

Gcl bir olasılıkla köylerde-kentlerde kimi ellerde sandıklarda saklanan el yazmalarında konuyla ilgili bazı yeni ipuçlarına ve bir kısım yeni deyişlere daha rastlanabileceğini düşünüyoruz. Fakat bu kaynakların bir an önce kaybolmadan ve rtlmeden gün ışığına çıkarılması ayrı ve önemli bir görev olarak karşımızda durmaktadır. Elleriinde bu türden malzeme bulunanların bunları araştırmacılara ulaştırması öncelikle kendi tarihleri ve kültürlerine hizmet olacaktır. Fakat bunların çoğu anlaşılmaz bir şekilde - bilinçsiz olarak- gün ışığına ıkarılmaktan ve topluma

sunulmaktan sakınılmaktadır. Araştırmalarımız sırasında bu türden anlamsız davranışlarla biz de karşılaştık. Oysa biliyoruz ki, toplumlar kültürleriyle, yarattıkları ve insanlığa sundukları değerlerle var olur, saygın ve etkin olur. Bu konu bu anlamda da önem taşımaktadır.

Yine araştırmamız sırasında bir çok belgeyle birlikte Pir Sultan'ın elimizde bulunan bütün deyişlerini -çeşitlenmelerle birlikte- dize dize, sözcük sözcük tarayarak değerlendirmeye tabi tuttuk. Ayrıca belgelerle karşılaştırarak ilginç ve önemli sonuçlar elde ettik. Okuyucular bunları da çalışmamız içerisinde görecektir.

İncelemelerimiz sonucu Pir Sultan'ın bazı deyişlerinin başta Hatayi olmak üzere Alevi-Bektaşî aşıkların deyişleriyle karıştığını gördük. Aynı düşünce ve kültür dünyasını paylaşmalarından dolayı bunları kesin olarak ayırt etme olanağı bulunmadığından mümkün olduğunca bu çeşitlenme ve karışıklıkları dipnotlar halinde gösterdik. Bu araştırma elbette konuyla ilgili ilk çalışma olmadığı gibi son çalışma da olmayacaktır. Umarız bu konuda gelecekte daha ileri adımlar atılabilir, kesin aydınlatılamamış kimi noktalar daha net açıklığa kavuşturulabilir.

Son olarak çalışmamıza, eleştiri ve önerileriyle katkı sunan değerli arkadaşım Erdoğan Aydın'a, gerek Çorum bölgesiyle ilgili bazı yer isimlerinin tespiti, gerekse deyişlerin derleme aşamasında ve elindeki defterleri vererek katkılar sunan arkadaşım Can Yoksul'a ve cönklerden yaptığı derlemeleri bize gönderen Dr. Doğan Kaya'ya en içten saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Yeni çalışmalarda buluşmak dileği ile...

Aachen, 25 Aralık 2003

A. Haydar Avcı

1. Giriş

Pir Sultan Abdal, Anadolu Alevi-Bektaşî toplumunu yüzyıllar boyunca derinden etkileyen en önemli halk ozanlarından biridir. Bu etkinin kökeninde asılarak öldürülmesi olduğu gibi, Pir Sultan'ın coşku ve kararlılığını yansıtan ve toplumun eğilim ve özlemiyle örtüşen deyişlerinin gücünü de unutmamak gerekir. Gerçekten de, Alevi toplumunun, duygu ve düşünce dünyasını geniş biçimde kucaklayan ve kurgusu oldukça sağlam olan bu deyişlerden etkilenmesi kaçınılmaz. Hatta, geleneğin güçlü olduğu geçmiş dönemi bir yana bırakalım, günümüzde bile bu deyişler aynı şekilde etkilidir ve coşkuyla söylenmektedir.

Günümüz açısından değerlendirecek olursak, değişen dünya ve yaşam koşulları gereği çoğunlukla büyük kentlere göç eden ve hızlı bir çözülme sürecine giren Alevi toplumunda Pir Sultan Abdal ortak değerler bağlamında kuşkusuz en önemli simgesel unsurlardan biri haline gelmiştir. Başka bir deyimle Pir Sultan, halkın iyiden, güzelden, daha eşit, adil, baskısız ve talansız bir yaşamdan yana sürekli değişen ve gelişen toplumsal boyutlu özelemler dünyasının önemli bir simgesidir.

Deyişlerinden anladığımız kadarıyla yoğun ve derinlikli bir düşünsel birikime ve duruş noktasından ödün vermeyen bir kişiliğe sahip olan Pir Sultan'ın, dönemin gelişmeleri ve konuyla ilgili anlatılardan yola çıkarak fırtınalı bir yaşamı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu fırtınaların sonunda büyük sıkıntı ve acıların yaşandığı da ayrı bir gerçek. Konuyla ilgili bugüne dek bir çok araştırma yapılmış olmasına karşın, henüz olayın kesinliğe varan biçimde açıklığa kavuşturulduğunu söyleyemeyiz. Bu araştırmalar belki bir çok noktada ipuçlarının yakalanmasına yardımcı oldu, yeni ufuklar açılmasını sağladı, fakat olayı çözmeye yetmedi.

Uzun zamandır bu alanla ilgili olarak araştırma ve incelemeler yaparken bizi bilinenlerden farklı sonuçlara götüren yeni belge ve bilgilere ulaştık. Bu bulgular, bizde böyle bir çalışmanın yapılması gerekliliği düşüncesini ortaya çıkardı. Bu çalışma da, bu bağlamda ortaya çıkan bir araştırmadır. Çalışmamızda yeni ve en önemli boyutlardan biri -belli bir tarihsel zemin ve belgeler üzerine oturtulmuş diğer bölümlerle birlikte- 1560 yılında Sivas (Rum) eyaletinde beylerbeyilik yapan yeni bir Hızır Paşa'ya ilişkin somut belgelerin sunulmasıdır. Sanıyorum bu belgeler bir çok çelişkinin ve karmaşıklığın giderilmesine büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

Tarihin karanlıkta kalmış sayfaları aralandığında ve olaylara sorgulayıcı bir gözle bakarak konuya nesnel bir temelde yaklaşıldığında sorunları gerçek boyutlarıyla kavramak ve çözmek kolaylaşacaktır. Bu anlamda yaptığımız bir bakıma karanlıkta kalmış “yitik sevdalar”ın arayışıdır. Zorluk ve sıkıntıların çok olduğu bir yolda dünden bugüne bunca zamanın koyu karanlığını aralamak, bunca dokunulmayan ve gizli kalanın üstüne yürüyerek karanlığa ışık sızdırmak kolay iş değildir. Bir halk deyiminde söylendiği gibi “dert bir olaydı, ağlaması kolaydı.” Diyeceğimiz o ki, kendisiyle hesaplaşma süreci yaşamayan; değerlerini, tarihsel ve toplumsal birikimini yeterince gün ışığına çıkaramayan toplumlarda aydınlanmayı sağlayabilmek için sıkıntılara katlanmak bir bakıma zorunlu olmaktadır.

Burada tartışmasız bir gerçeğin altını çizmek gerekiyor. Bir toplum geçmişini ne kadar görebiliyorsa, geleceğini de o kadar görebilir. Belleği zayıf, bilinci bulanık ve çarpıtılmış toplumların neden yalpaladığı, neden geleceğe ilişkin sağlıklı bir altyapı oluşturamadığı ve neden adaletsizlik ve haksızlıklara karşı çözümler üretmekte zorlandığı bu açıdan bakıldığında kolaylıkla anlaşılır. Çünkü geçmişini bilmeyenin, geçmişinden dersler çıkarmayanın aydınlık bir geleceği olamaz. Pir Sultan Abdal’la ilgili bu çalışmamız bu açıdan geçmişi çok yönlü ve derinlemesine kavrama ve bugüne bağlayabilme uğraşının boyutlarından biridir.

Pir Sultan olayı gibi karmaşık ve çelişkilerin çok olduğu bir

konuyu incelerken özellikle çalışmada kullanılacak yöntem konusu önem kazanıyor. Yeterli ve açık kaynakların bulunmadığı bu tür konularda yöntem konusundaki eksiklikler çalışmanın gidişini kaçınılmaz olarak etkiler. Hatalı ve eksik değerlendirmelerin ortaya çıkmasına sebep olur. Böyle bir durumu en aza indirmek için bize göre izlenmesi gereken yol şunlar olmalıdır:

1. Konuyla ilgili tarihsel verilerin -kaynaklarda verilen bilgi ve belgelerin- ayrıntılı dökümünün yapılması ve incelenmesi,

2. Pir Sultan'ın deyişlerinin derinlemesine ve karşılaştırmalı çözümlerinin yapılması ve konuyla ilgili söylencelerle birlikte birtakım tarihsel olaylar, belge ve bilgilerle karşılaştırılmasından elde edilen sonuç ve bağlantıların ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi ya da başka bir deyimle çözümleme ve karşılaştırma yönteminin çok yönlü bir şekilde kullanılması.

Sözlü kültür geleneği ve kuşaktan kuşağa yapılan her aktarımda ortaya çıkan değişiklik, katmalar ve çıkarmalar konunun karmaşıklaşmasına ve bir çok gerçeğin sisler altında kalmasına neden olmuştur. Bu noktada genellikle taraflı, çelişkili ve eksik resmi Osmanlı belgeleri dışında elimizde başka kaynak bulunmadığına göre -karşı bilgi kaynağı oluşturma bağlamında- bu deyişleri ve söylenceleri en ince ayrıntısına varıncaya değin çok yönlü bir şekilde taramak ve değerlendirmek bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Muazzam bir duygu ve düşünce derinliği olan Pir Sultan'ın deyişleri bu anlamda öncelikle önemli bir dayanak oluşturmaktadır. Bu konuda özetle diyeceğimiz şu ki, Pir Sultan'ın deyişlerinde gözlemlediğimiz anlatım, Osmanlı Ortaçağının ve Anadolu halk direnişinin tüm temel unsurları ve dönemeçlerinin özlü bir tanıklığıdır. Bu anlamda belgesel bir boyutu vardır.

3. Yöresel söylence ve anlatıların ışığında, deyişlerinde Pir Sultan'la ilgili bilgiler veren aşıkların verdiği bu ipuçlarının değerlendirilmesi,

4. Pir Sultan'ın deyişlerinde geçen yer isimleriyle ilgili topografik bilgilerin çıkarılması, dönemin olayları ve belgeleriyle karşılaştırılması,

5. Bütün bulguların toplamından yeni bir senteze ulaşılması.

Bu çalışmada, konuyla ilgili değişik boyutlu çözümler üretmek için bizim izlediğimiz yöntem de genel olarak bu çizgidir.

Aslında böyle bir yaklaşım ve “toplumsal tarih anlayışı”yla Pir Sultan Abdal’ın yaşamına ve kendisini çevreleyen koşullara derinlemesine ışık düşürmek bir anlamda halkın tarihini aydınlatmak anlamına gelmektedir. Çünkü bu boyut tarihin gizlenen -karanlıklar içinde kalmış ya da bırakılmış- arka yüzüdür. Toplumsal olayların gizlenen arka yüzünü öğrenmek ise, geçmiş i doğru kavrama, günümüz ve gelecek adına dersler çıkarma ve çözümler üretebilmenin “olmazsa olmaz” koşuludur. Bu bağlamda Pir Sultan olayına ilişkin kullandığımız bu inceleme yönteminin sorunun kavranışına farklı bir boyut getireceğini umuyoruz.

2. 16. Yüzyılın İlk Yarısında Rum Eyaletindeki Ayaklanmalar ve Bunların Pir Sultan’a ve Bölgeye Etkisi

Konuya girerken “çatışma” kavramını öncelikle biraz irdelemek sorunun derinliğine inebilmek için yararlı olacaktır. Genel olarak çatışma, farklılıklar sonucu çelişme ve uzlaşmazlığın derinleşmesi, uyum içinde bir arada yaşama koşulunun ortadan kalkarak söz, davranış ve uygulamalarla çekişme haline dönüşmesi durumudur. Çatışmanın temelinde taraflardan birinin diğerini bastırma, denetim altına alma ve yönlendirme isteği yatar. İçinde bulunulan koşullara -zamana ve zemine- göre çatışmanın boyutları ve yoğunluğu çeşitlidir. Bunlar düşünce ve kültür çatışmasından, ekonomik ve siyasal boyutlu çatışmaya kadar örtülü veya açık olarak yaşamın bütün alanlarında farklılaşabilir. Aslında farklılıkların yoğun olduğu, çelişmelerin kesintisiz sürdüğü toplumların değişim ve yapılanma sürecinde çatışmalar bir noktada kaçınılmazdır. Diğer bir deyişle bir anlamda değişim ve dönüşümün doğal sonucudur. Osmanlı yönetiminin, Pir Sultan Abdal’ın da içinde bulunduğu Alevi-Bektaşî-Kızılbaş¹ toplumuyla yaşadığı çatışmalı durum sistemin yapısal özelliklerine uygun olarak neredeyse bu alanların tümünü kapsamaktadır.

Osmanlı toplumsal düzeni içerisinde Aleviler gibi farklı yaşam

¹ Selçuklu ve Osmanlı kaynaklarında direniş eylemlerinden söz edildiğinde sık sık “**ayağı çarıklı, kızıl börklü Türkmenler**”in bahsi geçmektedir. Bu “**kızıl börk**” zamanla kimliği/aidiyeti yansıtıcı toplumsal bir simge haline gelmiştir. Belli bir duruş içerisinde bulunan ve bu simgeyi sahiplenilen topluluklar süreç içerisinde -özellikle yaygın olarak 15. yüzyıldan itibaren- “**Kızılbaş**” diye anılacaktır. Bu tanımlamada Safevî Dergahının kurumsallaşmasının ve müritlerini bu şekilde tanımlamasının da büyük etkisi olduğu söylenebilir.

biçimi ve düşünce dünyasına sahip olan topluluklar yönetim tarafından sürekli aşağılanan, horlanan; kaba, görgüsüz, cahil, biddrak (kavrayışı kıt), eşirra (azgınlar) ve bozguncular olarak nitelenen ve baskı altında tutulan kesimlerdir. Bu kesimin, sistemin yapılanması ve yöneticiler açısından reaya² olmak dışında başka bir konum ve işlevi söz konusu değildir. Doğallıkla yönetim tarafından sergilenen bu yaklaşım ve bu yaklaşımın ortaya çıkardığı davranışlar kaçınılmaz olarak belli tepkilerin oluşumu ve dışı vurumuna yol açar. Dolayısıyla sorunun derinliği ve çözümü açısından öncelikle karşıtılar arasındaki çelişki ve üzerinde durduğu değerler dünyasını iyi kavramak zorunlu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda Pir Sultan olayını anlayabilmek için, öncelikle yaşadığı çevreyi ve içinde bulunduğu koşulları iyi anlamak gerekiyor. Kaldı ki, hiçbir olayı kendisini çevreleyen koşullardan soyutlayarak anlamak ve çözümlemek mümkün değildir. Konuya bu şekilde girecek olursak, Pir Sultan Abdal'ın yaşamını ve değişlerinin oluşumunu etkileyen önemli unsurlardan birinin de, 1511-1527 arası Rum eyaletini kasıp kavuran ve tamamına Alevi önderlerin öncülük ettiği ayaklanmalar olduğunu söylememiz gerekir. Bu durum çeşitli belge ve değişlerdeki ipuçlarından açıkça anlaşılmaktadır. Fakat burada bir durumun altını özellikle çizmek gerekir. 16. yüzyılda ortaya çıkmış Alevi toplumunun ağırlığını oluşturduğu direnişleri yalnızca toplumlar arası inanç ayrılığı ve çatışması biçiminde algılamak ve yorumlamak doğru değildir. Olayda inançsal boyutlu motiflerin bulunması özünü değiştirmez. Çatışmaların temelinde sistemin toplumsal, kültürel ve ekonomik bakımdan bozulmuşluğu ve ürettiği değerler çeşitli yollarla talan edilen üretici kesimlerin düzenden hoşnutsuzluğu bulunmaktadır.³

² “Reaya” tam sözcük karşılığı olarak “sürü” anlamına gelmektedir. Fakat Osmanlı toplum düzeni içerisinde daha çok sultanın “**toprağa bağlanan ve vergi vermekle yükümlü bulunan kulları**” anlamında kullanılmıştır.

³ Başka araştırmacılar da benzeri düşünceleri taşımaktadır. Örneğin, Cevdet Kudret, “16. yüzyılda Alevi ayaklanmalarını yalnız tarikat ayrılığına

Bu durum doğal olarak Anadolu Alevilerini ve ezilen diğer toplumsal kesimleri adil bir düzen ve haksızlıklardan uzak duran adaletli yöneticiler aramaya yöneltmiştir.

Nesnel bir bakışla ve özenle irdelendiğinde bu ayaklanmaların, kuşkusuz görünen ya da görünmeyen kendine özgü birçok sebep ve boyutları vardır. Ortaya çıkan en önemli neden ise, bölgede yaşayan, büyük çoğunluğunu göçebe ya da yarı göçebe Türkmen aşiretlerinin yaşadığı merkezi baskı ve adaletsizliklerdir. İşte bunlar Alevi toplumunu, Pir Sultan'ın yetişme sürecini ve kişiliğini derinden etkilemiştir.

Bu anlamda Pir Sultan'ın yaşamından bazı kesitlerin aydınlanmasına sunduğu katkı nedeniyle sanırım 1511-1527 arası (ve Şah Kulu eylemi hariç tamamının başlangıç noktası Orta Anadolu olup), ağırlığını Alevi-Bektaşî toplulukların oluşturduğu eylemlere kısaca bir göz atmakta yarar bulunmaktadır.

Yavuz Sultan Selim 1512 yılında zor yoluyla iktidarı ele geçirdikten sonra sistemi kurumlaştırma ve güçlendirme amacıyla çeşitli önlemler aldı.⁴ Bu önlemlerin en önemlisi, Etrâk'a (Türkmen'e) hiç de alışık olmadığı ortodoks bir İslami yaşam biçimini, diğer bir deyişle şeriatın değerler sistemini zorla kabul ettirmeye yönelik olanıdır.⁵ Osmanlı sisteminin Ortodoks İslami düşünce

bağlamak yeterli değildir. Temelde, iktisadi ve toplumsal düzenin bozulmuş, "reâyâ" ile "ehl-i örf" arasındaki anlaşmazlık ve çatışmaların büyümüş, reâyâ üzerindeki baskı ve haksızlıkların çoğalmış olduğunu gözden ırak tutmamak gerekir" demektedir. Bkz. Cevdet Kudret, **Halk Şiirinde Üç Büyükler – Pir Sultan Abdal**, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1985, (Aktaran: Ömer Uluçay, **Kalemlerde Pir Sultan**, Gözde Yayınevi, Adana 1997, Sayfa 141).

⁴ Yavuz Sultan Selim'in iktidarı nasıl ele geçirdiğine ilişkin aşağıdaki çalışmaya bakılabilir.

Çağatay Uluçay, **Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?**, İstanbul Üni. Edebiyat Fak. Tarih Dergisi, Cilt 6, Mart 1954, Sayfa 52-90. Cilt 7, Eylül 1954, Sayfa 117-142. Cilt 8, Eylül 1955, Sayfa 185-200.

⁵ Jean - Louis Bacqué – Grammont, **1527 Anadolu İsyanı Hakkında Yayınlanmamış Bir Rapor**, Belleten, Cilt LI, Sayı 199, Nisan 1987, Türk

yapısı üzerine oturmasıyla birlikte sistemin başında bulunan yöneticiler, kendileri için engel ya da “potansiyel tehlike” gördükleri toplumsal kesimlere çeşitli şekillerde yoğun bir saldırı ve dayatmaya girişmişlerdir. Bu nedenle Anadolu’ya, ağırlıklı olarak göçebe-yarı göçebe toplum ilişkilerini sürdüren, yerleşikliğe geçmiş olsa bile henüz kendi kültürel değerlerinden kopmamış halkın gelenek ve göreneklerine ters düşen, şeriat kurallarını katılıkla uygulayan bey, kadı, din işleri görevlileri ve daha başka çeşitli düzeylerde yöneticiler gönderilmiştir.

Bu görevli ve yöneticilerin elinde Kızılbaşların katli için, **“zıkr olunan tâife kâfirler ve mühlidlerdür.”** **“Bunları kırub cemâatlerin dağıtmak cemi müslümanlara vâcip ve farzdur”** biçiminde fetvalar bulunuyordu. Bu fetvalar dönemin en yüksek ülemâsı tarafından verilmişti.⁶

Bir de buna göçebe ve köylülerden alınan vergilerin yükseltilmesi, aşiret reislerinin güç ve hareket alanlarının sınırlandırılması ve kimi aşiret çevrelerinin ellerinden toprakların geri alınmasını eklersek olayın boyutları yeterince anlaşılır. Bu durumda o güne dek sürdürdüğü yaşama biçimi, töre ve törenlerini hiçe sayan, ekonomik olarak kendilerini bunaltan bu katı uygulama ve saldırganlıklara karşı Alevi halkın aktif direnişe yönelim dışında fazla bir seçeneği kalmıyordu.

Anadolu Alevilerinin konumu açısından bir dönüm noktası olan Şah Kalender ayaklanması da bu koşullarda ortaya çıkmıştı.⁷

Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987, Sayfa 109.

⁶ Bkz. Şehabeddin Tekindağ, **Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Dergisi, Cilt 17, Sayı 22, Mart 1967, Sayfa 53-56.

⁷ Gerçekten de bu olay sonrası hem Anadolu Alevilerinin yazgısı bir başka boyuta -baskı ve kısımlardan kurtulabilmek için kuş uçmaz, kervan geçmez dağlara, sarp ve ulaşılması güç yerlere, ıssız derelere, koyaklara ve kuytulara kaçma boyutuna- kaymış, hem de direnişler Alevi kesimlerin baş çektiği direnişler olmaktan çıkmış ve diğer toplumsal kesimlerin de katıldığı ekonomik boyutlu direnişlere dönüşmüştür.

Bu nedenle İkinci Beyazıt'ın son dönemlerinden itibaren Anadolu'da çeşitli türden baskılarla bunaltılan göçebe ve yarı göçebe Türkmen halkın ayaklanmalarında kısa bir dönem içerisinde büyük bir yoğunluk göze çarpmaktadır. Aşağıda verdiğimiz, Rum (Sivas) eyaletinde yaşanan ve 1511 yılından Kalender Çelebi eylemine -1527 yılına- kadar olan kısa bir dönemi kapsayan isyanların listesi sanırım bu yoğunluğu görmeye yeter.

A. Şah Kulu Baba Ayaklanması – 1511

Bu isyan Teke bölgesinde çıkmasına karşın kısa bir süre sonra Rum eyaletine sıçraması nedeniyle listeye dahil edilmiştir.

Tekeli Hasan Halife adında bir Kızılbaş-Alevinin oğlu olan Şah Kulu, babasının ölümü üzerine “Alevi töresine göre toplanan” toplumun seçimiyle onun yerine geçmiş, kısa sürede halkı etkileyerek kendi çevresine geniş bir kitle toplamayı başarmıştır. 1511 yılında sürekli “muhabbet toplantısı” yaptıkları Teke bölgesi Döşeme derbendinde, Osmanlı güçlerinin Antalya subaşı öncülüğünde kendilerine saldırması üzerine eyleme geçmişler ve hareket, dirlikleri ellerinden alınan sipahilerin de katılımıyla bir anda büyüyerek geniş bir alana yayılmıştır.

Etkili olduğu alan: Teke bölgesi (Antalya, Kızılcakaya, Elmalı, İstanos, Burdur, Keçiborlu), Batı Anadolu (Hamitili, Kütahya, Manisa, Sandıklı, Keçişanlı, Ulusçanlı, Altuntaş, Alaşehir, Beyşehir), Rum (Sivas) eyaleti.

Katılımcılar: Teke bölgesi ve çevresi Alevi-Kızılbaş toplumu, dirlikleri ellerinden alınan timarlı sipahiler, göçebe-yarı göçebe Türkmen aşiretleri.

Sonuç: Çeşitli yörelerdeki bir çok çatışma sonrası son olarak 1511 yılı 2 Temmuz tarihinde Sivas yöresinde Gedik Hanı denilen yerde Osmanlı güçleriyle büyük bir çatışma ve sadrazam Hadım Ali Paşa'yla birlikte isyancıların önderi Şah Kulu'nun ölümü ve geri kalan isyancıların Safevilere sığınması.

B. Nur Ali Halife Ayaklanması – 1512

Şah İsmail Hatayi'nin Tokat bölgesinde halifesi olan Nur Ali Halife'nin başlattığı ayaklanma, bölgede ortaya çıkan ve isyancı güçlerin Tokat'ı ele geçirmesiyle Osmanlı yönetimine büyük sıkıntılar yaşatan kapsamlı bir ayaklanmadır.

Etkili olduğu alan: Amasya, Çorum, Bozok, Tokat yöresi, Koyulhisar, Niksar, Kazova ve Sivas bölgesi.

Katılımcılar: Bölgenin Alevi-Bektaşî-Kızılbaş toplumu ve baskı altında tutulan Avşar, Varsak, Bozoklu, Karamanlı, Turgutlu, Hamidelili, Tekeli gibi göçebe-yarı göçebe Türkmen aşiretleri.

Sonuç: Nur Ali Halife güçlerinin 20 Temmuz 1512 yılında Göksu'da Bıyıklı Mehmet Paşa'nın yönettiği Osmanlı güçlerine yenilmesi ve isyancıların Safevi topraklarına geçerek kırımdan kurtuluşu.

C. Bozoklu Şah Celâl Ayaklanması – 1518

Yoksul ve topraksız köylülerin baskı ve ağır vergiler altında ezilmesini önlemek amacıyla eyleme geçen Bozoklu Şah Celâl'in eylemi 1517 yılı ortalarında Tokat yöresinde ortaya çıkan kısa sürede önemli ölçüde etkili olan eylemlerden biridir. “Kendüyi mecnunluğa urub ve abdal kisvetine girüb” eyleme geçen Şah Celâl “Mehdi bu gardan âşikâr olsa gerektir ve ben intizarla me'mûrum” diyerek çevresine geniş bir kalabalık toplamış ve daha sonra “Halife-i zaman ve Mehdi-i devrân benim” diyerek bu kalabalığı harekete geçirmişti.⁸

Etkili olduğu alan: Amasya, Tokat, Zile, Artukabâd ve Sivas yöreleri.

Katılımcılar: Vergi yükü altında ezilen topraksız ve yoksul

⁸ Selâhattin Tansel, **Yavuz Sultan Selim**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını Ankara 1968, Sayfa 95-98.

köylüler, yöneticilerin sürekli baskısından bunalan Alevi-Kızılbaş Türkmen aşiretleri.

Sonuç: Kalabalık Osmanlı güçleri karşısında fazla dayanamayacaklarını anlayınca 1518 yılı bahar ya da yaz ayında Safevi topraklarına geçmek amacıyla Erzincan civarına gelindiğinde geriden yetişen Dulkadir beyi Şehsuvar Ali Bey güçleriyle çatışma ve yenilgi. Bu çatışmadan sağ olarak kurtulan Şah Celâl daha sonra ele geçirilerek öldürüldü ve başı İstanbul'a padişaha gönderildi. Tutsaklık ve kırimdan kurtulabilen yandaşları ise Safevi topraklarına geçtiler. Bu olay sonrası Anadolu'da ortaya çıkan bütün halk hareketleri niteliği ve boyutu ne olursa olsun Şah Celâl'in adından hareketle "Celâli" olarak anılmaya başlandı.

D. Şah Veli Ayaklanması – 1519

Şah Veli, Bozoklu Şeyh Celâl'in müridlerinden biridir. Şeyh Celâl olayı sonrası Bozok bölgesinde Alevi-Kızılbaş toplumuna karşı uygulanan baskı ve kıyımlar sonucu ortaya çıkmış bir harekettir. Özellikle eyleme Keçeci ve Çanağılı Kızılbaşlar büyük destek vermişlerdir.

Etkili olduğu alan: Bozok, Tokat, Zile, Turhal, Amasya, Erbaa bölgeleri.

Katılımcılar: Bozok, Tokat ve Amasya yörelerinin Kızılbaş köylüleri ve göçebe Türkmen aşiretleri.

Sonuç: 24. Nisan 1519 yılında Sivas bölgesinde Kızılırmak üzerinde bulunan Şahruh Beğ köprüsü dolaylarında Rum (Sivas) beylerbeyi Şadi Paşa, Karaman beylerbeyi Hüsrev Paşa ve Dulkadiroğlu Şehsuvar Ali Bey öncülüğünde hareket eden Osmanlı güçleriyle çatışma ve yenilgi. Kırimdan kurtulabilen Şah Veli daha sonra Ulu Yörük aşiretine bağlı Cunganar oymağı tarafından Şehsuvaroğlu Ali Bey'e teslim edildi ve başı kesilerek ortadan kaldırıldı.

E. Süğlün Koca-Baba Zünnun Ayaklanması – 1526

Süğlün Koca ayaklanması her yönüyle ağır vergiler altında ezilen köylülüğün direniş hareketidir. 1526 yılında Süğlün Koca'ya ektiği topraklar için fazladan 200 akçe vergi yazılmıştı. Bu verginin ağır olduğunu belirten Süğlün Koca görevlilere bunun 100 akçeye indirilmesi dileğinde bulundu. Görevliler Süğlün Koca'nın durumunu dikkate almadığı gibi çevresinde bulunanlara baskı yaptı ve ek olarak aşağılamak amacıyla bu Alevi-Türkmen dedesinin sakalını ve bıyığını kesti. Bu baskı ve saldırganlıklar üzerine olaylar patlak verdi. Süğlün Koca köylülülerden ve aşiretlerden yardım istedi. 20 Ağustos 1526'da kısa sürede uygulamalara tepki duyan geniş bir kitle toplanarak eyleme geçti. Eylemcilerin başında Dulkadirli Türkmenlerinden Baba Zünnun bulunuyordu.

Etkili olduğu alan: Bozok Sancağı, Tokat, Amasya, Sivas, Toroslar, Maraş, Çukurova yöreleri.

Katılımcılar: Bozok bölgesinde yaşayan Osmanlı yönetiminden hoşnutsuz Alevi-Kızılbaş köylüler, haksızlık ve adaletsizliklere tepki duyan aşiretler.

Sonuç: Baba Zünnun öncülüğünde hareket eden isyancılar önce Bozok sancakbeyi Mustafa Bey'in konağını bastılar. Kendisini, İlyazıcısı Kadı Muslihüddin'i ve yazıcı Mehmet'i öldürdüler. Bunun üzerine merkezi yönetim Karaman beylerbeyi Hurrem Paşa'yı isyancılar üzerine gönderdi. Kayseri yakınlarında bulunan Kurşunbeli'nde çıkan çatışmada Osmanlı güçleri yenilgiye uğradı. Hurrem Paşa, Kayseri sancakbeyi Berham Bey, İçel sancakbeyi Ali Bey bu çatışmada öldüler. Bu başarıdan sonra güçlenen isyancılar Artukabâd ve Kazova yörelerine doğru yürüyüşünü sürdürdü ve buraları ele geçirdi.

Gelişmelerin boyutu üzerine Osmanlı yöneticileri daha kapsamlı bir hazırlık yaparak Rum (Sivas) beylerbeyi Hüseyin Paşa ve Maraş sancakbeyi Mahmut Bey öncülüğünde büyük bir Osmanlı ordusuyla Sivas'ta toplandı. Kazova yöresinde durum

belirlemesi yapan Malatya sancakbeyi Yularkıstıoğlu İskender Bey'in girdiği ilk öncü çatışmalarda Osmanlı ordusu ciddi kayıplar verdi ve kuşatma içerisine düşen İskender Bey canını güçlükle kurtardı. Durumun ciddiyetini gören Hüseyin Paşa bütün eyalet askeriyle birlikte Baba Zünnun üzerine yürüdü ve Höyükli (Solakzâde'de Hunbeli, Celâlzâde'de Muyluklu) denilen yerde 26 Eylül 1526'da büyük çarpışmalar yaşandı. Çatışmada Baba Zünnun öldü ve önemli kayıplar veren yandaşları dağılarak dağlara çekildiler. Gece toparlanan Baba Zünnun eylemcileri Osmanlı ordusuna yeniden saldırarak ağır bir yenilgiye uğrattılar. Bu saldırıda ağır yaralanan Hüseyin Paşa çareyi Sivas'a kaçmakta bulduysa da Sivas'ta bu yaradan kurtulamadı ve yaşamını yitirdi. Fakat üç gün sonra "Kürdistan askeri"yle yetişen Diyarbekir beylerbeyi Hüsrev Paşa Düzcuma denilen yerde isyancıları kesin yenilgiye uğratarak eylemi bastırdı.

F. Zünnunoğlu Halil⁹ Ayaklanması – 1527

1527 yılında Süğlün Koca-Baba Zünnun eyleminin bastırılmasından kısa bir süre sonra ardı arkası kesilmeyen baskı ve kısımlar nedeniyle Bozok bölgesinde olaylar yeniden patlak verdi. Eylemin öncülüğü Zünnunoğlu diye anılan bir halk önderi tarafından yürütülüyordu. Zünnunoğlu Halil Bey'in danışmanlarından ve önemli yardımcılarından biri de Tokat yöresinin etkili ocaklarından Hubyar tekkesinin piri Hubyar Baba'ydı.

Etkili olduğu alan: Bozok, Tokat ve Sivas bölgeleri.

Katılımcılar: Hisarbeğli Oymağı, Çiçekli, Ağca Koyunlu,

⁹ Kaynaklar Zünnunoğlu'nun öz adını anmazlar ve Baba Zünnun eylemiyle birbirine karıştırırken; Asarkaya, Hüseyin Hüsameddin tarafından yazılan "Amasya Tarihi, Cilt 3"e dayanarak hem iki eylemi birbirinden net olarak ayırmakta, hem de Zünnunoğlu'nun adını "Halil" olarak vermektedir. Bkz. Halis Asarkaya, **Osmanlılar Zamanında Tokat**, (İ. Kısım), Tokat Matbaası, 1941, Sayfa 39.

Mesutlu ve bölgede bulunan diğer Alevi-Kızılbaş Türkmen aşiretleri.

Sonuç: Kısa sürede sayısı binlerce kişiye ulaşan eylemciler Unavur denilen yerde Rum (Sivas) beylerbeyi Yakup Paşa öncülüğünde üstlerine gelen Osmanlı güçlerini yenilgiye uğrattılar. İsyanı bastırma görevi bu nedenle saray tarafından yeniden Diyarbekir beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya verildi. Üstlerine gelen güçlü Osmanlı ordusu karşısında tutunamayacaklarını anlayan ve kıyımdan kurtulabilmek için Safevi topraklarına geçmeye çalışan isyancıların önünü Hüsrev Paşa Erzurum-Pasin ovasında kesmeyi başardı. Çıkan çatışmada güçlü Osmanlı ordusu karşısında isyancılar ağır bir yenilgiye uğradı. Bastırılan bu isyandan eylemin önderi Zünnunoğlu'nun kaçarak kurtulmayı başarmasına karşın eylemciler büyük bir kıyıma uğramaktan kurtulamadılar.

G. Kalender Çelebi Ayaklanması –1527

Önderliği, yayılma alanı ve etkileriyle yukarıda sunduğumuz isyanlara eklenen son önemli halka 1527 yılında ortaya çıkan Hacı Bektaş postnişini Şah Kalender (Çelebi) ayaklanmasıdır.

Eylemin Rum (Sivas) eyaletindeki gelişimi, yayılma alanı ve etkisinden yola çıkarak 1527 Mart ayında başladığını söyleyebiliriz. Yalnız bu tarih isyancıların somut eyleme geçme tarihidir. Konuyla ilgili verilerden çıkardığımız bilgilere göre bu tarihten önce uzun süre isyana katılan çeşitli kesimlerden topluluklar arasında görüşme, konuşma, anlaşma ve ön hazırlık çalışmaları yapılmış olmalıdır. Aslında çıkabilecek olası çözümleri engellemek açısından böyle bir durumun olması da doğaldır. Nitekim bütün “ikrâr” ve anlaşmalara karşın gelişmeler içerisinde olayın boyutunun böyle bir noktaya varması engellenememiştir.

Genel olarak isyanın çıkış nedenleri:

1. Anadolu kasıp kavuran yokluklar.
2. Toplumun üzerindeki kesintisiz süren baskı ve kıyımlar.

3. Halkın üretiminin çeşitli adlar altındaki kaldırılamayacak ölçüde ağır olan vergiler yoluyla yağma ve talan edilmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan aşırı yoksulluk.
4. Sultanın kulları sayılan toplumun sürekli sonu gelmez seferlere götürülmesi ve gidenlerden bir çoğunun geri gelmemesi.
5. Türkmen kökenli timarlı sipahilerin timarlarının ellerinden alınması.
6. Adalet dağıtmakla yükümlü kadıların adaletsizliği ve başını alıp yürüyen rüşvet ve yolsuzluk.
7. Bitmek bilmeyen sıkıntılardan bunalan toplumun devlet idaresinden hoşnutsuzluğu.

Etkili olduğu alan: Kırşehir, Ankara, Çorum, Amasya, Bozok, Tokat ve Sivas sancaklarının tamamı Maraş, Sarız ve Elbistan yöresi.

Katılımcılar: Rum (Sivas) eyaletinde bulunan bütün Alevi-Bektaşî- Kızılbaş Türkmen aşiretleri, Dulkadirli oymakları, daha önceki kıyımlardan kurtulan isyancılar, timarları ellerinden alınan timarlı sipahiler.

Sonuç: Sivas bölgesinde yaşanan uzun süreli kuşatmadan kurtularak Haziran ayı başlarında Maraş-Nurhak dağları Başsaz yaylasına geçen isyancılar burada Osmanlı güçlerinin baskını ve isyana katılan kimi aşiret beyleri ve timar sahiplerinin Osmanlı yöneticileriyle işbirliği sonucu 8 Ramazan 933'de (22 Haziran 1527 yılı) ağır bir yenilgiye uğramış, Kalender Çelebi ve Şah Kalender'i sonuna dek yalnız bırakmayan Veli Dünder başta olmak üzere isyanın önderleri öldürülmüş ve isyana katılanların büyük çoğunluğu kılıçtan geçirilmiştir.¹⁰

¹⁰ Celâlzâde Mustafa, **Tabakâtu'l-memâlik ve Derecâtu'l-mesâlik**, (Tükçeleyen: Sadettin Tokdemir), Askeri Matbaa, İst. 1937, Sayfa 83-88. Solakzâde Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solakzâde Tarihi, Cilt 2**, (Hazırlayan: Vahit Çubuk), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989, Sayfa 88-89, 151-157. Hadidi, **Tevârih-i Al-i Osman (1299-1523)**, (Hazırlayan: Necdet Öztürk), Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul 1991, Sayfa 359-362.

Görünümü ve önderliğinin toplumsal kökeni ne olursa olsun nesnel bir yaklaşımla incelendiğinde bu olayın, Osmanlı sistemi

Müneccimbaşı Ahmet Dede, **Sahaif-ül-ahbar fi Vekayi-ül-a'sâr**, (Türkçeleştiren: İsmail Erünsal), Cilt 2, Tercüman Yayını, İstanbul (Yayın tarihi yok), Sayfa 427-432, 498-499, 525-528.

Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, Cilt 1, (Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1992, Sayfa 90-95.

Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Cilt 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1990, Sayfa 54-56.

Süleymanname, (Yayına hazırlayan: Esin Atıl), National Gallery of Art, Washington 1986, Sayfa 139-143.

Ahmet Refik, **Onaltıncı Asırda Rafızilik ve Bektaşilik**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932, Sayfa 7-12.

Halis Asarkaya, **Osmanlılar Zamanında Tokat**, (1. Kısım), Sayfa 31-39.

İsmail Hâmi Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, Sayfa 122-125.

Baki Öz, **Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları**, Ant Yayınları, İstanbul 1992, Sayfa 166-189.

Şehabeddin Tekindağ, **Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı**, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 3, Aralık 1967, Sayfa 34-39, Sayı 4, Ocak 1968, Sayfa 54-59.

Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976, Sayfa 72-78.

Anonim Tevârih-i Al-i Osman -Giese Neşri-, (Hazırlayan: Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul 1992, Sayfa 132-133, 142.

Kayhan Atik, **Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âli Osman**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2001, Sayfa 195-196, 242, 264-265.

Ahmet Uğur, **The Reign of Sultan Selim I In The Light of The Selim-nâme Literature**, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1985, Sayfa 43-55.

Çetin Yetkin, **Türk Halk Hareketleri ve Devrimler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1980, Sayfa 165-176. Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, **Türk Halk Eylemleri ve Devrimler**, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996, Sayfa 138-147.

Yaşar Yücel – Ali Sevim, **Klasik dönemin Üç Hükümdarı Fatih – Yavuz – Kanuni**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1991, Sayfa 175.

A.Haydar Avcı, **Kalender Çelebi Ayaklanması**, AAA Yayınları, Ank. 1998.

içerisindeki ezilen toplum kesimlerinin en kapsamlı direniş eyleminden biri olduğu gözden kaçmayacaktır.¹¹

Dikkatle irdelendiğinde görülecektir ki,- yalnızca bu ayaklanma değil- ayaklanmaların neredeyse tamamı ekonomik ve siyasal boyutlu olaylardır. Osmanlı yönetiminin saldırgan tutumu, sonu gelmez baskılar ve yağma boyutuna varan ağır vergi yükü nedeniyle ortaya çıkan eylemlerdir.

Esasen hak ve adaletin olmadığı yerde çelişki, tepki ve çatışmalar kaçınılmazdır. Osmanlı düzeninde ortaya çıkan neredeyse bütün toplumsal hareketlerin temel karakteristik özelliği ağır baskı ve sömürüye karşı yoğunlaşan tepkiler içermesidir. Buna karşın merkezi yönetim ve yerel temsilciler, tepkiler karşısında bozuk yapıyı düzeltmek ve toplumu hoşnut kılacak biçimde uygulamaları değiştirmek yerine, özlem ve istemleri şiddet ve kıyım yoluyla bastırma yoluna gitmişler ve bu davranışlarını sistemin temel yapısı haline getirmişlerdir. Bu yöntem sindirmede kimi zaman geçici olarak başarılı olsa da, toplumun içten içe sürekli kaynamasına, sisteme karşı yoğunlaşan öfkelerin birikmesine ve patlamasına engel olamamıştır. 16. yüzyılın başından itibaren Anadolu'yu yangın yerine çeviren ve "Celâli" diye adlandırılan eylemlerin özü bir anlamda budur.

Açık ki, kitlesel boyutu büyük olan bu tür eylemlerin Pir Sultan gibi coşkulu ve inançlı/bilinçli bir aşığı etkilememesi düşünülemez. Fakat etkinin ya da bu eylemlere katılımın boyutu nedir, ne değildir, bunu kestirmek ve yanıtını kesin bir biçimde vermek zor görünmektedir. Bununla birlikte biz, bu çalışmada olayın bu boyutuna da değinmeye, açıklamalar ve çözümlemeler getirmeye çalışacağız.

¹¹ Nicolae Jorga, *Geschichte Des Osmanischen Reiches, Band 2*, Primus Verlag, D-Franfurt 1990, Sayfa 361.

3. Pir Sultan Abdal'ın Kalender Çelebi Ayaklanmasıyla İlişkileri

Bu bölümde hem Pir Sultan'ın bizzat kendi yaşamında bazı noktaların yeterince anlaşılmasına, hem de Kalender Çelebi eyleminin ayrıntılarının açıklığa kavuşmasına sunduğu katkı nedeniyle Kalender Çelebi eylemi-Pir Sultan ilişkisine bir deyiş bağlamında kısaca değinmek istiyoruz.

Vakayiname ve arşiv belgeleri gibi Osmanlı kaynakları içerisinde Pir Sultan'ın bugüne dek herhangi bir eyleme katılıp katılmadığını kesin olarak açıklığa kavuşturan bir belge ve bilgiye sahip olamadık. Bu durum yaşamına ilişkin ayrıntıların -söylenceleri dışarıda tutarsak- karanlıklar içinde kalmasından ve kesin çizgilerle belirlenememesinden kaynaklanan bir durumdur. Bu gerçeklik aynı zamanda kimliğine ilişkin bilgilerin de belgelere dayalı bir biçimde aydınlatılamaması ve hatta çoğu zaman karmaşıklaşması durumunu ortaya çıkardı. Bu noktada halk rivâyetleri öne çıktı ve kaçınılmaz olarak bilgi oluşumunu yönlendirmeye başladı. Belki de bu noktada araştırmacıların da atladığı önemli bir ayrıntı bulunmaktadır. Belgeler arasında Pir Sultan'la ilgili bilgiler hep mahlası olan “Pir Sultan Abdal” ya da “Pir Sultan” adıyla arandı. Oysa Pir Sultan'ın asıl adının Haydar olduğu yerel anlatılardan ve deyişlerinden bilinmektedir. Belki de Pir Sultan'la ilgili bir hüküm isimsiz olarak ya da “Haydar” adına verildi.¹²

¹² Konuya bu yönüyle araştırmacı Saim Savaş da dikkat çekmiş, fakat kendisi de kurduğu bağlantı ve yaptığı değerlendirmede -belki de daha önceki yanlışlardan dolayı- bize göre isabetsiz sonuçlara varmıştır. Bkz. Saim Savaş, **XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik**, Vadi Yayınları, Ank. 2002, Sayfa 35, 84.

Bütün olasılıkları düşünerek olaya bir de bu gözle bakmak ve bu anlamda Pir Sultan'ı Haydar adıyla da belgelerin arasında aramamız ve idam kararlarıyla ilgili Rum (Sivas) eyaletine gönderilen isimsiz belgeleri iyi incelememiz gerekiyordu. Konunun bu yönü önemliydi ve atlamamak gerekiyordu. Belgelere bir de bu yönüyle bakmakta yarar bulunmaktadır.

Öncelikle söyleyelim ki, konuyu anlamaya ve aydınlatmaya yarayacak belgelerin sınırlı, kaynakların ise sığ olduğu bir ortamda Pir Sultan'ın eylemleri ve yaşamına ilişkin önemli ve ayrıntılı bilgilerin daha çok kendi deyişleri içerisinde saklı olduğunu düşünüyoruz. Fakat bu deyişlerin sıkı bir şekilde ayıklanması, çok yönlü ve derinlemesine çözümlemesinin yapılması, belge ve dönemin gelişmeleriyle bütünleştirilmesi gerekiyor. Bu bağlamda ele aldığımız ve açıklamasına daha sonra girişeceğimiz aşağıdaki deyiş onlardan birisidir.

Şaha giden ben bir bezirgân gördüm
Ayrılmam katardan ben şimden geri
Hemen tutmuş hakikatın yolunu
Ayrılmam katardan ben şimden geri

Bezirgân yükünü nereden tutmuş ¹³
Ona hizmet eden dergaha yetmiş

¹³ Bu dize, İbrahim Aslanoğlu'nda, Doğan Kaya'nın yaptığı ve bizim yaptığımız Ankara, Sivas ve Kangal kaynaklı derlemede bu şekilde "Bezirgân yükünü nereden tutmuş" iken, Cahit Öztelli, 1. baskıda (Milliyet Yayınları, İstanbul 1971, Sayfa 132) bizim verdiğimiz biçimde, 4. baskıda ise "Bezirgân yükünü Yemen'den tutmuş" biçimindedir. Halbuki C. Öztelli'nin yayınladığı çeşitlenmede İ. Aslanoğlu tarafından Sivas kaynaklı cönklerden derlenerek verilmiştir. Bu değişimin kaynağını belirleyemedik. Büyük bir olasılıkla sözlü gelenekten kaynaklanan başka bir derlemeden olabilir. Bkz. Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal**, Milliyet Yayınları, İst. 1978, Sayfa 132, 4. Baskı. İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Erman Yayınevi, İstanbul 1984, Sayfa 272.

Sevdiğim sılada bir oda tutmuş
Ayrılmam katardan ben şimden geri

Bezîrgânın yükü ilm-i hamâil¹⁴
Yolun cefasına olmuşum kail¹⁵
Bezîrgânlar başı pirim İsmail
Ayrılmam katardan ben şimden geri

Bezîrgânın yükü lâl ile gevher
Ana kâr mı kılar harami sefer¹⁶
Bezîrgânlar başı ol pirim Cafer
Ayrılmam katardan ben şimden geri

Deryalar bekçisi dağlara nâzır
Nereye çağırısam orada hazır
Bezîrgânlar başı Bozatlı Hızır
Ayrılmam katardan ben şimden geri

Bezîrgânın yükü alana gider
Yolu şaha doğru olana gider
Bezîrgânlar başı ol şahım Haydar
Ayrılmam katardan ben şimden geri

Şu yalan dünyada ne bulduk vefa
Fırsat elde iken süregör sefa
Bezîrgânlar başı pirim Mustafa
Ayrılmam katardan ben şimden geri

Dost ilinden yola düştü bir sail¹⁷
Doğru işleyene Hak ola kail

¹⁴ **İlm-i hamâil:** Sırlar ve sihirler bilgisi.

¹⁵ **Kail:** Razı olan, boyun eğen, inanan.

¹⁶ **Harami sefer (Esfâr-ı harami):** Harami şeklinde -yol kesici ve kıyıcı biçimde- gidişler.

¹⁷ **Sail:** 1. Soran, soruşturan. 2. Haber götüren, getiren.

Bezîrgân başıdır âhir Cebrâil
Ayrılmam katardan ben şimden geri

Dizim tutmaz şu yokuşu çıkmaya
Derman bulamadım yükü yıkmaya
Kerbelâ'da Şah Hüseyin'e akmaya
Ayrılmam katardan ben şimden geri

Pir Sultan Abdal'ım aşıkı çoklar
Kardaş bulamamış özünü yoklar
Korktuğumuz yerden Yaradan saklar
Ayrılmam katardan ben şimden geri ¹⁸

Dikkatle okunduğunda ve ayrıntılarda saklı bulunan “giz”lerin çözümü yapıldığında açıkça görüleceği gibi bu deyişle anlatılan bir yürüyüş, somut bir eylemlilik durumudur. “Ayrılmam katardan ben şimden geri” diyerek Pir Sultan da şaha giden bu katarla katıldığı ve bu katardan ayrılmayacağını çok açık ve kesin bir dille söylemektedir. Bununla birlikte burada bazı konuları irdelememiz, bazı sorulara yanıt bulmamız ve açıklamalar getirmemiz gerekiyor. Öncelikle bu katar kimin katarıdır? Nereden gelmektedir, neyi hedeflemekte, nereye gitmektedir? Aslında yanıtını aradığımız bu soruların karşılığı Pir Sultan'ın bu deyişinde ve başka deyişlerinde

¹⁸ Deyişin bu çeşitlenmesi ilk kez yayınlanmaktadır. Kaynak: Aşık Arif İpekli (Rehber) (D. H.1318), Ankara – Kalecik-Hançılı Köyü, Derleme Tarihi: 1983. Yusuf Gökçe (Aşık - Dede) (D. 1923) (19. yüzyıl ikinci yarısı, yirminci yüzyıl birinci yarısı aşıklarından Aşık Seyfi'nin oğlu), Sivas – Kangal-Yellice Köyü, Derleme tarihi: 1987. 1976 yılında Ankara'da yapılan bir cem töreninde Kangal'lı Hasan Ali ve Süleyman dedelerden (ikisi de aynı zamanda cem aşığı) yapılan derleme ve kayıtlar. Bu derleme ve kayıtlar elimizde bulunmaktadır. Dr. Doğan Kaya'nın Sivas yöresi cönklerinden derleyerek bize gönderdiği çeşitlenme. Ayrıca bkz. İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 272-273. Melih Duygulu, **Alevi-Bektaşî Müziğinde Deyişler**, İstanbul 1997, Sayfa 207.

çok yönlü çözümlemeler yapıldığında anlaşılır biçimde verilmektedir. Bu katar, hakikatın yolunu tutan ve yönü şaha doğru giden bir katarıdır. Bu katarın başlarından bazıları Şah Haydar, Pir Cafer, Pir Mustafa ve Pir İsmail’dir.

Alevi düşünce ve mitolojisine göre nereye çağrılrsa orada hazır bulunan, dağların ve deryaların bekçisi “Bozatl Hızır” onlara yardımcıdır. Burada konu edilen Pir Mustafa’nın Muhammet, Pir İsmail’in ise Safevi devletinin kurucusu Şah İsmail Hatayi olmadığı kolayca anlaşılmaktadır. Peki o zaman bu adı geçen kişiler kimdir? Acaba bölgede bulunan ve bir hayli etkili olduğu bilinen tekke ve zaviyelerden birileri mi? Bunu kesin olarak bilemiyoruz. Yalnız kimlikleri hakkında net bilgi sahibi olamadığımız bu kişilerin “ocaklı” dedelerden, Hacı Bektaş ya da Erdebil tekkesi halifelerinden olduğu da düşünülebilir. Deyişin içeriğinden bu kişilerin Pir Sultan’ın yakından tanıdığı ve bir eyleme, bir yürüyüşe doğrudan katılan kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

16. yüzyılda “**Hizmetkârân-ı Hacı Bektaş**” adıyla Pir Sultan’ın yaşadığı bölge ve Amasya, Bozok, Çorum, Tokat gibi yakın çevrede bir çok tekke ve zaviyelerin kurulduğu ve bu oluşumların bölgede ortaya çıkan eylemlere çoğunlukla çevreleriyle birlikte aktif olarak katıldıkları bilinmektedir. Sözgelimi, Bozok bölgesinden bulunan Emirci Sultan, Yusuf Abdal, Kılıç Abdal, Yolku, Can Abdal, Tokat bölgesinden Turhallı Bostankolu Baba, Keçeci Baba, Hubyar Sultan ve benzerleri bunlardan birkaçıdır. O dönemde bu çevrelerde çalışma yürüten, tamamen yakını Hacı Bektaş ve Erdebil tekkesiyle ilintili olan dervişler, abdallar ve babalar oldukça etkindir. Toplum önemli ölçüde harekete geçirebilecek durumdadırlar.¹⁹

¹⁹ Yunus Koç, **XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989, Sayfa 22-27.

Aynı bölgede bulunan değişik tekke ve zaviyeler için ayrıca bakınız,

Hikmet Tanyu, **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara 1967.

Kutlu Özen, **Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak**

Bu bağlamda Pir Sultan'ın adını andığı bu kişilerde muhtemelen bunlardan ya da bölgede bulunan diğer tekke, ocak ve zaviyelerden birilerinin olması olasılığı epeyce güçlenmektedir. Bunlardan “şahım”, “pirim” diye bahsettiğine göre arada -yine güçlü bir olasılık olarak- “dedelik-talıplik” ilişkisinin bulunması da mümkündür. Alevi geleneğinde dedeler ve mürşitlere karşı bu türden hitapların kullanıldığı bilinen bir durumdur. Bu açıdan de-yiş bir çok yönleriyle ilginçlik arz etmektedir. Deyişin son dörtlü-ğünde ise, çekinilen yerlerden “Yaradan”ın kendilerini saklayacağı da yine açıkça belirtilmektedir. Bize kalırsa “şaha giden” katar olarak tanımlanan bu katar, Balım Sultan'ın ölümü üzerine Anado-lu Alevilerinin bağlı bulunduğu en büyük makam olan Hacı Bek-taş postuna -pirlik makamına- oturan ve 1527 yılında eyleme ge-çen Kalender Çelebi'nin başlattığı ünlü “**Şah Kalender Yürüyü-şü**”dür.²⁰

Deyişte geçen “Kardaş bulamamış özünü yoklar Korktuğumuz yerden Yaradan saklar” dizeleri önemlidir. Peki korkulan yer neresidir? Bu bize kalırsa “ikrârdan dönme”, ihanet ve Osmanlı yönetiminin çok sert bir biçimde sürdürdüğü saldırı ve kıyımlardır. Bu noktada Pir Sultan kendi deyişimle “kardaş” bulamadığı için -“özünü yoklar” deyişimle de belirttiği gibi- özünü sorgulamakta, geri çekilme ve dönekliğe neden aramaktadır. Fakat bu durum, ayak dizesinden anladığımıza göre üzücü olmasına karşın Pir Sultan'ı yıldırıcı bir durum değildir.

Konuyla ilgili veriler sanıyorum olayı aydınlatmaya büyük öl-çüde yetecektir. “Şaha gitme” olayı ise bütünüyle hak ve adalet arayışıyla ilgili bir söylemdir. Çünkü Alevi düşünce sistemi içeri-

Yerleri, Dilek Matbaası, Sivas 1996.

Kutlu Özen, **Divriği Evliyalari**, Dilek Matbaası, Sivas 1997.

²⁰ Kalender Çelebi olayını daha önce ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz ve yayınladığımız için burada yeniden konuya geniş biçimde girmeye gerekini duymuyoruz. Yalnız yeri geldiğinde kısa kısa değinilerde bulunacağız. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: A. Haydar Avcı, **Kalender Çelebi Ayaklanması**, AAA Yayınları, Ankara 1998.

sinde “**Şah**” kavramı iyiliği, doğruluğu, güzelliği, hak ve adaleti, insanı kutsayan anlayışı ve insanlığın karanlıktan ve kötülükten kurtuluşunu simgeleyen bir kavramdır.

Güzel günlerin habercisi olan “**Şah**” tasarımı ve **Şah**’ın kuracağı “baskısız ve sömürsüz dünya” özlemi, insanlığın varoluşundan bu yana ezilen toplumların içlerinde taşıyageldiği bitmeyen yakıcı bir özlem olmuştur. Belki de bastırılan ve susturulan, umutları kuşatılmış insanların içinde bulundukları umarsızlık ve bunalım derinleştikçe bu tür düşsel boyutlu tasarımlara daha çok gereksinim duyulmuştur.

Yer ve zaman değişimi olsa da, her dönemde bu tasarım ve düşünce yapısına uygun olarak şekillenen “**Şah**”, Alevi-Bektaşî toplumu tarafından insanları kötülükten kurtaracak, bolluğun ve bereketin hâkim olduğu, baskı ve zulmün ortadan kaldırıldığı, mutlululuğun, adaletin ve eşitliğin hüküm sürdüğü bir düzene kavuşturacak, insanlar arasında ayrımcılığı giderecek “**kurtarıcı kişi**” olarak algılanır. Bu nedenle **Şah** olarak tanımlanan kişi, yerine ve zamanına göre değişkenlikler gösterebilir. Fakat bu durum, “**Şah**” kavramıyla algılanan tanımın içeriğini değiştirmez. Bu bağlamda Alevi-Bektaşîler dualarına başlarken çoğunlukla “bismi-şah” diye başlarlar. Sunduğumuz deyişteki “**Şah**” algılaması da bu söylediklerimizle örtüşen bir algılamadır.

Fakat burada “**Şah**” somutlaşmış ve geniş bir kitle katılımıyla birlikte yürüyüşe geçmiştir. Bu “**Şah**”, yaşadığı dönemde bütün Alevilerin en büyük piri olan Kalender Çelebi’dir.

Kalender Çelebi’nin o dönemde Alevi-Bektaşî toplulukları arasında “**Şah Kalender**” ve “**zamanın mehdisi**” olarak anıldığını, hatta Osmanlı belgeleri ve kaynaklarına da bu sanla geçtiğini biliyoruz.²¹ Hatta **Şah Kalender**’in bizzat kendisinin “**zamanın**

²¹ Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, Cilt 1, Sayfa 92.

Ahmet Refik, **Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik**, Sayfa 11.

Suraiya Faroqhi, **Der Bektaschi-Orden in Anatolien**, Verlag des Institutes für Orientalistik der Universität Wien, A-Wien 1981, Sayfa 41.

İsmail Hâmi Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt 2, Sayfa

mehdisiym” diyerek kendini halkın diline düşürdüğünü, böylece “bazı divâne meşreplerin iğvâsıyla başına toplanan pek çok fesat ehliyle birlikte **sancaklar kaldırarak** tablalar ve nefirler çaldırdığını” yine Osmanlı kaynakları bildirmektedir.²² Sanırım bu açıklamalardan sonra deyişte geçen ipuçlarını değerlendirerek konuyu belli bir çerçeveye oturtabiliriz.

Pir Sultan Abdal’ın deyişlerinden Alevi-Bektaşî çevreleriyle yoğun bir iletişim içerisinde bulunduğunu, bu anlamda eylemle bağlantılı olarak tekke ve zaviyelerle olan ilişkisini, tekkesi Merzifon bölgesinde bulunan Urum Hoca’ya söylediği aşağıdaki deyişinden de çok net bir şekilde anlayabiliyoruz.

Deyişte, eylemle ilişkilendirebileceğimiz önemli ve ilginç ipuçları bulunmaktadır. Birincisi, deyişten öğrendiğimize göre Pir Sultan Urum Hoca tekkesini baharda ziyaret etmiştir. Bahar ayları kışları sert geçen Orta Anadolu’da hareket rahatlığı sağlayan bir zamandır ve Şah Kalender eyleminde başlama dönemidir. İkincisi, “**On’ki İmam katarıdır bu katar**”, “Pir Sultan Abdal’ım یرهبر haktır / **Gaziler cömerttir eksüklü çoktur / Döğdür kudümünü sancağın çekti...**” dizeleri çok açık bir çağrı içermektedir. Sanıyorum eylemin başlangıç döneminde bölgede bulunan diğer tekke ve zaviyelerle birlikte Urum Hoca tekkesine de çağrı yapılmış olmalıdır. Şimdi konuyla ilgili bu önemli deyişi görelim.

Kalktı Horasan’dan sökün eyledi
Mekanın Çeç Beli var Urum Hoca ²³

123.

Yaşar Yücel – Ali Sevim, **Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih – Yavuz – Kanuni**, Sayfa 175.

Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderiler**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992, Sayfa 134, 186.

²² Solak-zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solak-zâde Tarihi**, Cilt 2, Sayfa 153.

Celâlîzâde Mustafa, **Tabakâtü’l-memâlik ve Derecâtü’l-mesâlik**, Sayfa 86.

²³ **Çeç Beli**: Merzifon yakınlarında, Çorum-Merzifon yolu üstünde bir yer adı.

Pirim Hacı Bektaş nazar eyledi
Dört yanın kasaba gör Urum Hoca

Dervişlerin vardır semahın tutar
On'ki İmam katarıdır bu katar
Baharda uğradım bülbüller öter
Kandilleri dolu nur Urum Hoca

Dervişleri vardır dilleri tatlı
Hem dilleri tatlı hem muhabbetli
Omuzu hırkalı kolu pazvantlı
Abdal Musa ile bir Urum Hoca

Dervişlerin vardır ederler zikir
Her daim birliğe Hakk'a çok şükür
Fikrimi bağladım edeyim fikir
Benim muradımı ver Urum Hoca

Pir Sultan Abdal'ım irehber haktır
Gaziler cömerttir eksikli çoktur
Döğdür kudümünü²⁴ sancağın çekti
Erlerin başında er Urum Hoca

Yine aşağıda verdiğimiz 15. yüzyılda yaşayan (ölümü 1477-78) ve Çorum-Osmancık'ta tekkesi bulunan Otman Baba'nın²⁵ önde gelen halifelerinden Koyun Baba'ya "Kardaşlarım bile (birlikte) yola gidelim.../ Çıkıp yükseklere seyran edelim" diyerek söylediği deyişte bu bağlamda değerlendirilebilecek bir deyiştir.

²⁴ **Kudüm:** Çanağı çoğunlukla dut ağacından yapılmakla birlikte bakır ve pirinçten de dökülen, üzerine deri geçirilerek birbirine eklenen ve ucu yuvarlak ince çubuklarla yerde çalınan küçük davullar.

²⁵ **Otman Baba:** 15. yüzyılda –1430-1478 yılları arasında– Balkanlarda yaşayan Bektaşî babalarındandır. Horasandan geldiği rivayet olunur. Müritlerinden "Gökçek Abdal" tarafından 1480 yılında yazılan "Velayetname"si vardır.

Kardaşlarım bile yola gidelim
Matem aylarında yüzler sürelim
Çıkıp yükseklere seyran edelim
Alçakları şazdır Koyun Baba'nın

Gece gündüz yanar kandiller mumlar
Pir Hasan'ın aşk câmını sunarlar
Mest olan aşıklar gülbenk çekerler
Gülbengi çekilir Koyun Baba'nın

.....

Pir Sultan'ım Haydar yola bakana
Uyalım Hak چراغını yakana
Hızır derler gülbengini çekene
Gülbengi çekilir Koyun Baba'nın

Verilerin harmanlanmasının sunduğu bilgilerden yola çıkarak, genel anlamda Şah Kalender eyleminin Pir Sultan'ın deyişlerinde geniş yankısını bulduğu,²⁶ olayın sonuçlarının da Pir Sultan'ı derinden etkilediği rahatlıkla söylenebilir. Zaten Alevi geleneği ve düşünsel yapılanması içerisinde başka türlü olması da mümkün değildir. Üstelik Şah Kalender olayı herhangi bir olay değil, Anadolu halk hareketleri içerisinde, yapısal özelliklerinden dolayı birinin izdüşümü diyebileceğimiz üç büyük eylemden biridir.²⁷

Bu bağlamda sonuç olarak biz, Şah Kalender olayının Pir Sultan'ı ciddi anlamda etkilediğini ve deyişlerinde çok önemli yansımalarının bulunduğunu düşünüyoruz.

²⁶ Konuyla ilgilenen kimi araştırmacıların da bu yönde belirlemeleri vardır. Bkz. A. Celalettin Ulusoy, **Yedi Ulular**, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, Yayın tarihi yok, Sayfa 157-160.

İsmail Kaygusuz, **Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları**, Alev Yayınları, İstanbul, 1995, Sayfa 364-373.

²⁷ Diğerleri Babailer ve Şeyh Bedreddin eylemidir. Ne var ki, Kalender Çelebi hareketi bu iki eylem kadar araştırma konusu yapılmamıştır.

Yukarıda sunduğumuz, “Şah’a giden ben bir bezirgân gördüm / Ayrılmam katardan ben şimden geri” diye başlayan deyişle bütünleşen ve Pir Sultan’ın olaylarla ilişkilerini onaylar nitelikte olan bir başka deyişde “Bezirgân” ve “Şah” motifi şöyle geçmektedir:

Türlü tefarikten²⁸ yükünü tutmuş
Bu gün bir bezirgân Ali’den gelir
Hızır’ı Şah kervanına baş etmiş
Bu gün bir bezirgân Ali’den gelir

Doludur kadehler sunuyor sâki²⁹
Yüz bin harami var hiç yoktur bâki³⁰
İnci sedef lâl-i gevherdir³¹ yükü
Bu gün bir bezirgân Ali’den gelir

Selman gibi Şah devesin yederim
Gevherim harc’olan şara³² giderim
Alan kardaşlara satlık ederim
Bu gün bir bezirgân Ali’den gelir

Ademoğlu ne çekersin ah-u zâr³³
Tabip isen gel yarama merhem sar
Yüküm türlü kumaş Şah damgası var
Bu gün bir bezirgân Ali’den gelir

²⁸ **Tefarik:** Ufak tefek, değişik türde hediyelik ya da satışa sunulmak üzere hazırlanan nesneler.

²⁹ **Sâki** (saky): İçki ve su dağıtan kimse.

³⁰ **Bâki:** Sürekli olan, geriye kalan, kalıcı olan.

³¹ **Lâ’l-i gevher:** Kırmızı renkli elmas, yakut ve benzeri değerli taş.

³² **Şar:** Yerleşim birimi, kent, belde.

³³ **Ah-u zâr:** İnleyerek, iç çekerek ağlama, acı çekme.

Pir Sultan Abdal'ım sendedir carım³⁴
Keskindir kılıcım yeğindir nârım³⁵
Şah açmış dükkânın bezetmiş şarım
Bu gün bir bezirgân Ali'den gelir

Deyişte görüldüğü gibi Pir Sultan, yoruma yer bırakmayacak şekilde bu kervanın -Şah kervanının- Ali'den geldiği -ya da diğer bir deyişle Ali'nin yolundan gittiğini- belirterek, bu “gevher”in “kardaşlar”a satıldığını, yani bu kervana inananların katıldığını, “yük”ün de Şah damgası olduğunu, gerekli aydınlatmayı “Şah”ın yaptığını ve yüreğini yeğin bir ateşin yaktığını söylemektedir. Pir Sultan'ın bir çok deyişinde olduğu gibi simgelerle yüklü bu söylem, yukarıdaki yorumlarımız ve dönemin gelişmeleriyle uyum içerisinde olan bir söylemdir.

³⁴ **Car:** Çare, imdat, yardım.

³⁵ **Nâr:** Ateş.

4. Kalender Çelebi'nin Yürüyüş Güzergâhı, Mahmut Paşa' nın Konuyla İlgili Arzı ve Pir Sultan'ın Deyişlerinde Yansımaları

Toplumların kendilerini ifade edemedikleri yerde ve ürettikleri değerlere çeşitli yöntemlerle el konulduğu durumlarda direniş gibi bir takım ifade biçimlerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bir başka anlamda bu ifade biçimi zorunludur. Bu bağlamda 16. yüzyılda Alevi toplumunun ağırlığını oluşturduğu eylemlerin en önemli boyutlarından biri budur. 1526 yılında Bozok bölgesinde çıkan Baba Zünnun ve Süğlün Koca ayaklanmalarının bastırılmasından kısa bir süre sonra, saldırı ve kıyımlarla iyice bunaltılan Alevi-Bektaşî toplulukları ve Dulkadirli boyuna bağlı Türkmen aşiretlerinin çoğunluğunu oluşturduğu diğer toplumsal kesimlerin katılımıyla 1527 yılı bahar ayında yaklaşık bütün Orta Anadolu'yu etkisi altına alan büyük bir başkaldırı ve direniş eylemi patlak verdi.

Bu başkaldırıya, yukarıda değindiğimiz gibi Alevi-Bektaşî toplumunun Batı Merkezi (Anadolu-Rum) durumunda olan Hacı Bektaş Tekkesi Postnişini Kalender Çelebi aktif bir şekilde öncülük ediyordu. Eylem, ağır vergi yükü, baskı ve dayatmalar arasında bütünüyle sıkışan toplumun geniş kitleler halinde destek vermesiyle bir anda bütün Orta Anadolu'yu sardı. Hacıbektaş'tan, Ankara, Çorum, Amasya, Bozok, Tokat'a, Sivas'tan Maraş'a kadar geniş bir alana yayıldı. Bu geniş alana yayılan etkinlik karşısında hazırlıksız yakalanan Osmanlı yöneticilerinin ciddi bir şaşkınlık yaşadığı görülmektedir.

Bu derlenme döneminde nice **“arap athlı koçyiğitler”**, çoğunluğu Alevi-Kızılbaş Türkmen aşiretlerinin boy beyi olan **“mülk iyesi ulu beyler”**, **“Sahib-i Zaman Şah Kalender”**in

çevresinde bir araya geldiler. Pir Sultan'ın bir deyişinde bu derlenmenin yansıması şöyledir:

Karşı karşı karlı dağlar
İndi Şah'a secd'eyledi
Mülk iyesi ulu beyler
İndi Şah'a secd'eyledi

.....

Yer yüzünde biten otlar
Cana kıyar koçyiğitler
Ala gözlü arap atlar
İndi Şah'a secd'eyledi

Pir Sultan'ım oldu tamam
İşte geldi Sahip-Zaman
Dahi indi On'ki İmam
İndi Şah'a secd'eyledi

Deyişte de söylendiği gibi, gerçekten de Şah Kalender'in sürekli yakın çevresinde bulunan ve çoğunlukla Osmanlı kaynaklarında “Işık”, “Abdal”, “**Kalenderi**”, “**Haydari**”, “**Rafizi**”, “**Mülhid**” ve “**Torlak**” namıyla anılan Alevi-Bektaşî-Kızılbaş toplulukları dışında özellikle Türkmen aşiretleri çevrelerinden **timarları alınan gaziler** -timarlı sipahiler-; Çiçekli, Akçakoyunlu, Masadlı, Dulkadirli Türkmenleri, Bozoklu Türkmenleri, Hasanlı, Karacalı, Beşatlı Türkmenleri gibi birçok aşiretin boy beyleri çevreleriyle birlikte Şah Kalender'in buyruğuna girerek eylem içinde yer aldılar. Bu durum “Mülk iyesi ulu beyler / İndi Şah'a secd'eyledi” denilerek deyişte açık biçimde anlatılmaktadır.

Bu yürüyüş ve toparlanmaya ilişkin gelişmelerin yasımlarını Pir Sultan'ın başka deyişlerinde de görüyoruz. Sözgelimi, aşağıda sunduğumuz deyişiyle Pir Sultan açıkça “ikrârı bütün” olmayanların, yani “üstüne yol uğrayınca” her türlü sıkıntı ve cefaya sonuna kadar katlanamayacakların, “yol sırrı”yla ilgili

bilince henüz ulaşmamışların, bir başka deyimle yol diliyle yol sırrını soramayanların aralarına katılmamasını istemektedir. Nitekim, bu deyişinde “Şimdi bizim aramıza / Yola boynun veren gelsin” derken, başka bir deyişinde de çok yalın bir dille, “muhabbeti küfür sayan, yolun rengine boyanmayan, cefasına dayanmayan, nefesine uyan, gerçek ile pazar eylemeyen ve gönülde karası olan gelmesin” demektedir.

1

Şimdi bizim aramıza
Yola boynun veren gelsin
İkrâr ile pire varıp
Hakikatı gören gelsin

Kişi halden anlayınca
Hakikatı dinleyince
Üstüne yol uğrayınca
Ayrılmayıp duran gelsin

Tâlîp olunca bir tâlîp
İşini Mevlâ’ya salıp
İzzet ile selam alıp
Gönüllere giren gelsin

Koyup dünya davasını
Hakk’a verip sevdasını
Doğrulayıp öz nefsini
Hak yolunu süren gelsin

Pir Sultan’ım Çelebi’ye
Eyvallahım var veliye
Yol oğluna yol diliyle
Yolun sırrın soran gelsin ³⁶

³⁶ Çeşitlenme için bkz. Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 187-188.

2

Safâsına cefasına dayandım
Bu cefaya dayanmayan gelmesin
Hem rengine boyasına boyandım
Bu boyaya boyanmayan gelmesin

Rengine boyandım meyinden içtim
Nice canlar ile didar görüştüm
Muhabbet eyleyip candan seviştim
Muhabbeti küfür sayan gelmesin

Muhabbet eyleyip yokla pirini
Yusun senin namus ile ârını
Var bir gerçek ile kıl pazarını
Kıldığın pazardan ziyan gelmesin

Kırklar bu meydanda gezer dediler
Evliya'yı yola dizer dediler
Destini destinden üzer dediler
Nefsâniyetine uyan gelmesin

Pir Sultan'ım eydur dünya fanidir
Kırkların sohbeti aşk mekanıdır
Kusura kalmayan kerem kânıdır
Gönülde karası olan gelmesin

Gerek Osmanlı kaynakları, gerek Alevi-Bektaşî verilerine göre Kalender Çelebi çevresine kısa sürede düzenden hoşnutsuz olan yaklaşık otuz bini aşkın -kırk bine yakın- insan toplandı. Bu konuda vakanüvisler otuz binden fazla -"Kalenderilerden, Anadolu mühlidlerinden ve Türkmen müfsitlerinden ne kadar **İşık** ve **Abdal** nâmına akidesi nâ-pâk (inancı bozuk) bed-mezhep (kötü mazhepli) var ise yanına cem'olmağla (toplanmakla) yığirmi otuz

bin (Solakzâde'ye göre bu sayı otuz binden fazla) eşkiya idüğü tahkika irmişdür (anlaşılmıştır)"- derken,³⁷ Kalender Çelebi'nin yakın çevresinde bulunan aşıklardan ve deyişlerinde bu eyleme ilişkin ilginç ayrıntılar yakaladığımız Koyun Abdal bir deyişinde "Kırk bin Rum Abdalı geldi" demektedir.³⁸

Bu verilerden de anlaşılmaktadır ki, Orta Anadolu Alevileri ve diğer ezilen toplum kesimleri, Pir Sultan'ın deyişlerinde "ala gözlü", "gül yüzlü" diye andığı "kurtuluş umudu Şah"a yığın yığın koşuyordu. Bu Şah, "dertlilerin derdine derman olacak", "Urum"-da perişan olan sefilleri, şad edip güldürecek"ti. Pir Sultan öylesine umut dolu, öylesine coşkundur ki, her dönem özlemle beklenen "Mehdi" artık düş olmaktan çıkmış ve "yürüyüş eylemiş", "gaziler" ile birlikte gelmektedir. Bu gelen "Mehdi"nin yardımcısı ise Oniki İmam'dır.

Gerçekten de yürüyüşe geçildikten kısa bir süre sonra Şah, sancağını, güzergâh üstündeki önemli konalgılardan biri olan ve Alevi-Kızılbaş kesimin yoğun olarak kümелendiğı Kazova'ya dikmiştir. Öyle ki, artık "İstanbul'da aşkın kazanı kaynayacak, yoksullar baylar gülecek"tir. Pir Sultan, kâfirlerin kalesini yıkan bu "Mehdi"ye hayrandır. Bu durum Pir Sultan'ın bir deyişinde çok yalın bir biçimde şöyle yansıyor.

Kırk yılın başında bir nur doğuyor
On'ki İmam Mehdi ile geliyor
Düldül eğerenmiş Ali biniyor
On'ki İmam Mehdi ile geliyor

³⁷ Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, Cilt 1, Sayfa 93.

Solak-zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solak-zâde Tarihi**, Cilt 2, Sayfa 154.

Müneccimbaşı Ahmet Dede, **Sahaif-ül-ahbar fi Vekayi-ül-a'sâr**, Cilt 2, Sayfa 526.

³⁸ A. Haydar Avcı, **Kalender Çelebi Ayaklanması**, Sayfa 97.

İsmail Özmen, **Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi**, Cilt 2, 16. Yüzyıl, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1998, Sayfa 562.

İstanbul'da aşkın kazanı kaynar
Onu içer cümle yoksullar baylar
Al yeşil giyinmiş yükünü taylar
On'ki İmam Mehdi ile geliyor

Sorarsanız bir elmadan çıktıtır
Kâfirlerin kalesini yıkıptır
Sancakları Kazova'ya dikiptir
On'ki İmam Mehdi ile geliyor

Ali nurdan bir taç giymiş başına
Kim karışır ol Ali'nin işine
On'ki İmam berk yapışmış peşine
On'ki İmam Mehdi ile geliyor

Rum ilinde devlet hanlar tutuldu ³⁹
Şad oluben top tüfekler atıldı
Zâhir oldu kurt koyuna katıldı
On'ki İmam Mehdi ile geliyor

Pir Sultan Abdal'ım söyler özünden
Kâfir kırar topuğundan dizinden
Ahdim kaldı ol Mehdi'nin yüzünde
On'ki İmam Mehdi ile geliyor

³⁹ **Rum ili:** Sivas eyaleti. İleride bilgi vereceğimiz gibi Sivas eyaletine o dönemde Rum eyaleti ya da halk arasında “Urum ya da Rum ili” de denmektedir. Bu anlamda Pir Sultan'ın deyişlerinde geçen “Rum ili” kavramı bugünkü Trakya bölgesiyle karıştırılmamalıdır. Kastedilen Pir Sultan'ın bizzat yaşadığı Sivas eyaletidir. Deyişte geçen “sancağın Kazova'ya dikilmesi” motifi de bunu açıkça kanıtlamaktadır. “Devlet hanların tutulması” söylemiyle ise bu bölgede Kalender Çelebi'ye karşı girdikleri çatışmada yenilen ve bir çoğu savaş meydanında öldürülen Osmanlı beyleri ve paşaları kastediliyor olsa gerektir.

Bir deyişin içerisinde sanırım bir eylemin resmi ancak bu kadar başarılı bir biçimde betimlenebilir. Pir Sultan gelişmeleri deyiş içerisinde çok güzel yansıtmakta ve Kalender Çelebi'yi Ali mertebesine çıkarmaktadır. Şah Kalender yürüyüşünün bir başka deyişte yansması ise şöyledir.

Bir seferim vardır Urum üstüne
Yüce dağ başında eri gözlerim
Al elimi kaldır kırklar yediler
Bir himmeti keskin Pir'i gözlerim

Bismillâh dedim de girdim helâle
Gözüm açıp baktım bir hub cemâle
Sıdk ile çağırdım ceddin celâle
Eriş Hızır Nebi carı gözlerim

.....

Keskin Zülfikâr'la Ali gazada
Umarım inâyet eder bize de
Bağdat'ta Mansur'un canı ezada⁴⁰
Kemendim boynumda darı gözlerim

Pir Sultan Abdal'ım nur Ali nuru
Hakk'ı bilen Hak yanındır yeri
Hint elinden öte Yemen'den beri
Ali'de balkıyan nuru gözlerim

“Himmeti keskin Pir”ın “Urum üstüne başlattığı sefer”le ansızın ortaya çıkan ve kısa sürede yayılan bu gelişme, merkezi

⁴⁰ **Mansur (Hallac-ı Mansur):** 857-922 yılları arasında yaşayan, “Enel Hak” (Ben Tanrı'yım) sözünü söylediği, insanın Tanrı'yla özdeş olduğunu savunduğu için asılan ve cesedi yakılan ünlü mutasavvıf. Mansur'un sözleri ve eylemi Ortodoks İslami çevreler tarafından şeriata ve dolayısıyla İslami düşünce sistemine aykırı sayılmıştır. Alevi-Bektaşî cem törenlerinde “Mansur Darı” en önemli aşamalardan biridir.

yönetimi oldukça tedirgin etti. Bastırmaya yönelik birtakım girişimler olduysa da, başarılı olunamadı. Bunun üzerine yönetim geniş önlemler almaya başladı. Bu önlemlerin içerisinde, Rum Beylerbeyi Yakup Paşa, Anadolu Beylerbeyi Berham Paşa ve Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa gibi üst düzey yöneticilerin isyancıların yollarını kesmek ve olayları bastırmak üzere görevlendirilmesi de vardır.

Yapılan planlara uygun olarak Yakup Paşa, Koçhisar - Zaraharı Kızılırmak vadisini, Berham Paşa ise kendisiyle birleşen diğer -yerel- güçlerle birlikte kuzey tarafları -Tokat yönünü- tutmuştu. Mahmut Paşa ise, isyancıları ihbarcı ve işbirlikçileri de aralarına sokarak adım adım ve dikkatle günü gününe izlemeye başladı. Nisan ayı sonlarında, isyancılar kuzey taraftan -Tokat yönünden- Sivas üzerine yürüdükleri ve Mahmut Paşa'yı kısaç içerisinde aldıkları bir zamanda Mahmut Paşa, aldığı önlemler ve yeni gelişmelerle ilgili olarak İstanbul'a veziriâzam İbrahim Paşa'ya aşağıda sunduğumuz arzı (raporu) gönderir.⁴¹

Konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler veren bu önemli rapor, Pir Sultan'ın bir çok deyişle ilintili olduğunu düşündüğümüz gelişmelerle birlikte, Mahmut Paşa'nın isyancılar arasında yürüttüğü ilginç çalışmaları ve izlenen güzergâh, konaklanan yerlerle ilgili önemli bilgileri de içermektedir. Arzda verilen güzergâh⁴² ve bil-

⁴¹ Bu önemli belge ilk kez Jean - Louis Bacqué - Grammont tarafından yayınlanmıştır. Bkz, Jean - Louis Bacqué - Grammont, **1527 Anadolu İsyanı Hakkında Yayınlanmamış Bir Rapor**, Belleten, Cilt LI, Sayı 199, Nisan 1987, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987. Sayfa 113-117. Grammont tarafından yapılan metnin çevirisinde hatalar bulunduğu için çeviri yeniden yapılmıştır. Bu konuda yardımlarını esirgemeyen Sosyolog İsmail Altıntaş'a teşekkürlerimi sunuyorum. Parantez içerisindeki günümüz diline aktarımlar ise tarafımızdan yapıldı.

⁴² İzlenen güzergâh ve yer adı belirlemelerinde aşağıdaki haritalardan yararlanılmıştır.

Reşadiye Haritası 1 : 200 000, Harita Genel Müdürlüğü Yayını, 1953.
Sivas Haritası 1 : 200 000, Harita Genel Müdürlüğü Yayını, 1947.

gilerle Pir Sultan'ın bir çok deyişinin açık seçik çakışması, deyişler ve olayların gelişiminin çarpıcı bir biçimde birbirini tamamlaması ilginç ve üzerinde önemle durulması gerekli bir boyuttur.

Semm-i semend-i saâdete ruhsâre-i niyâzı sürüb takbil-i rikâb-ı hümayunla dest-res bulduktan sonra arz-ı bende-i bi-mikdâr ve zerre-i hâksâr ol-dur ki (atı güçlü ve çevik yönetime ve yüksek makama mutluluk dilekleriyle perişan halli bu aciz kullarının yerlerde yüz sürerek sunduğu küçük bir arzı -bildirimi- odur ki) bundan akdem (daha önce) Budak Özi⁴³ ve Keskün⁴⁴ nevâhilerinde hurûc eden (tarafalarında ayaklanan) Kızılbaş Kaz Gölü⁴⁵ nâm mahalden (isimli yerden) kalkup Artukâbâd⁴⁶ canibine (tarafına) müteveccih olduğu haber arz olunup (yöneldiği haber verilip) şimdiki halde (şu anda) beglerbegi hazretleri⁴⁷ canibinde (tarafında) olan ademlerümüzden Veys nâm ademümüz Artukâbâd ayağında (ya-

Euro Cart Türkiye-Turkey-Turquie 1 : 750 000, Mairs Geographischer Verlag, Germany 1991-93.

Euro - Reise Atlas Türkiye 1 : 800 000, RV Verlag, Germany 1993-94.

Hürriyet - Türkiye Atlası -2001- 1 : 400 000, İki Nokta ve Doğan Yayıncılık Yayını, (Yayın yeri yok.)

⁴³ **Budak Özi**: 16. yüzyılda Bozok sancağına bağlı bir kaza. Çorum'un bugünkü Sungurlu kazasının eski adı olduğunu düşünüyoruz. Sungurlu kazasının önünde bugün Budaközü adında, ortasından çay geçen büyük bir öz bulunmaktadır. Bu isimde, bu yerden dolayı Sungurlu'ya verilmiş olsa gerektir. Haritadaki yeri için ayrıca bakınız. Suraiya Faroqi, **Der Bektaschi-Orden in Anatolien**, Sayfa 197. 16. yüzyıla ilişkin bu haritada Budaközü olarak gösterilen yer Sungurlu'nun bulunduğu yere denk düşmektedir. Ayrıca Osmanlı Yer Adları Sözlüğü'ne göre de Sungurlu kaza merkezinin eski adıdır. Bkz. Nuri Akbayar, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, Sayfa 27.

⁴⁴ **Keskün**: Ankara'nın güneydoğusunda bulunan şimdiki Keskin ilçesi. O dönemde Rum (Sivas) eyaletine bağlıydı.

⁴⁵ **Kaz Gölü**: Turhal-Tokat arasında, Yeşilırmağın sol yakasında bulunan bir göl. Yeşilırmağın sağ yakasında ise Kazova'sı vardır.

⁴⁶ **Artukâbâd**: Tokat'ın güneybatısında bulunan şimdiki Artova ilçesi.

⁴⁷ Rum (Sivas eyaleti) beylerbeyi Yakup Paşa.

kınlarında) Silis Özi⁴⁸ nâm mahalden (isimli yerden) gelüb şöyle haber verdi ki Kızılbaş-ı lain (lanetli Kızılbaşların) Artukâbâda konduğu haber istima olub (duyulup) nefsi Sivası ihrâk etmek niyetin istima edicek (Sivas bölgesini yağmalamak niyetinde oldukları duyulunca) Rum beglerbegisi hazretleri⁴⁹ dahi ılgayub (hızla gelerek) Sivası kondukda (konunca) Kızılbaş-ı mahzûl dahi (rezil/rüsve Kızılbaşlar daha sonra) Artukâbâddan Yılduza⁵⁰ dönüb Sivas ile Tokat arasından geçüb Yılduza konub andan (daha sonra) Gökçe Belden⁵¹ aşub kara kurayı (endişeyi) bıragub agzını çit-hâne eyleyüb (kapatıp) diyâr-ı şarka (doğu illerine) gitmege müteveccih oldukda (yönelince) beglerbegi hazretleri dahi mahrûse-i Sivasdan (Sivas merkezinden) kalkub Sivasun Tahta Köpri nâm köpriye konub⁵² andan Koçhisâra⁵³ varmak tedârik oldukda (düşünülünce) bu nahif (bu aciz) dahi mübârek Receb ayının on tokuzuncı günü ki düşünbe günüdür⁵⁴ Artukâbâddan öte Yılduza karib (çok yakın) olan Fineze⁵⁵ nâm mahalle (isimli yere) konub andan

⁴⁸ **Silis Özi:** Tokat'a bağlı Zile ilçesiyle Artova ilçesi arasında bulunan bir köy.

⁴⁹ Yine aynı Yakup Paşa.

⁵⁰ **Yılduz köyü ve Yıldız dağı:** Pir Sultan'ın deyişlerinde sık sık andığı Yıldız dağı ve bu dağın yakınında bulunan Sivas-Yıldızeli-Çırçır bucağına bağlı Yıldız köyü. Yıldız köyü Banaz köyüne de yakındır. Pir Sultan'ın köyünün yakınında bulunan ve 2536 m. yüksekliğinde sarp ve görkemli bir dağ olan Yıldız dağ ise bölgenin en yüksek dağlarından biridir. Eyleme geçenlere ve sıkıntıya düşenlere sığınak yeri olmasından dolayı Pir Sultan'ın deyişlerinde “Dağların Şahı” diye niteliyerek adını önemle andığı bir yerdir.

⁵¹ **Gökçebel:** Yıldız dağı yakınlarında, Çırçır bucağı ve Pir Sultan'ın köyü olan Banaz köyü kuzeyinde, Geynik ve Bedohtun köyleri güneyinde bulunan bir geçit.

⁵² **Tahta Köpri:** Sivas yakınlarında Kızılırmak üstünde bulunan bir köprü. Bu bilgiden, Osmanlı güçlerinin isyancılar Sivas-Koçhisar arasında Kızılıрмаğa vardıklarında kolaylıkla yollarını kesmek ve doğuya gidişlerini önlemek için ayrıca burada konuşlandıkları anlaşılmaktadır.

⁵³ **Koçhisar:** Sivas-Hafik ilçesinin eski adı.

⁵⁴ 21 Nisan 1527, Cuma.

⁵⁵ **Fineze:** Tokat-Çamlıbel bucağına bağlı Fineze köyü. Yeni adı Güzelce'dir. Bkz. **Köylerimiz**, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1968, Sayfa 653. **Türkiye**

ara (ondan sonra) yatı (gece vakti) Koçhisârda beglerbegi hazretlerine mülâkât olmak (yetişmek) üzere tahmin olunmıřdur⁵⁶ inşâl-lahu-l aziz pâdişâh-ı âlem-penâh (alemlerin sığnağı) hazretlerinin eyyâm-ı saâdetlerinde (mutlu günlerinde) envâ-ı (çeşitli) yüz aklıkları hâsıl ola (başarılar kazanıla) melâin-i mezkûre dahi (herkesin nefretini kazanmaya sebep olanlar bile) eşi Kızılbaşdan kimesne (kimseler) tâbi olmayub (katılmayıp) ve bazı yerlere ki fitne ü fesâd bıragub (bazı yerlerde bozgun ve karışıklıklar çıkarıp) yer yer hurûc (isyan) etdirmek tedârik etmişler idi (ettirmeye uğraşmışlardı) ol fitneleri dahi râst gelmeyüb (bozgunculukları amacına ulaşmayıp) yer yer bozulub ve Boz Ok ta'ifesinden (kesiminden) dahi ümizvâr (umutlu) olduğı⁵⁷ kimesneler dahi kendüle-

Mülki İdare Bölümleri - Köyler - Belediyeler. İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1971, Sayfa 818, Fineze köyü, Yıldız dağı ve Yıldız köyüne yakın olduğı gibi, Çırçır bucağı ve Banaz köyüne de yakındır.

⁵⁶ Bu bilgidan anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı paşaları Koçhisar'da toplanarak hem güçlerini birleştirmek, hem de Sivas – Koçhisar arası Kızılırmak vadisinde yolların nasıl kesileceğı ve isyancıların nasıl çevrileceğıne ilişkin görüşme yapmayı düşünmüş olmalıdır. Bu bölge aynı zamanda Safevi devletine önemli geçiş yollarından birisidir. Osmanlı tarihçisi Ferdi'ye göre Kalender Çelebi “Şah'a gitmek istemiştir. **Ferdi, Tarih**, 100b-103b, Ayasofya Kütüphanesi, No: 3317, (Aktaran: Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Sayfa 77). Fakat yolun Osmanlı güçleri tarafından kesildiğini öğrenince sanırım yanında bulunan Dulkadirli beylerinin de yönlendirmesi ve büyük bir olasılıkla önemli ölçüde toparlanmış Osmanlı güçleriyle girişilecek bir çatışmanın güç kaybı ve kıyımaya yol açacağı endişesiyle güney bölgesine -Dulkadirli aşiretlerinin yoğun bulunduğı Elbistan-Nurhak dağları tarafına- yönelmek zorunda kalmıştır. Hatta bu durumu Kalender Çelebi'nin yakın çevresinden olduğı anlaşılan Koyun Abdal, “Seni Şah'a gider derler / Gel gitme güzel Kalender / Anan atan yüzü suyun / Terketme güzel Kalender... Hacı Bektaş değıl m'atan / Hünkâr Veli değıl m'öten / Kerbelâ'da mekân tutan / Gel gitme güzel Kalender” biçiminde dile getirir.

⁵⁷ Bu söylemden, o dönemde Bozok bölgesinde Tekke, zâviye ve ocaklar yoluyla Kalender Çelebi'ye bağılı çevrelerin geniş bir alanda örgütlü ve etkili olduğı anlaşılmaktadır. Bkz. Yunus Koç, **XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağıının**

re tâbi olmayub (katılmayıp) bu nahif (bu aciz) yanına gelüb ve andan gayri (başka) her gün bölük bölük içlerinden âdemler kaçub ve kaçub gelenlere dahi kat'â (kesinlikle) kimesneyi dahl etdirmeyüb (yaklaştırmayıp) ekserine (çoğunluğuna) aynı ile (yanlarında bulunan) bulunan rızk ü mâlın (yiyecek ve malları) dahi alıvermek ile içlerinden hayli âdem kaçub perişân-hâl olub hattâ Çiçek oğlu Hasan • Beg⁵⁸ nâm kimesne ki sâbika tutulub (önceden söylendiğince yakalanıp) bu nahife geldükde hılatlanub (giydirilip, kuşatılıp) salıverildükde Kızılbaş arasında olan karındaşı Turak Beg ki cemi'i umûrların (toplumun işlerini) görüb başaran mezkûr (adı geçen) Turak Bege mektublar gönderilüb ol dahi içlerinden kaçub ammâ bu nahife dahi gelüb ulaşmayub bazıları akebinden Kızılbaş yetüb katl etdi (bazı Kızılbaşlar gerisinden yetişip öldürdüler) ve bazıları henüz bizlere gelmege ihtiyât edüb (hazırlanıp) bir vesile (aracıyla) ile gelmek ister derler şol derecede (önemli ölçüde) aralarına tefrika (ayrılık) düşmüşdür ki nihâyet yedi sekiz yüz atlu ve üç dört yüz piyâde kaldı deyü tahkik ederler (doğrularlar)⁵⁹ Ümiz dür ki (umulur ki) Hakk-ı Subhânahu Ta'âlânun inayetinden ulaşıldığı mahalde (Allah'ın yardımıyla ulaşıldığı yerde) olancası dahi kılıçdan geçüb sâ'irlere (diğerlerine) ibret vâki ola (ders verici durum ola) İnşaallahu Ta'âlâ bâki-i ferman sa'âdetlü sultanum hazretlerinün re'v-i şeriflerine menûtdur (Allah'ın izniyle ebedi buyruk mutluluk verici sultanım hazretleri-

İşkân ve Nüfus Yapısı, Sayfa 23.

⁵⁸ Kalender Çelebi'nin yaptığı çağrı üzerine ayaklanmaya geniş bir şekilde destek veren Çiçekli aşireti, o dönemde Bozok bölgesinde yerleşmiş bulunan Bozulus Türkmenlerinden bir oymaktır. Bkz. Tufan Gündüz, **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri**, Bilge Yayınları, Ankara 1997, Sayfa 64.

⁵⁹ Bu rakamlardan Mahmut Paşa'nın Kalender Çelebi'nin çevresinde toplanan isyancıların gerçek sayısını bilmediği anlaşılmaktadır. Belki de "ulufe" ve "hılat" karşılığı Mahmut Paşa'nın yanına kaçan işbirlikçi ve Pir Sultan'ın deymiyle "dönerler" Kalender Çelebi çevresini küçümsediklerinden dolayı böyle düşük rakamlar veriyorlardı. Nitekim bu yanlışlar Osmanlı ordusuna pahalıya patlamıştır. İsyancılarla bölgede karşılaştıkları her yerde ağır yenilgilere uğramışlar, savaş meydanlarında -bu arzı saraya gönderen Mahmut Paşa'da dahil olmak üzere- bir çok bey ve paşa kalmıştır.

nin şerefli onaylarına bağlıdır).

Az'afü'l-ibâd (kulların en zayıfı)
Mahmud el-fakir

Ve bu abd-ı nahif (bu aciz kul) dahi gayet sûrat ile gitmegin Boz Ok tâ'ifesinün boy begleri ve sipâhileri yetişüb ekser çerileri gelüb mülâkât olamadılar (çoğunluk askerler gelip katılamadılar) ammâ rûz-be-rûz (gün be gün) gelmek üzere dururlar hemân boy beglerinden bir kaç boy begi gelüb mülâkât olamadı (aramıza katılamadı) anlar dahi bir iki menzil (durak) bu nahifden gerüde gelüb ulaşmak üzere dururlar.

Tavakkaltu al-Allah (İşimi Allah'a bıraktım)
Mahmud bin Abdullah⁶⁰

Bu olaylar adı geçen bölgede 933 (1527) yılı Mart-Nisan ayları arasında meydana gelmiştir. Rapordan, Osmanlı güçlerinin isyancıları adım adım izledikleri çok net biçimde anlaşılmaktadır.

Verilen bu güzergâha göre, Tokat-Artukâbâd tarafından gelen isyancılar Yıldız dağı eteklerinde konaklamışlar, buradan Gökçebel'e yönelip orayı da geçtikten sonra Çırçır bucağı yakınlarından ve Banaz köyü kuzeyinden, Karaçayır köyü (şimdi bucak) üzerinden geçerek güneydoğuya Koçhisar (Hafik) tarafına yönelmişlerdir. Fakat yolların Osmanlı birlikleri tarafından kesildiğini öğrenince, belgelerden anladığımız kadarıyla bölgeden uzaklaşamamışlar ve tam bir kuşatma içerisine düşmüşlerdir.

Bunun üzerine büyük bir olasılıkla dağlık ve sarp alanlar olması nedeniyle kuzeye doğru geri çekilmişler ve Cincife'de⁶¹

⁶⁰ Abdullah, "Allah'ın kulu" anlamına gelmektedir. Bu isim, bütün dönme ve devşirmelerde -belki de aslını unutturmak amacıyla- baba adı olarak kullanılan bir isimdir. Bu nedenle Osmanlı kaynaklarında bütün dönme ve devşirmeler "Abdullahoğlu", yani "Allahkuluoğlu" olarak geçer.

⁶¹ **Cincife:** Bu yerleşim birimi bugün Tokat-Gökdere bucağına bağlı bir muhtarlıktır. Bkz. **Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu**, Cilt 1, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1946, Sayfa 212.

saldırıları sonucu Osmanlı ordularıyla büyük bir savaşa tutuşmak zorunda kalmışlardır. Bu savaştan Kalender Çelebi güçlerinin galip çıktığını bilinmektedir.

Ağır şekilde yenilgiye uğrayan Osmanlı ordusunun bir çok önde geleni ise savaş meydanında kaldı. Konuyla ilgili olarak Osmanlı kaynakları, “Padişah hazretlerinin askerleri perişan düştü, kararsız kaldı. Hepsı birden târumâr oldular. Bütün torlaklar külliyetli silahlar, ağırlıklar, haymalar ve çadırlar ele geçirdiler. Uryan ve püryan (açık ve çıplak) iken giyinip kuşandılar. Elbise-i fahire (değerli giysiler) ile donandılar. Bu gelişmeden sonra Dulkadir taifesinin şerirleri (azgınları) ve eşkiyası da bunlara karışmakla askerlerin sayısı hesaba gelmez oldu” demektedir ki,⁶² bu gelişmelerin Osmanlı yönetimini bir hayli sıkıntı ve kaygıya düşürdüğü anlaşıyor.

Cincife’den sonra Karaçayır köyü çevresinde⁶³ Şah Kalender isyancılarının yeniden Osmanlı güçleriyle karşılaştıklarını görüyoruz. İsyancılar burada da, Osmanlı güçleriyle tutuştukları savaşta onları bir kez daha yenilgiye uğratarak dağıttılar.

Cincife’den Karaçayır’a gelebilmek için kestirme yol olarak Yıldız dağı çevresinden ve Banaz köyü yakınlarından geçmek gerekir. Kanımca, dağlık, tepelik savunmaya ve saldırıya elverişli sarp bir bölge olması dolayısıyla Kalender Çelebi’de bu güzergâhı izlemiş olmalıdır.

Bu arzdan da anlaşılacağı gibi Sivas bölgesinde Mahmut Paşa Kalender Çelebi saflarını bölüp parçalamak ve isyan edenleri birbirine düşürmek için büyük bir gayret içerisine girmiştir. Bu

⁶² Solak-zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solak-zâde Tarihi**, Cilt 2, Sayfa 154-155.

⁶³ Bugün Sivas merkezine bağlı bir bucak olan Karaçayır, Pir Sultan’ın köyü Banaz’a çok yakın bir yerdir. Bkz.

Euro Cart Türkiye-Turkey-Turquie 1 : 750 000.

Euro - Reise Atlas Türkiye 1 : 800 000, Sayfa 19.

Reşadiye Haritası 1 : 200 000.

Hürriyet - Türkiye Atlası -2001- 1 : 400 000, Sayfa 85.

amaçla ayarttığı ve çeşitli vaadler karşılığı satın aldığı bazı kişileri isyancılar arasına sokmuş, isyancılar arasından bazı kişilere ise rüşvet anlamında hilat giydirilmiş ve ulufeler verilmiştir. Bu girişimler, kimi bozgunlar ve ihanetler yaşanmasına yol açmasına karşın, Kalender Çelebi saflarını tam anlamıyla bölüp parçalamaya yetmemiştir.

Pir Sultan Abdal'ın bütün bu gelişmelerden ve kendi köyünün dibine kadar gelen kalabalık isyancı topluluğundan ve bu isyancıların başı olan Şah Kalender'den habersiz olması düşünülemez. Kaldı ki Kalender Şah, Pir Sultan'ın bağlı bulunduğu en büyük pirlilik makamında oturan kişidir. Etkili ve yönlendirici konumuyla Anadolu'daki bütün Alevilerle sürekli ve yakın ilişki içerisinde. Bu nedenle Pir Sultan Abdal gibi coşkulu, davasına inanan ve bu uğurda her türlü sıkıntıyı göze alan bir aşığın bu gelişmeler ve böylesine büyük bir eylem karşısında duyarsız kalması da mümkün değildir. Ayrıca Pir Sultan Alevi toplumunun toplumsal yaşamında en temel geleneklerden biri olan cem törenlerinde “cem aşığı” olarak görev yapan bir aşıktır. Bu aynı zamanda Alevi-Bektaşî-Kızılbaş toplumuyla her zaman iletişim içerisinde bulunmak ve toplumu ilgilendiren her türlü gelişmeden aynı anda haberli olmak demektir.

Kalender Çelebi büyük bir olasılıkla Alevi-Bektaşî toplumunu bu eyleme katmak için yaygın bir çağrı da yapmış olmalıdır. Pir Sultan'ın deyişleri içerisinde de bu yönde ipuçları görülmektedir. Pir Sultan tekke ve zaviyelere yaptığı ziyaretleri de bu yönde bir görev -çağrı görevi- üstlenerek yürütmüş olabilir. O dönemin koşulları içerisinde böyle bir durum doğaldır. Deyişlerden anladığımız kadarıyla aynı zamanda “ikrar”ın gereği ve “Pir'e hizmet” sayılmaktadır. Bu bağlamda sanırım bazı olayları anlamak ve çözmek kolaylaşmaktadır.

5. Yıldız Dağı ve Banaz Köyünde Konaklayan “Şah” ve Eyleme Katılan “Gaziler”

Bilindiği gibi gerek deyişlerin, gerekse anlatıların açıkça onayladığı gibi Pir Sultan Sivas ilinin Yıldızeli kazasına bağlı Banaz köyündendir.⁶⁴ Bu, üstünde tartışmasız birleşilen bir gerçekliktir. Banaz ise, bilindiği gibi Yıldız dağı yakınlarında, Alevi-Bektaşî inanç sistemine bağlı, geçimi tarım ve hayvancılığa dayanan, kıraç ve engebeli arazi üzerine kurulu tipik bir Anadolu köyüdür. Bu durum Pir Sultan Abdal’ın yaşadığı dönemde Banaz ve çevresindeki gelişmelerin anlaşılması, yöreye etkilerinin boyutu ve açıklığı kavuşturulması bakımından önem taşımaktadır.

Pir Sultan ocağının taliplerinden olduğu anlaşılan Aşık İsmail’in bir deyişinde “Urum’u (Rum-Sivas eyaleti) dolanıp” Yıldız dağına çıkan ve burada semah dönen, yanında bulunanlara kısa sürede derin sözler söyleyen ve buradan inip “Banaz’a gelen” ve “Banaz’ı hoş vatan eyleyen” bir şahtan bahsedilir. Ayrıca deyişte geçen “Hayli devr ü zaman geçti orada” dizesi Şah’ın Banaz’da bir süre kaldığını/ağırlandığını göstermektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için içeriğinde önemli ipuçları bulunan bu deyişin ilgili dörtlüklerine bakalım:

.....

Uçurdular Pir Sultan’ın kuşunu
Seyrangâh eyledi Yıldız başını
Hub gösterdi toprağını taşını
Mevlâm kısmetini verdi orada

⁶⁴ Pertev Naili Boratav – Halil Vedat Fıratlı, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Maarif Vekaleti Yayını, Ankara 1943, Sayfa 73.

Şah Yıldız dağında semah eyledi
Ayak üstü bin bir kelim söyledi
İndi Banaz'ı hoş vatan eyledi
Hayli devr ü zaman geçti orada

Koca Şah Urum'a bir elma saldı
Dolandı Urum'u Banaz'a geldi
Pir Sultan elmaya bir tekbir kıldı
İnsan taacüpte kaldı orada⁶⁵

.....

Göröldüğü gibi bu deyişte tartışma ve yoruma yer bırakmayacak açıklıkta “Urum” sözüyle Sivas eyaleti kastedilmekte; Sivas eyaletinde ise Banaz köyünden, Banaz’a yakın Yıldız dağından, Şah’ın bu dağa çıkararak semah eylediğinden ve yanına toplananlara “ayak üstü binbir kelim” söylediğinden ve buradan Banaz’a elma gönderdiğinden -yani önemli bir toplantıya çağrı yaptığından- bahsedilmektedir.⁶⁶

⁶⁵ Abdölbaki Gölpınarlı – Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, DTCF Yayınları, Ankara 1943, Sayfa 43.

⁶⁶ Kimi araştırmacılar bu “Şah”ın, Şam Bayadı aşiretine mensup olan ve 1577 yılında güney bölgesinde isyan ederek Kırşehir ve Bozok sancağına kadar gelen “Yalancı/Düzmece Şah İsmail” olduğu iddiasını ortaya atmışlardır ki, konuyla ilgili veriler dikkatle irdelendiğinde bu iddiaların ne denli dayanaksız olduğu ortaya çıkmaktadır. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, bu “Yalancı/Düzmece Şah İsmail” ne Yıldız dağına kadar gelmiştir; -hele burada konaklaması, görüşmeler yapması hiç söz konusu değildir-, ne de Yıldız dağıyla ve Banaz köyüyle başka bir şekilde ilgisi vardır. Böyle bir durum kesinlikle belgelere dayanan bir kanıtı yoktur. Bütün ısrarlı ve ayrıntılı araştırmalarımıza karşın bu yönde herhangi bir belge ve bilgiye biz de rastlamadık. Zaten bu iddiayı ortaya atan araştırmacılar da bu durumu açıklığa kavuşturacak somut veriler sunamamışlar ve bu olayla, Pir Sultan’ın asıldığını söyledikleri tarih –ki bu tarih 1590-91’dir– arasındaki boşluk ve bağlantısızlığa ilişkin aydınlatıcı/ikna edici bir yorum getirememişlerdir. Kaldı ki, Pir Sultan’ın ve bütün Anadolu Alevilerinin “Pir”i, bağlı bulunduğu,

Bildiğimiz kadarıyla Yıldız dağına çıkan ve Pir Sultan'ın köyünün dibine kadar gelen -deyişe göre "Urum'u dolanıp Banaz'a gelen, ki belgelere göre de gerçekten böyledir ve Banaz'ı "hoş vatan" eyleyen"- belgelerle kanıtlı başka bir Şah bilinmediğine göre ve bu Şah'ın Kalender Çelebi'den başkası olduğunu söylemek - kanıtlarıyla açıkladığımız gibi- bize kalırsa gerçekleri zorlamadır.⁶⁷

kutsadığı ocağın postnişini Şah Kalender'in Osmanlı ordularını bir çok kez yenilgiye uğratarak Yıldız dağına ve Banaz köyü civarına kadar geldiği, buralarda isyana katmak amacıyla çeşitli çevrelerle görüşmeler yaptığı ve hatta bir süre konakladığı bizzat Osmanlı belgeleriyle kanıtlıdır. Ayrıca bu çalışma içerisinde sunduğumuz diğer belge ve veriler Pir Sultan'ın yaklaşık 1562-63'de siyaset edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu durum Pir Sultan olayını 1577-78'lere taşımayı ve Yalancı/Düzmece Şah İsmail'le ilgisini ve bununla bağlantılı olarak 1590-91'de asılmasını zaten olanaksız kılmaktadır. Bu araştırmacıların bütün dayanağı Mustafa Akdağ tarafından yapılan aşağıdaki kısa belirlemedir. "İran harblerinin açılacağı sırada olsun, harb yıllarının devamında olsun, Anadolu Kızılbaşları arasında bazı kımıldanmalar ve Şah hesabına kuvvetli bir propoganda faaliyeti vardı. Daha 1577 senesinde Suriye tarafında, Şam Diyade (doğrusu Şam Bayadı, A. H. A.) adındaki Türkmen aşiretinden bir şahıs Şah İsmail olduğunu iddia ile Güney-Doğu Türkmenleri arasında büyük bir taraftar topluluğu ile Malatya tarafının aşiretlerini ayaklandırmış, başına elli bin kişi toplamış idi. Kırşehir'e gelerek, Hacı Bektaş Türbesindeki büyük kalabalık önünde kurban kesti. Bozok'a yolladığı halifesi de, bütün o tarafların Kızılbaşlarını Yalancı Şahın etrafında toplanmaya davet etmekteydi. Bak: Müh. Def. 35, s. 174, 188 – Müh. Def. 32, s. 204." Mustafa Akdağ, **Celali İsyanları**, DTCF Yayınları, Ankara 1963, Sayfa 119. Bu araştırmacıların bütün dayanağı bu belirlemedir. Zorlamaları bir yana bırakırsak bu belirleme temelinde Düzmece Şah İsmail'in yanısıra, 1589 sonrası Sivas Beylerbeyi olan Deli Hızır Paşa ile Pir Sultan arasında bağlantı kurmanın mümkün olamayacağı açıktır

⁶⁷ Yalancı Şah İsmail yorumuyla ilgili olarak bakınız:

İlhan Başgöz, **Pir Sultan Abdal ve Pir Sultan Abdal Geleneği**, (Sabahattin Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**, Cem Yayınevi, İst. 1977 içinde), Sayfa 53-54.
Mehmet Bayrak, **Pir Sultan Abdal**, Yorum Yayınları, Ank. 1986, Sayfa 119.

Ayrıca bu bölgede/Rum eyaletinde başka eylemler ortaya çıkmasına karşın, hem bölge halkıyla duygu ve düşünce birliği içerisinde olan, hem de geniş bir alana yayılan ve bölge halkını derinden etkileyen “**Şah**”ın **öncülük ettiği** başka bir eylemin olmadığı döneme ilişkin Osmanlı belge ve kaynaklarından da bilinmektedir. Bunun dışında Kalender Çelebi’nin, bölgede bulunan Alevi toplulukları ayaklanmaya katmak için çabası olduğunu - görüldüğü kadarıyla bu girişiminde de bir hayli başarılı olduğunu - bizzat Mahmut Paşa arz’ında açıklamaktadır. Dolayısıyla olaya bu bilgilerin ışığında baktığımızda Pir Sultan’ın hangi katardan ayrıldığı da sanırım şimdi daha iyi anlaşılmaktadır.

Burada açıklanması gereken başka motiflerde bulunmaktadır. Elma, kırsal alan Alevi toplumunda önemli bir toplantıya davet anlamı taşıyan kutsal bir nesnedir. Alevi kültüründe özel bir yeri olan ve “Cennetten Ali’ye bir niyaz geldi / Ali’ye terceman gelen elmalar / Ali’m kokladı da yüzüne sürdü / Ali’ye terceman gelen elmalar” denilerek çok açık biçimde “Ali’ye terceman geldiği” söylenen elma, cem törenlerinde de kutsandır.⁶⁸

Bu kutlu özelliği nedeniyle önemli kişilere çağrı yapılacağı zaman elma gönderilir. Bundan anlıyoruz ki, Pir Sultan da bulunduğu çevrede önemli biridir. Çağrıyı alan Pir Sultan elmaya tekbir kılarak belki de çevresine bu çağrının kutsal bir çağrı olduğunu ve uymak gerektiğini anlatmak istedi. Bu durum Pir Sultan’ın eylemleri ilişkisini gösteren ve bağlılık ve yemin özelliği taşıyan önemli bir davranış ve kanıttır. Bundan da anlaşılmaktadır ki Pir Sultan, büyük bir olasılıkla davete uyarak Yıldız dağında yapılan “Şah’ın semah eylediği” bu toplantıya katılmıştır. Sıkı takiplerin yapıldığı, baskı ve kıyımın had safhaya vardığı o dönemde bu toplantının

Asım Bezirci, **Pir Sultan**, Say Yayınları, İstanbul 1986, Sayfa 56-58.

Baki Öz, **Osmanlı’da Alevi Ayaklanmaları**, Sayfa 203.

R. Yürükoğlu, **Okunacak En Büyük Kitap İnsandır – Tarihte ve Günümüzde Alevilik**, Alev Yayınları, İstanbul 1992, Sayfa 275-278.

Saim Savaş, **XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik**, Sayfa 75-80.

⁶⁸ Bu ilginç olay başka bir çalışmanın konusu olarak incelenecektir.

herhangi bir toplantı olamayacağı açıktır. Dolayısıyla bunun birlik ve katılımı sağlamak amacıyla yapılan bir cem âyini, bir ikrâr töreni olduğunu söyleyebiliriz.

Aşağıdaki dizeler bu çağrı sonrası Pir Sultan'ın çevresinde oluşan yankılanmanın yansıması olduğu izlenimini vermektedir:

Dün gece seyrimde bir eri gördüm
Ziyaret eyledim haslar hasını
Yine bâtınımda bir ere sordum
Dedi bilir misin Ebâ Müslim'i⁶⁹

Yetmiş üç er idik girdik bu yola
Yalbirdak⁷⁰ kılıçlar hep aldık ele
İkrar iman nasip olsa bir kula
Kudretten okunur onun yâsini

El değmeden yaralarım yeniler
Şah'ın sesi kulağımda çınılar
Ali'm nara vursa dağ taş iniler
Durabilmez karşısında hasımı

Yayla senin ova senin il senin
Sefil senin gedâ senin kul senin
Muhammet Ali'ye giden yol senin
Silebilsen kalp evinin pasını

Göre idim Sultan'ımı Hân'ımı
Bula idim can içinde canımı

⁶⁹ **Eba Müslim Horasan-i:** 719-755 yılları arasında yaşamış Horasanlı Türk kökenli ünlü bir komutandır. Emevi saltanatının yıkılması, yerine Abbasiler devletinin kurulmasını sağlayan ayaklanmanın yönlendiricisidir. Daha sonra gücünden ve etkinliğinden korkan Abbasi yöneticileri sarayın içinde kendisini tuzağa düşürerek öldürmüşlerdir. Alevi-Bektaşî toplumunca Emevi saltanatına son vermesi nedeniyle Eba Müslim Horasan-i'ye büyük saygı duyulur.

⁷⁰ **Yalbirdak:** Çıplak, yalın.

Mehdi alır İmamların kanını
Ko desinler n'oldu Seyyid Nesimi⁷¹

Böyle yazılmıştır bize yazılar
Kerbelâ dedikçe sinem sızılar
Pir Sultan Abdal'ım der ey **gaziler**
Şu gelen ses yoksa Düldül sesi mi ⁷²

Bu çağrılar sonunda kimler hangi oranda eyleme katıldı? Verilen desteğin ölçüsü nedir? Bunları kesin boyutlarıyla bilemiyoruz. Yalnız Şah Kalender eylemcilerinin Nurhak dağları-Başsaz yaylasına çekinceye kadar bu katılımlarla gittikçe güçlendiği bilinen bir gerçektir. Deyişte geçtiği gibi Pir Sultan'ın da yakın çevresinde bulunan yetmiş üç kişiyle birlikte bu eyleme katıldığı düşünülebilir. “Yetmiş üç er idik girdik bu yola” dizesindeki çağrışım bizde bu izlenimi bırakmaktadır.

Daha sonra yine “İndi Banaz'ı hoş vatan eyledi” dizesinde anlatıldığı gibi Banaz'a inen Şah'ın güçlü bir olasılıkla Banaz'da

⁷¹ **Seyyid Nesimi:** Yaklaşık (1339-44 – 1415-18) yılları arasında yaşayan ve ünlü bir Batını şair ve düşünür olan Seyyid Nesimi, Hallac-ı Mansur düşüncesinin önemli izleyicilerinden ve batını akımlardan Hurufiliğin en önemli kuramcı ve temsilcilerindendir. “Ene'l-Hak” düşüncesini savunduğu ve Ortodoks İslami düşünceye ödün vermediği için etkinliğinden korkan Ortodoks kesimin temsilcileri tarafından Halep'de derisi yüzülerek öldürülmüştür. Düşüncelerinden ödün vermeyen tutumu, baskı ve zorbalıklar karşısında sonuna dek direnişinden dolayı Alevi-Bektaşî toplumu tarafından başeğmezlğin simgesi olarak büyük bir saygı ve sevgiyle anılır. Düşünce, söz ve davranışlarıyla başta Pir Sultan olmak üzere Alevi-Bektaşî aşıkları derinden etkilediği anlaşılmaktadır.

⁷² Gölpınarlı-Boratav yayınında (Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı - Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 66.) yukarıdaki biçimde verilen bu dörtlül Aslanoğlu derlemesinde ise şöyledir: “Pir Sultan'ım yaralarım yeniler / Şah'ın sesi kulağımda çınılar / Ali'm nara vursa dağ taş iniler / Şu gelen ses yoksa Düldül sesi mi”. Bkz. İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 110.

Pir Sultan'ın evine konuk olarak geldiği de söylenebilir. Bunun böyle olması çok doğaldır, çünkü çağrıdan da anlaşıldığı gibi Pir Sultan yörede adı yaygın olarak bilinen etkili ve güçlü bir âşıktır. Şah'ın çağrı yaptığı böylesine önemli bir âşığın evinde konuk olmasının bizce yadırganacak bir tarafı olmadığı gibi ayrıca etkinlik sağlamak bağlamında ciddi şekilde yararı vardır. Çünkü genel olarak geleneğin güçlü olduğu kırsal alan toplumunda âşıklar çok saygın bir yere sahiptir. Hatta farklı ve sıradışı niteliklere sahip olmalarından, doğayı ve toplumu daha derinlikli kavramalarından dolayı çoğunlukla âşıklara “yarı ermiş” gözüyle bakılır.⁷³ Şah Kalender-Pir Sultan arasındaki ilişkiyi bu bağlamda da değerlendirmekte yarar bulunmaktadır.

Sonuç olarak bütün bu verilerden anlıyoruz ki, Tokat ve Sivas arasında sıkışıp kalan ve geniş bir alanda kuşatma içerisinde bulunan ve yolların kesilmesinden dolayı sıkışan Kalender Çelebi güçleri, daha çok Yıldız dağı ve yakın çevresinde dönüp durmakta ve doğuya doğru -belki de Safevi topraklarına geçiş için- bir çıkış yolu aramaktadır. Aynı zamanda bu “zorunlu konaklama” sırasında bölge Alevilerini de çeşitli yöntemlerle bütünüyle bu olayın içerisine çekmeye çalışmaktadır. Pir Sultan'ın aşağıdaki dizeleri sanırım konuyu yine biraz daha netleştirmektedir.

Dağ yüzünde Şah-ı kervan duruyor
Onun katarından ayırma bizi
Önünce Düldül'le Kamber yürüyor
Onun katarından ayırma bizi

Gül kokusu ol Şah'ımın teridir
Ah ettikçe karlı dağlar eridir
Fatm'Ana On'ki İmam katarıdır
Onun katarından ayırma bizi

⁷³ Aslında böylesi bir bakış binlerce yıllık Orta Asya ve Kafkasya, Önasya kökenli değişik inançların bir çeşit süreğidir.

Yağan yağmur yeryüzüne saçılır
Gün vurur dağ başından duman açılır
Yürür Şah-ı kervan yollar geçilir
Onun katarından ayırma bizi

Dertliler dertlinin bilir içini
Bağışla gel günahlının suçunu
Benim Şah'ım yükletince göçünü
Onun katarından ayırma bizi

Pir Sultan Abdal'ım Mehdi nic'oldu
On İki İmam'ın tahtı yüc'oldu
Pirin eşiğine varan hac'oldu
Onun katarından ayırma bizi

Burada doğal olarak hemen şu sorular akla geliyor. Bu, dağ yüzünde duran ve eşiğine varıldığında “hacı” olunan “Şah-ı kervan” kimin kervanıdır? Bunun yanıtını yine Pir Sultan'ın aşk ile yürüyüp Pir'i görmeye ve eteğini tutmaya geldiğini belirten iki deyişle verelim ve açıklamasına geçelim:

1

Aşk ile yürüdük sen pire geldik
Muhammed cemalin seyrana geldik
Muhabbet narına yanmaya geldik
Zatını görmeğe meydana geldik

.....

Mert olanlar ikrar eder canana
Erenler yolunda gelir meydana
Şükür Mevlâ'ya ol sırr-ı Yezdan'a
Mansur'un darına erkâna geldik

.....

Pir Sultan edelim Yezid'e lânet
Mürşidin eteğin tutmuşuz elbet
Ali evlâdına okuruz rahmet
Şah'ımın cemalin görmeğe geldik

Diken arasında bir gül açıldı
 Bülbülüm bah ene  tme e geldim
 Bezirg n m y k m ge her satar m
 Ali pazarına satma a geldim

.....

Bir bend oldum Şu meydana atıld m
  krar verdim  krar ma tutuldum
  ptida taliptim Pir'e katıldım
 Pir'in ete ini tutma a geldim

Pir Sultan Abdal' m y re im d   n
  mamlar rengine boyand m bugün
  rehber pişirir talibin  i in
 Pir önünde  krar tutma a geldim

Bu deyişlerde ‘‘Pir’’ olduğu, ‘‘Mürşid’’ olduğu söylenen ve zat n  görmeye, ‘‘ete ini tutulmaya’’ geldiği açıkça belirtilen bir kişiye hitap edilmektedir. Bu ete ini tutmaya geline ‘‘Pir’’ kimdir?

Anadolu Alevilerinin ba lı bulunduğu en büyük mürŐidlik, yani pirlik makamının Hacı Bektaş ocağı olduğunu konuyla ilgili olan herkes bilir. Dolayısıyla, burada hitap edilen ‘‘Pir’’in yine o dönemde mürŐidlik makamında oturan ve eylemiyle bir anda o dönem Alevi-BektaŐi toplumunun en temel gündemi haline gelen Kalender  elebi'den başkasının olamayacağı açıktır. Çünkü Pir Sultan'ın yaŐad i dönem olan 16. yüzyılda Balım Sultan'ın bu türden eylemlere kar Őmad i ve Kalender  elebi sonrası Hacı Bektaş dergahındaki ‘‘Pir’’lik postunun uzun süre -1552 yılına / Sersem Ali Baba'nın atanmasına kadar- boş kald i bilinmektedir.⁷⁴ Bu durumda geriye bir tek olasılık kalmaktadır; o da Alevi-

⁷⁴ Sersem Ali Baba, Kalender  elebi isyanı nedeniyle 25 yıl boş kaldıktan sonra Hacı Bektaş dergahına Osmanlı yönetimi tarafından postnişin olarak atanmıŐtır. Bu atama nedeniyle ortaya çıkan çekiŐmeler sonucu Bektaşilik

Bektaşî toplumun büyük umutla bağlandığı ve Osmanlı yönetimi karşısında atak bir tutum sergileyen Kalender Çelebi'dir.

Belgelerden de açıkça görüldüğü gibi Pir Sultan'ın köyünün yakınına kadar geldiği kesin olarak bilinen ve belki de kısa süre için de olsa görüşmeler için Pir Sultan'ın köyüne, taliplerinin yanına uğrayan ve Yıldız dağı çevresinde epeyce konaklayan başka bir eylemci “Şah” henüz belgeli bir biçimde bilinmiyor. Ayrıca Pir Sultan'ın aşağıda sunduğumuz deyişlerde geçen “Pir ile birlikte seyrangâha çıkması” motifi önemlidir. Buradaki “Pir” herhangi biri olamayacağına göre Yıldız dağıyla herhangi bir şekilde ilintisinin bulunması gerekir. Önemli ve yoğun bir bağlantının olmadığı yerde bu motiflerin güçlü bir şekilde deyişlere girmesi mümkün değildir.

Yukarıda yaptığımız açıklamalar doğrultusunda konuyu irdelenecek olursak bize göre Yıldız dağı motifinin Pir Sultan'ın deyişleri içerisine “Şah” olgusuyla birlikte girmesinin bir nedeni bu anlamda yörede yaşanan gelişmeler, Şah Kalender'in Yıldız dağında konaklaması ve bu çevrelerde dönüp dolaşması olmalıdır. “Yücesinden Şah'ın ilinin görünmesi” motifi sanıyorum bu durumu anlatmaktadır. Bu anlamda Pir Sultan'ın burada sunduğumuz “Yıldız dağı” deyişi ve başka bir deyişinden aldığımız dörtlük, Mahmut Paşa'nın arz'ında ve Aşık İsmail'in deyişinde anlattığı olayları bütünüyle tamamlamaktadır.

Bu anlamda bütün bu ayrıntıları gözden kaçırmadan Şah Kalender isyanının Pir Sultan'ın deyişlerine yansımasının boyutlarını ve yansıma şeklini çok iyi irdelenmek gerektiğini düşünüyoruz. Bu yaklaşım belki karanlıkta kalan bir çok sorunun çözümü için anahatar olacaktır. Yıldız dağına söylenen aşağıdaki deyiş ve başka bir deyişten aldığımız tamamlayıcı bir dörtlük konuyu biraz daha derinleştirmektedir:

Gelmiş iken bir habercik sorayım
Niçin gitmez Yıldız dağı dumanın

yolağı “babaganlık”, “dedeganlık” kolu biçiminde ikiye bölünmüştür.

Gerçek erenlere yüzler süreyim
Niçin gitmez Yıldız dağı dumanın

Alçağında al kırmızı taşın var
Yükseğinde turnalardan eşin var
Ben de bilmem ne talihsiz başın var
Niçin gitmez Yıldız dağı dumanın

Benim Şah'ım al kırmızı bürünür
Dost yüzün görmeyen düşman bilinir
Yücesinden Şah'ın ili görünür
Niçin gitmez Yıldız dağı dumanın

El ettiler turnalara kazlara
Dağlar yeşillendi döndü yazlara
Çiğdemler takınsın söyle kızlara
Niçin gitmez Yıldız dağı dumanın

Şah'ın bahçesinde gonca gül biter
Anda garip garip bülbüller öter
Bunda ayrılık var ölümden beter
Niçin gitmez Yıldız dağı dumanın

Bende bildim bu dağların şahısın
Gerçek erenlerin nazargâhısın
Pir Sultan Abdal'ın seyrangâhısın ⁷⁵
Niçin gitmez Yıldız dağı dumanın ⁷⁶

Konuyla ilgili olarak sunduğumuz aşağıdaki dörtlükte Pir

⁷⁵ Bu deyişteki mahlas kimi derlemelerde “Abdal Pir Sultan” olarak geçmektedir.

⁷⁶ Derlemelerimiz sırasında bu deyişin yayınlarda yer almayan bir dörtlüğünü daha derledik. Bu dörtlük şöyledir: “Yükseğinde yavru şahin seslenir / Engininde telli turna beslenir / Melil düşen gelir sana yaslanır / Niçin gitmez Yıldız dağı dumanın”.

Sultan'ın Yıldız dağına Piriyle birlikte “seyrangâh”a çıktığına ilişkin net bilgi içermektedir:

.....

Pir Sultan Abdal'ım coşkun akarım

Akar akar dost yoluna bakarım

Pirim aldım seyrangâha çıkarım

Daha Yıldız dağın yaylamasınlar

Bu verilerden, yöresel söylence ve Şah Kalender'in Yıldız dağı çevresindeki -belgelere de yansıyan- eylem ve girişimlerinden anlaşılmaktadır ki, Pir Sultan'ın yaşamında “**Yıldız dağı**”, “**Şah/Pir**”, ve “**seyrangâh**” motifleri önemli bir yer tutmaktadır. Bize kalırsa düğümün çözümünün bir ucu bu noktada bulunmaktadır. Bu anlamda taşları yerli yerine koyduğumuzda ve yeterli veriyle donanmış tarihsel bir altyapıyla beslediğimizde deyişler birbirini tamamlayarak konunun önemli ölçüde anlaşılmasında ve olayların çözümlenmesinde önemli bir işlev görmektedir.

Bu anlamda burada sorulması gerekli olan ve sorunu en duyarlı noktasından kavrayan soru şudur: Deyişte konu edilen “Gerçek erenlerin nazargâhı” Yıldız dağının yücesinden ili görünen “Şah” kimdir? Yukarıda da değindiğimiz gibi bu “Şah”ın herhangi bir isyancı ya da Yıldız dağına gelmediği ve buralarda Alevi/Kızılbaş çevrelerle görüşme yapmadığı bilinen Safevi şahlarından biri veya aynı şekilde Düzmece Şah İsmail olamayacağı bellidir. Dolayısıyla o zaman durumun bir açıklaması olmalıdır. Sanıyorum bu deyişlerle birlikte yukarıda yaptığımız çözümlemeler bu sorunun yanıtını net biçimde vermektedir.

Kalender Çelebi olayıyla güçlü bir biçimde ilişkilendirebileceğimiz Pir Sultan'ın elimizde bir deyişi daha bulunmaktadır. Bu deyişte Pir Sultan açık bir eylem çağrısı yapmakta ve Şah'ın korusunun “Sarıkaya” olduğunu söylemektedir. Bundan anladığımız kadarıyla Osmanlı güçlerini de püskürtmüş olmanın verdiği güvenle Sarıkaya civarında Kalender Çelebi saflarına ciddi bir katılım olsa gerektir.

Bugün Sivas bölgesinde Banaz’a yakın Yıldızeli - Direkli bucağına, diğeri Yıldızeli-Merkez’e bağlı olmak üzere Kalender Çelebi güzergâhında -biri biraz mesafeli- iki Sarıkaya, ayrıca Tokat-Turhal’a bağlı Pir Sultan’ın deyişlerinde geçen Kazova ve Mahmut Paşa’nın arzında geçen Kazgölü’ne çok yakın yine Kalender Çelebi güzergâhında bir Sarıkaya daha vardır.⁷⁷

Bunlardan, Yıldızeli-Merkez’e bağlı olan Sarıkaya büyük çatışmanın yaşandığı Karaçayır’a ve Banaz köyüne, Kazova’ya yakın diğer Sarıkaya ise Osmanlı ordusunun ağır yenilgiye uğradığı Cincife’ye çok yakın yerlerdir ve her ikisi de doğrudan yürüyüş güzergâhı ve hareket alanı içerisinde bulunmaktadır. Dolayısıyla Şah Kalender yoğun hareketlilik döneminde yol üstü olması dolayısıyla buralarda konaklamış, belki de bir süre eğlenmiş olmalıdır.

Deyişte konu edilen Sarıkaya bunlardan biri olmasına karşın, bugün için hangisi olduğunu kesin olarak belirlemenin olanağı yok. İkisi de mümkün, çünkü biri Banaz yakınında, diğeri Kazova, Kazgölü ve Cincife yakınında. Anlaşıyor ki, Kalender Çelebi bu Sarıkaya’lardan birinde konakladı ve Mahmut Paşa’nın da bahsettiği gibi -Pir Sultan’ın “**gaziler**” olarak andığı- katılımcıların gelişini bekledi.

Ayaklanmaya katılanlardan çoğunun ellerinden “**timarları alınan gaziler**” ve yakın çevresi olduğu düşünülürse sanırım deyişin anlamı daha iyi açıklığa kavuşur. Görüldüğü kadarıyla Kalender Çelebi saflarına katılım çağrısını da içeren bu deyişin, Pir Sultan tarafından Osmanlı güçlerini geriletmenin verdiği coşkuyla söylendiği anlaşılmaktadır.

Deyişte geçen ipuçları, Mahmut Paşa’nın arzda belirttiği şekilde Kalender Çelebi’nin yöreye gelişi ve yöredeki çalışmalarıyla bütünüyle örtüşür niteliktedir. Pir Sultan açıkça “Kırkların kapıyı

⁷⁷ **Köylerimiz**, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1968, Sayfa 464.

Sivas Haritası 1 : 200 000.

Hürriyet - Türkiye Atlası -2001- 1 : 400 000, Sayfa 56, 85.

Türkiye Mülki İdare Bölümleri - Köyler - Belediyeler, Sayfa 798, 800, 824.

çaldı birisi” demektedir ki, bu dizeyle kanımızca doğrudan belli kişiler aracılığıyla Kalender Çelebi saflarına yapılan katılım çağrısını kastettiği söylenebilir. Bu çağrıya uyarak başta Dulkadirli ve Bozoklu Türkmen aşiretleri olmak üzere Rum eyaletinde birçok insanın bu eyleme yığınlar halinde katıldığı bilinmektedir. Bu açıklamadan sonra şimdi deyişi görelim:

Gece gündüz arzumanım Kerbelâ
Varalım **gaziler** İmam aşkına
Serden başka benim sermayem yoktur
Verelim **gaziler** İmam aşkına

Kırkların kapıyı çaldı birisi
Birinden mest oldu kalan gerisi
Sarıkaya derler Şah’ın korusu
Duralım gaziler İmam aşkına

Böyle öter bu yerin bülbülleri
Manâ verir hakikatın dilleri
Taze açmış dost bağının gülleri
Derelim gaziler İmam aşkına

Tâlib rehberini huzura götür
Noksan işlerini tamamen yetir
Rıza lokmasını meydana getir⁷⁸
Görelim gaziler İmam aşkına

Pir Sultan’ım der yol uludur deyu
Cümlemiz hakikat kuludur deyu

⁷⁸ **Rıza lokması:** Cem törenlerinde “görgü/sorgu” sırasında görgüsü yapılan “can”ın bütün “canlar”ın rızasını aldıktan sonra onlara sunduğu lokma. Bunlar çeşitli türden yiyecekler olabilir. Bu lokma aynı zamanda birlik ve dayanışmayı simgeler.

Muhammed çağırır Ali'dir deyu
Soralım gaziler İmam aşkına ⁷⁹

Aşağıdaki deyişte ise eylem öncesi bu “gaziler” olarak anılan çevrelerle “derildi ayn-i cem kuruldu erkân” dizesinde açıkça belirtildiği gibi cem âyini şeklinde toplantı yapıldığını ve bu toplantıda sözler verildiğini gösteren ciddi ipuçları bulunmaktadır. Bilindiği gibi Alevi-Bektaşî çevrelerin görüşme, değerlendirme ve ikrârı açısından cem ayinleri en etkili işleve sahip törenlerdir. Bu topluluklarda bu törenlere “görgü/sorgu”, “görüm/sorum” gibi adlar da verilir. Aslında ilgili çevrelerin böylesine büyük bir eylemin hazırlık aşamasında cem ayini gibi bir tören içerisinde görüşme ve durum değerlendirmesi yapmış olmaları da doğal bir davranıştır. Şimdi konuyla ilgili deyişi görelim:

Derildi ayn-ı cem kuruldu erkân
Erenler oturmuş potu postuna
Niyaz edip Hakk’a açıldı meydan
Meydancılar çerağ aldı destine

Erenlerin gazileri geldiler
Kabul edip cur’asından aldılar
İçip ab-ı kevser sermest oldular
Mâil oldum gözlerinin mestine

Zikr ettiler erenlerin nefesin
Cûş ettiler taliblerin hepsin

⁷⁹ Bu deyişin elimizde Hatayi adına “Duralım İmamı Hüseyin aşkına” ayağıyla biri sözlü kaynaktan derlenmiş, diğeri yayınlanmış epeyce değişik iki çeşitlenmesi bulunmaktadır. Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Maarif Kitaphanesi Yayını, İstanbul 1956, Sayfa 45-46.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Der Yayınları, İstanbul 1992, Sayfa 457-458.

Esat Korkmaz, **Anadolu Aleviliği**, Berfin Yayınları, İstanbul 2000, Sayfa 414-416.

Cümle gönüllerin sildiler pasın
Özlerin teslim ettiler dostuna

Pir Sultan bahçesini zeyn eder
Üstat nazarında yol erkân güder
Kırklar semah ile Hak yola gider
Üçler beşler geldi erkân üstüne

“Bir ikrârda durmalı ve cümle varlığı Hak yoluna vermeli” denilerek söylenen aşağıdaki deyişin içeriğindeki ipuçlarından sezildiği kadarıyla yine eylem öncesi -belki de hazırlık aşamasında- söylendiği anlaşılmaktadır. Üstelik deyişte bulunan ve gözden kaçırılmaması gereken önemli bir ayrıntı da Önasya ve Ortadoğu inanç dünyası içerisinde “benlik” ve “asi”liği simgeleyen İblis için hiç bir insanın yürümeyeceğinin ve bu anlamda yürüyüşün “Hakk’a -yani Alevi-Bektaşî düşünce dünyasındaki anlamıyla doğruluk ve adalete- varmak” için yapıldığının belirtilmesidir.

Sofilikten nişan budur **gaziler**
Sofi bir ikrârda durmalı imiş
Hiçbir âdem İblis için yürümez
Adım adım Hakk’a varmalı imiş

.....

Mansur Hak dedi de buldu dârını
Tâlîp burda çeker ahret zârını
Cümle kazanç ile külli varını
Bütün Hak yoluna vermeli imiş

.....

Pir Sultan Abdal’ım böyle olunca
Sene tamam olup çile dolunca
Herkesin sahibi vardır gelince
Müminin de piri gelmeli imiş

Şah Kalender’in yanına gelerek onun önderliğinde birleşen

“gaziler” birlikte hareket için ikrâr verip Şah’ın curasından, yani sunduğu doludan içmişler ve mest olmuşlardır. Bu noktada Pir Sultan “bir ikrârda durmalı” diyerek verilen sözlerin önemini ve tutulması gereğini hatırlatmaktadır.

Anılan bu “gaziler”in dönemin “Serçeşme”si Şah Kalender öncülüğünde alay alay yürüyüşü bir başka deyişte ise şöyle yansımakta ve bu söylem yukarıdaki deyişleri büyük ölçüde tamamlamaktadır. İlk verdiğimiz deyişte “gidelim gaziler” denilirken bu sunduğumuz deyişte gazilerin geldiği açıkça haber verilmektedir:

Hazreti Ali’nin devri yürüye
Ali kim olduğu bilinmelidir
Alay alay gelen gaziler ile
Şehitlerin öcü alınmalıdır

Kendin teslim eyle bir serçeşmeye
Er odur ki yarın senden şaşmaya
Bir münafık bin gaziye düşmeye
Hak aşkına kılıç çalınmalıdır

Yer yüzünü kızıl taşlar bürüye⁸⁰
Münafık olanın bağıri eriyi

⁸⁰ “**Kızıl taç/Kırmızı taç**”, Kafkasya ve Önasya’nın önemli inanç sistemlerinden Zerdüş, Mazdek, Hurremi ve onların süreği olan Babeklerde belirleyici simgedir. Sonraki dönemlerde “**Kızıltaç**”ın Ortodoks İslami yayılma ve uygulamalara karşı direniş sergileyen Batnilerde ve özellikle 15. yüzyıl ortalarından itibaren Erdebil Tekkesi Şeyhi Haydar’ın büyük etkisiyle bu akımın en önemli kollarından biri olan “Kızılbaş”larda da simge haline geldiği görülmektedir. “Kızıltaç” için ayrıca bkz. Abdülbâki Gölpınarlı – Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 194-195. Abdülbâki Gölpınarlı, **Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkilâp ve Aka Kitapevleri Yayını, İstanbul 1977, Sayfa 202-204. Abdülbâki Gölpınarlı, **Kızılbaş, İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 6, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1977, Sayfa 789-795.

Sahib-i Zaman'ın emri yürüye
Sultan kim olduğu bilinmelidir

.....

Pir Sultan'ım eydur ey Dede Dehman
Kendine cevretme andan gel heman
İstanbul şehrinde ol Sahib-Zaman
Tac-ı devlet ile salınmalıdır

Burada konunun daha yarınatılı anlaşılabilmesi için sanırım bazı kavramların açıklamasının yapılması gerekiyor. Bunlardan “Serçeşme” suyun gözü -ana kaynak- anlamına gelir. Alevi inanç dünyası içerisinde ise “yol”un başında bulunan “mürşid” için kullanılan bir deyimdir. Anadolu coğrafyasında ise bu söylem Hacı Bektaş tekkesi için kullanılır. Dolayısıyla bu anlamda 1520’li yıllarda postnişin olan Kalender Çelebi, Alevi-Bektaşî toplumuyla birlikte bu topluluklar bünyesinde oluşmuş tekke ve ocaklar için serçeşmedir.

Aktif tutumundan dolayı Kalender Çelebi’ye aynı zamanda mehdi anlamında “Sahib-i Zaman” da denildiğine değinmiştik. Bunlar göz önüne alındığında deyişin içeriğinden dönemin gelişmeleri ve Şah Kalender eylemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Deyişte geçen “Hazreti Ali’nin devri yürüye” dizesi ise hak ve adaletin egemen olduğu bir sisteme yapılan vurgudur. Serçeşme motifî Pir Sultan’ın başka bir deyişinde şöyle geçmektedir:

Pir Sultan'ım şu dünyaya
Dolu geldim dolu benim
Bilmeyenler bilsin beni
Ben Ali'yim Ali benim

Coşma deli gönül coşma
Coşup da kabından taşma
Üçyüz altmış altı çeşme
Serçeşme'nin gölü benim

Kalender Çelebi eylemi açısından önem taşıyan bu “gaziler” motifi başka deyişlerde ise şöyle geçmektedir:

.....

Pir Sultan'ım der **gaziler**
Yazıldı nurdan yazılar
Durdu analı kuzular
Mürşit de Pir'i arzular

.....

Pir Sultan'ım ey **gaziler**
Alnımızda ak yazılar
Önce talip pir arzular
Bülbül öter gül içinde

.....

Pir Sultan'ım **Emirzâde**
Gel sırrını verme yada
Gaziler fani dünyada
Pir ağlatan gülmez imiş

.....

Erler himmet edin niyaz eyleyim
Zakir oldum zikrederim Ali'yi
Fürkan'ın okurum medhin eylerim
Zakir oldum zikrederim Ali'yi

.....

Yolundan azmışlar imana gelin
Gelin bu mekandan bir haber alın
Mehdi alçaktadır birlikte kalın
Zakir oldum zikrederim Ali'yi

Yezitlere lanet edin **gaziler**
Zira can iverken ceset sızılar
Pir Sultan'ım **Şah Meyit**'i arzular
Zakir oldum zikrederim Ali'yi

Bu deyişlerde geçen “Emirzâde” ve “Şah Meyit” kimdir? Acaba Kalender Çelebi eyleminde rol oynayan oymak ve aşiret beylerinin önde gelenlerinden ya da bölgede bulunan ve Alevi-Kızılbaş toplumunun harekete geçmesinde etkili olan tekke ve zaviyelerden birileri mi? Bilemiyoruz.⁸¹ Fakat deyişte bu kişilere “**gaziler**”le birlikte hitap edildiğine göre en azından önemli kişiler olmalıdır.

⁸¹ Banaz’da bir “**Emir Dede**” yatağı bulunmaktadır. Bkz. İbrahim Aslanoglu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 23. Deyişte geçen Emirzade ile ilişkisi nedir, ne değildir? Bugün için bunu açıklığa kavuşturacak belge ve bilgilere sahip değiliz.

6. Pir Sultan Abdal'ın Yaşadığı Döneme İlişkin Diğer Kanıtlar ve Şah İsmail Hatayi ve Şah Tahmasp'la İlgili Değişler

Şah Kalender eylemi ortaya çıktığı dönemde Pir Sultan, çevresini sorgulayabilecek birikime ulaşmış, güçlü değişler söyleyebilen, yetişkin ve duyarlı, gelişmeleri yakından izleyen -olgun- bir aşıktır. Bağdat'ın 1534 yılında Osmanlı güçleri tarafından Safevilerden alınması üzerine söylediği -yaşadığı dönemin belirlenmesinde de yardımcı olan- değiş bu durumun bir kanıtıdır.

Şimdi Bağdat konulu değiş vererek sanırım dönemle ilgili diğer bazı değişlerin değerlendirmesine geçebiliriz.

1

Güzel Şah'ım çok yerlerden görünür
Aslı nedir niye verdin Bağdad'ı
Şahım birdir binbir dona bürünür ⁸²
Aslı nedir niye verdin Bağdad'ı

.....

Çeksen de askerini gelsen idi
Hacı Bektaş Hanı'na konsan idi
Kırsan ol Yezid'i olmaz mı idi
Ah Hünkâr'ım niye verdin Bağdad'ı

Pir Sultan'ım der ki üçler yediler
Kırklar da bu demde hazır idiler

⁸² Burada Hazreti Ali kastedilmektedir. Alevi düşünce geleneği içerisinde çeşitli donlarda -düşünce bağlamında- Ali'nin yeniden geldiğine/görüldüğüne inanılır. Bu durum aynı zamanda mehdi inancıyla da ilgilidir.

Bağdad'ı Basra'yı verdi dediler
Aslı nedir niye verdin Bağdad'ı⁸³

Burada açıkça Bağdat'ın Osmanlıya verilmesine hayıflanma ve sitem olduğu gibi, bu vesileyle 1527 ayaklanması karşısında Safevi Şahının kayıtsızlığı eleştiri konusu yapılır. Çok açık görüldüğü gibi Hacı Bektaş çevresine gelinmemesine ve kapalı bir biçimde de olsa Kalender Çelebi'ye yardım edilmemesine de sitem vardır.

Yine aşağıdaki deyişler umutların dirildiği ve “Biz diriye varırız, ölüye varmayız” denilerek Şah İsmail'e gidişlerin yoğun bir şekilde başladığı dönemde söylenmiş olsa gerektir. “Erdebil'de Şah Safi'den buyruğum” dizesi ve diğer deyişte sorulan kimi sorular bu durumla -yani çeşitli şekillerde sürdürülen yakın ilişkilerle- ilgili olmalıdır. Bilindiği gibi “Şah Safi” Şah İsmail Hatayi'nin büyük dedesidir ve o dönem Kızılbaş toplumunun doğu merkezi konumunda olan Erdebil tekkesinde yatmaktadır.

“Buyruk” adıyla bilinen ve Alevi yol kurallarını içeren kitapların özellikle Şah İsmail döneminde Alevi ocaklarına ve önde gelen kişilere yaygın olarak dağıtıldığı da bilinmektedir.

2

Ey Yezit neden yellersin kastıma

Erdebil'de Şah Safi'den buyruğum

İlettin Urum'a çoban eyledin

Sırtımdaki alet midir çaylığım

.....

⁸³ Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa XXXIII-XXXIV. Burada verdiğimiz Safevilerin Anadolu ilişkisiyle ilgili önemli ipuçları saklayan Hacı Bektaş'la ilgili dörtlük Pir Sultan'la ilgili diğer yayınlarda anlaşılmaz bir şekilde atlanmaktadır. Bu dörtlük aslında önemli bir gerçeği daha ortaya çıkarmaktadır. Anadolu Alevilerini egemenliklerini pekiştirmek için dayanak yapan Safevi Şahları, zor durumlarda yardım etmeye gelince -belki de siyasal hesapları öyle gerektirdiği için- genellikle uzak durmayı yeğlemişlerdir.

Pir Sultan Abdal'ım alır satarım
Askeri Mehdi'ye meyil katarım
Mansur olup şu cihanı atarım
Her ağaçta bulunmaz benim yaylığım

3

Erenlere eş olayım
Bu yola yoldaş olayım
İçeyim sarhoş olayım
Aymak elinden gelir mi

.....

Meydanda gördüm gaziyi
İçimden çıkmaz sızıyı
Alna yazılan yazıyı
Bozmak elinden gelir mi

.....

Pir Sultan'ım der Hatayi
Dilimiz söyler hatayı
Pişmedik çiğ yumurtayı
Soymak elinden gelir mi

Bugün elimizde Pir Sultan'ın yaşadığı dönemi belirlememize önemli ölçüde yardımcı olan, Safevi Kızılbaş Şahlarıyla ilgili bir-birini tamamlayarak yan yana geldiğinde ilişkilere ışık tutan ve olayları anlamamıza yarayan beş önemli deyiş daha bulunmaktadır. Öncelikle deyişleri sunup sonra değerlendirmesini yapabiliriz.

4

İptida bir sofı Şah'a varınca
Niye geldin derler Urum sofusu
Çevre çevre dört yanına bakınca
Niye geldin derler Urum sofusu

Ateşin yanmadan dumanın tüter
Murtaz'Ali katarıdır bu katar

Bunca evliyaya hizmetin yeter
Niye geldin derler Urum sofusu

Çok uzak illerden özendin geldin
Şol tozlu yollara bezendin geldin
Urum'dan ne günah kazandın geldin
Niye geldin derler Urum sofusu

Bülbül gerek gül dalına konmaya
Şah İsmail gibi semah dönmeye
Musahibin yok mu derdin yanmaya
Niye geldin derler Urum sofusu

Pir Sultan Abdal'ım hele yazsalar
Arasalar ülke ülke gezseler
Yolu doğru sürmeyi assalar
Niye geldin derler Urum sofusu

Bu deyişten anladığımız kadarıyla Çaldıran Savaşı öncesi yaşanan büyük derlenme-toparlanma döneminde Anadolu Kızılbaşlarının önde gelenlerinin çoğunluğu gibi Pir Sultan da umutla Şah İsmail'in yanına gitmiş olmalı. Deyişin içeriği Pir Sultan'ın Şah İsmail'in yanına gittiğini gösterir niteliktedir.

O dönemlerde bu tür gidiş gelişler çok yoğun bir şekilde yaşanıyordu. Çaldıran yenilgisi sonrası ise Şah İsmail'in çöküntüye girdiğini ve umutların nispeten kırıldığını biliyoruz. Esas olarak Hacı Bektaş tekkesine bağlı olmakla birlikte Pir Sultan'ın Kalender Çelebi'ye yoğun yönelimi ve büyük umutlar oluşturması bu dönemde -yenilgi sonrası- ortaya çıkmış olsa gerektir.

Deyişin içeriğinden, Şah İsmail'in yanında Pir Sultan'a kimi sorular sorulduğunu ve net olmayan birtakım nedenlerden dolayı sitem edildiğini öğreniyoruz. Pir Sultan'ın yaşamına ilişkin önemli ipuçları içeren deyişten anladığımız kadarıyla Çaldıran öncesi umudun, coşkunun ve beklentilerin dorukta olduğu süreçte söylen-

miş olmalıdır. İçerikten bu net bir şekilde sezilmektedir. Bu dönemde Anadolu Kızılbaşları Şah İsmail'in uğrunda her türlü sıkıntıya katlanmaya ve bedel ödemeye hazırdır. Pir Sultan'ın deyişleri ve yaşamında da bunun yansımalarını görüyoruz.

Şah İsmail'in 1500 yılında Anadolu'ya geçtiğinde Erzincan – Tercan-Sarıkaya (o dönem ki söyleyişle Saru Kaya) bölgesinde iki ay kaldığı ve Kızılbaş Türkmen aşiretleri ve müritleriyle buluştuğunu biliyoruz.⁸⁴ Şah İsmail Sarıkaya'da Ustacalu aşireti obalarından olan Çavuşlu obasında konaklarken Anadolu'nun diğer bölgelerinde bulunan Alevilerin görülmemiş bir sevinç ve coşkunluk içinde alay alay yanına aktıkları bilinmektedir.⁸⁵ Şah İsmail yanına bu coşkulu gidişler sonraki dönemlerde de yoğun bir şekilde sürmüştür.⁸⁶ Bu deyişten yola çıkarak Pir Sultan'ın da kanımızca sonraki bir dönemde -Çaldıran savaşı öncesi belli bir yetişkinlik döneminde- Şah İsmail'i görmeye gittiği söylenebilir.

Pir Sultan'ın Şah huzurunda “niye geldin Urum sofusu” diye sorulan sorulara verdiği yanıtı ise aşağıdaki deyişte buluyoruz. Başka deyişlerinden de anlaşıldığı gibi “özünü dâra çekerek” umut ve coşkuyla “Şah huzuru”na gelen Pir Sultan, bu deyişinde büyük

⁸⁴ Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Sayfa 18.

⁸⁵ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) – Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları**, DTCF Yayınları, Ankara 1967, Sayfa 150.

⁸⁶ Öyle ki, özellikle 16. yüzyılın başından itibaren Safevi Şahlarına karşı yoğun bir şekilde ortaya çıkan bu eğilim ve gelişmeler, Osmanlı yöneticilerini ciddi biçimde endişeye sürükleyerek “sıkı önlemler” almaya götürmüştür. Bu amaçla, Osmanlı yönetimi tarafından çoğunlukla “Yukarı Canib”, “Yukarı Diyar”, “Kızılbaş” gibi deyimlerle adlandırılan Safevilere akın akın süren bu gidiş-gelişler karşısında şiddetli baskı ve yaptırımlar uygulandığı gerçeğini belirtmekte yarar bulunmaktadır. Belgelere açık biçimde yansıyan örnekler bu durumun bir göstergesidir. Bkz. **Ahkâm Defteri -II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli-**, (Hazırlayanlar: İlhan Şahin – Feridun Emecen), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1994, Sayfa 8, 21, 78-79, 126, Hüküm No: 27, 71, 281, 454.

bir olasılıkla sorular karşısında Balım Sultan'ın ilk yılları ve öncesine -görece suskunluk ve hareketsizlik dönemine- ilişkin eleştirel tutumunun açıklama ve değerlendirmesini yapmakta ve “Şah”tan -Şah İsmail Hatayi’den- mürüvvet istemektedir.

5

Zâhir bâtın On’ki İmam aşkına
Aman Şah’ım mürüvvet deyü geldim
Pirim nazar eyle şu ben düşküne
Aman Şah’ım mürüvvet deyü geldim

Bakmaz mısın cesedimin nârına
Elim ermez oldu cihan kârına
Yüzüm yerde geldim durdum dârına
Aman Şah’ım mürüvvet deyü geldim

Hacı Bektaşoğlu’n günahkâr gördüm⁸⁷
Aradım isyanı özümde buldum
Yüzümün karasın elime aldım
Aman Şah’ım mürüvvet deyü geldim

Erenler yolundan bir taş kaldırdım
Gönül bahçesinde gülün soldurdum
Bu gün eksikliğim nefsi öldürdüm
Aman Şah’ım mürüvvet deyü geldim

⁸⁷ Bu dize kimi çeşitlenmelerde “Hacı Bektaşoğlu’n keremkân gördüm” biçiminde geçmektedir. **Keremkân**: Lutfedici, gani gönüllü, bağışlayıcı, gönül alıcı, eli açık olan, cömert anlamlarına gelmektedir. Dizeyi bu şekliyle alacak olursak eleştirel vurgunun tam tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Dönemin tarihsel ve toplumsal koşulları -derin çelişkiler ve çatışma ortamı- içerisinde her iki dize ve anlayış bize mümkün görünmektedir. Belki de deyiş bizzat Pir Sultan tarafından farklı zaman ve mekanlarda bu şekillerde yinelendiği için bu türden farklılıklar ortaya çıktı.

Pir Sultan'ım eydur karşımda durma
Gidip münkirlere yol erkân kurma
Alnımın karasın yüzüme vurma
Aman Şah'ım mürüvvet deyü geldim

Deyişte geçen “Hacı Bektaşoğlu’n günahkâr gördüm” dizesi Alevi-Bektaşî-Kızılbaş aşıklık geleneğinde pek görülmeyen ilginç bir eleştirel vurgudur. Bu dizeyle sanırım Pir Sultan, Balım Sultan ve öncesindeki Hacı Bektaş tekkesi postnişinlerinin Osmanlı yönetimine karşı sürdürdüğü görece “durgun ve yumuşak tutum”u kastediyor olsa gerektir.

Günümüzde kimi araştırmacılar tarafından bu tutum “tatlısu yumuşaklığı” olarak değerlendirilse de,⁸⁸ bu davranışın temelinde denge unsurunun gözetildiği ya da başka bir deyişle arka planda toplumu hedef haline getirmekten kaçınma, saldırganlık ve kıyımdan uzak tutma endişesinin yattığı da düşünülebilir. Bu dize dışında Pir Sultan’ın deyişleri içerisinde konuyla ilgili başka hiç bir ayrıntıya rastlanılmamaktadır. Fakat biz, Pir Sultan’ın bu yaklaşımının -eleştirel tutumunun- Şah Kulu eylemiyle başlayan yoğun gelişmelerle birlikte -Balım Sultan sonrası dönemden itibaren- bütünüyle değiştiğini görüyoruz. Sanıyorum Hacı Bektaş yönelimiyle ilgili söylediği bazı deyişlerde bu son döneme -özellikle Şah İsmail’in Çaldıran’da yenilgisi sonrası umutların ve düşlerin kısmen örselendiği döneme- rastlamaktadır.

Sanırım Kalender Çelebi yenilgisi sonrası Alevi-Bektaşî toplumunda ortaya çıkan burukluğun da etkisiyle, “buralarda mürüvvet kalmadı”, “hânedandır yine Şah’ın illeri”⁸⁹ diyerek “gaziler”e seslenen Pir Sultan’ın, güçlü bir olasılıkla özellikle Şah Tahmasp’ın yönetime gelişle birlikte yoğun biçimde yeniden başlayan gidiş gelişlerle ilgili olduğunu düşündüğümüz elimizde

⁸⁸ İsmail Kaygusuz, **Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları**, Sayfa 339.

⁸⁹ Anlaşıldığı kadarıyla dizede geçen “yine” sözcüğü sanırım Çaldıran yenilgisi ve peşinden yaşanan umut kırıklığına vurgu olmalıdır.

önemli bir deyişi daha bulunmaktadır. Şimdi konuyu bütünleme bakımından ilginç ayrıntılar içeren bu deyişi görelim.

6

Hey gaziler mürvet kaldı mı şunda
Güzel Şah’a giden yollar bu mudur
Gönlüm arzu edip çekinir anda
Hânedana giden yollar bu mudur

Yolumuz aşıp Hama’dan Mardin’den
Yandı ciğer kebab oldu derdinden
Erzurum’un Köseadağ’ın ardından
Güzel Şah’a giden yollar bu mudur

Hânedandır yine Şah’ın illeri
Tomurcuk açılmış taze gülleri
Sabah sabah eser seher yelleri
Güzel Şah’a giden yollar bu mudur

Kayası taşı yok dümdüz ovalar
Çeşmim yaşı birbirini kovalar
Size derim hey gaziler ağalar
Güzel Şah’a giden yollar bu mudur

Pir Sultan Abdal’ım coşup gideriz
Coşuben haddinden taşıp gideriz
Ay ile yıldızı aşıp gideriz
Güzel Şah’a giden yollar bu mudur

İçeriğinden de anlaşıldığı gibi aşağıda sunduğumuz deyiş Şah Tahmasp’ın Anadolu üzerine başlattığı seferleri yansıtmaktadır. Bu sefer sırasında Şah Tahmasp Kemah’a, Sivas yakınlarına kadar gelmiştir. Bu gelişler sırasında Safevi güçleri, Osmanlı güçlerini yer yer yenilgiye uğratarak epeyce başarı kazanmıştır. Deyişte bahsedilen “Şah-ı Cihan Koca Haydar’ın torunu”, Şah İsmailoğlu

Şah Tahmasp'tır. Şeyh Haydar ise Şah İsmail'in babasıdır. Tahmasp'ın Anadolu seferini başlattığı tarih olan Ağustos 1548 tarihi dikkate alınarak deyişinde aşağı yukarı aynı dönemde söylendiği düşünülebilir.

7

Yürüyüş eyledi Urum üstüne
Ali nesli güzel İmam geliyor
İnip temenna eyledim destine
Ali nesli güzel İmam geliyor

Tarlaları adım adım dağlıdır
Tavlasında küheylanlar bağlıdır
Aslını sorarsan Şah'ın oğludur
Ali nesli güzel İmam geliyor

Tarlaları adım adım çizili
İrakip elinden ciğer sızılı
Al yeşil giyinmiş gerçek gazili
Ali nesli güzel İmam geliyor

Mağripten çıkar görünü görünü
Kimse bilmez evliyanın sırrını
Koca Haydar Şah-ı Cihan torunu
Ali nesli güzel İmam geliyor

Pir Sultan Abdal'ım görsem şunları
Yüzüm sürsem boyun eğip yalvarı
Evvel baştan On'ki imam serveri
Ali nesli güzel İmam geliyor

Burada yeri gelmişken bir durumu net olarak belirtmekte kanımızca yarar bulunmaktadır. Pir Sultan'ın Safevi Şahlarına yönelik ilişkileri ve eğilimini baskının ve kıyımın olmadığı daha adil bir düzenin ve güzel günlerin özlemi olarak algılamak gerekir.

Böyle bir özlem Pir Sultan'ın söyleminin genel özelliğidir. Ayrıca Safevi Şahı Tahmasp, Şah Kalender'in 22 Haziran 1527'de Nurhak dağları- Başsaz yaylasında -Elbistan'da- yenilgiye uğraması ve Osmanlı güçleri tarafından öldürülmesinden sonra öndersiz kalan Anadolu Alevilerinin tek dayanağı haline gelmiştir. Dolayısıyla Pir Sultan'ın Şah Tahmasp'a seslenişini yadırgamamak gerekir. Ayrıca değişik söylencelerde Pir Sultan'ın bir süre Safevilere gittiği ve Şah Tahmasp'la görüştüğü anlatılmaktadır.⁹⁰ Elimizde bulunan kimi deyişlerdeki ipuçları da bu söylenceleri büyük ölçüde onaylamaktadır. Bu anlamda Şah Tahmasp'a yönelik deyişlerdeki içtenliği ve umudu bu görüşmelere bağlamak mümkün olabilir.

İçeriğinden anlaşıldığı kadarıyla aşağıdaki deyiş yine Şah Tahmasp'ın aynı dönemde -Ağustos 1548'de- başlayan “**Anadolu yürüyüşü**” ve yaşanan gerginliklerle ilgilidir. Deyişte göze çarpan önemli yönlerden biri de kimi sofuların Şah'ı yanılttığı biçiminde bir belirlemenin bulunmasıdır. “Yaramaz sofular Şah'ı şaşırır” dizesi bu belirlemenin açıkça anlatımıdır.

8

Arkası yok deme Şah'ın oğlunun
Zâhirde bātında yüzbin eri var
Ondört masum ile Oniki İmam
Yanlarında Muhammed'le Ali var

Rabb'im önümüzce sözün pişirir
Yaramaz sofular Şah'ı şaşırır
Dervişler arıdır çiçek devşirir
Arıların gömecinde balı var

Teberrâdır dostun asıl mihengi
Kılıçtan keskindir oddan gülbengi

⁹⁰ Selâmi Münir Yurdatap, **Pir Sultan Abdal**, Sağlam Kitapevi, İstanbul 1976, Sayfa 4.

Kırmızıdır donu hem aldır rengi
İrenginde dürüm dürüm alı var

Pir Sultan'ım eydur vaktin beklesin
İkrarını mümin olan haklasın
Arif olan kalb evine saklasın
Erenlerin gizli gizli yolu var

Elimizde bulunan bir deyişten aldığımız aşağıdaki dörtlük Pir Sultan'ın yine Safevi şahlarına eğilimini yansıtır niteliktedir.

.....
Pir Sultan'ım gitmek ister Tebriz'e⁹¹
Himmet edin erler bu demde bize
Biz de niyet ettik Sultan Nevruz'a
Ne yatarsın Ali'm zamanın şimdi

Bu deyişler, Pir Sultan'ın yaşamının şah İsmail (1487-1524) ve şah Tahmasp (1524-1576) ve Osmanlı sultanları 2. Beyazıt (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerine denk düştüğünü büyük  l de kanıtlamaktadır. Zaten Kalender  elebi olayı da şah Tahmasp'ın saltanatının ilk yıllarında ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dönemler bir-biriyle tamamıyla çakışmaktadır.

Burada bir unsuru gözden kaçırmamak gerekiyor. Bu olay ve ilişkiler Pir Sultan'ın yaşamında değişik boyutlardır. Bu anlamda bu değişik boyutların ve değişik zaman ve mekanların deyişlere yansımalarını da doğal karşılamak gerekir. Bu bir çelişki değil, tam aksine Pir Sultan'ın gelişmeler karşısındaki duyarlılığını ve arayışını gösterir.

⁹¹ O dönemin koşulları içerisinde doğal olarak Pir Sultan'ın benliğinde önemli etkileri bulunan Safevi devletinin başkenti olan Tebriz motifi bir başka deyişte ise şöyle geçmektedir. "ř  gelen avcıdan hazerim deyu / Ezelki ikrarı bozarım deyu /  ığrışır **Tebriz**'de gezerim deyu / Gördüm iki turna güzel turnalar..."

7. 16. Yüzyılda Rum (Sivas) Eyaletinin Sınırları ve Sivas Beylerbeyi -Yeni Bir- Hızır Paşayla İlgili Belgeler

Sivas sancağının merkezini teşkil ettiği Rum eyaleti,⁹² 16. yüzyıl ortalarında Sivas'la birlikte Divriği, Tokat, Amasya, Bozok, Canik, Malatya, Arapkir, Harput, Çorum, Zile, Keskin sancaklarından oluşan büyük bir eyalettir.⁹³ Bozok ve Canik sancakları yaklaşık 16. yüzyılın ikinci yarısında yapılan bir düzenlemeyle Rum eyaletine bağlanmış olmalıdır. Çünkü 951-952 / 1544-1545 tarihli Mühimme defterinde Bozok sancağı Maraş, Sis, Ayıntab ve Özeyirili sancaklarıyla birlikte Zülkadriyye eyaletine, Canik sancağı ise Erzurum eyaletine bağlı görünmektedir.⁹⁴

Rum eyaletinin merkezi Sivas sancağı olduğu için Rum beylerbeyi eyalet dışına çıkması gerekmediği ya da başka bir zorunluluk olmadığı sürece Sivas merkezinde otururdu. Bu konuya girmemi-

⁹² Yunus Koç, **XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı**, Sayfa 5.

Midhat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Endurun Kitapevi, İstanbul 1986, Sayfa 285.

Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Sayfa 43.

Mühimme Defteri – 951-952 / 1544-1545 tarihli – Topkapı Sarayı Arşivi, (Hazırlayan: Halil Sahillioğlu), İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2002, Sayfa 153, Hüküm No: 192.

⁹³ **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt 9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-83, Sayfa 6858.

Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, Cilt 12, Ötüken Yayınları, İstanbul 1983, Sayfa 19.

⁹⁴ **Mühimme Defteri – 951-952 / 1544-1545 tarihli – Topkapı Sarayı Arşivi**, Sayfa 153-154, Hüküm No: 192.

zin sebeblerinden biri, Pir Sultan'ın deyişlerinde Sivas'la birlikte "Urum" kavramının da sık sık kullanılıyor olmasıdır. Bu kullanım şeklinin bazen yanlış anlama ve yorumlara neden olduğunu görüyoruz. Bu açıdan konunun açıklığa kavuşturulmasında yarar bulunmaktadır.

Pir Sultan'ı astıran paşanın Hızır Paşa olduğu gerek deyişlerden, gerekse kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze kadar gelen halk anlatılarından kesin olarak bilinmektedir. Peki ama, hangi Hızır Paşa? İşte bu konu net değildir. Bugüne dek yapılan araştırmalardan yalnızca iki Hızır Paşa'nın varlığı biliniyordu. Bunlardan birincisi 1547-51 arası Sivas beylerbeyi olan Hızır Paşa, ikincisi Aralık 1588-Mayıs 1590 arası beylerbeyi olan diğer Hızır Paşa ya da yaygın namıyla Deli Hızır Paşa.⁹⁵ Bugüne dek 16. yüzyılda Rum (Sivas) eyaleti beylerbeyi olan bunlardan başka bir Hızır Paşa'nın varlığı da bilinmiyordu. Ayrıca belirtelim ki, tespit edilen bu Hızır Paşaların Sivas beylerbeyiliğiyle ilgili bilgilerinde - özellikle Deli Hızır Paşa'ya ilişkin bilgilerin - açık olmadığı görülmektedir.

Biz araştırmalarımız sonucunda Mühimme kayıtlarından üçüncü bir Hızır Paşa'nın varlığını tespit ettik. Bu Hızır Paşa 1560 yılında Rum (Sivas) eyaleti beylerbeyidir. Bu durumu, 27 Şaban 967 (Nisan 1560) yılında doğrudan kendisine gönderilen bir hükümden ve **9 Zi'l-ka'de 967** (Temmuz 1560) yılında Dulkadirli beylerbeyine "**sancak defterlerinin Rum beylerbeyi Hızır Paşa'ya gönderilmesi**" istemiyle ilgili başka bir hükümden öğreniyoruz. Öncelikle konuyu biraz daha açmak için ilgili belgeleri sunalım.

Hüküm: 1

Yazıldı.

Hüsrev Beg'e virildi.

Fi 27 Şabân sene 967

Rûm Beglerbegisi Hızır Paşa'ya hüküm ki:

⁹⁵ İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan ve Hızır Paşa**, Türk Folkloru Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Ağustos 1979, İstanbul, Sayfa 23-24.

Hâliyâ il-voyvodası olub fevt olan Kasım Voyvoda'nın âdem-
lerinden şekvâ olunub Südde-i Sa'âdet'üme arz-ı hâl sunulmağın
teftiş olunub görilmesin emr idüb ve arz-ı hâlün sûreti aynı ile ih-
râc olunub sana gönderilüb buyurdum ki:

Vusûl buldukda arz-ı hâlde mastûr olan ahvâli malûm eyleyüb
dahı mezkûrları her kandeysa ele getürüb teftiş eyleyüb zuhûr
iden mevâddı yazub bildiresin. Bu husûsı kimesneye ifşâ itmeyüb
ele getürüb göresin.⁹⁶

Hüküm: 2

Yazıldı.

Sağ-ulûfeciler kethûdası Müslim'e virildi.

Fi 9 zi'l-ka'de sene 967

Dulkâdirlü beglerbegisine hüküm ki:

Bundan akdem sana hük-m-i şerif gönderilüb Malâtıyye ve
Bozok sancaklarının defterlerin Rûm beglerbegisine irsâl idesin
diyü emrüm olmuş idü. Hâliyâ henüz irsâl olmaduğın emirü'l-
ümerâ'il-kirâm **Rûm Beglerbegisi Hızır dâme ikbâlühû i'lâm it-**
meği buyurdum ki:

Vusûl buldukda emr-i sâbık üzre zikr olınan sancakların mu-
fassal ve icmâl defterlerin mühürleyüb müşârün-ileyhe irsâl ü isâl
eylesin.⁹⁷

Bu Hızır Paşa'nın Rum (Sivas) eyaleti beylerbeyiliğinden ay-
rılma tarihini bilemiyoruz. Büyük bir olasılıkla bir kaç yıl sonra
olabilir. Osmanlı yönetim geleneğinde bu tür üst düzey görevlile-
rin aynı yerde ve aynı görevde uzun süre tutulmadığı ve sık sık gö-
rev yeri değişiminin yapıldığı bilinmektedir. Mühimme defterinde-
ki kayıtlardan tespit ettiğimize göre Sivas beylerbeyi Hızır Paşa
Muharrem 967 (Ekim 1559) tarihinde Bağdat beylerbeyi olarak
görev yapmaktadır. Aşağıdaki hüküm konuyla ilgilidir:

⁹⁶ 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560), Başbakanlık Devlet
Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1993, Sayfa 513, Hüküm No:
1167.

⁹⁷ 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560), Sayfa 603-604,
Hüküm No: 1387.

Hüküm: 3

Yevmü'l-hamis fi 3 Muharremü'l-harâm sene 967 (5 Ekim 1559)

Yazıldı.

Bir sureti dahı Erbil Begi Bekir Beg'e.

Bu dahı.

Baş-açık-oğlu'na Hüküm ki:

Hâliyâ Bagdad Beglerbegisi Hızır dâme ikbâlühû Mektub gönderüb senün yararlığın ve hıdmet vâkı oldukda kendü ile bile olmak bildürmeğin buyurdum ki:

Hük-m-i şerifüm vusûl buldukda dâ'imâ askerün ile hâzır olub müşârün-ileyh tarafına nâzır olasın. Anun gibi bir hıdmet vâkı olub seni taleb eyledükde aslâ te'hir ü terâhi itmeyüb vâfir ü müstevfâ askerün ile müretteb ü mükemmel düşmen yarağı ile mu'accelen varub müşârün-ileyh olub vech ü münâsib gördüğü üzre hıdmet ve yoldaşlıkda bulınasın. Şöyle bilesin.⁹⁸

1559 tarihli bu hükümden anlaşıldığı kadarıyla Hızır Paşa sarayın -merkezi yönetimin- güvendiği, yararlılığı ve hizmetinden hoşnut olunan bir beylerbeyidir. Bu nedenle çevrede bulunan diğer beylerden “yoldaşlık ve hizmet”de uygun gördüğü biçimde kendisine uyulması istenmektedir. Nitekim Pir Sultan olayında da görüldüğü gibi Hızır Paşa sanıyorum Rum (Sivas) eyaletindeki tutum ve davranışlarıyla bu “hizmet işleri”nde merkezi yönetimi yanıltmamış olmalıdır.

977 Receb ayında (Mart 1560) tarihinde Bağdat'a yazılan bir başka hükümde ise beylerbeyi olan Hızır Paşa'dan sâbika (önceki) Bağdat beylerbeyi olarak bahsedilmektedir. Şimdi zaman belirlemesi açısından önem taşıyan bu hükmü görelim:

Hüküm: 4

Yazıldı.

İskender Paşa'nun kâtibi Ali'ye virildi.

⁹⁸ 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560), Sayfa 178, Hüküm No: 393.

Fi't-târihi'l mezbûr. (Fi 3 Receb sene 967)

Bagdad beglerbegisine hüküm ki:

Bundan akdem yukarı cânibden (Safevilerden) Hazret-i İmâm Ali nevvera'llâhü merkadehü Hazretleri'nün mezâr-ı şerifleri üzre döşemek için ba'zı kalıçe (halı) irsâl olup **sâbıka beglerbegi olan Hızır dâme ikbâlühü** alup hıfz ittüği i'lâm olmağın buyurdum ki:

Vusûl buldukda göresin; ne nikdâr kalıçe gelmiş ise ta'yin olduğu üzre mezâr-ı şeriflerine döşedüp andan gayrı dahı ta'yin olup gelmişse ve her ne, mezâra ta'yin olunmuş ise ta'yin olunduğı üzre yirlü yirine döşedüp ne mikdâr kalıçe gelüp emrüm üzre ta'yin olunan mahalle vaz olunduğın ve bu hüküm-i hümayûnum sana ne târihde varduğın yazup bildiresin.⁹⁹

Buna göre 1559 sonları ya da en geç 1560 başlarında Hızır Paşa Bağdat'tan Rum (Sivas) eyaleti beylerbeyiliğine atanmış olmalıdır. Şimdi sanıyorum bazı konuların ayrıntılarına bu verilerin ışığında inmek gerekiyor. Öncelikle Pir Sultan'ın yaşamıyla ilgili gördüğümüz -aynı zamanda bu verilerle ilintili olduğunu düşündüğümüz- önemli bir deyişi daha ele alarak konuyu biraz daha açmakta yarar var.

Allah Allah desem kalksam yürüsem
Acap şu dağları aşamam m'ola
Bozatlı Hızır'ı yoldaş eylesem
Varıp efendime koşamam m'ola

Sevdiğim bağında güllerin gonca
Usuldur boyların bellerin ince
Adı güzel imamların önünce
Kerbela'da şehit düşemem m'ola

⁹⁹ 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560), Sayfa 410, Hüküm No: 909

Sakın ey sevdiğim naşiden¹⁰⁰ sakın
Erenler şaşırılmaz attığı okun
Irak yerler bize hem oldu yakın
İk’atlayıp bir de düşemem m’ola

Ol güzel pirime verdiğim ikrar
Kırıcıdan borandan doludan saklar
Gerçek aşık olan ikrarın bekler
İkrarın bendini çözemem m’ola

Pir Sultan Abdal’ım dost sırasında¹⁰¹
Arzumanım¹⁰² kaldı Şah çirasında
Altmış ile yetmişin arasında
Özümü irfana koşamam m’ola

Zaman belirlenmesi açısından Pir Sultan’ın bu deyişinde geçen “Altmış ile yetmişin arasında / Özümü irfana koşamam m’ola” dizeleri önemlidir. Bu dizelerden anladığımız kadarıyla 960-970 (1552-53)-(1562-63) tarihleri arasında sağ olan Pir Sultan’ın son zamanlarını yaşadığı dönem, aşağı yukarı bizim tespit ettiğimiz en geç 1560 yılı başında Sivas beylerbeyiliğine atanan bu Hızır Paşa dönemine denk düşer.

Şah İsmail, Şah Kalender ve Bağdat’la ilgili söylediği deyişlerin belli bir yetişkinlik çağında söylendiği ve dönemin gelişmeleri

¹⁰⁰ **Naşi:** 1. İleri gelen, neş’et eden. 2. Yeniden oluşan. 3. Geceleyin meydana gelip zâhir olan olgu. 4. Yeni yetişen oğlan ya da kız. 5. Delil, dolayı, ötürü.

¹⁰¹ Elimizdeki defterlerden bizim “dost sırasında” olarak derlediğimiz bu dize, C. Öztelli, **Pir Sultan Abdal**’da (4. baskı, sayfa 366) “dost çiresine”, İ. Aslanoglu, **Pir Sultan Abdallar**’da (sayfa 237) “er nefesinde”, Doğan Kaya tarafından elindeki cönklerden “halk arasında” biçimlerinde derlenmiştir. Bu çeşitlenmeler içerisinde deyişin bütünü göz önüne alındığında gerek Doğan Kaya’nın, gerekse bizim yaptığımız derlemenin dürtlükteki diğer dizeler ve içerikle daha uyumlu olduğu göze çarpmaktadır.

¹⁰² **Arzuman:** Arzu, istek, beklenti, özlem.

ve eylemleriyle ilintisi düşünülürse Pir Sultan'ın yaklaşık 1490'lı yılların başında doğduğunu düşünebiliriz. Aşıklığa ise 16. yüzyılın ilk yıllarında -ilk gençlik döneminde- başladığı söylenebilir. Zaten söylence ve deyişler Yıldız dağı eteklerinde Seyyit Ali Sultan'ın makamının bulunduğu bir çimenlikte uykuya daldığı sırada gördüğü düşünde, Hacı Bektaş Veli'nin elinden "Pir dolusu" içerek ilk gençlik yıllarında aşıklığa başladığını onaylamaktadır.¹⁰³

Özellikle Bektaşiliğin ikinci piri kabul edilen Balım Sultan'ın büyük etkisi ve öncülüğüyle bu dönem, aynı zamanda Hacı Bektaş tekkesinin yeniden yapılandırıldığı bir döneme denk düşmektedir. Pir Sultan'ın Balım Sultan'a hitaben söylediği -ilgili bölümde verdiğimiz- coşkulu ve yüceltici deyişlerde bu dönemde söylenmiş olsa gerektir. Balım Sultan'la ilgili söylenen bu deyişler Pir Sultan'ın daha o dönemde belli bir olgunluğa ulaştığını ve aşıklıkta belli bir derinliği yakaladığını göstermektedir. Yaş olarak da yine tespit ettiğimiz -bu 1560'da Sivas beylerbeyi olan- Hızır Paşa döneminde yaklaşık altmış ile yetmiş yaş civarında olması tahmin edilebilir. Bu bağlamda bu dizeler, ister yaş olarak düşünölsün, isterse tarih olarak algılsın ve yorumlansın tespitlerimizle -ilginç bir şekilde- örtüşmektedir.

Belge ve deyiş gibi sunduğumuz verilerin karşılaştırılmalı sonucundan hareketle biz, Pir Sultan'ın doğduğu tarihi 16. yüzyıl ilk çeyreğine ve asılması olayını 1547-1550 yılları arasında -Rum (Sivas) eyaletinde beylerbeyilik yaptığı belirtilen ilk Hızır Paşa dönemine-¹⁰⁴ ya da daha sonra tespit edilen 1588-1590 yıllarına -ikinci olarak tespit edilen yine Sivas Beylerbeyi olduğu belirtilen

¹⁰³ Ali Balım, **Pir Sultan -Hayatı ve Şiirleri-**, Emek Basım Yayımevi, Ankara 1958, Sayfa 4-6. (Ali Balım, İlhan Başgöz'ün 1950'li yıllarda üzerindeki baskı ve kovuşturmalar nedeniyle kullandığı takma adıdır. -İlhan Başgöz'den naklen.- Üzerinde yayın tarihi bulunmayan kitabın 1958 yılında yayınlandığını bize bizzat İlhan Başgöz söylemiştir.)

¹⁰⁴ Bkz. İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 44.

Celalettin Ulusoy, **Yedi Ulular**, Sayfa 161.

Asım Bezirci, **Pir Sultan**, Sayfa 60.

Deli Hızır Paşa dönemine-¹⁰⁵ taşınmayı açıkçası pek mümkün görmüyoruz.

Kimi araştırmacılar da tahminle yaklaşık olarak bizimle aynı sonuca varmalarına ve 1560'lı yıllarda asılmış olabileceğini belirtmelerine karşın ellerinde yeterli veri bulunmadığından dolayı kesin söz söylemekten kaçınmışlardır.¹⁰⁶ Oysa verilerin tamamı bir

¹⁰⁵ Bkz. İlhan Başgöz, **Pir Sultan Abdal ve Pir Sultan Abdal Geleneği**, (Sabahattin Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**), Sayfa 44-45.

Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa XXXVII.

İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 46.

Mehmet Bayrak, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 128-129.

Asım Bezirci, **Pir Sultan**, Sayfa 61.

Baki Öz, **Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları**, Sayfa 194-195.

Haydar Kaya, **Pir Sultan Abdal**, Engin Yayıncılık, İstanbul 1999, Sayfa 36.

¹⁰⁶ Atilla Özkırmı, **Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevilik-Bektaşilik**, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, (2. Baskı), Sayfa 148-149. (Atilla Özkırmı, araştırmalarında çeşitli ipuçlarından yola çıkarak Pir Sultan'ın Ağustos 1548'den sonra -Şah Tahmasp'ın Anadolu seferi sonrası- asıldığını, fakat bununla birlikte Deli Hızır Paşa döneminde (1588-90) asılmış olabileceğini çok zayıf bir olasılık olarak gördüğünü söylemektedir.) Üçüncü Hızır Paşa'nın varlığından habersiz olan Abdülbâki Gölpınarlı'da Şah Tahmasp dönemini dikkate alarak tahmini bir yorumla Pir Sultan'ın 1560-1567 arası asılmış olabileceği yönünde görüş belirtmektedir. Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, **Pir Sultan Abdal**, Varlık – Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, Sayfa 11-12. (Ayrıca, Ömer Uluçay, **Kalemlerde Pir Sultan**, Sayfa 79-80.) Hatta Gölpınarlı, Pir Sultan'ın Şah Tahmasb lehine bir isyan tertipleyerek ayaklandığını, fakat mağlup olduğunu ve Sivas'ta asıldığını söylemektedir ki, bu görüşün dayanağı ve tarihsel gerçeklerle ilgisinin bulunmadığı bellidir. Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, **Alevi-Bektâşi Nefesleri**, Remzi Kitapevi Yayını, İstanbul 1963, Sayfa 58. Yine Fransız araştırmacı Irène Mélikoff'ta sanırım Gölpınarlı ve Boratav'ın düşüncelerinden hareketle 1560 yılında asıldığını söylemektedir. Bkz. Irène Mélikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, (Çeviren: Turan Alptekin), Cem Yayınevi, İstanbul 1994, Sayfa 109. Aynı şekilde Gölpınarlı -Boratav'dan yola çıkan Mehmet Fuat ise elinde belge olmamasından kaynaklanan çıkış noktası ve değerlendirme hatalarına karşın varsayımıyla Pir

arada düşünöldüğünde ve belgelerle harmanlandığında konunun anlaşılması büyük ölçüde kolaylaşmaktadır. Bu noktada sanırım önemli sorunlardan biri, aradaki bağlantıların yakalanarak veriler arası bütönlük sağlamakta düğümlenmektedir.

Sultan'ın 1560 yılında asılmış olabileceğini belirtmektedir ki, bu görüş bize göre el yordamıyla da olsa gerçeğe yakın bir belirlemedir. Fakat aynı araştırmacı tarafından yine aynı araştırmacıların görüşünden hareketle kesin biçimde “bu dönemde (1560'ta) Sivas'ta valilik etmiş Hızır Paşa yok” denilmesi doğru değildir. Bkz. Mehmet Fuat, **Pir Sultan Abdal**, De Yayınları, İstanbul 1980, Sayfa 9. Çünkü bizim Mühimme kayıtlarından bulduğumuz ve burada sunduğumuz belgeler bu söylemin tam tersini kanıtlamaktadır.

8. Pir Sultan Abdal-Balım Sultan İlişkisi ve Zaman Belirlenmesi Açısından Önemi

Yukarıda değindiğimiz gibi zaman belirlenmesi açısından -Pir Sultan'ın doğduğu ve aşıklığa başladığı dönemle ilintili olarak- önem taşıyan konulardan biri de Pir Sultan Abdal-Balım Sultan ilişkisidir.¹⁰⁷ Bu bağlamda Pir Sultan Abdal'ın 1490'lı yıllarda doğmuş olabileceğine ilişkin düşüncemizi destekleyen ve konuya açıklık getirmemizde yardımcı olabilecek, Balım Sultan'ı ziyaretleriyle ilgili "Ziyaret eyledim Balım Sultan'ı" ayaklı bir deyişi¹⁰⁸ ve burada sunduğumuz yine doğrudan konuyla ilgili üç deyişi bulunmaktadır.

Bilindiği gibi Hacı Bektaş tekkesi postnişini olan Balım Sultan 1500-1501 yılında posta oturmuş, H. 922'de -1516-17 yılında-Hakk'a yürümüştür.¹⁰⁹ Konuyla ilgili deyişlerden anladığımız ka-

¹⁰⁷ **Balım Sultan** (1428-1516): Kimi söylence ve kaynaklarda Mürsel Bali oğlu olduğu söylense de, türbesindeki kitabeye göre Resul Bâli oğlu olduğu anlaşılan Balım Sultan, Alevi-Bektaşî geleneğince Hacı Bektaş'ın dördüncü göbek torunu sayılmaktadır. Dedesinin, Bektaşîliğin önemli öncülerinden ve Balkanlarda yayılmasını sağlayan isimlerden Seyyit Ali Sultan, namı diğer Kızıl Deli olduğu söylenir. Balım Sultan 1500 yılına kadar Dimetoka'da Kızıl Deli/Seyyit Ali Sultan dergahı postnişiniyken, 1500-1501 yılında Hacı Bektaş dergahına gelmiş ve posta oturmuştur. Bektaşî tarikatını yeniden düzenlemesi nedeniyle "Pir-i sâni" yani ikinci pir olarak kabul edilir. Pir Sultan'ın ve Alevi-Bektaşî toplumunun adını saygıyla andığı önde gelen erenlerdendir.

¹⁰⁸ Doğan Kaya, **Cönklerden Gün Işığına: Abdal Mahlaşlı Halk Şairleri**, www.alewiten.com. Bu deyişi Sivas yöresi cönklerinden derleyerek bize gönderen araştırmacı-yazar Doğan Kaya'ya en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

¹⁰⁹ **Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli "Vilâyet-nâme"**, Hazırlayan: (Abdûlbâki Gölpınarlı), İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1958, Sayfa XXV. Remzi Gürses, **Hacı Bektaş Rehberi**, Sanat Matbaası, Ank. 1964, Sayfa 44.

darıyla Balım Sultan'ı vefatından önce ziyaret ettiğine göre, Pir Sultan'ın bu sırada yetişkin bir çağda bulunması gerekir ve bu durumda doğduğu tarihe ilişkin yukarıdaki tahminimizi büyük ölçüde doğrular. Değişler dikkatle incelendiğinde aşıklık geleneğinde belli bir olgunluğa ulaşan Pir Sultan'ın, Balım Sultan'ı -Alevi-Bektaşî deyimiyle- Hakk'a yürümeden -yani 1516-17'den- önce ziyaret ettiği anlaşılmaktadır.

Şimdi Pir Sultan Abdal'ın Balım Sultan ziyareti ve ilişkisini kanıtlayıcı örnekler olan aşağıda verdiğimiz deyişleri görelim.

1

Çok şükürler olsun Hüda demine
Hacı Bektaş Veli Sultan Balım var
Mehdi evsafı eyledim temmine¹¹⁰
Hacı Bektaş Veli Sultan Balım var

.....

Bir gün doğdu şu dünyanın yüzüne
Aşıkların nur göründü gözüne
Cümle canlar niyaz etti özüne
Hacı Bektaş Veli Sultan Balım var

.....

Pir Sultan'ım biat ettik¹¹¹ ol erden
Muhabbet kokusu geliyor serden
Katardan ayırma ey Şah-ı Merdan
Hacı Bektaş Veli Sultan Balım var

2

Gaziler dertlere derman
Bulunur Sultan Balım'dan

A. Celalettin Ulusoy, **Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu**, Hacıbektaş 1980, Sayfa 73.

¹¹⁰ Bu dizenin anlamı: “Kendisinde bütünüyle Mehdi -kurtarıcı- niteliği gördüm”.

¹¹¹ **Biat etmek**: Uymak, gösterilen doğrultuda gitmek.

Sınık gönüllere ferman¹¹²
Alınır Sultan Balım'dan

Aşıksan kendini tanı
Hak yoluna dönder yönü
Yediğimiz kudret nânı
Sunulur Sultan Balım'dan

Aşkın dolusu elinde
Hakk'ın kelamı dilinde
Cümle erenler yolunda
Gelinir Sultan Balım'dan

Odur alimler alisi¹¹³
Cümle erenler velisi
Gaziler aşkın dolusu
Verilir Sultan Balım'dan

Gevher alıp sattığımız
Gözle gönül kattığımız
İkrar ile tuttuğumuz
Görülür Sultan Balım'dan

Kimi doğru kimi uğru
Gerçeğe yaraşmaz eğri
Pirin eşğine doğru
Varılır Sultan Balım'dan

Pir Sultan'ım çekme yası
Nazar etmiş haslar hası¹¹⁴

¹¹² **Sınık:** 1. Kırık. 2. Bozuk, dağınık, perişan.

¹¹³ **Ali:** Üstün, yüce, büyük, aziz.

¹¹⁴ **Nazar etmek:** Bakmak, gözetlemek, göz atmak. **Has:** Yüksek, ileri gelen, seçkin.

Sınık gönüller aynası
Silinir Sultan Balım'dan ¹¹⁵

3

Güvercin donunda gördüm oturur¹¹⁶
Ziyaret eyledim Balım Sultan'ı
Zemheride elmasını bitirir
Ziyaret eyledim Balım Sultan'ı

Tekkesine geyik postu döşeden
Cemine de kurban gelür köşeden
İnüp Al'Osman'a kuşak kuşadan¹¹⁷

¹¹⁵ Yukarıdaki deyişle birbirini tamamlayan ve elimizde bulunan defterlerden aldığımız -ve sözlü kaynaklardan da Pir Sultan adına derlediğimiz- bu deyişin epeyce farklı ve beş dörtlükten oluşan bir çeşitlenmesi Hatayi adına da yayınlanmıştır. Bkz. Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Olgaç Matbaası. Ankara 1980, Sayfa 30-31. Aynı deyişi Ziya Gürel'in çalışmasından alarak, İbrahim Aslanoglu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Der Yayınları, İstanbul 1992, Sayfa 430-431.

Kızılbaşların doğu merkezi olan Erdebil tekkesinin başı olan, ayrıca devlet kurarak Şah ünvanı alan Hatayi'nin -Hatayi adına yayınlamış olmasına karşın Ziya Gürel'in de haklı olarak belirttiği gibi- kendi konumunu ve Erdebil tekkesini geriye iten bu içerikte bir deyiş söylemesi mümkün değildir. Bu bağlamda biz, içerik ve söylemi diğer deyişlerle bütünüyle örtüşen bu deyişin Pir Sultan'a ait olduğunu, -başka deyişlerde de görüldüğü gibi- sözlü gelenekte Hatayi'ye mâl edildiğini düşünüyoruz.

¹¹⁶ Alevi-Bektaşî geleneğinde simgesel bir söylem olan "**güvercin donunda oturmak**" dostluk ve barış donunda oturmak, tüm insanlara dostlukla yaklaşmak ve barış eli uzatmak demektir.

¹¹⁷ Söylencelerde Balım Sultan'ın, -görece "yumuşak" tutumundan olsa gerek- Osmanlı Sultanı 2. Beyazıt ile iyi ilişkilerinin olduğu söylenir. Bu dize bu durumla ilintili olsa gerektir. Deyişten de anlaşılacağı gibi bu dönemde Hacı Bektaş dergahının piri Balım Sultan'dır. Bu söylencenin, aşıklığının ilk yıllarında olan Pir Sultan Abdal'ın, bu dönemdeki bilincini etkileyen bir öge olduğu görülmektedir. Nitekim, daha sonraki süreçte kesintisiz mücadele edilen

Ziyaret eyledim Balım Sultan'ı

Târik tutup kara taşı kaldıran¹¹⁸
Mucizat gösterip kendün bildüren
On ik'öküzü bir kazana dolduran
Ziyaret eyledim Balım Sultan'ı

Seksen bin evliyâ çırağın yakar
Doksan bin evliyâ gülbengin çeker
Çeşmesinde suyu çağlayıp akar
Ziyaret eyledim Balım Sultan'ı

Pir Sultan'ım kork Allah'ın işinden
Tesellimiz aldık pınar başından
Biz de geçtik ol Delikli Taş'ından¹¹⁹
Ziyaret eyledim Balım Sultan'ı

Bu ziyaret, Hacı Bektaş'la birlikte yalnızca Balım Sultan'ı andığı bir başka deyişinde “Arzuladım size geldim.../ Pir elinden dolu içtim.../ Erenlerden çekmem eli...” denilerek ve “Pir dolusu” içtiği açıkça belirtilerek şöyle yansıtılmaktadır:

Arzuladım size geldim Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Osmanlı, bu dönemde bir anlamda sahiplenilmektedir. “Osmanlıya kuşak kuşatmak”, bu anlamda Balım Sultan adına övünülecek bir durum olarak sunulmaktadır. Bu yönden bakıldığında deyiş, Pir Sultan'da Osmanlıya bakış açısının kesin şekillenmediği bir dönemin yansıması olarak görülebilir.

¹¹⁸ **Târik:** 1. Mürşidin öncülüğünde tutulan yol, izlenen yöntem. 2. Alevi-Bektaşî törenlerinde yolu temsilen görgüsü yapılan kişilerin sırtına vurulan kutsal değnek. Kimi bölgelerde “**Alaca değnek**”te denir. “Târik tutmak” deyişini yerine göre cem tutmak, özellikle “görgü cemi tutmak” anlamına da gelir.

¹¹⁹ **Delikli Taş:** Çilehane'de delikli büyük bir kaya/taş'ın bulunduğu bu yer Hacı Bektaş'taki kutsal mekanlardan biridir. Ziyaretçiler yalnızca günahsız olan insanların Delikli Kaya/Taş'nın içerisindeki boşluktan geçebildiğine inanırlar.

Eşiğine yüzler sürdüm¹²⁰
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Pir elinden dolu içtim
Doğdum elinize düştüm
Ak cenneti gördüm geçtim
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

.....
Kırk Budak'ta şem'a yanar¹²¹
Dolusun içenler kanar
Aşıkların sema döner
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

.....
Balım Sultan er köçeği¹²²
Keser kılıncı bıçağı
Erenlerin bal çiçeği
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

.....
Pir Sultan'ım gerçek veli
Erenlerden çekmem eli
On İki İmamın yolu
Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Dolu geldiği belirtilen bir başka deyişte ise Kızıl Deli¹²³ ile

¹²⁰ **Eşik:** İçsel aydınlanmaya, Ali'nin kurduğu yola ve Hakk'a ulaşmanın ve bir anlamda yeni bir dünyaya girişin simgesi/kapısı sayıldığı için Alevi-Bektaşî kültüründe eşik kutsaldır. Bu nedenle tekke, türbe, zaviye ve ayrıca cem törenlerinde eşîge niyaz edilmeden içeri girilmez.

¹²¹ **Kırk Budak:** Hacı Bektaş tekklesinde bulunan kırk mumun aynı anda yerleştirildiği kırk kollu büyük şamdan, çerağlık.

¹²² **Köçek:** Alevi-Bektaşî geleneğinde tekke, zaviye ve ocaklarda pirlerin/dedelerin hizmetinde bulunan dervişler.

¹²³ **Kızıl Deli (Seyyit Ali Sultan):** 15. yüzyılda Balkanlarda yaşamış –D. 1310 - Ö. 1402– en önde gelen Bektaşî babalarındandır. Dimetoka'da kendi adıyla

birlikte Balım Sultan şöyle anılmaktadır:

Bizlere bu dolu Ali'den geldi
Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver
Balım Sultan Kızıl Deli'den geldi
Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver

.....

Bu veriler dikkate alındığında Balım Sultan'ın Pir Sultan Abdal'ın aşıkliğe başladığı ilk gençlik döneminde önemli bir yeri olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz.

Şurası açık ki, kimi araştırmacıların iddia ettiği gibi 16. yüzyıl başlarında ya da ilk çeyreğinde doğduğu söylenen Pir Sultan'ın¹²⁴ çocuk yaşında Balım Sultan'ı ziyaret ederek bu deyişleri söylemesi mümkün değildir. Ayrıca deyişlerde Balım Sultan'ı gördüğü de anlaşılmaktadır. Bu durumda doğduğu dönem -bize göre verilerden hareketle 1490'lı yıllar- dikkate alınarak Deli Hızır Paşa döneminde (1589-90) yaklaşık yüz yaşında olması gerektiği gerçeği ortaya çıkar ki, eldeki belge ve bilgilerle böyle bir durumu doğrulamak mümkün değildir. Bu bağlamda yaşadığı döneme ilişkin bu deyişlerin özenle irdelenmesi ve çözümlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

anılan ünlü Bektaşî dergahının kurucusudur. Velayetnamesi vardır.

¹²⁴ İlhan Başgöz, **Pir Sultan Abdal ve Pir Sultan Abdal Geleneği**, (Sabahattin Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**), Sayfa 56.

Mehmet Bayrak, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 133.

Ali Yıldırım, **Pir Sultan Abdal**, Ayyıldız Yayınları, Ankara 1994, Sayfa 35.

9. Pir Sultan - Hızır Paşa İlişkisi

Belli bir “gönüllü sürgünlük” ve gizlenme dönemi sonrası -deyişlerde bu konuyla ilgili bir hayli ipuçları bulunmaktadır- Pir Sultan’la Hızır Paşa görüşmüş olabilir mi? Belki şaşırtıcı gelecek ama, biz pekâlâ görüşmüş olabileceğine ihtimâl veriyoruz ve Hızır Paşa ile ilgili deyişlerin de bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Şimdi bunun temellerini açıklayalım.

Öncelikle Pir Sultan Abdal, Hızır Paşa döneminde tanınan ve bilinen, bir de üstelik Aleviler arasında etkili bir şahsiyettir. Bölgede bir şekilde “huzur ve güvenlik ortamı” yaratmak isteyen Hızır Paşa’nın, Pir Sultan’dan -bir yolunu bularak ele geçirdiği bir dönemde- bağışlama, işbirliği ve hizmet karşılığı olarak bazı isteklerde bulunmuş olması uzak bir olasılık değildir. Çünkü Pir Sultan gibi etkin birini devlet hizmetine çekebilmek Osmanlı yönetimi açısından önemli bir kazanım olduğu gibi ayrıca Alevi-Bektaşî toplumunun direncini kırmak için ciddi bir atılım olacaktır. Gerek Pir Sultan’ın yaşadığı dönem, gerekse daha sonraki dönemlerde Osmanlı yönetiminin bir çok kez bastıramadığı olaylarda bu yöneme başvurduğu ve etkili önderlere görev teklif ettiği, devlet hizmetine girmesini sağladığı bilinen bir gerçektir. Bunlar düşünüldüğünde Hızır Paşa, o karışık ve bir kıvılcımın bozkırı tutuşturmaya yettiği ortamda Pir Sultan’ı doğrudan ortadan kaldırma yerine, “devlet hizmetine girmesi” önerisinde ve “Şah”a yönelik övgüler ve propaganda yapmaması telkininde bulunmuş olabilir.¹²⁵

¹²⁵ Zaten söylencelere göre Hızır Paşa Pir Sultan’la olan görüşmesinde “Baş eğ, muti ol. Yıka yüreğini, şimdiye kadar güttüğün yolu, erkânı bırak” demiştir. Bkz. Cengiz Tuncer, **Pir Sultan Abdal’ın Hikâyesi**, Akşam Gazetesi, 12 Temmuz 1966. (Ayrıca aynı yazı, Ömer Uluçay, **Kalemlerde Pir Sultan Abdal**, Sayfa 359.) Bu söylence yukarıdaki yorumlarımızla uyum

Pir Sultan gibi bir şahsiyetten ise bu istemler; ancak inançlarından, dünya görüşünden, eylemlerinden vazgeçmesi ve bunu halka açıklaması biçiminde olabilir. Söylencelerde de anlatıldığı gibi içinde “Şah” kavramı geçmeyen üç tane deyiş söylemesinin istenmesi rivayetlerinin gerisinde yatan olay sanıyorum bu durumla ilgili olmalıdır. Bununla birlikte istemi hemen yerine getirilmese bile, görüşmenin hemen arkasından Hızır Paşa, Pir Sultan’ı asmayı uygun görmemiş ve belki de düşünmesine fırsat vermek için zaman tanımış olması da mümkündür. Belki büyük bir tepki oluşacağından, görece sükûnet ortamı sağlanmışken yeniden bir ayaklanma çıkacağından çekinildi. Bu bağlamda belki de belli bir süre gözlem sonucu beklentiler gerçekleşmeyince “siyaset edilerek” ortadan kaldırılma yoluna gidildi.

Bu noktada diyeceğimiz şu ki; Pir Sultan gibi kararlı, inançlı, sonuna kadar direnen, umudunu hiçbir zaman yitirmeyen, inandığı dava ve yürüdüğü yol uğruna ölümü göze alan karizmatik bir kişiliğin bu istekleri yerine getirmesi ve işbirliğine girmesi elbette ki düşünülemez. Çünkü o deyişlerinde zaten “sofunun döneği”nin çok olduğundan şikayetçidir. Nitekim, bu değindiğimiz noktaların hangisi gerçekleşmiş olursa olsun, sonuçta Pir Sultan söylediği üç deyişin her dördüğünde “Şah” kavramını vurgulayarak gözünü kırpmadan darağacına gitmeyi yeğlemiştir. Şimdi söylencelerde Pir Sultan’ı darağacına götürdüğü söylenen bu üç deyişi görelim.

1

Hızır Paşa bizi berdar etmeden
Açılın kapılar Şah’a gidelim

içerisindedir. Nitekim 16. yüzyıl sonlarına doğru çok bilinen örneklerden ünlü ve etkili isyancıardan Kara Yazıcı’dan Kalenderoğlu Piri Mehmet’e kadar bir çok isyancıya eylemlerinden vazgeçmesi ve Osmanlı yönetimiyle uzlaşması - başka bir deyimle sistemle bütünleşmesi- durumunda çeşitli türden makam ve hizmetler verilmiştir. Anna S. Tveritinova, **Türkiye’de Kara Yazıcı – Deli Hasan İsyanı**, Halkbilimi Araştırmaları, 1. Kitap, E Yayınları, İstanbul 2003, Sayfa 56-120.

Siyaset günleri gelip yetmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Gönül çıkmak ister Şah'ın köşküne
Can dayanmaz hasretine müşküne ¹²⁶
Pirim Ali Onik'imam aşkına
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Çıkar çıkar Şah yoluna bakarım
Yüreğimi aşk oduna yakarım
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Her nereye baksam yolum dumandır
Bizi böyle kılan ikrar imandır
Şah'a malûm olsun halim yamandır
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Çıkarım bakarım yolun başına
İşi olan hep gidiyor işine
Bir ben mi düşmüşüm can telaşına
Açılın kapılar Şah'a gidelim

İlgıt ılgıt eser seher yelleri
Karşıda görünür Urum illeri
Bize peyik geldi Şah bülbülleri ¹²⁷

¹²⁶ **Müşk (Misk):** Ceylanların erkeğinden elde edilen bir cins güzel koku.

¹²⁷ Bu dize bir başka çeşitlenmede “Şah'tan elçi gelmiş dem bülbülleri” biçimindedir. Bkz. İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 288. Söylencelerden ve deyişte geçen Hızır Paşa'yla ilgili söylemden yola çıkacak olursak bu deyişin gerçektende büyük bir olasılıkla Pir Sultan tarafından yaşamının son dönemlerinde söylendiği düşünülebilir. Deyişteki önemli motiflerden biri olan, “Bize peyik geldi Şah bülbülleri” ya da “dem bülbülleri” dizesine bakarak Anadolu illerine -Kızılbaş toplumuna- Şah'ın ülkesinden - Safevi devletinden- sık sık gelip giden kimi halife ve dailerin -haberci- Pir

Açılın kapılar Şah’a gidelim

Yaz seli gibiyim akar çağlarım
Hançer alıp ciğerciğim dağlarım
Garib kaldım şu arada ağlarım
Açılın kapılar Şah’a gidelim

Pir Sultan Abdal’ım mürvetli Şahım
Yaram baş verdi sızlar ciğergâhım
Arşa direk direk olmuştur ahım
Açılın kapılar Şah’a gidelim¹²⁸

Sultan’ın ziyaretine de geldiğini söyleyebiliriz. Haberci anlamına gelen “peyik”, “Şah” veya “dem bülbülleri” kavramları bizde açıkça bu çağrışımı yapmaktadır. Bu gelişler ve görüşmeler “gizlenme” dönemi sonrası, -Osmanlı-Safevi devleti arasında 1555 yılında yapılan Amasya Antlaşması’nın da etkisiyle oluşan- görece dinginlik ortamında belki de yoğunlanmış olabilir. Bu dize dışında Pir Sultan’ın aşağıdaki deyişide bu değerlendirmemizi tamamlayan önemli motifler içermektedir. Deyişte geçen “Hoş safa geldiniz Şah’ın mihmanı” dizesi özellikle önemlidir. Şimdi deyişi görelim: “Erenlerin gülü canların canı / Ben seni defter-i Rahman’a yazdım / Hoş safa geldiniz Şah’ın mihmanı / Ben seni defter-i Rahman’a yazdım / Mihmandan Ali’nin kokusu gelir / Mihman gelse gönül şadıman olur / Küçük büyük cümle kadrini bilir / Ben seni defter-i Rahman’a yazdım / Mihmanı sevmezin yanına varma / Hasta dahi olsa hatırın sorma / Muhabbete gelse bile oturma / Ben seni defter-i Rahman’a yazdım / Erenler mihmána olayım kurban / Mihmanı görünce olurum handan / Pir Sultan’ım daim hoş ola mihman / Ben seni defter-i Rahman’a yazdım.” Ayrıca belgeler içinde de bu konuyla ilgili -gidiş gelişlere ilişkin- bir hayli veri bulunmaktadır.

¹²⁸ Yazılı ve sözlü kaynaklarda epeyce farklı çeşitlenmeleri bulunan bu deyişin, biz elimizde bulunan çeşitlenmesini buraya aldık. Çeşitlenmeler için bakınız: Sadeddin Nüzhet Ergun, **Pir Sultan Abdal**, Türkiye Enstitüsü Yayını, İstanbul 1929, Sayfa 46.

Sabahattin Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 112, 173-174.

İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 130-131, 287-290.

Asım Bezirci, **Pir Sultan**, Sayfa 288.

2

Karşıda görünen ne güzel yayla
Bir dem süremedim giderim böyle
Ala gözlü Pir'im sen himmet eyle
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Eğer göğerir ben bostan olursam
Şu halkın diline destan olursam
Kara toprak senden üstün olursam
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Bir bölük turnaya sökün dediler
Yürekteki derdi dökün dediler
Yayladan ötesi yakın dediler
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Dost elinden dolu içmiş deliyim
Üstü kan köpüklü meşe seliyim
Ben bir yol oğluyum yol sefiliyim
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Alınmış abdestim aldırırlarsa
Kılınmış namazımı kıldırırlarsa
Sizde Şah diyeni öldürürlerse
Ben de bu yayladan Şah'a giderim

Pir Sultan Abdal'ım dünya durulmaz
Gitti giden ömür geri verilmez
Gözüm Şah yolundan Şah'tan ayrılmaz
Ben de bu yayladan Şah'a giderim ¹²⁹

¹²⁹ Bu deyişin Vahit Lütfi Salcı derlemesinde Osmanlı yönetiminin Alevi-Bektaşî toplumuna yönelik uyguladığı sistemli yaptırımlarla ilgili olduğunu söyleyebileceğimiz önemli bir dördlük bulunmaktadır. Bazı noktaların daha iyi anlaşılmasında yardımcı olması nedeniyle bu dördlüğü buraya almakta yarar

3

Kul olayım kalem tutan ellere
Kâtip ahvalimi yaz Şah’a böyle
Şekerler ezeyim şirin dillere
Kâtip ahvalimi yaz Şah’a böyle

Mevlâ’yı seversen kâtip böyle yaz
Dün ü gün eylerim ol Şah’a niyaz
Umarım yıkılsın şu kanlı Sivas
Kâtip ahvalimi yaz Şah’a böyle

Sivas ellerinde sazım çalınır ¹³⁰

görüyoruz: “Bir kişi gayetle sevse pirini / Osmanlılar talep eder malını / Süremedim erkânsızın yolunu / Bu yıl bu yayladan Şah’a gideriz.” Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal**, 4. Baskı, Sayfa 150. Bilindiği gibi Pir Sultan’ın bahsettiği ve yöneticilerce “müsadere” (elkoyma) denilen bu yöntem, Osmanlı sisteminde genellikle “asiler”e karşı uygulanan yaygın bir cezalandırma yöntemidir. Bu “ceza”, gerektiği zaman yönetimle ters düşen üst düzey yöneticilere karşı bile uygulanmaktan da çekinilmemiştir. “Müsadere” yöntemi Alevi-Bektaşî toplumuna karşı da sık uygulanan yöntemlerden biri olsa gerektir.

¹³⁰ Bu dize, Fuat Köprülü’den başlayarak kimi yayınlarda ısrarla “Sivas ellerinde zilim çalınır” gibi anlamsız ve uydurma bir şekilde yayınlanmıştır. Peşinden de bu “zil”in “haberci zili” olduğu gibi ilgisiz ve zorlama bir açıklama/yorum getirilmeye çalışılmıştır. Bkz. Mehmed Fuad (Köprülü), **Bir Kızılbaş Şairi: Pir Sultan Abdal**, Hayat Mecmuası, Cilt 3, Sayı 64, İstanbul 1928, Sayfa 223-224, (aynı yazı, Ömer Uluçay, **Kalemlerde Pir Sultan**, Sayfa 7-12). Sadettin Nüzhet (Ergun), **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 70. Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 36. Pertev Naili Boratav – Halil Vedat Fıratlı, **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**, Sayfa 75. Oysa ki bu deyiş neredeyse bütün Alevi-Bektaşî toplumu tarafından Pir Sultan’ın bilinen ve her yerde söylenen en yaygın deyişlerinden biridir. Alevi kültürüne azıcık yakın olan, Alevi kökenli aşıkla ve cem törenlerini dikkatlice inceleyen -ve bu deyişi dinleyen- biri sazın “zil” olmadığını hemen fark eder ve bu dizinin “**Sivas ellerinde sazım çalınır**” biçiminde söylendiğini kolaylıkla görebilirdi. Konuyla ilgili değerlendirme için ayrıca bakınız: Ümit Kaftancıoğlu, **Gerçek Hızır Paşalar**,

Çamlıbeller bölük bölük bölünür
Ben dosttan ayrıldım bağrım delinir
Kâtip ahvalimi yaz Şah’a böyle

Münafıkın her dediği oluyor
Gül benzimiz sararuban soluyor
Gidi Mervan şad oluban gülüyor
Kâtip ahvalimi yaz Şah’a böyle

Pir Sultan Abdal’ım ey Hızır Paşa
Gör ki neler gelir sağ olan başa
Hasret koydun bizi kavim kardaşa
Kâtip ahvalimi yaz Şah’a böyle¹³¹

Sonuç olarak bütün bunlarla birlikte ya da bunların ötesinde bize kalırsa kısacası Pir Sultan’ın “siyaseten katl edilme” nedeni sözünü sakınmazlığı, Rum (Sivas) eyaleti gibi kritik ve sürekli kaynayan, patlamaya hazır bir bölgede uluorta konuşması, değişleriyle geniş bir bölgede ünlenmesi ve etkili olmasıdır. Böyle bir kişi Osmanlı yönetimi açısından kitleleri her zaman harekete geçirebilecek potansiyel bir tehlikedir. Ayrıca bunlara ek olarak Pir Sultan’ın Kalender Çelebi eylemi gibi Osmanlı yönetimini derinden sarsan önemli bir eyleme katılmış olmasını ve bu eylemin öncülerinden “Şah’ım”, “Pir’im” diyerek her yerde övgüyle söz etmesini, Anadolu Alevi Türkmen aşiretlerinde heyecan uyandıran Safevi Kızılbaş devletinin kuruluşu ve gelişmesine sempatiyle bakışını ve bunu dillendirmesini eklemek gerekir.¹³²

Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Cilt 16, No. 309, Nisan 1975, Sayfa 7282.

¹³¹ Ali Balım (İ. Başgöz), **Pir Sultan -Hayatı ve Şiirleri-**, Sayfa 19-22. Biz, bu deyişin ayak dizesinin elimizde bulunan çeşitlenmesini buraya aldık. Bu dize Balım’da “Kâtip ahvalimi Şah’a böyle yaz” biçimindedir.

¹³² 1549 yılında Şah Tahmasp’ın Anadolu yürüyüşü ve gerginliklerin arttığı dönemde halifeler arasında **Rumlu (Sivash) Pir Sultan Halife** adında bir halifenin adı da geçmektedir. Adı geçen bu halife Banazlı Pir Sultan Abdal

Pir Sultan Abdal, 1555 Osmanlı-Safevi Barış Antlaşmasının yapıldığı döneme kadar Osmanlı ve Safeviler arasında süregelen çekişme ve çatışmalarla ilgili bir çok deyiş söylemiştir. Bu dönem sonrası Safevilerle Amasya Barış Antlaşmasını imzalayan Osmanlı yöneticileri sağladıkları kısmi dinginlik ortamında iç düzene yeniden geniş bir şekilde eğilme fırsatı yakalamışlardır. Bu döneme ilişkin belgelerden aslında gizliden gizliye gerginliğin sürdüğünü, sürekli ve sıkı takiplerin yapıldığını ve geniş kısımların yaşandığını öğreniyoruz. Osmanlılar Anadolu’da Alevi-Kızılbaş toplumunu kontrol edebilmek ve Safevilere geçişi önlemek için antlaşmaya sığınanların iade edileceğine ilişkin ek bir madde koydurmuştu.¹³³ Bu dönemde gidiş gelişler özellikle Rum eyaletinden kaynaklanıyordu. Alevi kesimlerin yeni bir ayaklanmasından çekinen Osmanlı yöneticileri toplumu yakından izleyerek önlem almaya ve ağır baskılarla sindirmeye çalışıyorlardı. Dolayısıyla Rum eyaletini de kasıp kavuran bu takip, baskı ve kısımlardan Pir Sultan gibi etkili birinin kurtulması bize göre mümkün değildir.

Bir de Alevi-Bektaşî-Kızılbaş toplumuna yöneltilen aşağıda sıraladığımız yoğun suçlamalar dikkate alındığında Pir Sultan’ın asılma nedenleri kendiliğinden büyük ölçüde ortaya çıkar. Çünkü bu suçlamalar doğrudan Pir Sultan’ın söylemi, yaşamı ve

olabilir mi? Söylencelerde Pir Sultan’ın Erdebil’e gidip geldiği, hatta “Şah”la görüşmeler yaptığı anlatılmaktadır. Erdebil’e gidip gelme söylencelerinin bu konuyla ilgisi var mıdır? Bu konuda olayı açıklayacak herhangi bir belgeye ulaşamadığımızdan kesin bir belirleme yapma olanağına sahip olmadık. Yalnız dönemin gelişmeleri, Pir Sultan’ın deyişlerindeki kimi ipuçları ve Anadolu Alevi-Kızılbaş toplumunun Safevilerle ilişkileri dikkate alındığında bu türden ilişkilere ilişkin olasılıklar uzak değildir. Belki de bu durum Pir Sultan’ın asılmasına neden olan olaylardan biri de olabilir. Bkz. Faruk Sümer, **Safevi Devletin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Sayfa 85.

¹³³ Faruk Sümer, **Safevi Devletin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Sayfa 71, 108-109.

toplumsal ilişkileriyle ilgilidir. Belgelerden tespit ettiğimiz kadarıyla özet olarak yöneltilen suçlamalar şunlardır:

1. Şeriâta aykırı söz söylemek ve davranmak.
2. Dinsiz olmak, namaz kılmamak ve Ramazan orucu tutmamak.
3. Müslümanlara “Yezit” demek ve şarap içmek.
4. Ku’ran ve İslam peygamberi hakkında uygun olmayan sözler söylemek.
5. İslamiyetin ilk üç halifesine küfretmek.
6. İslam peygamberinin kadınlarından Ayşe’ye hakaret etmek.
7. Cem ayini gibi gizli toplantılar yapmak.
8. Rafizi kitaplar bulundurmak, bunları okumak ve dağıtmak.
9. Saz ve çalgı çalmak, oyun oynamak (samah dönmek).
10. “Mehdi-i Zaman gelecek” demek.¹³⁴

Bu “suçlar”ı işleyenler Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren -Kanuni döneminde genişleyerek- sistemli bir şekilde defter edilmiş;¹³⁵ işin ilginç yanı hükümlerde ek olarak “haramilik ve hır-

¹³⁴ Bu belgeler için Bkz. Ahmet Refik, **On Altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932.

İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 48-49.

Baki Öz, **Alevilik İle İlgili Osmanlı Belgeleri**, Can Yayınları, İstanbul 1995.

Saim Savaş, **XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik**, Vadi Yayınları, Ank. 2002.

Cemal Şener, **Osmanlı Belgeleri’nde Aleviler-Bektaşiler**, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2002.

Ahmet Hezarfen - Cemal Şener, **Osmanlı Arşivi’nde Mühimme ve İrâde Defterleri’nde Aleviler Bektaşiler**, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2002.

¹³⁵ Bu türden suçlamalar ve bu “suç”ları işleyenler hakkında alınan önlemlere ilişkin ayrıca Bkz. Yusuf Küçükdağ, **Şah İsmail’in Anadolu’yu Şiileştirme Çalışmaları ve Osmanlı Devleti’nin Aldığı Önlemler**, www.alewiten.com.

Saim Savaş, **XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik**, Sayfa 68-129.

Günümüzde de kullanılan “**Defterini dürmek**” deyimini, kökeni Osmanlı yönetiminin bu tür uygulamalarından kaynaklanan ve 16. yüzyıldan günümüze kalan bir deyimdir.

sızlık ettiler” gibi ayrıca düzmece suçlamalar yüklenmesi de özellikle istenmiştir. Yine belgelere göre defter edilenler -suçlananlar- için uygulanan cezalar ise genellikle şunlardır:

1. Kızılırmak’a ilkaa edilmek (boğularak öldürülmek).
2. İhrak-ı binnar edilmek (ateşe atılmak) ya da taşlanarak öldürülmek.
3. Ömür boyu kürek cezasına çarptırılmak.
4. Boyunları vurularak ya da siyaset (idam) edilerek öldürülmek.
5. En azından hapsedilmek ya da uç kalelere sürgüne gönderilmek ve mallarına el konulmak.

Suçlamaların ne ölçüde sivrilikler içerdiği, verilen cezaların ise ne denli ağır olduğu belgelerden hemen anlaşılmaktadır. Çok açık görülmektedir ki, Osmanlı yönetiminin sergilediği bu yaklaşım tümüyle yıldırma ve sindirdirmeye yönelik bir uygulamadır. Alevi-Bektaşî-Kızılbaş toplumunun bu türden suçlama ve cezalara maruz kaldığı bir bölgede bütün bu olgular -eylemler ve söylemler- bir arada düşünüldüğünde, değindiğimiz gibi o dönemde Alevi-Kızılbaş toplumuna karşı hiç de hoşgörülü olmayan ve Safevi devletiyle süregelen çatışmalar nedeniyle Doğu bölgesinde sürekli tedirginlik içinde bulunan ya da başka bir deyimle diken üstünde duran Osmanlı yöneticilerinin Pir Sultan Abdal gibi sözünü esirgemeyen bir aşık karşısında nasıl bir davranış sergileyeceği kolaylıkla anlaşılabilir.

Ayrıca böyle bir kişiye karşı sergilenen davranış Osmanlı yöneticilerinin Alevi toplumuna karşı yönelttiği tehdit ve kıyımı hangi boyutlara taşıyabileceğinin göstergesidir. Bu anlamda Pir Sultan’ın asılması herhangi bir olay değil, aynı zamanda Alevi-Kızılbaş halka karşı gözdağı niteliği taşıyan bir olaydır.

Safevilerle, Osmanlı devleti 16. yüzyılın başından beri sürekli gerginlik ve çatışma halindedir. Bunun nedenleri Anadolu’dan Safevi Devletine sık sık gelip giden sofular -dailer, halifeler-, Türkmen aşiretlerinin başını çektiği büyük göç dalgaları, Anadolu’yu dalga dalga etkisi altına alan Alevi kökenli isyanlardır. Bu

nedenle Osmanlı yöneticileri sürekli şiddete dayalı önlemlere başvurmuşlar, bu önlemleri eyalet ve sancaklarda bulunan paşalara ve beylere hükümler halinde bildirmişlerdir. Osmanlı kaynaklarında - özellikle Mühimme defterlerinde- bu durumun sayısız örneklerine rastlanmak mümkündür. Dolayısıyla olay Osmanlı yönetimi açısından düşünülürse, Pir Sultan Abdal gibi tanınan ve bilinen bir şahsiyetin davranışları karşısında yöneticiler duyarsız kalamazdı. Fakat burada karşımıza çıkan önemli sorun Mühimme defterlerinde Pir Sultan’a ilişkin bugüne dek herhangi bir kayıt ve fermana rastlanmayışıdır. O zaman sanırım başka bir yöntemle başvurmak gerekmektedir.

Başta da değindiğimiz gibi -ve ayrıca deyişlerde kendisinin de belirttiği ve yerel söylencelerin de onayladığı gibi- Pir Sultan’ın gerçek adı Haydar olduğuna göre, böyle bir ferman kaynaklarda bir de “Haydar” adıyla aranmalıdır. Kanımızca belki bu şekilde konuyu çözmek kolaylaşacaktır.

Bununla birlikte bölge yöneticilerine Alevi-Kızılbaş kıyımı için sık sık gönderilen genel bir fermana bağlı olarak Pir Sultan Abdal hakkında da arama emri çıkarılması ve yakanlandığında idam edilmesi üzerinde durulması gereken bir olasılıktır. Aslında kovuşturma ve kıyımlar kapsamında böyle bir durumun yaşanması da doğaldır.

Elimizde belge olmamasına karşın aşağıdaki deyiş Pir Sultan’ın kendi hakkında ferman verildiği -ya da en azından arandığı- duyumu üzerine söylediği izlenimini vermektedir. Başına gelecekleri sezinleyerek, Sultan Ali’ye yana yana derdini ve sıkıntılarını anlatan Pir Sultan, peşinden yarenine-eşine seslenerek, “ferman geldi serim yere düş oldu” demekte ve bir sonraki deyişte fermanın büyük yerden geldiğini belirtmektedir.

Sultan Ali’m bir iş geldi başıma ¹³⁶
Yana yana ağlanacak iş oldu

¹³⁶ Deyişte “Sultan Ali’m” diye seslenilen kişi büyük bir olasılıkla Alevi-Kızılbaş geleneğinin temel motifi Hz. Ali olmalıdır.

Malum olsun yârenime eşime
Ferman geldi serim yere düş oldu

Yetiş imdadıma Celli Celâl'im¹³⁷
Hünkar Hacı Bektaş Şah Sultan Alim
Efendime malum benim de halim
Benim derdim cümle derde baş oldu

Derviş olan şükür edip oturdu
Herkes kendi kısmetini götürdü
Nâmerdin lokmasın cömert yetirdi
Münkirin torbası şükür boş oldu

Pir Sultan gaildir Hak'tan gelene
Şükür olsun damenimi salana
Akrancığın kendisinden bulana
Derdim deva buldu gönlüm hoş oldu

Bu deyiş dışında aşağıda sunduğumuz deyişte yukarıda değindiğimiz bu konuyla ilgili değerlendirmemizi destekleyen ilginç motifler içermektedir. Aslında iki deyiş yan yana konulduğunda ise birbirini şaşırtıcı ölçüde tamamlayan ilginç bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

Daha önce verdiğimiz Alevi geleneğinde mühür dörtlüğü denilen tapşırma dörtlüğünde -son dörtlük- geçen ipuçlarından çıkardığımız kadarıyla Pir Sultan bu gelişmeden haberi olduğunda köyünde bulunmaktadır. Deyişte “Pirim aldım seyrangâha çıkarım” dediğine göre yanında “Pir” olarak kabullendiği biri bulunmaktadır. Kimliğini tespit edemediğimiz bu “Pir” belki köy Aleviliğinin geleneksel yol göstericisi olabileceği gibi, sürekli kaynayan bölgede eylemlerle ilgili çalışma yapan ve Alevi toplumunun manevi dünyasını diri tutmaya çalışan bir öncü de -

¹³⁷ **Celli Celâl:** 1. Büyük, ulu, azametli. 2. Hışımlı.

halife- olabilir. Şimdi yaygın olarak bilinen ve belge değeri taşıyan bu deyişi görelim.

Bize de Banaz'da Pir Sultan derler
Bizi de kem kişi bellemesinler
Paşa hademine tenbih eylesin
Kolum çekip elim bağlamasınlar

Hüsey(i)n Gazi binse gelse atına
İnan olmaz çarh-ı felek zatına
Bizden selam söylen ev külfetine
Çıkıp ele karşı ağlamasınlar

Ala gözlüm zülfün kelep eylesin
Döksün mah yüzüne nikap eylesin
Ali Baba Haktan dilek dilesin
Bizi dâr dibinde eğlemesinler

Eğer Ali Baba söze uyarsa
Ferman büyük yerden beyler kıyarsa
Ala gözlü yavrularım duyarsa
Alım çözüp kara bağlamasınlar

.....

Öncelikle bu deyişte geçen “Ferman büyük yerden beyler kıyarsa” ve “Bizi dâr dibinde eğlemesinler” dizeleri önemlidir. Çünkü bunlar Pir Sultan'ın hakkında verilen fermanla ilgili duyumu sonrası tepkilerini yansıtır bir özellik taşımaktadır. Deyişte adı geçen Ali Baba'nın -Ziya Gürel derlemesinde Ali Dede- yerel söylencelerde Pir Sultan'ın “yol kardeşi” olduğu söylenmektedir.¹³⁸ Hüseyin Gazi'nin ise, sekizinci yüzyılda

¹³⁸ Pir Sultan Abdal'ın deyişlerinde adı geçen ve söylencelerde siyaset edilmesine tanık olduğu bildirilen, Sivas'ta kendi adıyla anılan zaviyenin kurucusu Ali Baba'nın 1574 tarihinde öldüğü bilinmektedir. Dolayısıyla bu durumda Pir Sultan'ın bu tarihten önce siyaset edildiği gerçeği ortaya çıkar ki,

yaşadığı bilinen Battal Gazi'nin babası olan ve Ankara'da kendi adıyla anılan dağda yatan ünlü Anadolu erenlerinden Hüseyin Gazi olduğunu düşünüyoruz.

Deyişten anlaşıldığı gibi Pir Sultan Hüseyin Gazi'nin manevi yardımına sığınmaktadır. Bu arada Banaz köyüne yakın bugün Pir Sultan'ın yontusunun bulunduğu Çiçek dağında -Ziyaret tepesi- Hüseyin Gazi Düşeği adında bir düşek bulunduğunu bilmekte yarar var.¹³⁹ Pir Sultan'ın andığı Hüseyin Gazi'nin bu düşek sahibi -yerel söylencelerde Pir Sultan Abdal'ın oğlu olduğu söylenen- Hüseyin Gazi ile bir ilintisi var mı? Tespit edemedik. Biz yine de güçlü bir olasılıkla Anadolu Alevi toplumu içindeki ünü ve etkisi nedeniyle anılan kişinin Seyit Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi olduğunu sanıyoruz.

Aşağıdaki deyişte yine bu gelişmelerle ilgili, yukarıdaki değerlendirmemizi bütünüyle tamamlayan bir deyiştir. Deyişin içeriğinden büyük bir olasılıkla ferman sonrası yaşanan “gizlenme” döneminde söylendiği anlaşılmaktadır. Deyişte “Duysun canlar deyu bizi asarlar” denilerek, aynı zamanda bu eylemin Alevi-Kızılbaş toplumuna gözdağı vermek amacıyla yapıldığı da açık bir şekilde belirtilmektedir.

Halkın deyişiyle “gören gözü, dile gelen sözü” olarak Pir Sultan'ın “bizi asarlar” biçimindeki çoğul söyleminden yalnızca kendisine karşı yapılmak istenen eylemi değil, aynı zamanda Alevi-Kızılbaş toplumuna karşı acımasızca uygulanan sürekli “siyaset” etmeleri, baskı ve eziyeti dile getirdiğini söyleyebiliriz. Bireysel söylemle toplumsal olanı, güncel söylemle tarihsel yakalamak sanatta önemli bir başarıdır. Bu türden deyişlerde Pir

bu da konuyla ilgili bulgularımızı ve ulaştığımız sonuçları destekleyen bir başka veridir. Konuyla ilgili olarak bakınız: Saim Savaş, **Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi**, **Dergah Yayınları**, İstanbul 1992, Sayfa 43, 52. Saim Savaş, **Pir Sultan'ın Kimliğine Dâir Yeni Bir Belge**, (14. Türk Tarih Kongresine sunulan bildiri, 9 – 13 Eylül 2002 Ankara).

¹³⁹ Fuat Bozkurt, **Bir Söylencenin İzinde**, (Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal içinde, Sayfa 100).

Sultan'ın bu başarıyı yakaladığını görüyoruz.

Gerçekten de, Osmanlı belgeleri içerisinde özellikle Pir Sultan'ın asıldığı dönemde -1562-1563 ve öncesi ve sonrasında-Alevi toplumunu sindirmeye yönelik uygulamalar için Rum (Sivas) eyaletine gönderilen bir çok hüküm ve fermana rastlanmaktadır. Bu belgelerin içeriği aşağıdaki deyişle çarpıcı bir biçimde örtüşmektedir.

Yeşil başlı ördek uçtu göllerden
Duysun canlar deyu bizi asarlar
Bir taş oynamasın yerli yerinden
Duysun canlar deyu bizi asarlar

Yolumun üstünde üç ağaç incir
Ellerim bağlıdır boynumda zincir
Zincir sallandıkça her yanımlı sancır
Duysun canlar deyu bizi asarlar

İlimi sorarsan köyümüz Banaz
Dilerim onmasın ol kanlı Sivas
Bir ben ölmeyinen âlem yıkılmaz
Duysun canlar deyu bizi asarlar

Pir Sultan Abdal'ım kaddim büküldü
Gözümün gevheri yere döküldü
Kendir kement boğazıma takıldı
Duysun canlar deyu bizi asarlar

İmam Hüseyin'e hitaben söylenmiş aşağıdaki deyiş de, içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla yine bu sıkıntı ve bunalım döneminin -bun döneminin- izlerini yansıtmaktadır.

Aşkın başına gelmez hal olmaz
Ulaş yetiş pirim İmam Hüseyin

Sende bende deyu sual olunmaz
Ulaş yetiş pirim İmam Hüseyin

Erenler basmamış yerlere yüzü
İletüp çamura çığnetme bizi
Yarın bun deminde¹⁴⁰ isteriz sizi
Ulaş yetiş pirim İmam Hüseyin

Aşık olan aşık dardan ayrılmaz
Taki Naki seven aşık yorulmaz
Talip bunalmazsa piri çağırılmaz
Ulaş yetiş pirim İmam Hüseyin

Bir hâl ile biz onlara katıldık
Kemlik ile dışarıya atıldık
Bir münkirin tuzağına tutulduk
Ulaş yetiş pirim İmam Hüseyin

Pir Sultan'ın daim düşmektir işi
Yol yol oldu akar çeşmimin yaşı
Oniki İmam'ın serçeşme başı
Ulaş yetiş pirim İmam Hüseyin

Dördüncü dörtlük içeriğinden anlaşıldığı gibi, kimi Alevi-Bektaşî çevrelerin -özellikle boy beylerinin- çeşitli dönemlerdeki eylemlere katılımını, daha sonra Osmanlı yöneticileriyle işbirliği yaparak eylemden kaçmalarını ve böylelikle başta Kalender Çelebi olmak üzere inanç önderlerinin tuzağa düşürülmesine zemin hazırlamalarını anlatmaktadır . “Bir hal ile biz onlara katıldık / Bir münkirin tuzağına tutulduk” dizelerinin ve “kemlik ile dışarıya atılma” motifinin en açık anlamı sanırım budur. Bu gelişmeler sonrası ortaya çıkan “**bun demi**” ise değindiğimiz gibi başka

¹⁴⁰ **Bun demi:** Sıkıntı ve bunalım anı. Baskı ve saldırıların en yoğunlaştığı dönem. “Can telaşı”nın en yüksek boyutta yaşandığı an.

deyişlerde de yalın bir şekilde anlatılmaktadır.

Pir Sultan'ın "siyaset edilme" nedenine ilişkin yorumlar yapılırken "Hızır Paşa'nın Sivas eyaleti beylerbeyliği döneminde bölgede olay yoktur" denilirse de,¹⁴¹ kaynaklarda bu söylemin tersini kanıtlayacak veriler bir hayli fazladır. Sözelimi Bozok sancağı beyi Çerkez Bey'e Muharrem 968 (Kasım 1560) tarihinde gönderilen bir hükümde Rum (Sivas) eyaleti içerisinde olan Bozok sancağında Şahkuluoğlu adında birinin isyan ettiği ve fîrar halinde olduğundan bahsedilmektedir.

Belgeler içerisinde buna benzer başka örneklerle de sık sık rastlanmaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki, bölgede büyük ya da küçük çaplı, fakat kesintisiz bir şekilde olaylar, çekişme ve çatışmalar sürmektedir. Aslında sisteminde değişme olmadığı, hatta özellikle talan ve haraç yoluyla elde edilen dış kaynakların daralması ve içeriye yönelim sonucu ekonomik koşullar daha da ağırlaştığı için eylemlerin çeşitli boyutlarda sürmesi doğaldır.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ilgili bir belgeyi burada sunmak sanırım yararlı olacaktır. Şimdi belgeyi görelim.

Yazıldı.

Yunus Kethudâ'ya virildi.

Fi 7 Muharrem sene 968

Bozok Begi Çerkes Beg'e hüküm ki:

Bundan akdem isyân üzre olub fîrâr iden **Şâhkulı-oğlu** hâliâyâ bazı yevmlü ile gelüb ol câniblerde fesâd üzre olduğu istimâ olunmağın mezkûr ele gelüb hakkından gelinüb yanında olan yevmlü habs olmasın buyurdum ki:

¹⁴¹ Bazı araştırmacıların Pir Sultan'ın "yaşadığı dönemde Sivas çevresinde hiç bir ayaklanma olmamıştır", "ne bir ayaklanma, ne de –Alevilik ve Sünnilik bahanesiyle de olsa- yöneticilerin halka zulmetmesi sonucu onların eyleme geçmeleri sözkonusu değil" diyerek konuya ne denli yüzeysel yaklaşıkları açıkça görülmektedir. Bu türden nesnellikten uzak önyargılı yaklaşımlar sorunun çoğunlukla daha da karmaşılaşmasına yol açmıştır.

Bkz. Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa XLVII.

İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 21-22.

Vusûl buldukda bu bâbda gereği gibi mukayyed olub hüsn-i tedârük idüb her ne tarikle olursa mezkûrî ve yanında olan yevmlüleri muhkem habs idüb kendünün hakkından gelüb emr-i şerifim yirine varduğın ve ne mikdâr yevmlüsi ele gelüb habs olduğın yazub bildüresin. Husûs-ı mezbûr mahall-i ihtimâmdur, ihmâl ü müsâhele itmeyüb ele getürüb emr-i şerifüm icrâsında dakika fevt itmeyesin.¹⁴²

Bu türden belgeleri çoğaltmamız mümkündür. Bu ve benzeri belgeler çok açık biçimde bölgede eylem ve kovuşturmaların kimi zaman şiddeti artarak aralıksız sürdüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, bu bağlamda sürekli olayların ve gerginliğin yaşandığı bir bölgede Pir Sultan gibi söylemleri, sakinmazlığı ve etkinliğiyle tanınan biri -üstelik cem ayini gibi toplumsal yaşamda önemli yeri olan törenlere katılım gereği sürekli toplumla iç içe bir aşık- karşısında Osmanlı yöneticileri duyarsız kalamamışlar ve onu asarak, ortadan kaldırma yoluna gitmişlerdir.¹⁴³ Fakat işin ilginç yanı bu “siyaset etme” olayı Pir Sultan’ı yok etmemiş, tam aksine adını daha da yaygınlaştırarak ölümsüz kılmıştır.

¹⁴² 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560), Sayfa 681, Hüküm No: 1575.

¹⁴³ Yukarıda da değindiğimiz gibi o dönemde bırakalım Pir Sultan gibi etkili birini, sıradan Alevilerin bile cem yapması, “Mehdi gelecek” demesi, Ali dışındaki ilk üç halifeyi lanetlemesi bile idam nedeni olan suçlardır. Bu çalışmada değerlendirdiğimiz Osmanlı belgeleri dışında konuyla ilgili sayısız hüküm ve fermana rastlamak mümkündür.

10. Pir Sultan'ın Asılmasıyla İlgili Önemli Bir Değiş ve Asılma Sonrası Yakılan Ağıt

Söyleyeninin kim olduğunu kesin olarak bilemediğimiz aşağıdaki deyişte, Pir Sultan'ın tutuklanması ve “siyaset” edilmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi veren ve yine büyük bir olasılıkla efsaneye bağlı olarak Pir Sultan adına üretildiği belli olan bir deyiştir. Bununla birlikte başka bir olasılıkla -bize göre küçük bir olasılık- bu deyişle ilgili olarak şu da söylenebilir: Deneyimi bir hayli fazla olan ve nice sıkıntılı günler atlatan Pir Sultan gözlemleri sonucu -ihbarcıların, işbirlikçilerin gayretlerine bakarak- başına gelecekleri sezinledi ve bu güçlü sezgiyle birlikte -fermanlara yansıyan benzeri örnekleri de görerek- kendi hakkında bu deyişi söyledi.

Öyle ya da böyle deyiş birçok açıdan önem taşımaktadır. Öneminin en başında ise söylence ve belgelerle inanılmaz ölçüde bütünleşmesi, Pir Sultan'ın başına gelenlere ilişkin çok çarpıcı ayrıntılar vermesidir. Konuyu daha yakından kavramak için önce deyişi görelim.

Banaz'dan sürdüler bizi Sivas'a
Erler himmet edin ben gidiyorum
Garipçe canıma kıldılar cefa
Erler himmet edin ben gidiyorum

Gidi kâfir gelir dedim imana
Kuzular ağlıyor hem yana yana
Getirip de hapsettiler zindana
Erler himmet edin ben gidiyorum

Baktı didelerim yoldan kalmadı
Güzel Şah’a gelir dedim gelmedi
Pirimizden bize himmet olmadı
Erler himmet edin ben gidiyorum

Urganım çekildi sığındım dâra
Üstüme döküldü ağ ile kara
Muhbirin üstünde çıralar yana
Erler himmet edin ben gidiyorum

Pir Sultan Abdal’ım belim büküldü
Aktı gözüm yaşı yere döküldü
Âhir urgan boğazıma takıldı
Erler himmet edin ben gidiyorum

Deyişteki ilginç ve önemli bir ayrıntı “muhbirin üstünde çıralar yana” dizesiyle Pir Sultan’ın fermanlarda da benzerlerine sık sık rastlandığı gibi -ilgili bölüme bakınız- ihbar sonucu yakalandığına ve “üstüme döküldü ağ ile kara” dizesiyle belirtildiği gibi iftiralar atıldığına ilişkin doğrudan Pir Sultan’la ilgili kaynaklarda pek görülmeyen önemli bilgiler içermesidir. Bu açıdan deyiş belgelerle ilginç bir şekilde bütünüyle örtüşmektedir. Ayrıca içeriğinden de anlaşıldığı gibi söylencelerle de bütünüyle uyum içerisindedir.

Bilindiği gibi söylencelere göre Pir Sultan çevresinde bulunan ve Osmanlı yöneticilerine yaranma gayreti içinde olan kimi kişilerin ihbarı sonucu yakalanmıştır. Böyle bir durumun olması o günlerin karanlık ve gergin ortamında uzak bir olasılık değildir. Belki de bu ihbar saldırıların hızı kesildiği, ortalık nisbeten durgunlaştığı düşüncesiyle Anadolu tekkeleri ve Balkanlardaki gizlenme sonrası Banaz’a dönüşünde gerçekleşti. Deyişlerden ve söylencelerden gördüğümüz kadarıyla Pir Sultan’ın başına gelenlerin Banaz’da gerçekleştiği anlaşılıyor.

Pir Sultan’ın “siyaset edilme”si sonrası oğlu -bize göre yol oğlu ya da taliplerinden aşık olduğu anlaşılan- Pir Mehmed’in yaktığı

bir ağıt-deyiş bulunmaktadır.¹⁴⁴ Bu deyiş şimdiye kadar Pir Sultan'ın kızı ağzından ve Pir Sultan Abdal mahlasıyla verilmiştir. Halbuki deyiş Abdülbâki Gölpinarlı'da bulunan bir el yazmasında Pir Sultan'ın oğlu ağzından Pir Mehmed mahlasıyla verilmektedir.¹⁴⁵

Deyişte oğlu olduğunu söyleyen kişi büyük bir olasılıkla yol oğlu ya da Pir Sultan ocağının talibi olmalıdır, çünkü “Uzundu usuldu dedemin boyu” ya da “Dedemi astılar kanlı Sivas'ta” dizelerinden bu durum açıkça anlaşılmaktadır. Biz bu çeşitlenmenin daha doğru olduğunu düşünüyor ve söylene ve belgelerle bütünüyle uyum içerisinde bulunduğunu belirtmek istiyoruz. Fakat bu noktada işin şaşırtıcı yanı bu çok önemli ayrıntılar her nedense -bilmediğimiz bir sebeple- araştırmacılar tarafından bugüne kadar hep atlanmıştır.

Deyişin birbirinden çok az farkları bulunan bugüne dek üç çeşitlenmesi yayınlanmış,¹⁴⁶ fakat bunların hiçbirinin içeriği süzgeçten geçirilerek sorgulanmamıştır. Gördüğümüz kadarıyla daha sonraki yayınların genellikle ilk yayınlanan çeşitlenme olan Sadettin Nüzhet Ergun yayınına bağlı kaldıkları anlaşılmaktadır. Sonradan bu çok önemli çeşitlenmenin gün ışığına çıkmış olmasına ve bazı çelişkili durumların aydınlanmasına karşın neden ısrarla Sadettin Nüzhet Ergun yayınına bağlı kalındı? Bu durumu bir türlü anlamak mümkün değildir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Asım Bezirci, **Pir Sultan**, Sayfa 400.

¹⁴⁵ Abdülbâki Gölpinarlı, **Alevi Bektaşî Nefesleri**, Sayfa 58-59. Pir Mehmed ya da Pir Mehmed adına başka deyişlerde bulunmuştur. Bu dikkate değer durumda ayrıca değerlendirmek gerekir.

¹⁴⁶ Diğer çeşitlenmeler için bkz. Sadettin Nüzhet Ergun, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 11.

Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal**, 4. Baskı, Sayfa, XXV-XXVI, LVI-LVII.

¹⁴⁷ Bu türden atlama ve bir çeşitlenmeye -ilk yayınlanan çeşitlenme- bağlı kalınarak yapılan yayınlar daha sonra “Pir Sultan Abdallar” yorumu için dayanak yapılmaya çalışılmıştır.

Dün gece seyrimde coştuydu dağlar
Seyrim ağlar ağlar Pir Sultan deyu¹⁴⁸
Gündüz hayalimde gece düşümde
Düş de ağlar ağlar Pir Sultan deyu

Uzundu usuldu dedemin boyu¹⁴⁹
Yıldız'dır yaylası Banaz'dır köyü
Yaz bahar ayında bulanır suyu
Sular ağlar ağlar Pir Sultan deyu

Pir Sultan oğluydum ben de Banaz'da
Kanlı yaş akıttım baharda yazda
Dedemi astılar kanlı Sivas'ta
Darağacı ağlar Pir Sultan deyu

Kemendimi attım dâra dolaştı
Kâfirlerin eli kana bulaştı
Koyun geldi kuzuları meleştı
Koçlar ağlar ağlar Pir Sultan deyu

Pir Mehmed'im aydur ey yüce Gani¹⁵⁰
Daim yediğimiz kudretin nânı¹⁵¹
Hakk'a teslim ettin ol şirin canı
Dostlar ağlar ağlar Pir Sultan deyu

¹⁴⁸ **Seyr:** 1. Rüya alemi. 2. Gezip dolaşma, bakıp görme.

¹⁴⁹ **Usul:** Deyişteki anlamıyla görünümü biçimli, uyumlu, ölçülü, güzel.

¹⁵⁰ **Gani:** 1. Yaratıcı, varlığı bol, cömert. 2. Tanrı. 3. Gereksinimi olamayan, elinde olanı esirgemeyen.

¹⁵¹ **Nân:** Ekmek.

11. Belgelerde Osmanlı Yönetiminin Alevi-Kızılbaş Toplumuna Karşı Yaklaşımı ve Bunun Pir Sultan’a Yansıma Boyutu

Konuyu yeterince anlayabilmek ve Pir Sultan’la ilgili değerlendirmemizi derinleştirebilmek için bazı belgelere kısaca bir göz atmak sanırım yararlı olacaktır. Bu belgeler Osmanlı yönetiminin Kızılbaş-Alevi toplumuna karşı gizlenmeye ya da yok sayılmaya çalışılan yaklaşım ve uygulamalarını da bütün boyutları ve çarpıcılığıyla ele vermektedir.

Burada sunduğumuz belgelerde öngörülen uygulamalar 16. yüzyılın başından itibaren sürekli ve sistemli bir şekilde uygulamaya konulmuştur. Pir Sultan’ın da bu yaygın uygulamalar çerçevesinde “siyaset” edildiği açıktır. Zaten fermanlarda bu türden uygulamalar için genel olarak kapı açılmaktadır. Bu nedenle Pir Sultan’ın siyaset edilmesi için normal koşullarda ayrıca “özel” bir fermana gerek duyulduğu kanısında değiliz.

Önemli bir durum gözden kaçırılmamalı ki, fermanlarda suç sayılan ve idam gerektiren eylemler Pir Sultan’ın bizzat yaşamının kendisidir. Bu anlamda herhangi bir ayaklanmanın lideri olmamasına karşın eyleminden ve söyleminden dolayı siyaset edildiği anlaşılan Pir Sultan hakkında ayrı bir ferman bulunamasa bile, sanırım büyük bir olasılıkla onun bu ve benzeri fermanlardaki genel istem ve uygulamalar doğrultusunda idam edildiği söylenebilir. Bununla birlikte yine de konunun öneminden dolayı Pir Sultan hakkında muhtemel bir özel ferman için Osmanlı belgelerini çok ayrıntılı bir şekilde deşelemenin yararlı olacağını düşünüyoruz. Belge ve kaynaklardan anladığımız kadarıyla 1508-1528 yılları arası yaşanan ilk büyük kitlesel kıyımlardan sonra 1555 – 1572 yılları arasında da Kızılbaş kıyımına ilişkin muazzam

bir yoğunluk göze çarpmaktadır.¹⁵² Belgelerin büyük çoğunluğu da genel anlamda bir kıyım ilişkindir.

Burada sunduğumuz hüküm ve fermanlarda açıkça görüldüğü gibi, **“Müslümanların şehâdetiyle Kızılbaşlığı kanıtlananların sorgusuz sualsiz idam edilmesi”** buyrulmaktadır. Pir Sultan’ın ise Kızılbaşlığını kanıtlamak bir yana, eylemiyle ve söylemiyle kimliği zaten ortada biridir. Ayrıca toplum içinde önde gelen, “oldum ayn-i cem bülbülü” dizesinden anlaşıldığı gibi cem törenlerini yürüten bir aşıktır. Dolayısıyla bu durumun büyük bir “can telaşı”nın yaşandığı o kıyım ortamında Pir Sultan’ın hedef haline gelmesi için yeterli bir neden olduğu açıktır.

Belgelerden “siyaset” edilenlerin yerine ve zamanına göre kimi zaman bir süre için tutuklandığını, duruma göre soruşturma ve değerlendirme yapıldıktan sonra idam edildiğini öğreniyoruz. Dolayısıyla Pir Sultan’ın deyişlerinde ve yerel söylencelerde bulunan tutuklanmayla ilgili motifleri sanıyorum bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor. Çünkü bu motifler karşılaştırma yapıldığında görüleceği gibi belgelerle bütünüyle uyum içerisindedir. Sözgelimi, söylencelere göre Hızır Paşa “Şah” adını anmayı yasaklayan ve “Şah” diyenin öldürüleceğini belirten bir ferman yayınlar. Bu ferman meydanlarda okunur, halkın toplandığı alanlara asılır. Bu noktada söylenceyle dönemin gelişmeleri ve verilen hükümler çok ilginç bir şekilde bütünüyle örtüşmektedir. Gerçekten de Osmanlı merkezi yönetiminin eyalet ve sancak yöneticilerine gönderdiği hükümlerden de çok açık bir şekilde anlaşıldığı gibi “Şah” adını anmak, hele de övgü ve sevgiyle sözünü etmek kesinlikle idam edilmeyi gerektiren bir suç sayılmıştır.

Bu arada bir durumu net olarak belirtmek gerekir ki, Pir Sultan Abdal’ın Alevi-Kızılbaş toplumu içinde önde gelen biri olarak

¹⁵² Bu arada belirtmekte yarar var, 1555 tarihi aynı zamanda Osmanlı ve Safevi yönetimleri arasında Amasya Antlaşması’nın yapıldığı tarihtir. 1508-1527 arası süren ilk büyük kıyım döneminden sonra ikinci “fırtına”nın bu döneme rastlaması ilginç bir durumdur.

Osmanlı yönetimi karşısında taraf olduğu -“Şah”ların taraftarı olduğu-, bölgede yoğun bir şekilde yaşanan ayaklanmalardan ciddi biçimde etkilendiği, eylemlerin başarıya ulaşabilmesi için çeşitli çalışmalar yaptığı, toplumun düşünsel bağlamda adı yaygın ve saygın önemli bir öncüsü olduğu doğrudur. Uzun uzadıya irdelediğimiz gibi bu durum değişlerinden de açık olarak anlaşılmaktadır. Zaten o dönemde âşık olmak, aynı zamanda farklı, aydınlatıcı ve önde bir kişiliği simgelemek demektir. Bu anlamda uyarıcı rolü oynayan âşıkların doğal olarak toplum içinde etkili ve saygın bir konumu vardır.

Fakat bununla birlikte belirleyebildiğimiz kadarıyla şunu da söyleyebiliriz ki, Pir Sultan’ın herhangi bir eylemin doğrudan öncüsü olduğuna -liderliğini yaptığına- ilişkin bir veriye rastlamadık. Bu anlamda kimi araştırmacıların yansıtmaya ve yaymaya çalıştığı gibi bölgedeki “bir ayaklanmanın lideri” olduğu yolundaki düşüncesine katılmamız mümkün değildir.¹⁵³ Bu arada belirtelim ki, kimi araştırmacıların ise Pir Sultan’ın eylemler içindeki konumu ve etkisini -konuyla ilgili bütün verileri tamamıyla gözardı ederek- “herhangi bir ayaklanmaya katılmayan ve yalnızca düşüncelerinden ötürü asılan sıradan biri”¹⁵⁴ olarak

¹⁵³ Abdülbâki Gölpinarlı, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 8.

Atila Özkırımlı, **Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyatı**, Cem Yayınevi, İstanbul 1985, Sayfa 111.

Burhan Kocadağ, **Pir Sultan Abdal Olayı**, Ehlibeyt-Aylık Kültür ve Edebiyat Dergisi, Yıl 6, Sayı 50, Mayıs-Haziran 1994, (aynı yazı, Ömer Uluçay, **Kalemlerde Pir Sultan Abdal**, Sayfa 271-272).

Irene Melikoff, **Pir Sultan Abdal Üzerine**, (Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal, Pir Sultan Abdal Derneği Yayınları, Ankara 1998, Sayfa 11-12).

Baki Öz, **Osmanlı’da Alevi Ayaklanmaları**, Sayfa 190-191.

İlhan Cem Erseven, **Saz ve Darağacı - Tarikat Kapısından Darağacına Giden Yolda Pir Sultan Abdal**, Nefes Dergisi, Sayı 15, Ocak 1995, İstanbul, Sayfa 49-53.

¹⁵⁴ İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa XI.

Hamza Aksüt, **Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri**, Art

sundukları ve savundukları yaklaşımın da tarihsel gerçeklikle örtüşmeyen -diğer bir deyimle tarihsel temelden yoksun- bir başka değerlendirme olduğunu söylemek istiyoruz.

Bize göre bu yaklaşımların kökeninde bir yanda abartı bulunduğu gibi diğer yanda olayı hafife alma ya da dönemin toplumsal ve siyasal gelişmelerini yok sayma gibi bir eğilim bulunmaktadır. Oysa sorunu çözebilmek için öncelikle nesnel bir temele oturtmak gerekiyor. Bu açıklamalar ışığında sanırım şimdi belgelere geçebiliriz.

Belge: 1

Yazıldı.

Beglerbegiye hıdmet iden Abdüsselâm'a virildi.

Fi 19 Zi'l-ka'de sene 967 (Ağustos 1560)

Erzurum beğlerbeğisine hüküm ki:

Hâliyâ mektub gönderüp **Amâssiyye ve Tokat ve Çorum levendlerinden yigirmi nefer kimesne Kızılbaş** vilâyetine kaçup giderler iken serhadde tutulup kal'a-i Erzurum'da habs olındukların ve iki neferi fevt olduğın bildürdüğün ecilden mezbûrların dahı **haklarından gelinmek emr idüp** buyurdum ki:

Emrüm üzre haklarından gelinüp emrüm yerine vardığın yazup Südde-i sa'âdet'üme arz eylesesin.¹⁵⁵

Belge: 2

Yazıldı.

Fi 10 Zi'l-ka'de, sene: 972 (Mayıs 1565)

Runı.(Sivas) beğlerbeğisine hüküm ki:

Mektub ve sûret-i sicil gönderüb "Bali bin Saruca ve Mehmed bin Turak ve Mirzâ bin Mustafa ve Halil bin Hamza ve Zülfikâr bin Mehmed nâm beş nefer kimesneler re'âyâ taifesinden nezir tarikiyla altun u esbâb alub **Yukaru Cânib'e giderken ele girüb** ol vechile mahall olandan esbâb u altun alub gittüklerin ikrâr itdüklerin" bildürmişsin. İmdi mezkûr beş nefer kimesneler

Yayınları, Ankara 2002, Sayfa 201.

Haydar Kaya, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 40-41.

¹⁵⁵ **3 Numaralı Mühimme Defteri**, Sayfa 617-618, Hüküm No: 1422.

siyâset olunub evlâd ü ensâbı Budun’a sürülmesin emridüb buyurdum ki:

Hüküm-i şerifim varıcak emrüm mücebince te’hir itmeyüb mezkûrânı **siyâset idüb emrüm yirine varduğın yazub bildüresin ve mezkûrlarun evlâd ü ensâbının ol yirden alâkasın kat idüb** yarar âdemlere koşub Budun beğlerbeğisine gönderüb teslim itdüresin ve ne mikdâr kimesne sürilüb irsâl olunduğın ve Budun’a varub teslim olunduğın temessük getürdüb yazub arzeyelesin. Ammâ bu bâbda hakk-ı sariha tâbi olub bu bahâne ile kendü hâlinde olanlara dahlolunmakdan ve kimesneye hımâyet olunub mâlları alınmağla halâs olmakdan hazer idüb emr-i şerifümün icrâsında ikdâm ü ihtimâm üzre olasin.¹⁵⁶

Belge: 3

Yazıldı.

Mustafa Çavuş’a virildi.

Fi selh-ı Safer, sene 976 (Temmuz 1568)

Rum (Sivas) beğlerbeğisine hüküm ki:

Bundan akdem Yukarı Cânibden Asitâne-i Sa’âdetüm’e gelen elçiye icâzet-i hümayûnum virilüp ol câniblere teveccüh eyleyüp vardukda ba’zı melâhıde (dinsizler, Kızılbaşlar)) nüzûr ve sadakât cem idüp varup müşârun-ileyhe teslim eyledükleri istimâ olunmağın isimleri ve resimleri¹⁵⁷ ile yazılup **defter olunup** defterün sureti ihrâc olunup aynı ile sana gönderildi. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda **bu hususı kimesneye ifşâ eylemeyüp** gönderilen **defterde mastûr olan müfsidlerı hafıyyeten tettebbu eyleyüp** dahı tedârükle ele getirüp **kuttâ-ı tarik ve hırsuz nâmına gereği gibi haklarından gelüp cezaların viresin.** Bu bâbda Amâssiyye Begi İlyas Beg’e ve Bozok Begi Çerkes Beg’e dahı ahkâm-ı şerife yazılup gönderilmişdür. Melâhıde-i mezbûre içün sana gönderilen defterün bir sûretin dahı müşârun-ileyhimâya

¹⁵⁶ **6 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 2, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü** Yayını, Ankara 1995, Sayfa 246, Hüküm No: 1261.

¹⁵⁷ Burada geçen “resim” kavramı “iz, nişan, alâmet, adet, usul, tavır, davranış, durum” anlamına gelmektedir.

gönderesin ki anlar dahı defterde mastûr olanlardan ele götürüp ehl-i fesâdun emrüm üzere cezaların vireler ve müşârun-ileyhimâ beglere tenbih eylesesin ki bu husûsı kimesneye ifşa itmeyüp defterde mastûr olan melâhıdeyi “**şikayetçileri vardur**” “**yol basup âdem katleyleyüp hırsızlık ve harâmilik eylemşsiz**” **diyü hüsn-i tedârûkle ele götürüp haklarından gelesin ki el-ıyâzü bi’llâh ifşâ olup dahı gaflet ile def’aten bir fitnenün hurûcına bâ’ıs olmakdan ihtiyât idüp kemâl-i basiret ve intibâh üzere olasın ve bu bahâne ile bi-günâh olanlara dahlolup ahz ü celp olunmakdan ihtirâz eylesesin.**¹⁵⁸

Belge: 4

Yazıldı.

Mehmed Çavuş’a virildi.

Fi 22 Rebi’u’l-evvel, sene 976 (Ağustos 1568)

Amâsiyye begine hüküm ki:

Hâliyâ Budak Özi kazâsında Süleyman Fakih dimekle ma’rûf kimesne Yukaru Cânibin hulefasından olub halife nâmına olan **bazı melâhıde (dinsizler, Kızılbaşlar) ve müfsidin ile ittifak ve cemiyet üzre olub halkı idlâl eylemekden hâli olmaduğı** i’lâm olunmağın buyurdum ki:

Vusûl buldukda mezkûr Süleyman’ı sair tevabî’ı olan melâhıde ve müfsidin ile hafıyyeten tettebbu idüb dahi mezkûr sahih Yukaru Canibin hulefasından olub **küfr ü ilhad üzre olub nâ-meşru evza’ ve harekât etdükleri vaki ise toprak kadısı marifeti ile mezkûrları hüsn-i tedarik ile ele götürüb dahi kimesneye ifşa eylemeden el altından Kızılırmağ’a iletüb iğrak eyliyesin** veyahud ahar vech ve münasib görüldüğü üzere **hırsızlık ve haramilik eylediler deyu iddia eyleyüb haklarından gelesin.**¹⁵⁹

¹⁵⁸ **7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 3, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1999, Sayfa 4-5, Hüküm No: 1984.**

¹⁵⁹ **7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 3, Sayfa 46-47, Hüküm No: 2067.** Bu belgeler yalan ve iftirayla saldırı ve kıyımlara nasıl zemin hazırlandığının ilginç örnekleridir.

Belge: 5

Yazıldı.

Bengi Çavuş'a virildi.

Fi 26 Ca., sene: 976 (1568)

Kengırı Beği Ali Beğ'e Hüküm ki:

Mektub gönderüb “Hisârcık ¹⁶⁰ nâm karyeden Küçük Ali nâm kimesne Kızılbaş'a çıkub gelüb hem dâl ve hem mudıll olub nice ehl-i fesâdı idlâl idüb meclis-i şer'a da'vet olunub su'al olundukda “**vardum ol ocağa, “beli” didüm,** ¹⁶¹ **Kızılbaşlıktan dönmezem**” diyüb ve bundan gayri nice kimesneler avret ü kızların cem idüb sohbet idüb birbirini idlâl itdüklerin müslimânlar haber virürler” diyü bildirmişsin. İmdi mezkûr Küçük Ali'(nin) **siyâset olunmasın** emridüb buyurdum ki:

Vusûl buldukda teh'ir itmeyüb mezkûr **eşedd-i siyâset ile siyâset idüb** ve emrüm yirine varduğın yazub bildiresin ve sair ol vechile avret ü kızlarıyla sohbet idenlerün dahı ahvâllerine muttali' olub hılâf-ı şer-i şerif vaz' idenlerün üzerlerine şer'le sâbit ü zâhir olan kazıyyelerin yazub bildüresin ki, tamâm sıhâtî üzre ma'lûm idinüb hılâf-ı vâkı' nesne arz itmekden hazer eylesin. ¹⁶²

Belge: 6

Yazıldı.

Fi 23 Cemazielâhir 976 (Aralık 1568)

Rum (Sivas) beğlerbeğisine hüküm ki:

Mektub gönderüb “**melâhide** (dinsiz, Kızılbaş) hususı içtin

¹⁶⁰ **Hisarcık köyü:** Şu anda Çankırı-Eldivan ilçesine bağlı –bir Alevi-Türkmen köyü olan Ankara-Kalecik-Hançılı köyü ile sınır– bir köydür. Yüzyıllar boyunca Sünni toplumla karışık yaşayan bu köyün Alevi halkı 1950 ve 60'lı yıllarda baskılar sonucu köyü bütünüyle terk ederek başta Ankara olmak üzere büyük kentlere göç etmek zorunda kalmıştır.

¹⁶¹ “**Beli**” demek, Alevi-Bektaşî yol kuralları içerisinde “ikrâr vermek” anlamına gelir ki, Alevi toplumunun inanç ve gelenek dünyasında bu en önemli olgunluk aşamalarından biridir. Bu nedenle “İkrâr” için özel cem törenleri yapılır.

¹⁶² **7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 3, Sayfa 240-24 , Hüküm No: 2454.**

gönderilen emr-i şerif mucibince Merzifon ovasına bi'z-zât varub ferman olunan defter mucibince ol kimesnelerün tedric ile **haklarından gelinüb** amma defterden haric ol namla meşhur kimesneler olub defterde olmayub dutulmağa cür'et olunmayub ol namla meşhur olub defterden haric olanları dahi dutılmak buyurılırsa emri şerif inayet oluna” deyu arz eyledüğün ecilden buyurdum ki:

Vusul buldukda anun gibi ol namla meşhur olanların ahvallerin toprak kadısı mareifeti ile dahi dikkat ve ihtimamla teftiş eyleyüb göresin filvaki meşhur oldukları gibi midir nicedir ahvalleri yanında ne vechile sabit ve zâhir olursa vukuu üzere mufassal ve meşruh yazub sureti sureti sicilleri ile dergâh-ı mu'allâm'a arzeyelesin.¹⁶³

Belge: 7

Yazıldı.

Kapu kethüdâsı Ahmed'e virildi.

Fi 27 Ramazan, sene: 977 (Mart 1570)

Rum (Sivas) beğlerbeğisine hüküm ki:

Mektub gönderüb Amassıyye sancağında Yukarı **Kızılbaş mâil ve muhib olan melâhidenin** hüccetleri gönderilüb **haklarından gelinmesi ferman olunmuş emr üzere haklarından gelinür** ammâ hüccetleri okunub otuzyedi neferinin Kızılbaş ve nâ-meşrû fi'ilde oldukları sabit olub ammâ yirmiiki neferinin hüccetleri tahrir olunan husus içtin şöyle işidirüz deyu haber virilüb Kızılbaş ve nâ-meşrû fi'ilde görmedük deyu haklarında kimesne şehâdet itmediğün arz itdiğün ecilden buyurdum ki:

Ol asılların ahvâllerin toprak kadıları¹⁶⁴ ma'rifetiyle dikkat ve ihtimâm ile şer'le teftiş idüb vech-imeşrûh üzere **Kızılbaş ve nâ-meşrû fi'ilde olanlardan üzerlerine yaramazlıkları şer'le sâbit ve zâhir olanlara şer'le haklarından gelüb sâbit olmayub ammâ müslümanlar haklarında eyilük üzere olduklarına şehâdet itmeyenleri** Südde-i Sa'âdet'ime gönderesiz ki **küreğe kona**

¹⁶³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 3, Sayfa 322-323, Hüküm No: 2624.

¹⁶⁴ **Toprak kadıları:** Daha çok toprak ve gayr-i menkulle ilgili davalara bakan yerel kadılar.

ammâ bu bâbda tamam mukayyed olub bu bahâne ile kendü hallerinde olanlara mücerred celb ve ahz dahl ve ta'arruz olunmaktan ve şenâ'at üzere olanlar mücerred celb ve ahz içün dahl ve ta'arruz olunmaktan ve şenâ'at üzere olanlar himâye olunub halâs olmakdan hazer eyleyesiz hakk-ı harime tâbi olasız.¹⁶⁵

Belge: 8

Fi 2 Zilkade 978 (Şubat 1571)

Amâsiyye beğine ve Merzifon Kadısına hüküm ki:

Mektub gönderüb sicil gönderüb **“hük-m-i şerif vârid olub Kızılbaş nâmına ba’zı melâhıde teftişi ferman olunmağın nefsi Merzifon’dan mazınna olan Vehhâb Dede ve Mehmed ve Veli nâm kimesnelerin ahvâli şer’le teftiş olunub görildükde fi’l-vâkı şer’-i şerife muhâlif ef’âl-i kabiha ve evzâ’-ı faziha irtikâb idüb Kızılbaş oldukları husûsı udûl-i müslimin şehâdetleriyle sâbit olub mücebi ile hükmolunub üzerlerine sâbit olan mevâdd aynı ile sicil olunduğın”** i’lâm itdüğünüz ecilden mezkûrları yarar âdemlere koşub Südde-i Sa’âdetüm’e gönderilmesin emridüb buyurdum ki:

Vusûl buldukda te’hir eylemeyüb mezkûrları yarar âdemlere koşub Südde-i Sa’âdetüm’e irsâl eyleyesiz. Ammâ âdemlerinüze muhkem tenbih ü te’kid eyleyesiz ki yolda ve izde ve menâzil ü merâhilde onat vechile gürüb ve gözedüb gaflet ile kaçurub gaybet itdürmekden ziyâde hazer eyleyeler. Şöyle ki ihmâl ü müsâhele idüb bir tarik ile kaçurub gaybet itdüreler mezkurlara olacak ukûbet anlara olmak mukarrerdür. Ana göre basiret üze olub gaflet ü ihmâl eylemeyeler.

Bir sûreti dahı müşârun-ileyh Amâsiyye kadısına yazıla ki “sen ki kadısın, nâyibün Seyyid Ahmed sûret-i sicil gönderüb “taht-ı kazânda karye-i İsimler’den Erdost nâm kimesne...”

Bir sûreti dahı müşârun-ileyh Kara kadısına “sen ki kadısın, nâyibün Husâm sûret-i sicil gönderüb “taht-ı kazânda karye-i Karaköy’den Halil nâm kimesne...”¹⁶⁶

¹⁶⁵ 9 Numaralı Mühimme Defteri, Sayfa 38, Hüküm No: 102, (Aktaran: Saim Savaş, XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik, Sayfa 197).

¹⁶⁶ 12 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 1, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Belge: 9

Divanda kethûdasına virildi.

Fi 27 Za (Zi'l-ka'de) 979 (Mart 1571)

Rum (Sivas) beğlerbeğisine hüküm ki:

Mektub ve sureti sicil gönderüb **Mehdi-i Zaman gelür** deyu şer'i şerifi nebeviye muhalif kelimat iden Kuli nam kimesnenin takririn ve kendü habs olunduğun bildirmişsin. Mezbur Kuli'(nin) **siyaset olunmasın** emir idüb buyurdum ki:

Vusul buldukda bi tevakkuf **mezburı siyaset idüb** emrim yerine varduğun arz eyliyesin ve ol-makule idlâl ve ihtilâle bais ve şer'i şerife muhalif kelimatda mezbure mütabaat etmiş ve hevasına uymuş yoldaşları var ise kaydü bend ile **Asitane-i Saadetüm'e** gönderesin ki küreğe koşula.¹⁶⁷

Belge: 10

Yazıldı.

Karye-i mezbûre halkından Hızır'a virildi.

Fi 8 Rebi'u'l-âhır, sene: 979 (Ağustos 1571)

Kastamonı beğine, Küre ve Taşköpri kadılarına hüküm ki:

Hâliyâ kazâ-i Taşköpri'ye tâbi Hamidbüki nâm karye halkı tarafından İlyâs nâm kimesne Dergâh-ı Mu'allâm'a gelüb "karye-i mezbûre kurbinde Hacıyülük ve Karacakaya ve Kızılcavirân nâm karyelerde Kızılbaş nâmına nice kimesneler vardır. Hattâ mezkûr Hacıyülük nâm karyeden Kara Receb nâm kimesne dahı Kızılbaş olub hâtunı meclis-i şer'a gelüb mezkûr Receb için "**Kızılbaşdur, kendi emsâli Kızılbaşlar ile cem olurlar**" diyü mezkûr zevci muvâcehesinde kelimât itmeğin kayd-ı sicil olundı" diyü bildürüb sûret-i sicilli ibrâz itmeğin buyurdum ki:

Vardukda bu bâbda gereği gibi mukayyed olub bu husûsı onat vechile tettebbu' u tefahhus eyleyüb dahı **anun gibileri vech-i mastûr üzre meclis iken ele getürüb habs idüb** isimleri ve resimleri ile yazub vâkı olan ahvâllerin Sûdde-i Sa'adetüm'e arzeyelesiz.¹⁶⁸

Yayını, Ankara 1996, Sayfa 383, Hüküm No: 619.

¹⁶⁷ Ahmet Refik, **Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşılık**, Sayfa 30.

¹⁶⁸ **12 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 2**, Sayfa 62, Hüküm No: 816.

Belge: 11

Yazıldı.

Mezbûrun âdemisi Osman'a virildi.

Fi 27 Rebi' u'l-âhır, sene: 979 (Ağustos 1571)

Çerkeş beğine, Budaközi¹⁶⁹ ve Yüzdepâre ve Hüseyinâbâd¹⁷⁰ kadılarına hüküm ki:

Şah Hüseyin ve oğlu Mehmed ve Pir Kulu ve Hasan ve Hüseyin ve Şahkulu ve Şâhidürrahmân ve Eryitdi ve Veli ve Şah Ali ve Sevindük¹⁷¹ ve Şeyhi nâm kimesneler **Kızılbaş ve ehl-i fesâd** olub birkaç def'a ahvâlleri görölüb Südde-i Sa'âdet'e fesâd ü şenâ'atleri arzolanub **haklarından gelinmesine** ahkâm virilmişken girü elegelmeyüb her dâim müslümânların mâl u menâllerin gâret idüb ehl ü ıyâllerine tecâvüzden hâli olmadukları Südde-i Sa'âdetüm'de istimâ olunmağın buyurdum ki:

Vardukda göresiz, mezbûrlar anun gibi fesâd ü ilhâd üzere oldukları sâbit ü zâhir olub vech-i meşrûh üzere arzolanub haklarından gelinmesine ahkâm-ı şerife vârid olub girü zabta kâbil olmadukları vâkı ise mezbûrları buldurması lâzım olanlara buldurub ele getirüb dahı ne makûle fesâdleri sâbit olmışdur ve ilhâd üzere oldukları mukarrer midür ve a'yân-ı vilâyet haklarında ne dir, mufâssal ü meşrûh yazub arzeyelesiz.¹⁷²

Bu belgeleri gördükten sonra sanırım tartışmaya fazla gerek kalmayacak ve Pir Sultan Abdal'ın idam nedenini sık sık bölge yöneticilerine gönderilen bunlara benzer fermanlar içerisinde aramak doğru olacaktır. Fermanlardaki suçlamalara dikkat edilsin, Pir Sultan bu “suçlar”ın hangisini işlemiyor ki? Bu anlamda bu hükümlerden de çok açık anlaşılacağı gibi Hızır Paşa'nın Pir Sultan için özel olarak padişahı ferman almasına normal

¹⁶⁹ Çorum-Sungurlu ilçesinin eski adı.

¹⁷⁰ Çorum-Alaca ilçesinin eski adı.

¹⁷¹ Bugün Çorum-Merkez'e bağlı Sevindikalanı köyü ve bu köyde “Sevindik Baba Tekkesi” bulunmaktadır. Bu Sevindik Baba tekkesinin yukarıda adı geçen Sevindik'le ilgisi olup olmadığını tespit edemedik. Yalnız bu ferman Çorum bölgesine gönderildiğine göre ilgisi olabilir diye düşünüyoruz.

¹⁷² **12 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 2, Sayfa 96, Hüküm No: 880.**

koşullarda gerek yoktur. Siyaset edilmesi için eylemini ve söylemini bir yana bırakalım, Kızılbaş olması, “Mehdi”yi beklemesi ve deyişleriyle bunu dillendirmesi bile yeterlidir.

Konuyla ilgili fermanların özellikle 16. yüzyılın başından itibaren sürekli bir şekilde yinelenerek bölge yöneticilerine gönderilmesi, 16. yüzyılın başında yoğun olarak ortaya çıkan gelişmelerden de anlaşıldığı gibi Alevi Kızılbaş toplumunu sürekli direniş ve çatışmalara zorlamış ve büyük boyutlu kaç-göç olaylarına yol açan kesintisiz bir toplumsal kıyım yaşanmıştır. Dolayısıyla yukarıda da değindiğimiz gibi bize kalırsa Pir Sultan’da benzeri ferman ve uygulamalar çerçevesinde “siyaset” edilmiş olmalıdır. Aslında deyişlerden ve söylencelerden çıkardığımız ipuçları da bu yöndedir.

Toplum belleğinin kimi gerçekleri yüzyıllara yayılan süreç içerisinde tüm ayrıntılarıyla unutma, atlama, katma ve değiştirme yapmaksızın günümüze taşıdığını söyleyemesek bile belgelerle karşılaştırıldığında görüyoruz ki, belleklerden kaynaklanan bu anlatıların büsbütün tarihsel temelden yoksun olduğunu da söylemek mümkün değildir. Bu bağlamda belgelerdeki verilerle söylenceleri birleştirmek sanırım olumlu sonuçlar verecektir.

12. Deyişlerde Geçen Kimi İpuçlarının Tarihsel Kaynaklarla Bir Arada Değerlendirilmesi

Kimi zaman araştırmacılar tarafından Pir Sultan'ın deyişlerinin tarihsel olaylarla bağlantısı kurularak değerlendirmesi yapılsa da, kaynak eksikliğinden ve ayrıntılara yeterince inilememesinden dolayı çeşitli yanlışlıklar yapılmış, hatalı yorumlamalara gidilmiştir. Bu nedenle biz, deyişleri ayrı bir bölüm olarak ayrıntılı bir biçimde değerlendirme ve çeşitli verilerle karşılaştırarak çözümlemelere gitmenin doğru olacağını düşünüyoruz. Bu bölümde değerlendirdiğimiz deyişler bu bağlamda ele alınmıştır.¹⁷³

1

Ankara'dan çıktım sabah namazı
Bize yol vermiyor aşmaya dağlar
Yetiş Seyit Battal Hüseyin Gazi
Bize yol vermiyor aşmaya dağlar

Merhaba ey güzel pirim merhaba
Poyraza dayanmaz şalınan aba
Yetiş imdadıma Sultan Kurt Baba
Bize yol vermiyor aşmaya dağlar

¹⁷³ Pir Sultan adına yayınlanan deyişlerden bazılarının Pir Sultan'a ait olmadığı hemen fark edilmektedir. Fakat sözlü kültür geleneği içerisinde bunun önüne geçmek de mümkün değildir. O zaman geriye bunları çeşitli verilerle bir arada değerlendirerek ayıklamak kalmaktadır. Fakat bu ayıklama işinde de yüzdeyüz isabetli sonuçlara varılamayabilir. Böyle olmakla birlikte böyle bir çalışmaya girişmekte yine de yarar görüyoruz.

Yine kırcılandı dağların salı
Kış tutmuş iniler Küre'nin beli
Boz bulanık akar Irmağın seli
Bize yol vermiyor aşmaya dağlar

Hayal hayal oldu gözümde vatan
Ahmaktır dünyaya göz gönül katan
Çıplak Ali¹⁷⁴ ile Haydar-ı Sultan
Bize yol vermiyor aşmaya dağlar

Gaibtesin kandildesin sırdasın
Münkire görünmen göze perdesin
Hasan Dede'm¹⁷⁵ Yüğrük Kulu neredesin
Bize yol vermiyor aşmaya dağlar

¹⁷⁴ **Çıplak Ali:** Alevi-Bektaşî erenlerindendir. Orta Anadolu'da tahminen 15. yüzyılda yaşamıştır. Ankara-Çubuk-Susuz köyünden olan ve 19. yüzyılda Pir Sultan çizgisinin önemli aşıklarından Çorum-Merkez-Sarımbeyli Deli Boran ve Çorum-Alaca-Yazır köyünden Sefil Ali'nin yakın arkadaşlarından Aşık Seyit Süleyman'ın Alevi-Bektaşîliğinin önemli halifelerinden bu Çıplak Ali'nin -yöresel deyimle Cıba Ali'nin- soyundan geldiği söylenir. Kimi araştırmacılar bu Cıba Ali'yi (Çıplak Ali) 2. Murat ve Fatih Sultan Mehmet devri yönetici ve komutanlarından Cebe Ali Bey'le birbirine karıştırmışlardır. Oysa Osmanlı devlet düzeni içerisinde bir çok önemli görevde bulunan bu Cebe Ali Bey'in Alevi-Bektaşîlikle düşünüldüğü bağlamda en küçük bir ilgisi yoktur. Sistemin oturduğu düzlem ve işleyişi açısından bakıldığında olmasıda mümkün değildir. Çıplak Ali'yi Alevi-Bektaşî aşıkları diğer erenlerle birlikte saygıyla anarlar. Bu karışıklık için bakınız. Alper Çağlayan, **Cibâli Sultan Evlatlarından Seyit Süleyman**, Seyit Süleyman Kültür ve Tanıtma Derneği Yayını, İstanbul 1996.

¹⁷⁵ **Hasan Dede:** 15. yüzyıl ikinci, 16. yüzyıl ilk yarısı yaşadığı tahmin edilen ve bugünkü Kırıkkale-Hasan Dede beldesinde kendi adıyla kurduğu Alevi-Bektaşî dergahının piri olan Hasan Dede'dir. Hasan Dede'nin aynı zamanda aşıklığıda bulunmaktadır. "Eşrefoğlu al haberi / Bahçe biziz gül bizdedir" diye başlayan deyişi oldukça ünlüdür.

Denek dağında yatan yediler kırklar
Buna inanmadı münkirler şekler
Çiçek Ata ile Hürü Melekler
Bize yol vermiyor aşmaya dağlar

Pir Sultan Abdal'ım içtiğim dolu
Sevdası serimden gitmedi hali
Dâmanın tuttuğum Bektaş-ı Veli
Bize yol vermiyor aşmaya dağlar ¹⁷⁶

Bu deyişin ayrıntılarına son derece dikkat edilmeli ve Şah Kalender'in güzergâhıyla karşılaştırılmalıdır. Belge ve dönemin kaynaklarından da bildiğimiz gibi Kalender Çelebi Ankara-Keskin üzerinden Bozok ve Budak Özi (Çorum) yönünden Tokat-Kazova'ya geçer. Kazova tarafında kısa bir süre konakladıktan sonra Sivas üzerine döner. Bu deyişte sayılan yerler, Budaközi, Ankara-Keskin üzerinden Hacı Bektaş'a kadar olan yerlerdeki tekke, türbe ve uğrak noktalarıdır. Dolayısıyla Kalender Çelebi güzergâhıyla deyişte verilen güzergâh birebir örtüşmektedir. Bunlardan Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi kendi adıyla anılan Ankara-Hüseyin Gazi dağında yatmaktadır. Kürebeli, Irmak bucağı -şimdi ilçe-, Hasan Dede, Keskin ve Kırıkkale-Sarıkayalar köyüne yakın Küre dağında bulunan bir beldir.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Bu deyişin altı dörtlükten oluşan bozuk bir çeşitlenmesi Derviş Ali adına yayınlanmıştır. Bkz. Baki Yaşa Altınok, **Öyküleriyle Kırşehir Türküleri, Destanları, Ağıtları**, Oba Kitapevi Yayını, Ankara 2003, Sayfa 83-84. Birbirini tamamlayan diğer deyişlerle bir arada düşünüldüğünde bu deyişin Derviş Ali'ye ait olması bize göre çok zor bir olasılıktır. Kanımızca deftere geçiren şahıs farkında olarak ya da olmayarak deyişi Derviş Ali'ye mâl etmiş olmalıdır. Çoğunlukla sözlü geleneğin kaynaklık etmesinden dolayı karışıklıklara yol açan bu türden örnekler yalnızca Pir Sultan'da değil, diğer aşıkların deyişleri arasında da sık sık rastlanmaktadır.

¹⁷⁷ Kırıkkale, Keskin, Hasan Dede ve Sarıkayalar köyü yakınındaki Küre dağında bulunan Kürebeli bilinmediği için adı geçen bu yer kimi araştırmacılar

Sultan Kurt Baba Ankara-Elmadağ'da, Çıplak Ali Keskin'e bağlı Konur köyünde, Haydar Sultan Keskin'e bağlı kendi adıyla anılan köyde, Hasan Dede Kırıkkale'ye bağlı kendi adıyla anılan köyde (şimdi kasaba), Yüğrük Kulu ise Hasan Dede köyünün güneyinde bulunan bir tepe üzerinde olan yerlerdir. Çiçek Ata ile Hürü Melekler ise Çiçek dağında yatarlar.¹⁷⁸ Görüldüğü gibi deyişte sayılan ve Irmak yakını, Denek dağı, Keskin çevresinde bulunan bütün bu yerler Alevilerin kutsadığı yerlerdir ve Alevi-Bektaşî aşıkların söylediği deyişlerde saygıyla anılırlar.

Pir Sultan yolculuğu sırasında buralardan imdat isterken, Hacı Bektaş'ın eteğini tuttuğunu söylemektedir. Bize kalırsa eyleme hazırlık döneminde söylendiği izlenimini veren bu deyiş, yürüyüşe geçileceği sırada -belki de görüşme amacıyla- Hacı Bektaş'a giden Pir Sultan'ın -belki yanında bulunan birtakım insanlarla birlikte- yaşadığı tedirginlik ve sıkıntıları anlatmaktadır.

2

Engürü dağından bir yol azıttım
Acap Şah'a giden yollar bu m'ola
Sarardı gül benzim döndü ayvaya
Acap Şah'a giden yollar bu m'ola

Merdindendir deli gönül merdinden
Kanlı yaş akıttım Şah'ın derdinden

tarafından Çorum – Alaca – Küre köyü yakınlarındaki Kürebeli sanılmıştır. Bkz. Asım Bezirci, **Pir Sultan Abdallar**, (Ömer Uluçay, **Kalemlerde Pir Sultan**, Sayfa 126.) Oysa deyişte geçen yer isimleriyle bir arada düşünüldüğünde konu edilen yerin Çorum – Alaca yakınlarında bulunan Kürebeli olmadığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bu Kürebeli için bakınız. **Hürriyet - Türkiye Atlası -2001- 1 : 400 000**, Sayfa 54.

¹⁷⁸ Yer isimleri için bkz. **Euro Cart Türkei-Turkey-Turquie 1 : 750 000**.

Euro - Reise Atlas Türkei 1 : 800 000, Sayfa 17.

Hürriyet - Türkiye Atlası -2001- 1 : 400 000, Sayfa 80-81.

Aşıp gidem şu dağların ardından
Acap Şah'a giden yollar bu m'ola

Ulam ulam¹⁷⁹ oldu dağlar ovalar
Gözüm yaşı birbirini kovalar
Size derim size beyler ağalar
Acap Şah'a giden yollar bu m'ola

Nice pınarı var dolar eksilir
Ardıçlara göğ tekeler¹⁸⁰ asılır
Gırcı boran tutmuş beller kesilir
Acap Şah'a giden yollar bu m'ola

Nice pınarı var üstü boyalı
Toprağı kimyali taşı dualı
Sarp kayamız vardır şahin yuvalı
Acap Şah'a giden yollar bu m'ola

Pir Sultan Abdal'ım aşıp giderim
El gün arasına düşüp giderim
Köpüklenmiş selim coşup giderim
Acap Şah'a giden yollar bu m'ola¹⁸¹

Pir Sultan'ın Hacı Bektaş'a gidişle ilgili yukarıdaki deyişi de sanıyorum yürüyüşün hazırlık aşamasında, belki de Şah Kalender'le görüşmek üzere giderken söylediği bir başka deyiş olmalı-

¹⁷⁹ **Ulam ulam:** Peş peşe, sıra sıra.

¹⁸⁰ **Göğ teke:** Besili, dolgun, yiğitleşmiş teke.

¹⁸¹ Çeşitlenme için bakınız.

Pertev Naili Boratav, **Çukurova'da Folklor Derlemeleri**, Ankara Üni. DTCF Dergisi, Cilt 5, Sayı 3, Mayıs-Haziran 1947, Ankara, Sayfa 260.

Sadeddin Nüzhet Ergun, **Bektaşî Şairleri ve Nefesleri -19. Asra Kadar-, Cilt 1-2**, Maarif Kitaphanesi Yayını, İstanbul 1955, Sayfa 167-168.

Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal**, LXVII-LXVIII, 141-142.

dır. Önceki bölümlerde anlattığımız olay ve gelişmelerle karşılaştırıldığında deyişin içeriği bizde tamamıyla bu izlenimi bırakmakta ve “Bize yol vermiyor aşmaya dağlar” ayaklı deyişle tam bir bütünlük oluşturmaktadır.

Bizim verdiğimiz, “Aşıp gidem şu dağların ardından” dizesi başka bir çeşitlenmede “Aladağ’ın ardından da Şah Abbas’ın yurdundan” biçiminde geçmektedir ki; bu söylem bize göre deyişin sözlü gelenekte bozulmasından kaynaklanmaktadır. Bu haliyle dörtlük -yapı ve içerik bakımından- deyişin bütünüyle uyum içerisinde değildir. Ayrıca içeriğin çözümünün yapıldığı ve genel bağlamda tarihsel verilerle karşılaştırmaya gidildiğinde deyişin sözlü gelenekte bozulduğu ve bu dizenin sonradan eklendiği daha açık anlaşılmaktadır.¹⁸²

Deyişin bu şekli Pertev Naili Boratav tarafından 1947 yılında Çukurova’da sözlü kaynaklardan derlenmiştir. Dolayısıyla sözlü kaynaklarda bozulma, kısalma ve eklemeler bir bakıma doğaldır. Çünkü insan belleği sonuçta değişmesi zor olan yazılı belge değildir.

Bu dizeyle ilgili olarak öncelikle söylemek gerekir ki, Hacı Bektaş’a yakın bir mesafede bulunan Engürü/Ankara dağıyla Şah Abbas yurdu arasında bağ kurmak neredeyse olanaksızdır. İkincisi dikkat edilsin, diğer dörtlüklerinde hiçbir bozukluk bulunmayan bu güzel deyişin bu dizesinde hemen göze çarpan bir uyumsuzluk ve hece fazlalığı vardır. Bu şekliyle kesin olarak sonradan katma olduğu belli olan ve deyişin uyumunu bütünüyle bozan bu dizenin doğrusu -yaptığımız derlemede olduğu gibi- bize göre “Aşıp gidem şu dağların ardından” biçimindedir.¹⁸³ Bu haliyle hem deyiş düzelmekte, yani içerikte uyum yakalanmakta, hem de hece fazlalığı ortadan kalkmaktadır.

¹⁸² Deyişin bu şekliyle ilgili olarak başka araştırmacılar da benzeri düşüncelere varmıştır. Bkz. İsmail Kaygusuz, **Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları**, Sayfa 360.

¹⁸³ Kaynak: Aşık Arif İpekli, Derleme tarihi: 1983. Aşık Yusuf Gökçe, Derleme tarihi: 1987. Ayrıca elimizdeki defter.

Üçüncüsü, Pir Sultan'ın yaşadığı dönemle Şah Abbas'ın yaşadığı dönemler farklı dönemlerdir. Dolayısıyla bu anlamda da böyle bir dizeyi söylemek olanaksızlaşmaktadır. Bunlara ek olarak Ankara yöresinde Şah Abbas yurdunun aranamayacağı ve sorulamayacağı da konunun başka bir boyutudur.¹⁸⁴

Ayrıca Şah Abbas'ın yurdunda -ocağında- ardıç dalına gök tekeler asılmaz. Çünkü Şah Abbas sarayda yaşamaktadır. Deyişte bahsedilen kayaları şahin yuvalı, taşları dualı -Delikli kaya, Beş taş, At kaya vd hatırlansın-, pınarları dolan eksilen, belleri kırcılı boranlı, dalına gök tekeler asılan ardıçlı yer doğrudan Hacı Bektaş'tır. Ayrıca ardıç Orta Anadolu bozkırına özgü dayanıklı bir ağaçtır. Buraya gelen herkes "ardıç" simgesinin ne anlama geldiğini ve bozkır boyutlu nasıl çağrışımlar yaptığını hemen anlar. Hacı Bektaş tekkesinde bugün bile kurbanlar kesildiğinde çoğunlukla dallara asılmaktadır. Bu durum özellikle köylü kökenli ziyaretçilerde bir alışkanlıktır. Dolayısıyla bize göre, deyişte Hacı Bektaş çevresinin betimlemesi yapılmaktadır.

Deyişte söylediği gibi Pir Sultan Engürü dağı üzerinden Hacı Bektaş'ta bulunan Şah'a gitmektedir. Gerçekten de Budak Özü üzerinden geldiğinde Hacı Bektaş'a gitmek için Ankara-Keskin yöresinden geçmek gerekir. Bu bölge aynı zamanda Alevi-Bektaşî tekkeleri ve toplumunun yoğun olarak bulunduğu bir bölgedir.

Bir an için tersini varsayalım ve bu söylediklerimizin hiçbirini dikkate almayalım. Şah Abbas 1587 yılında tahta oturduğuna göre -önceki bölümlerde verdiğimiz verilere dayanarak yaklaşık bir hesapla- Pir Sultan bu deyişi söylediğinde aşağı yukarı doksan yaşından fazla -yüz yaşına yakın- olması gerekir. Dolayısıyla doksan yaşının üzerinde olan bir adam ulaşımın alabildiğine zor olduğu o dönemin ağır koşulları içerisinde Engürü dağından yol azıtılarak Şah Abbas yurduna gitmez, gidemez. Ayrıca gitmesi gerekiyorsa Engürü dağından değil, Sivas-Erzincan tarafından kestirme yol üze-

¹⁸⁴ Bu durum başka araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Bkz. Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Olgaç Matbaası, Ankara 1980, Sayfa 95.

rinden gider.

Kısacası bundan da anlaşılmaktadır ki, Pir Sultan gibi güçlü bir aşığa ait olmayan bu dize kesinlikle sonradan katılma ve deyişin akışını ve bütünlüğünü tamamıyla bozan bir dizedir. Doğrusunun da bize göre yukarıda verdiğimiz gibi olduğunu düşünüyoruz.

Aslında çoğunlukla sözlü kaynaklardan kaynaklanan bu değişim, bozulma ve katma tek örnek değildir. Yine başka bir deyişte geçen ve Kul Himmet'e hitap olduğu söylenen benzeri bir katma da araştırmacı İbrahim Aslanoğlu tarafından düzeltilmiştir.¹⁸⁵ Şimdi konuyu daha iyi kavramak için ilgili dizeleri görelim: “Bizden selam söylen Kul Himmet kardaşa / Vücudun şehrini gezsin de gelsin.” Doğrusu ise diğer bir derlemede şöyledir: “Bizden selam olsun sofı canlara / Vücudun şehrini yuyanlar gelsin.” Birinci derlemede ilk dizeye dikkat edildiğinde hece fazlalığı ve bu dizenin katma ve yavanlığı hemen göze çarpmaktadır. İkinci biçimiyle ise deyişin birden düzeldiğini ve daha da anlamlı hale geldiğini görüyoruz. Bu nedenle sanırım yanıltıcı sonuçlara yol açabilecek bu türden önemli ayrıntılara dikkat etmek gerekiyor.

Deyişlerinden anladığımız kadarıyla Hacı Bektaş'a, “Pir huzuru”na gidişler Pir Sultan için büyük bir coşku ve sevinç, ayrılıklar ise tam bir üzüntü ve hüznün kaynağı olmuştur. “Ayrı düştüm ol Şah'ımın ilinden” dizesi bu durumu çok açık anlatmaktadır. Bu bağlamda Pir Sultan'ın, büyük bir olasılıkla Şah Kalender'in ilinden -Hacı Bektaş'tan- ayrılırken yaşadığı derin acı ve gönül bozgunluğunu çok yalın ve ince bir duyarlılıkla örülmüş aşağıdaki deyişte hemen yakalayabiliyoruz:

3

Çevrilip çevrilip üstü yanımda
Ötme turnam ötme gönlüm hoş değil
Benim derdim yeter bir de sen katma
Ötme turnam ötme gönlüm hoş değil

¹⁸⁵ İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 56-57.

İbrahim Aslanoğlu, **Kul Himmet**, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, Sayfa 12-13.

Bir sağlık yeđ imiş dñnya malından
Nice vazgeleyim zñlfñ telinden
Ayrı dñřtñm ol şah'ımın elinden
Ötme turnam ötme gönlñm hoş değil

Turnam bir gül ver gönlñmü eğleyim
Yârsız dñnya nimetini n'eyleyim
Yaram pek derindir kime söyleyim
Ötme turnam ötme gönlñm hoş değil

Bakmaz mısın akan suyun coşkuna
İn havadan otur gönlñm köşküne
Seni beni yaradanın aşkına
Ötme turnam ötme gönlñm hoş değil

Pir Sultan'ım eydur keştin amanı
Bulamazsın bencileyin tamamı
Seversen Ali'yi On'ki İmam'ı
Ötme turnam ötme gönlñm hoş deđil¹⁸⁶

¹⁸⁶ “Ötme turnam ötme gönñl şen değil” ayağıyla başka bir çeşitlenmesi sözlñ kaynaklardan derlenerek Kul Himmet adına yayınlanmıştır. Bkz. Esat Korkmaz, **Anadolu Aleviliği**, Sayfa 317-319.

13. Pir Sultan Abdal'ın Şah Kalender Eylemiyle İlgili Diğer Deyişleri ve Açıklamalar

Şimdi gerek Pir Sultan Abdal'ın yaşamı, gerekse Şah Kalender eylemi açısından bir çok ayrıntının anlaşılmasına yardımcı olan oldukça önemli bir deyişi sunuyoruz.

Bu deyişte Pir Sultan her yerin “kara yurd” haline geldiğini, yani yaşanılabilir yer olmaktan çıktığını, insanların yığın yığın toplandığını ve bunların tamamının da “bir ikrarın çerisi” olduğunu ve artık “Şah”ın eyleme geçerek sancağın Kazova'ya dikilmesi gerektiğini açıkça belirtilmektedir.

Gerçekten de Kalender Çelebi, “yürüyüş”e başlar başlamaz derlene toparlana bölgeye gelecek ve Pir Sultan'ın dikilmesini istediği bu sancak Kazova'ya dikilecektir.¹⁸⁷ Başka bir deyimle Şah Kalender, Kazova/Kazgölü yöresinde Osmanlı güçleri karşısında, bölgenin Alevi-Bektaşî-Kızılbaş toplumunu umuda ve kıvanca taşıyan, Osmanlı yöneticilerini ise ciddi sıkıntılara sürükleyen önemli başarılar elde edecektir. Vakayiname ve belgelerde görüldüğü gibi Osmanlı yönetimi olayın genişliğinin ve ciddiyetinin farkına biraz da bu bölgelerde yaşanan çatışmalar sonunda varmıştır.

¹⁸⁷ Esasen Kazova'nın Anadolu siyasi tarihinde önemli bir yeri vardır. Selçukluların kendi aralarındaki çekişmelerden, 15. yüzyıl başlarında Çelebi Mehmet karşında ortaya çıkan Türkmen direnişine kadar pek çok çatışmada merkezi bir konumda olmuştur. Çoğunlukla Orta Anadolu Türkmen aşiretlerinin başkaldırı merkezi durumunda ki Kazova, coğrafi açıdan stratejik önem taşıyan yerlerden biridir. Bundan dolayı tüm savaşlarda ele geçirilmesi taraflarca temel önem taşıyan öncelikli bölge olarak görülmüştür. Burayı ele geçirmek bu anlamda taraflara moral üstünlük sağlamaktadır.

1

Gözleyi gözleyi gözüm dört oldu
Ne yatarsın Şah'ım car günü geldi
Korular kalmadı kara yurd oldu
Ne yatarsın Şah'ım car günü geldi

Kızılırmak gibi bendinden boşan
Buradan Musul'dan Sivas'a döşen ¹⁸⁸

¹⁸⁸ Öncelikli olarak belirtelim ki, Sadeddin Nüzhet'in verdiği çeşitlenmede "Hama'dan Mardin'den Sivas'a döşen" dizesi, yine aynı araştırmacının gördüğü –ve bizim elimizde de bulunan– diğer bir çeşitlenmede "Buradan Musul'dan Sivas'a döşen" biçiminde geçmektedir. Biz, ikinci çeşitlenmenin daha doğru olabileceğini düşünüyoruz, çünkü o şekliyle tarihsel olaylarla daha da örtüşmektedir. Sebebine gelince Yıldız dağına, Kazova'ya ve Kalender Çelebi'nin Osmanlı güçlerini ağır yenilgiye uğrattığı Cincife'ye yakın Tokat-Gökdere bucağına bağlı bir "Musullu" köyü bulunmaktadır. Bkz. **Köylerimiz-1968**, Sayfa 416. **Euro - Reise Atlas Türkei 1 : 800 000**, Sayfa 19. **Euro Cart Türkei-Turkey-Turquie 1 : 750 000**, **Hürriyet - Türkiye Atlası-2001-1 : 400 000**, Sayfa 57. Dizede geçen "Musul'un bu "Musullu" yer ismiyle ilintili olduğu söylenebilir. Belki de o dönemde Musullu'nun adı Musul'du, sonradan değiştirildi ya da halk arasında kısaca Musul olarak kullanılıyordu. Bilindiği gibi buralar ayaklanmanın yoğun yaşandığı yerlerdir ve bu şekildeki bir düzeltmede deyişle tarihsel olaylar arasında tam bir bütünlük sağlamaktadır. Gerçekten de Şah Kalender ve yanındaki isyancılar bu yengi sonrası Gökdere ve Musullu yakınındaki Cincife'den Sivas tarafına yönelmişlerdir. Bu bilgiler ışığında bu dizede geçen "Musul'un Irak'ta bulunan Musul şehriyle bağlantısını kurmak bize göre zor görünmektedir. Bu arada 16. yüzyılda Osmanlı ve Safevi döneminde Anadolu'da Türkmen kökenli "Musullu", "Musulhanlı" ve "Musulcalı" adlı oldukça etkin bir aşiretin varlığını belirtmekte yarar bulunmaktadır. Bkz. Cevdet Türkay, **Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar**, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul 1979, Sayfa 126, 597. Şah İsmail Hatayi'nin çağrısı üzerine 915 (1508-1509) yılında kalabalık, ünlü ve etkili bir aşiret olan "Musullu" aşireti beyleriyle birlikte Safevi yönetiminde bulunan diğer Kızılbaş emir ve oymakları arasına katılmıştır. Bu katılımıla birlikte

Düldül eğlendi Zülfikâr kuşan
Ne yatarsın Şah'ım car günü geldi

Mümin olan bir nihana çekilsin
Rakibin başına taşlar dökülsün
Tuğ sancaklar Kazova'ya dikilsin
Ne yatarsın Şah'ım car günü geldi

Binmiş ter içinde gelir dorusu
Aç kurt gibi bölük bölük sürüsü
Cümlesi de bir ikrarın çerisi
Ne yatarsın Şah'ım car günü geldi

Pir Sultan Abdal'ım bu sözüm haklıdır
Vallahi sözümün hilafı yoktur
Şimdiki sofunun döneği çoktur
Ne yatarsın Şah'ım car günü geldi ¹⁸⁹

Diyarbakır ve yöresi kolaylıkla Safevilerin eline geçmiş ve Musullu aşireti beyi Emir Beğ Şah İsmail tarafından önemli bir görev olan “Mühürdarlık” görevine getirilmiştir. Bkz. Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Sayfa 30, 55, 101, 182. Remzi Kılıç, **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları**, Tez Yayınları, İstanbul 2001, Sayfa 16. Musullu aşireti Akkoyunlular'ın kuruluş devri ve sonrasında da Anadolu'da etkili bir konumda olmuştur. Bozulus aşiretinin bir oymağı olarak Musullular 16. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yerleşik düzene geçmiştir. Bkz. Tufan Gündüz, **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri**, Bilge Yayınları, Ankara 1997, Sayfa 32, 44-45, 90-92. Tokat yöresine yerleşen Musullular da kanımızca bu dönemde yerleşenlerin bir bölümü olmalıdır. Ayrıca Mardin ve Hama'nın Kızılbaz yerleşim birimi ve ayaklanma alanları içerisinde olamaması da dikkate alınması gereken bir durumdur.

¹⁸⁹ Bu ayak dizesi, Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından yayınlanan derlemede “Alım ne yatarsın günlerin geldi” biçimindedir. 1930'lu yıllarda Çorum bölgesinde araştırma ve inceleme yapan Ziya Gürel'in ve bizim yaptığımız

Bazı ayrıntıları sağlıklı bir temelde kavramak için bu dizelerde gizlenen öyküyü ve tarihsel arka planı iyi çözümlemek gerekiyor. Pir Sultan'ı derinlemesine kavramanın temel koşullarından biri, belki de birincisi budur. Deyişte gördüğümüz söylem tarzı, Şah Kalender isyanıyla bütünüyle örtüşen ve Osmanlı kaynaklarında bulamayacağımız birçok önemli ayrıntıyı yansıtan bir söylem tarzıdır. Yoğun olarak yaşanan olaylar ve yer yer kazanılan başarılar sonucu coşa gelen Pir Sultan Abdal bu deyişle “Şah”a -diğer çeşitlenmede Ali’ye ya da Alevi kültür ve düşünce dünyasına uygun söylemle Ali donunda gelen “zamanın mehdisi” Şah Kalender’e-doğrudan çağrı yapmaktadır.¹⁹⁰ Nasıl bir söylemle ifade edilirse edilsin bir kurtarıcı beklendiği bu deyişten açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bu açıdan biz, bu deyişte ve diğer deyişlerde geçen “Kazova” motifinin somut olarak yaşanan olaylarla bağlantılı olduğunu düşünüyoruz. Buranın Pir Sultan'ın yaşadığı bölgeye -hatta köyüne-yakın olduğu da unutulmamalıdır. Bunun anlamı bu eylemlerin Pir Sultan'ın yaşadığı yeri de derinden etkilemiş olabileceğidir. Çün-

Çorum, Kangal ve Ankara kaynaklı derlemelerde ise “Ne yatarsın Şah’ım car günü geldi” biçimindedir. Bu değişim yüzyıllara yayılan sözlü gelenekten kaynaklandığı gibi, iki değişik söyleyiş ayrı zaman ve mekanlarda bizzat Pir Sultan tarafından da söylenmiş olabilir. Bu türden örneklerle çağımızda yaşayan aşıklarda bile rastlamak mümkündür. Sözlü kültüre dayanan aşıklık geleneği içerisinde bunlar yadırganacak bir durum değildir. Bu anlamda Pir Sultan'ın deyişlerini değerlendirirken bu boyutuda göz önünde tutmakta yarar bulunmaktadır. Karşılaştırma için bakınız:

Sadettin Nüzhet (Ergun), **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 33-34.

Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Sayfa 109.

Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa LXIV-XLV.

İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 263-264.

¹⁹⁰ Bununla birlikte buradaki “Şah” kavramı ve beklentisi Safevi Şahı Tahmasp’la da ilgili olabilir. Bağdat’ın Osmanlı’nın eline geçmesiyle ilgili deyişteki Hacı Bektaş’a gelinmemesine ve “Yezid”i kırmamasına ilişkin sitem dolu vurgu, bizi bu düşünce üzerinde de durmaya sevk etmektedir.

kü Osmanlı yönetimi “tedbir” alırken bu tedbirleri geniş bir çevreye yaymaktan çekiniyordu.

Bir durumu daha belirtmemiz gerekiyor. Üstelik bu bölgede etkili olan isyan yalnızca Kalender Çelebi hareketi değildir. Daha önce de değindiğimiz gibi bu eylem ortaya çıkmadan yaklaşık bir yıl kadar önce de bölgede Baba Zünnun isyanı yaşanmıştır. Şah Kalender isyanından kısa bir süre önce yaşanan ve bölgeyi önemli ölçüde etkileyen bu hareket sırasında Baba Zünnun isyancıları da Kazova yöresini ele geçirmişlerdir. Bu olayın bastırılmasından sonra ise Alevi-Kızılbaş toplumuyla aynı düşünce ve duygu dünyasını paylaşan ve kıyımından kurtulabilen eylemciler, Kalender Çelebi çevresinde kümelenen isyancılara katılmıştır.¹⁹¹ Anlaşılmaktadır ki bu katılım, daha önce yaşanan ve bedeli oldukça pahalı ödenen olaylar ve deneyim nedeniyle Şah Kalender saflarına ciddi bir birikimi de kendileriyle birlikte taşımıştır.

Burada doğal olarak şu soru akla gelmektedir. Kazova'nın bu kadar üzerinde durulmasının sebebi nedir? Bu bölge neden çoğunlukla olayların düğümlendiği bir merkez olmaktadır? Bunun nedeni bu bölgenin o dönemde -daha önceki yüzyıllarda görüldüğü gibi- yoğun bir Kızılbaş-Türkmen yerleşim birimi ve bununla bağlantılı olarak Alevi isyancıların at oynatma durumunda güvenli bir bölge, başkaldırıların kısa sürede taraftar bulduğu önemli bir “**sığınak ve direnç merkezi**” olmasıdır. Bu anlamda eylemler için sürekli hazır bir altyapı vardır. Ayaklanmalar burada başlamasa bile kısa bir süre sonra bu yöreye sıçramaktadır. Güçlü bir arka destek bulunmasından dolayı Baba Zünnun isyanından sonra Şah Kalender eylemcileri de 1527 yılı Nisan ayında yolunu kesen Anadolu beylerbeyi Berham Paşa'yı Kazova'da ağır bir yenilgiye uğratmayı başarmıştır.¹⁹² Bu bilgilerin ışığında sanıyorum “Kazova” motifi daha da iyi aydınlanmaktadır.

¹⁹¹ İsmail Hâmi Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt 2, Sayfa 123.

¹⁹² **Ferdi tarihinden naklen**, Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Sayfa 77.

Deyişte eyleme geçilmesi dileğiyle birlikte gördüğümüz “**tuğ sancakların Kazova’ya dikilmesi**” motifi, yine Kalender elebi’nin yakın çevresinden olduğu anlaşılan dönemin ve gelişmelerin bir başka önemli tanığı Koyun Abdal’ın deyişlerinde şöyle yansıtmaktadır.

.....

Bölük bölük oldu beyler
Dikildi sayvanlar tuğlar
Koyun Abdal durmuş ağlar
Gel gitme güzel Kalender¹⁹³

Gözüm Şah yolunda kaldı
Kırk bin Rum Abdalı geldi
Onlar ikrara bend oldu
Baktı gider Şah’a doğru

.....

Şah’ın katarı çekilir
Meydana sancak dikilir
Dört yanda delil yakılır
Yolcular uyana bugün

.....

Gazaya sancak açıldı
Yiğide donlar içildi
Erler meydanda seçildi
Pirim Kalender geliyor¹⁹⁴

.....

¹⁹³ Fahri Bilge, **Kalender Vak’ası ve Koyun Abdal**, Erciyes-Kayseri Halkevi Dergisi, Kayseri Halkevi Yayını, Sayı 17, Kayseri 1941, Sayfa 503-506.

¹⁹⁴ A. Haydar Avcı, **Kalender Çelebi Ayaklanması**, Sayfa 97, 99, 102.
İsmail Özmen, **Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi**, Cilt 2, 16. Yüzyıl, Sayfa 563.

Baki Yaşa Altınok, **Öyküleriyle Kırşehir Türküleri, Destanları, Ağıtları**, Sayfa 29.

Bu dönemin eylemliliğiyle ilgili olduğunu düşündüğümüz, yukarıdaki deyişi tamamlayıcı özellikler gösteren elimizde diğer bir deyiş daha bulunmaktadır. Aslında bu deyişler acı, umut, özlem ve “yolculuk”larla yüklü bir öykünün bölümleridir. Motifler iyi değerlendirildiğinde bu öykü içinde taşları yerli yerine koymak zor değildir. Bu motiflerden bir yer adı olan Musul’la ilgili açıklamayı yukarıda yapmıştık.

Deyişte geçen Toprakkale ise, 16. yüzyılda Sivas merkezinde bir küçük kale ve zindanın bulunduğu bir yerdir. Burada aynı zamanda tutukluların sorgusunda yapılırdı.¹⁹⁵ “Güzeli sevenler düşer belaya / Yolumuz uğradı Toprakkale’ye” dizelerinden anlaşıldığı kadarıyla burası Alevi-Kızılbaş tutuklularında çoğunlukla konulduğu ve sorgulandığı yerlerden biri olmalıdır. Kızılşehir’in neresi olduğunu ise tespit edemedik. Bölgede tarihi bir yer ismi olabilir.

“Yenile kurtulduk gamla gussadan” dizesinden direniş dönemlerinde bölgede bulunan Alevi toplumunun baskı ve kovuşturmalardan bir an için kurtuldukları ve belli bir soluklanma fırsatı yakaladıkları düşünülebilir. Fakat özellikle eylem ve kıpırdanmaların bastırılması sonrası Osmanlı yöneticilerinin en ağır baskı ve kısımları yaygın biçimde uygulamaktan çekinmedikleri bilinmektedir.

Deyişte, “Bu ayrılık bize Hak’tan verildi / Gitti kervanımız Ali’ye doğru” dizeleriyle büyük bir olasılıkla eylemler nedeniyle zorunlu bir uzaklaşma ve yürüyüşten bahsedilmektedir. Deyişe bakarak bu yürüyüş sırasında epeyce sıkıntı ve zorlukların yaşandığı da söylenebilir. Fakat Pir Sultan ve yanındakiler tarafından bu yaşananlar “doğal bir durum” olarak algılanmaktadır. Şimdi ilgili deyişi görelim:

2

Bir ulu kervandık kalktık Musul’dan
Gitti kervanımız Ali’ye doğru

¹⁹⁵ İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 51-52.

Yenice kurtulduk gamla gussadan
Gitti kervanımız Ali'ye doğru

Benden selam söylen güzel Ali'ye
Güzeli sevenler düşer belaya
Yolumuz uğradı Toprakkale'ye
Gitti kervanımız Ali'ye doğru

Helâllık vermedik kavim kardaşlar
Yandı ciğerciğim yüreğim hışlar
Üç gün üç gecedir yağın yağışlar
Gitti kervanımız Ali'ye doğru

Sabahtan uğradım ben bir Araba
Yüzümü süreyim hâk ü turâba
Kızılşehir derler o da harabe
Gitti kervanımız Ali'ye doğru

Pir Sultan Abdal'ım kubbem göründü
Emir ile yeşil taşlar vurundu
Bu ayrılık bize Hak'tan verildi
Gitti kervanımız Ali'ye doğru

Pir Sultan Abdal, “Ne yatarsın Şah'ım car günü geldi” ayaklı deyişiyle, “Şah”ı bir yandan “aç kurt gibi bölük bölük çeriler”le harekete geçmesi için teşvik ederken, diğer taraftan da “şimdiki sofunun döneği çoktur” ve “onlara güvenilmez” diyerek önemli bir uyarıda bulunmaktadır.

Gerçekten de Pir Sultan'ın uyarısı gerçekleşecek, bu “dönek sofular” Kalender Çelebi'yi Başsaz yaylasında Osmanlıya “ulufe ve hilat” karşılığı satarak eylemcilerin safını terk edecektir. “Dönek sofular”ın bu davranışı karşısında derinden yaralanan Pir Sultan daha sonra “Benim Pir'im gayet ulu kişidir” diyerek ve ne olursa olsun yolundan dönmeyeceğini belirterek şöyle seslenecektir.

3

Koyun beni Hak aşkına yanayım
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan
Yolumdan dönüp mahrum mu kalayım
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan¹⁹⁶

Benim pirim gayet ulu kişidir
Yediler ulusu kırklar eşidir
Oniki İmam'ın server başıdır
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

Kadılar müftüler fetva yazarsa
İşte kement işte boynum asarsa
İşte hançer işte kellem keserse
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

Ulu mahşer olur divan kurulur
Suçlu suçsuz gelir anda derilir
Piri olmayanlar anda görülür
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

Pir Sultan'ım arşa çıkar ünümüz
O da bizim ulumuzdur piri miz
Hakka teslim olsun garip canımız
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

Başka deyişler içerisinde de konuyla ilgili benzer motiflere rastlanmaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki, bu türden olaylar Pir Sultan'ın benliğinde derin izler bırakmıştır. Şimdi ilgili dizele-ri görelim: “Mümin olan Şah’a ikrarı bağlı / İkrara bend olan yol-
dan dönmedi... Pir Sultan'ın Mevla ile pazarı / Pire ikrar veren ge-

¹⁹⁶ Bu ayak dizesi kimi derlemelerde “Dönen dönsün ben dönmezem pirimden” biçimindedir. Bkz. **Pir Sultan Abdal**, Maarif Kitaphanesi Yayını, İstanbul 1966, Sayfa 14-15.

ri dönmedi”, “Lanet olsun ikrarından dönene / Seher vakti Oniki İmam sen yetiş... Bunca sefillerin boynu urganda / Seher vakti Oniki İmam sen yetiş...”

Bu ifadelerden de çok net görüldüğü gibi aslında dikkatle irdelenirse bir toplumun bu deyişlerde saklı olan yüzyıllara yayılmış serüven ve dramını izlemek mümkündür.

Aşağıdaki sorgulayıcı deyiş yine bu dönen ve Osmanlı yöneticileriyle işbirliğine giren çevrelerle ilgili olmalıdır. Deyişin içerisindeki, “Şah’ıma da beli diyen gaziler / Sürülen tarikat yol nice oldu.../ İki dinli yüze gülücü deyu / Sürdüler dergahtan hal nice oldu” gibi dizelerdeki kimi ipuçları ve yaptığı çağrışım biz de bu kanıyı uyandırmaktadır.

4

Yine ılgıt ılgıt yeller esince
Bulutlar kaynaşır hal nice oldu
Şah’ıma da beli diyen gaziler
Sürülen tarikat yol nice oldu

Berk imiş kurulmaz feleğin yayı
Ezelden sunulur aşıkın payı
İki dinli yüze gülücü deyu
Sürdüler dergahtan hal nice oldu

Erenler meyl etmez bunda yalanı
İçi kara olup dışı gülteni
Evvel ikrar verip sonra dönene
Sürdüler dergahtan hal nice oldu

Er değildir er nefesi tutmayan
Özü ile Hak yoluna gitmeyen
Kalbini arıtp temiz etmeyen
Sürdüler dergahtan hal nice oldu

Pir Sultan'ım ihlâs çağır pirine
Yerler gökler inler ah-u zârına
Müminler çıkınca Hak divanına
Münkir olanlarda hal nice oldu

Başka dizelerde ise “Derdim çoktur hangisine yanayım / Yü-
rekte yaralar türlü türlüdür”, “Şahım car günü geldi” diye “Urum’-
da ağlayan sefiller” adına özlem ve beklentiler dile getirilirken pe-
şinden aşağıdaki deyişle yaraları sarmak için zamanın geldiği ha-
beri verilmektedir.

5

Ne yatarsın bülbül kalk figan eyle
Çağırıp ötmenin zamanı geldi
Kırmızı gül yeşil yaprakta kaldı
Dalında ötmenin zamanı şimdi

Benim Şah'ım gelir türlü naz ile
Dili tuti kalbi irfan söz ile
Kırmızı badeyle cura saz ile
Muhabbet etmenin zamanı geldi

Benim Şah'ım gelişinden bellidir
Ak elleri deste deste güllüdür
Dertli olanların derdi bellidir
Derde dert katmanın zamanı geldi

Pir Sultan'ım eydür netti ne oldu
Benzim ayva gibi sarardı soldu
Dertli olanların derdi bell'oldu
Merhemi sarmanın zamanı geldi

Bu deyişin içerisinde verilen ipuçları da ağırlıkla Şah Kalender
eylemi ve hedeflerini çağrıştırmaktadır.

Daha önce de değindiğimiz gibi Anadolu'da o dönemde “Şah”

Hacı Bektaş evladı olan ve pirlık postunda oturan Kalender Çelebi'dir.¹⁹⁷ Dolayısıyla bu anlatım, kapalı bir anlatımdır ve bu tür simgeler yoluyla anlatım tarzı Alevi-Bektaşî geleneğinde çok yaygındır. Bu anlamda bağlılığın alabildiğine güçlü olduğu Alevi-Bektaşî geleneği içerisinde o dönemlerde “Şah” sanının ancak Kalender Çelebi gibi öncülere yakıştırıldığı görülmektedir. Üstelik Şah Kalender şimdi “Urum (Sivas ve çevresi) üstüne yürüyüş” eylemiştir. Dolayısıyla deyişteki ipuçlarıyla tarihsel bilgiler birleştirildiğinde olayın resmi büyük ölçüde ortaya çıkmakta ve ilginç sonuçlar elde edilmektedir.

Deyişte açıkça yansıdığı gibi Pir Sultan'a göre dertlilerin derdi bellidir. Öyle bir zaman gelmiştir ki, şimdi bu dertlere merhem sarmanın zamanıdır. Bunun için harekete geçen “Şah” gelişinden bellidir. Bundan dolayı sevinmek, çağırıp söylemek gerekir. Pir Sultan'ın içinden taşan bu coşku ve sevinci deyişte de çok canlı bir şekilde yakalayabiliyoruz.

Bu deyişlerden de görüldüğü gibi Pir Sultan'ın deyişleri belli bir sistematik içerisinde ele alındığında muazzam bir bütünlük göze çarpmakta bir çok deyiş -adeta puzzle örneği- parça parça birbirini tamamlamaktadır. Apaçık eyleme yönelik bir hazırlığı, bu hazırlıkla ilgili görüşmeleri, çeşitli bölgeleri ve eylemle ilgili kişileri ziyareti, sıkıntıları, beklentileri, umutları ve özlemini bu deyişlerde açıkça görebiliyoruz. Ayrıca bazı deyişlerde açık bir yüreklen-dirme, doludizgin bir coşku görülürken, bazı deyişlerde ise bir yenilgi, bir geri çekilme ve umarsızlık durumu göze çarpmaktadır. Yukarıda uzun uzadıya değindiğimiz gibi bunun nedeni açıktır.

Aşağıdaki ilginç deyiş ise Osmanlı yöneticilerinde çabasıyla Şah Kalender eyleminde birliğin bozulması ve eylemci topluluğun içine ikilik düşmesi, “Pir” önünde verilen sözlerin tutulmaması, bazılarının işine hile, yalan ve dolan karıştırması üzerine söylendiği izlenimini vermektedir. Kanımca büyük bir olasılıkla

¹⁹⁷ İsmail Kaygusuz, **Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları**, Sayfa 366.

deyiş bazı kesimlerin “dönelik” yapmaları üzerine söylenmiş olmalıdır. Bilindiği gibi “döneler”in eylemcileri yüzüstü bırakarak Şah Kalender eyleminden kaçmaları ve eylemcilerin saflarında umutsuzluk ve çözümlere yol açarak ağır şekilde yenilgi ve kırıma zemin hazırladıkları tarihsel bir gerçekliktir.

Bu durumu Osmanlı kaynakları, “İşbilir Paşa, onur kaftanları ve daha birçok bağışlarla boy beylerinin yüzünü güldürünce bunlar, Zülkadir (Dulkadir) Türkmenlerini Kalender’in kuvvetlerinden ayırmayı üzerlerine aldılar. Gerçekten de, dediklerinden daha çok sayıda Zülkadirli’nin Kalender’e hizmetten yüz çevirmelerini sağladılar. Bu hâl hayırsızlar derneğinin çözülmesini sağladı” biçiminde aktarmaktadır.¹⁹⁸ Osmanlı yöneticileriyle işbirliği yaparak verdiği ikrârda durmayan bu “dönen”lerden sonra Şah Kalender’in yanında kendisine son derece bağlı üç-dört bin kalenteri, ışık, abdal ve torlak kaldı. Sanırım bu verilerle birarada düşünüldüğünde dizelerde saklı bulunan gerçekler daha iyi anlaşılmaktadır.

6

Gelin özümüze sitem edelim
Hile ile hud’a¹⁹⁹ ile hal olmaz
Hakk’ın divanına nice gidelim
Hak katında yalan söze yer olmaz

Yine gerçeklerden açtık kapıyı
Bir Pir’in önünde kıldık tapuyu
Arı birlik ile yapar yapıyı
Birlik ile bitmeye bal olmaz

¹⁹⁸ Solak-zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, Cilt 2, Sayfa 156.
Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Sahaif-ül-ahbar fî Vekayi-ül-a’sâr*, Cilt 2, Sayfa 527.

Celâlzâde Mustafa, *Tabakâtü’l-memâlik ve Derecâtü’l-mesâlik*, Sayfa 87.
Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Cilt 1, Sayfa 94.

¹⁹⁹ **Hud’a**: Aldatma, düzen, yalan, dolan.

Erenler gafletten kalktı uyandı
Gerçeklerin boyasına boyandı
Bu yolun içine girdi de kandı
Gaziler bu yolda hiç vebâl olmaz

Ali kulu olan Hak'tan utana
Var pazarlık eyle cevher satana
Bu yolun içinde riya²⁰⁰ tutana
Sürün gitsin dört kapıda²⁰¹ yer olmaz

Pir Sultan'ım eydur kalbimiz nurdur
Müminler gözlüdür münafık kördür
Erenlerin yolu kadimdir birdir
Her tepenin başında bir yol olmaz

Burada üzerinde önemle durulması gereken motif birlik oluşturulacağı yönünde “Pir” önünde sözler verilerek -ki bunu “Bir Pir’in önünde kıldık tapuyu” dizesi açıkça anlatmaktadır- toplanılması ve daha sonra bu “ikrâr”ın tutulmaması ve Pir Sultan’ı derinden yaraladığı anlaşılan bilinen sonucun ortaya çıkmasıdır. Bu anlamda deyiş eylemle ilgili önemli bir boyuta parmak basmaktadır. Ayrıca üçüncü dörtlüğe son derece dikkat edilmeli. Bu dörtlükte “erenlerin gafletten uyandığı ve gerçeklerin boyasına boyandığı” söylenmekte ve peşinden “gaziler”e dönülerek bu yolda hiç bir vebâlin olmadığı belirtilmektedir. Derinlemesine çözümlemesi ve karşılaştırması yapıldığında görüldüğü gibi deyişin içerisinde anlatılan olaylar Şah Kalender eyleminin gelişimiyle tamamen örtüşür durumdadır. Bu veriler, Pir Sultan’ın eylemin sonucuna olduğu gibi öncesine ilişkin gelişme ve görüşmelere de tanık olduğunu -ya da en azından haberli

²⁰⁰ **Riya:** İki yüzlülük, özü sözü bir olmama, inandığı ve düşündüğü gibi davranmama.

²⁰¹ **Dört kapı:** Alevi-Bektaşî yol kuralları gereği aşılması gereken kapılar: 1. Şeriat, 2. Tarikat, 3. Hakikat, 4. Marifet.

olduğunu- gösterir niteliktedir.

Çeşitli tarihsel belgelerle halk anlatılarını ve deyişleri yan yana koyduğumuzda da şaşırtıcı bir tamamlayıcılık görülmektedir. Bu yöntemle muğlak kalan bir çok sorun büyük ölçüde aydınlığa kavuşmaktadır. Gerçekten de bu verilerle tarihi belgelerden görüldüğü kadarıyla büyük bir eylem hazırlığı başlamış, bir çok yerlere halifeler gönderilmiş, eylemciler yürüyüşe geçmişler, başta çeşitli başarılar kazanmalarına karşın en sonunda Osmanlı güçlerinin şiddetli saldırısı ve “döneklikler” sonucu büyük bir yenilgiye uğramışlar ve ağır bir kıyım tabi tutulmuşlardır. Öyle ki, -başta Türkmen aşiretleri olmak üzere- aşiretler darmadağın olmuş, yaylalara çıkamaz hale gelmiştir. Aslında Türkmen aşiretlerine karşı uygulanan ağır baskılar, sürgün ve kıyımlar yalnızca bu dönemle sınırlı değildir. Bu baskılar Fatih döneminden itibaren kesintisiz ve artarak sürmüştür. Yaşanan bu sıkıntılı durumu Pir Sultan bir deyişinde şöyle yansıtır.

7

Bu yıl bu dağların karı erimez
Eser bâd-ı sabâ yel bozuk bozuk
Türkmen kalkıp yaylasına yürümez
Yıkılmış aşiret il bozuk bozuk

Kızılırmak gibi çağladım aktım
El vurdum göğsümün bendini yıktım
Gül yüzlü cerenin bağına çıktım
Girdim bahçesine gül bozuk bozuk

Elim tutmaz güllerini dermeğe
Dilim tutmaz hasta halin sormağa
Dört cevabın ma'nâsını vermeğe
Sazım düzen tutmaz tel bozuk bozuk

Pir Sultan'ım yaratıldım kul diye
Zalimlerin elinden mi öl diye

Dostum beni ısmarlamış gel diye
Gideceğim amma yol bozuk bozuk

Gerçekten de baskı ve zulümlerden bunalan ve sığınacak yer arayan çoğunluğu konar-göçer ya da yarı göçer durumda olan aşiretlerin bu sıkıntı ve şikayetleri belgelere ise şöyle yansımaktadır: “Yörüdüğümüz ve kışladığımız yerlerde timar erenleri ve boy beyleri ve beylerbeyiler âdemleri ve subaşılar bize hadden birun (dayanılmayacak kadar fazla) zulümler ve teaddiler (baskı ve eziyetler) idüb... Biz anların zulmüne tâkat (güç) getüremeyüb minba’d (bundan sonra) bu diyara gelmeğe iktidarımız olmaz. Ya diyar-ı Şark’a veyahud ahar (başka) berri baid (uzak) yerlere gitmemiz mukarrerdir (kaçınılmazdır)”.²⁰² Aslında bu noktada Safevi Şahlarına karşı oluşan yoğun ilgi ve yönelimin önemli gerekçelerinden biri de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Yine Osmanlı kaynaklarına göre 16. yüzyılın başlarından itibaren “ömründe timar yimeyen, diyarında kendüye kimse âdem dimeyen bi-kârlar tümen beğleri olub, hadden ziyâde i’tibâr buldılar. İşinden çıkdı gitdi, mevhûm yerden ötürü muhakkak yirin, yurdun terk idüb, çiftin çubuğun tağıtdı. Evin ocağın yıkdı, yakdı, harâb itdi. “Anda varan beğler olurmuş” diyu”...“ömri piyâdelikle geçmiş ağaç ayaklu Etrâk-i nâ-pâk (temiz olmayan Türkmenler)”²⁰³ ya da başka bir deyimle “Rum’da ağlayan sefiller” baskı ve eziyetlerden kurtuluş umuduyla “ala gözlü güzel Şah”larının yanına gitti.

Bütün bu verilerden anlaşıldığı gibi yoğun bir şekilde 16. yüzyılın başından başlayarak uzun bir sürece yayılan ve neredeyse Pir Sultan’ın yaşamının neredeyse tamamını kapsayan bunalımlı dönemler -ya da bunalım günleri- ve yaşanan büyük kıyımlar Pir

²⁰² Ömer Lütfi Barkan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1943, Sayfa 86.

²⁰³ Ahmet Uğur, **The Reign of Sultan Selim I In The Light of The Selim-nâme Literature**, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1985, Sayfa 43, 45.

Sultan'da kimi zaman düş kırıklıkları ve umarsızlıklar yaratmıştır. Aşağıda sunduğumuz deyiş içeriğinden çok yalın biçimde görüldüğü gibi beklenti ve umutların boşa çıktığı, kaç-göç olaylarıyla birlikte baskı ve zulmün yoğunlaştığı Pir Sultan'ın yaşamının son dönemlerinde -belki de son demlerinde- söylenmiş bir deyiş olsa gerektir.

8

Ben de şu dünyaya geldim giderim
Kalsın benim davam divana kalsın
Muhammet Ali'dir benim vekilim
Kalsın benim davam divana kalsın

Ben de vekil ettim Bâri Hüda'mı
O da kulu gibi zulüm ede mi
Orda bir bir söyletirler ademi
Kalsın benim davam divana kalsın

Yorulan yorulsun ben yorulmazam
Derviş makamından ben ayrılmazam
Dünya kadısına ben sorulmazam
Kalsın benim davam divana kalsın

Müminleri devşirirler cem olur
Anda sınık yaralara em²⁰⁴ olur
Engürler ezilir safi dem olur²⁰⁵
Kalsın benim davam divana kalsın

Pir Sultan Abdal'ım dünya kovandır
Giden âdil beyler kalan avamdır²⁰⁶

²⁰⁴ **Em:** İlaç, çare.

²⁰⁵ **Engür:** Üzüm.

²⁰⁶ **Avam:** Toplumun aşağı tabakası.

Muhammet divanı ulu divandır
Kalsın benim davam divana kalsın

Kaynakların sunduğu veriler topluca değerlendirildiğinde Pir Sultan'ın yaşadığı dönem büyük ölçüde belirlenmektedir. Yine bu verilerden biliyoruz ki, Pir Sultan'ı astıran Sivas beylerbeyi Hızır Paşa'dır. Bu gerek halk söylencelerinde, gerekse Pir Sultan'ın değişlerinde açıkça bellidir. Bu kesin durum karşısında Hızır Paşa'nın kimliğiyle birlikte Pir Sultan'ın asılmasına neden olan olaylar, Pir Sultan'ın kişiliği, topluma verdiği mesajın niteliği, Osmanlı yönetimine karşı tutumu ve bu olayların Pir Sultan'ın değişlerine yansımaları önem taşımaktadır. Diğer bir deyimle dönemin toplumsal yapısı ve olayları bu değişlerde nasıl ve ne şekilde yankı bulmuştur? Pir Sultan'ın toplumu ve doğayı kavrayışı nasıldır? Biz özellikle bu konular üzerinde ağırlıklı olarak durmanın ve çözümlemelere girişmenin yararlı olacağını düşünüyoruz. Bugüne dek bu türden bir çözümlemenin çok fazla yapıldığını söyleyemeyiz.

Bununla birlikte karşımızda bugün önemli bir gerçek durmaktadır. Çeşitli konulara ilişkin belirsizlikler Pir Sultan'ın yaşamının büyük bir kesiminin söylencelerle örülmesine sebep olmuştur. Bu söylencelerden sıyrılıp gerçek Pir Sultan'a ulaşmakta ayrı ve önemli bir sorun olarak önümüze çıkmaktadır.

14. Pir Sultan’a İlişkin Kimlik Tartışmaları ve Deyişlerde Yansıyan Coğrafya

Bugüne dek Pir Sultan’ın mahlası konusunda çeşitli araştırmalar yapılmış, değişik hükümler yürütülmüştür. Hatta kimi araştırmacılar tarafından aşığın Pir Sultan Abdal mahlasını kullanmadığı, yalnızca Pir Sultan mahlasıyla deyişlerini söylediği, fakat zamanla bu çığır içerisinde “Pir Sultan geleneği” olduğu ve oluşan bu çizgide “Pir Sultan Abdallar” olarak tanımlanan bir çok Pir Sultan’ın bulunduğu ileri sürülmüştür.²⁰⁷

Araştırmalarımızdan vardığımız sonuçla biz bu düşünceye katılmıyoruz, -ya da doğrusu katılamıyoruz-. Pir Sultan, Pir Sultan Abdal, Abdal Pir Sultan mahlaslarının aynı aşığa ait olduğunu ve herhangi bir kesin kanıta dayanmadan, -ve konuyla ilgili uydurmalar ve Pir Sultan’ın içinde bulunduğu çalkantılı koşullar dikkate alınmadan- yansıtılmaya çalışıldığı gibi bir çok Pir Sultan Abdal’ın olmadığını düşünüyoruz. Bunun bizce önemli dayanakları vardır. Şimdi bu dayanakları açıklayalım:

1. Öncelikle bu konudaki en önemli dayanak 16. yüzyılın ikinci yarısında Şah Tahmasp’ın son dönemlerinde -bizim tespitlerimize göre Pir Sultan’ın asılmasından yaklaşık on-on iki yıl sonra

²⁰⁷ İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 25-26.

Asım Bezirci, **Pir Sultan**, Sayfa 11-12.

Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Sayfa 88-90.

İlhan Cem Erseven, **Pir Sultan Abdal Kitapları**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Sayı 7, Haziran 1993, Ankara. Aynı yazı, www.alewiten.com.

Nejat Birdoğan, **Pir Sultan Üzerine**, (**Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal**, Sayfa 90.)

Bekir Karadeniz, **Kömür Gözlüm – Türküler**, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1999, Sayfa 537.

1570'li yılların ortasına doğru- Bîsâtî tarafından yazılmış ve Aleviliğin temel kurallarını içeren ve “büyük buyruk” diye anılan “**Menâkıb ül-Esrâr Behcet ül-Ahrâr**” isimli kitapta, iki Pir Sultan, bir Pir Sultan Abdal mahlaslı toplam üç deyişin bulunmasıdır.²⁰⁸ Daha açık söylemek gerekirse bu deyişlerin daha önce söylenmiş ve yaygınlaşmış ve söyleyenin tanınmış ve önemli bir şahsiyet olması gerekir ki, böylesine kutsanan kitaba girmesi mümkün olabilsin. Böyle bir durum olmasa kesinlikle bu deyişlerin bu dönemde yazılan ve Alevi toplumu açısından büyük önem taşıyan bir kitaba girmesi söz konusu olmazdı. Ayrıca bu durum Pir Sultan ve Pir Sultan Abdal mahlasının aynı aşık tarafından kullanıldığını gösteren önemli bir kanıttır.

2. İkincisi bu düşünceyi ileri süren araştırmacıların varsayımlar dışında hiçbir ciddi dayanağı yoktur. Yalnızca Pir Sultan’a yakıştırılan birtakım deyişlerden hareketle bu düşünceyi ileri sürmektedir. Oysa Pir Sultan etrafında oluşturulan halk anlatılarına bağlı olarak söylendiği anlaşılan bu deyişlerin sağlam bir dayanak olmayacağı bellidir. Bu araştırmacılar, tamama yakını anlatılara bağlı olarak söylendiği anlaşılan bu deyişleri sağlam bir süzgeçten geçirmeden kesin kanıtlar olarak kabul etmekte ve bunlardan yola çı-

²⁰⁸ Sadettin Nüzhet (Ergun), **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 5-6.

Abdülbâki Gölpinarlı – Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 32, 188, 220.

Abdülbâki Gölpinarlı, **Alevi - Bektâşi Nefesleri**, Sayfa 86.

Cevdet Kudret, **Pir Sultan Abdal**, Yeditepe Yayınları, İst. 1965, Sayfa 17.

İlhan Başgöz, **Pir Sultan Abdal ve Pir Sultan Abdal Geleneği**, (Sabahattin Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**), Sayfa 13.

M. Fuad Köprülü, **Bir Kızılbaş Şairi: Pir Sultan Abdal**, Hayat Mecmuası, Yıl 1928, Cilt 3, Sayı 64, Sayfa 223-224. (Aktaran: Ömer Uluçay, **Kalemlerde Pir Sultan**, Sayfa 8.)

Buyruk, (Çeviren: Mehmet Yaman), Manheim Alevi Kültür Merkezi Yayını, D-Manheim 2000, Sayfa 78, 86-87, 118-119.

Cemal Anadol, **Pir Sultan Abdal**, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul 2001, Sayfa 54.

karak sonuca varmaya çalışmaktadırlar.

3. Araştırmacıları yanılgıya düşüren en önemli hususlardan biri, Aşık Ali İzzet tarafından 1939-1940'ların başında efsaneye bağlı olarak halk öyküleri tekniğine uygun biçimde söylediği ve Pertev Naili Boratav'a verdiği "**Pir Sultan deyişleri**"dir.²⁰⁹ Pir Sultan konusuna vakıf biri tarafından dikkatle okunduğunda bu deyişlerin dil yapısı, üslub ve içeriğinden Pir Sultan'a ait olmadığı, dahası onun adına "üretildiği" hemen anlaşılır. Ali İzzet kendi deyişleriyle bu "deme"lerle, konunun yeterince ayrıntısına inmeyen edebiyat tarihçilerini ve araştırmacıları inanılmaz bir yanılgıya sürüklemiş, deyim yerindeyse "kaş yapayım derken göz çıkarmış"tır. Âşıklık geleneğinin bir parçası olarak bu durum belki "halk öyküleri geleneği" içerisinde doğal karşılanabilir. Fakat araştırmacıların konunun farkında olmaları ve bu yanılgıya düşmemeleri gerekirdi.

4. Öne sürülen bir sav da, çeşitli dönemlerde yaşamış aşıkların deyişlerinde Pir Sultan Abdal'ı değil, yalnızca Pir Sultan'ı andıkları savıdır. Bu düşünce bize göre kesinlikle sağlam temeli olmayan ve gerçekliği yansıtmayan bir düşüncedir. Bir çok aşığın deyişinde ölçü ve uyaklara bağlı olarak Pir Sultan Abdal'ı aynı mahlasla andıkları görülmektedir. Sözgelimi, 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıl ortalarına kadar yaşamış olan ozanlardan Derviş Ali'nin aşağıda sunduğumuz dörtlüğü bunun bir örneğidir. Üstelik bu deyişte dara çekilen aşığın Pir Sultan Abdal ve adının Haydar olduğu da açık bir dille söylenmektedir.

²⁰⁹ Bu deyişler Boratav ve Gölpınarlı tarafından hazırlanan "**Pir Sultan Abdal**" ve İbrahim Aslanoğlu tarafından hazırlanan "**Pir Sultan Abdallar**" isimli kitaplarda birer birer gösterilmiştir. O nedenle burada yineleme gereği duymuyoruz. Gerek duyanlar andığımız bu çalışmalara bakabilirler. Konuyla ilgili değerlendirme için ayrıca bakınız, Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa X-XI. İsmet Zeki Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**, Geçit Kitapevi, İstanbul 1991, Sayfa 98-99.

.....

Pir Sultan Abdal'ı çektiler dara
Muhammed de aşık oldu Haydar'a
Şefa'at kılasın bu günahkâra
Mürvet günahlarım bağışla Sultan²¹⁰

.....

19. yüzyılın ünlü aşıklarından Şarkışla-İğdecik'li Veli'de ise
Pir Sultan Yıldız dağı motifiyle birlikte şöyle anılmaktadır.

Bir çift turna geldi dostun ilinden
Öter garip garip bizim illerde
Üğrünür çevrilir göle konmaya²¹¹
Avcı vardır deyu korkar göllerde

Sakin ey sevdiğim Urum kışdır
Yağmur yağar cığaların üşüdür
Konup göçmek evliyalar işidir
Konup göç ki söylenesin dillerde

Yârdan mı ayrıldın nedir firkatin
Çık Yıldız dağına bir sema tutun
Orda Pir Sultan var erva'-ı zatın²¹²
O geçirir seni coşkun sellerde²¹³

.....

Gidersen sılaya var nice böyle
Kemlik gördün ise iyilik söyle

²¹⁰ Abdülbâki Gölpinarlı – Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 32.

²¹¹ **Üğrünmek**: Salınmak, Irgalanarak dolanmak.

²¹² **Erva'-ı zat**: Kişiliği yüksek, son derece yiğit, korkusuz, sözünü sakınmaz kişi.

²¹³ Ali İhsan Tuncalı, **Emlek Alevi Şairleri**, Türkiye-Bizimşehir Matbaası, İzmit 1967, Sayfa 55.

İbrahim Aslanoğlu, **Aşık Veli**, Kültür Bakanlığı Mifad Yayını, Ankara 1984, Sayfa 24.

Derdim çoktur halim Pir'e arzeye
Veli gibi olmuş var mı kullarda²¹⁴

Yine 19. yüzyıl aşıklarından Kul Mustafa Sivas'ı "Kanlı Sivas" olarak niteleyerek Pir Sultan'ı bir deyişinde şöyle anmaktadır.

.....
Selamı sabahı kestirmedi mi
Nice aşıkları küstürmedi mi
Onlar Pir Sultan'ı astırmadı mı
Uğraman kanlı Sivas'a turnalar²¹⁵

.....
Yine 19. yüzyıl aşıklarından Noksani'de de Pir Sultan Abdal mahlası geçmektedir.

.....
Pir Sultan Abdal'ı nuruna katıp
Sultan Hatayi'den dest dâman tutup
Kul Himmet ile her sırlara yetip
Nesimi derisin yüzdüren medet²¹⁶

.....
Küstahoğlu'nın -19. yüzyıl- ve Pir Yakup'un -19. yüzyıl- deyişlerinde ise "Sahib-i Zaman" olduğu, şehitlik dilediği ve kendisine şakird (çırak) olunması -yani onun yolundan yürünmesi- gerektiği belirtilmektedir.

Hatayi Kul Himmet dâvaz imamdır
Aşıklar medheder dilde bir zaman

²¹⁴ Aşık Ali İzzet bu deyişi de söylencelerde Pir Sultan'ın yol kardeşi olduğu söylenen Ali Baba'ya mâl etmeye çalışmıştır. Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı – Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 49-50.

²¹⁵ Cahit Öztelli, **Pir Sultan İçin Neler Söylemişler?**, Sivas Folkloru Dergisi, Cilt 2, Sayı 13, Şubat 1974, Sayfa 3-5.
Hamza Aksüt, **Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri**, Sayfa 412.

²¹⁶ İsmail Özmen, **Alevi Bektaşî Şiirleri Antolojisi**, Cilt 3, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1998, Sayfa 244.

Nesimi Pir Sultan sahip zamandır²¹⁷
Kaldı gözlerimiz yolda bir zaman
-Pir Yakup-

.....
İmam Zeynel ile abaya yatan
Ali'dir kendini kaleye atan
Şehitlik diledi koca Pir Sultan
Muhammet Ali'ye talip et bizi

.....
Küstahoğlan eydur öğüt alalım
Koca Pir Sultan'a şakird²¹⁸ olalım
Tuttuğumuz eli Ali bilelim
Muhammet Ali'ye talip et bizi²¹⁹

Bu deyişlerde açıkça görüldüğü gibi Pir Sultan, Pir Sultan Abdal mahlasları, darağacında asılarak öldürölme olayı ve Yıldız dağı motifi iç içedir. Dolayısıyla bu türden veriler sağlam kanıt oluşturmadiğı gibi aynı zamanda bunlardan yola çıkarak -ya da kanıtsız biçimde- birden fazla Pir Sultan ayırımı yapmaya çalışan araştırmacılar için uyarı olmalıdır. Ayrıca Pir Sultan'ın kendi deyişleri içerisinde de konuyu açıklayıcı motifler bulunmaktadır. Sözgelemi aşığıdaki dizeler bunun örneğidir.

Abdal²²⁰ oldum şu dağları dolandım
Aştığım bellere göç eylemişim

²¹⁷ **Sahip zaman** (Sahib-i zaman): Zamanın güçlü, kudretli, büyük insanı.

²¹⁸ **Şakird**: Çırak, öğrenci.

²¹⁹ Cahit Öztelli, **Sıvash Ozanlar Cöngü**, Sivas Folkloru Dergisi, Cilt 3, Sayı 32, Eylül 1975, Sayfa 3-4.

Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Sayfa 168-171.

²²⁰ **Abdal**: 1. Nefsini dünya nimetlerinden arıtarak tasavvuf yoluna giren gezici derviş. 2. Hakk'a bağlanan erenler. 3. Hak yolunda çile çeken kimse. 4. 13. – 17. yüzyıllar arasında Anadolu'da varlığını sürdüren bir kesim Batını-Kızılbaş topluluğı. "Abdalan-ı Rum taifesi" Aşıkpashaoglu gibi kimi Osmanlı tarihçileri tarafından göçlerle Anadolu'ya gelen dört önemli taifeden biri kabul edilir.

.....
Abdal oldum şallar giydim dolandım²²¹
Bir dost bulamadım tez akşam oldu

.....
Dökmüş eteğini libası türlü
Abdala karışmış postdadır gönül

.....
Varır mıydın gel olmasa
Yapışacak dal olmasa
Pir Sultan **Abdal olmasa**
Şalın kadrini ne bilir

5. Bir çok deyişin mahlasının kimi yayın ve çeşitlenmelerde “Pir Sultan Abdal’ım”, kimilerinde ise “Pir Sultan’ım eydur” biçiminde geçtiği görülmektedir. Sözgelimi aynı deyişin iki ayrı çeşitlenmesi: “Pir Sultan Abdal’ım ey dede himmet.../ Tac-ı devlet ile salınmalıdır.” “Pir Sultan’ım eydur ey Dede Dehman.../ Tac ü devlet ile salınmalıdır.” Peki bu durum karşısında hangisi esas alınacak, nasıl bir çözümleme yapılacaktır? Çözümlemede belirleyici unsur ne olacaktır? Pir Sultan’la, Pir Sultan Abdal hangi ölçüt ve belgelere dayanarak birbirinden kesin biçimde ayrılacaktır? Gerçek anlamda böyle bir ayrıma gitmenin olanağı var mıdır? Konuyla ilgili olarak sanırım öncelikle bu ve benzeri soruların yanıtının verilmesi gerekir.

6. Pir Sultan Abdal’ın mahlasında “Abdal” sözcüğünün kimi zaman başa geçerek yer değiştirdiğini görüyoruz. Bu duruma başka araştırmacılar gibi²²² araştırmalarımız sırasında olarak biz de

²²¹ Bu dize bazı çeşitlenmelerde “Abdal oldum çullar giydim bir zaman”, bazılarında ise “Abdal olduk şallar giydik donandık” biçiminde geçmektedir. Bkz. İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 178.

Sabahattin Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 158.

²²² Bkz. Mehmet Bayrak, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 160.

Haydar Kaya, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 45.

Araştırmacı Mehmet Bayrak’ta bu duruma Pir Sultan Abdal’ın köyü Banaz’da birçok kez tanık olduğunu belirtmektedir.

rastladık. Yıldız dağı üzerine söylenen deyiş bu durumun tipik bir örneğidir. Bunlar çoğunlukla halk tarafından hangi çelişiklere neden olacağı ve hangi yorumlara varacağı düşünülmeden yapılan gelişigüzel değişikliklerdir. Üstelik aynı deyişin çoğu kez hem “Abdal Pir Sultan”, hem “Pir Sultan Abdal”, hem de “Pir Sultan’ım eydur” biçiminde söylendiği görülmektedir. Bu durumdan yola çıkarak “Abdal Pir Sultan”ın ayrı bir aşık olduğu savı, varsayımdan öte tartışmasız sağlam kanıtlara dayalı bir sav değildir. Bu durum deyişlerin çeşitlenmeleri için de geçerlidir.²²³ Çeşitlenmeler arası değişikliklerden yola çıkarak farklı kişilikler biçiminde yorum yapmak kanımızca yine sözlü kültür geleneğine yüzeysel bakış ve yabancılıktan kaynaklanmaktadır.

7. Kendi deyişlerinden ve anlatılardan Pir Sultan Abdal’ın asıl adının “Haydar” olduğu bilinmektedir.²²⁴ Bu durumu Pir Sultan’da

²²³ Kimi çeşitlenmelerin karşılaştırmaları için bkz. Hasibe Çatbaş, **Pir Sultan Abdal’ın Basılmamış Şiirleri**, Ankara Üni. DTCF Dergisi Cilt 3, Sayı 3, Mart-Nisan 1945, Ankara, Sayfa 317-320.

²²⁴ Sadeddin Nüzhet (Ergun), **Bektaşî Şairleri**, Maarif Vekâleti Yayını, İst. 1930, Sayfa 307.

Kemal Samancıgil, **Alevî Şairleri Antolojisi**, Gün Basımevi, İstanbul 1946, Sayfa 151.

Abdûlbaki Gölpinarlı, **Pir Sultan Abdal, Türk Dili-Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı**, Cilt XIX, Sayı 208, Aralık 1968, Sayfa 416.

Ali Balım (İlhan Başgöz), **Pir Sultan**, Sayfa 3.

Vasfi Mahir Kocatürk, **Tekke Şiiri Antolojisi**, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1968, Sayfa 243.

Turgut Koca, **Bektaşî Nefesleri ve Şairleri**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1990, Sayfa 149.

Dr. İsmail Kaygusuz, **Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları**, Sayfa 360.

Ali Yıldırım, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 14.

İréne Melikoff, **Pir Sultan Abdal Üzerine (Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal)**, Sayfa 11).

Haydar Kaya, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 45.

aşıklığa başlamasıyla ilgili bir deyişinde çok açık bir biçimde dile getirmektedir. Bu deyişe göre Pir Sultan'ın aşıklığa başlarken aynı zamanda -aşıklık geleneğinde yaygın biçimde olduğu gibi- “**pir dolusu**” içtiği görülmektedir. “El defterin bırak defterin ara” dizesinden Pir Sultan'ın aynı zamanda “pir dolusu” içtikten sonra deyiş söylemeye başladığını anlıyoruz. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için konu edilen deyişi buraya almakta sanırım yarar bulunmaktadır.

Pirim bana bağışladı ismimi
Deftere yazıldım bir han içinde
Oniki kapılı şehre uğradım²²⁵
Yedi derya geçtim bir gün içinde

Bir saatta yedi iklim dolandım
Saat geçti karar kıldı uyandım
Hikmeti görünce yine bulandım
Biraz çalkalandım cihan içinde

O ruh girdi bana Haydar dost dedi
Yaradan'dan nasibini istedi
Erenler ceminde işte post dedi
Ay olup oturdum bir can içinde

Alnıma yazıldı ak ile kara
El defterin bırak defterin ara
Kudret ıssı²²⁶ hikmetini göstere
Bu gün mihman kaldık mihman içinde

Pir Sultan'ım eydur menzil ıraktır
Gülüp oynamanın sonu firaktır

²²⁵ **On iki kapılı şehir:** Oniki İmamlar yolu. Alevi-Bektaşî düşünce dünyasında sık sık görüldüğü gibi bu deyim de simgesel bir anlatımdır.

²²⁶ **Kudret ıssı:** Güç sahibi, Yaratan.

Şimdi geldik amma gitsek gerektir
Bir eyyâm²²⁷ gezindik canan içinde

Böyle olmasına karşın değerlendirmelerde bu önemli gerçekliğin de bilerek ya da bilmeyerek unutulduğunu ya da atlandığını görüyoruz. Ayrıca ek olarak Pir Sultan'ım Haydar biçiminde verilen kimi mahlasların çok kolayca Pir Sultan'ım aydur ya da Pir Sultan'ım haydur şeklinde okunabileceğini söylemek istiyoruz.²²⁸

²²⁷ **Eyyâm:** Günler, gündüzler.

²²⁸ Nitekim görüşleri bu yönde olan araştırmacı Ziya Gürel'de konuyla ilgili çok net bir değerlendirme sunmaktadır. Bkz. Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Sayfa 82. Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Ali'ler Hüseyin'ler**, Yeniçağ Matbaası. Ankara 1991, Sayfa 326-327. Konunun önemi ve getirdiği açıklama nedeniyle Ziya Gürel'in değerlendirmesinden bir bölümü buraya almakta yarar görüyoruz.

“Ayıtmak, hayıtmak; hitap etmek, seslenmek anlamındadır. Ses uyumuna göre eyitmekten “eydür” ve “eydir”, ayıtmak ve hayıtmaktan “aydır” “haydır” sözcükleri türer. “Eydür” sözcüğünün kalın seslilerle söylenişi olan “aydır” “haydır” sözcüğü Arap harfleri ile yazılı olan eski deyiş mecmualarında (cönklerde) çok rastlanan bozuk ve yanıltıcı imlâ dolayısıyla “haydar” şeklinde okunmuş, Pir Sultan Abdal'ın mahlasından sonra adını zikrettiği sanılmıştır.” “Arap harfli eski yazımızda yeterince olmayan sesli harflerin var olanlarının kullanılmaları da pek seyrek idi. İmlâ birliği de olmadığından doğru okunuş kolay olmazdı. Hele imlâsı pek gelişigüzel olan deyiş mecmualarını okuyabilmek başlı başına bir sorundur. Eski yazıda “haydar” sözcüğü birbirine bitişik “h, y, d” harfleri ile bunların önünde duran “r” harfinden ibarettir. Bunların arasında hiç bir sesli harf olmadığından, bu harf topluluğu istenilen şekilde seslendirilebilir olmaktadır. Doğru bir okuyuşa sözün gelişi ile sözcüğün klişe olarak tanınması yardım ederdi.”

“Şimdi “eydür” olarak doğru okuduğumuz sözcük “ider” biçiminde yazıldığı için halk yazını ile uğranlarca “ider” olarak okunurdu. Örneğin S. Nüzhet Ergun'un Pir Sultan Abdal ve Bektaşî Şairleri kitaplarında “eydür” sözcüğü hep “ider” biçimindedir. Hatayi divanında da yarı yarıya “eder” vardır. Halkla doğrudan doğruya temas sonucu olarak bu sözcüğün eyetmek, ayetmek, heyetmek, hayetmekten (seslenmek) türeyen bir sözcük olduğu

8. Kanımızca Pir Sultan'ın deyişleri içerisinde çoğunluğunu "Ali İzzet demeleri"nin oluşturduğu "katmalar" ayıklandığında bu konudaki sorun ve çelişkilerin büyük ölçüde giderildiği ve tartışmaların daha sağlıklı bir zemin üzerine oturduğu görülecektir.

9. Pir Sultan'ın deyişlerindeki kimi motifler ve kimliğiyle ilgili bazı değerlendirmelerden dolayı karşımıza şu soru çıkmaktadır. Pir Sultan gizlenmek üzere Balkanlara geçti mi? Deyişlerinden belli ki, Balkanlara bir dönem geçmiş olmalı. En azından Otman Baba ve Kızıl Deli dergahlarını ziyaret ettiği kesin. Fakat ne zaman Balkanlara geçti, bunu kestiremiyoruz. Yalnız baskı ve kıyımların yoğunlaştığı bir dönemde hem saldırı dalgasından kurtulabilmek, hem de buralardaki dergahları gezip görmek ve daha yakından tanımak amacıyla Balkanlara geçmiş olabilir. Bize göre Pir Sultan'ın deyişleri ve söylenceler içerisinde gizlenme dönemine ilişkin bir hayli ilginç ipuçları bulunmaktadır. Biz, çok güçlü bir olasılıkla böyle bir gizlenme döneminin yaşanmış olabileceğini ve bu gizlenmenin başta Hacı Bektaş olmak üzere Orta Anadolu ve Balkanlardaki kimi dergah ve tekkelerde gerçekleşmiş olduğunu düşünüyoruz. Kanımızca çeşitli bölge ve dergahlara ilişkin motifleri büyük ölçüde bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Kıyımdan kurtulabilmek amacıyla en azından belli bir süre için Pir Sultan'ın bölgeden uzaklaşması bize göre doğal bir durumdur. Bu gizlenme olayını yerel anlatılarda onaylamaktadır. Hatta yakın çevresinin de asılma olayı sonrası değişik yörelere

anlaşılmış, ince ünlü ile "eydür", kalın ünlü ile "aydur" "haydur olduğu belirmiştir. Şimdi "eydür"ün kalın ünlüsü olarak karşımıza çıkan "haydur" sözcüğü ünlüsü bulunmayan Arap harfli yazıda ve okuma yazma bilen pek az köylü elinde "haydar" biçiminde yazılmıştır. Aralarında ünlü bulunmayan bitişik "h, y, d" harfleriyle bunların karşısında ayrı duran "r" harfinden oluşan bu sözcüğün okunuşu bulunduğu yere ve sözün gelişine göre olmalıdır. Bu nedenle bir edat ile kapanmış, tamamlanmış bir mahlastan sonra gelen bu sözün "haydur" okunması gerekmektedir. Şairler, deyişadlarını, mahlaslarını bir zamir ile önünü kapatıp tamamladıktan sonra bir ikinci ad söylemezler."

göç ettiği ya da sürgün edildiği söylenmektedir.²²⁹ İçeriğinden anlaşıldığı kadarıyla aşağıdaki deyişler sanırım böyle zorunlu bir ayrılık sonucu söylenmiş olmalıdır.

1

Ağlayı ağlayı durma karşımda
Dost beni gönder de var andan ağla
Kiprikleri top top olmuş kaşında
Dost beni gönder de var andan ağla

Dostun zülüfleri bölük bölüktür
Benim ciğerciğim delik deliktir
Muhabbetin sonu tez ayrılıktır
Dost beni gönder de var andan ağla

.....

Başına bağlamış al ile sarı
Arkamızca etme ah ile zârı
Koca Pir Sultan'ın gül yüzlü yârı
Dost beni gönder de var andan ağla

2

Uğrum sıra²³⁰ giden Bozatlı Hızır
Ayrılık derdinin dermanı nedir
Şu iki âlem olmuşsun nâzır
Ayrılık derdinin dermanı nedir

.....

Pir Sultan Abdal'im içtim cür'adan²³¹
Okudum ağını bilmem karadan
Yeri göğü cüml'âlemi yaradan
Ayrılık derdinin dermanı nedir

²²⁹ Ziya Doğan, **Pir Sultan Gerçeği** (3), Kızılırmak Dergisi, Sayı 7, Şubat-Mart 1998, Ankara, Sayfa 43.

²³⁰ **Uğrum sıra**: Önümden., yol göstererek.

²³¹ **Cür'a**: Hak dolusu, içki, yudum.

İçeriğindeki motiflerden anlaşıldığı kadarıyla yine aşağıdaki deyişlerde gurbet ilde geçen bu “zorunlu gizlenme” döneminde söylenmiş olsa gerektir.

3

Coşuben coşuben geri çekilen
Seli nice oldu bizim illerin
Turnaların mah yüzüne dökülen
Teli nice oldu bizim illerin

.....

Günleri doğardı baharlı yazlı
Açardı çiçeği hem nazlı nazlı
İlin aşiretin arası tozlu
Yolu nice oldu bizim illerin

Pir Sultan Abdal’ım gönül birliği
Gerçeğince etsen kılmaz erliği
Şimdi bizim elin demi varlığı
Hali nice oldu bizim illerin

4

Gurbet ilde yad ellerin derdini
Çekeyim de eğleneyim bir zaman
Yaralı sineme bal ile tuzu
Ekeyim de eğleneyim bir zaman

Sılaya gönderdim gönül kuşunu
Seyredip gidiyor dağlar başını
Akıtayım gözlerimin yaşını
Dökeyim de eğleneyim bir zaman

Aşıp gider var mı bizim illere
Yel değer mi yâr zülfünde tellere
Bizim ile doğru giden yollara
Bakayım da eğleneyim bir zaman

Pir Sultan Abdal'ım Seyyid Nesimi
Şu âleme destan ettin sesimi
Uğrun uğrun²³² bir kenarda yasımı
Çekeyim de eğleneyim bir zaman

Aşağıdaki deyişte ise tek başına “yâd iller”de kalmaktan usanan ve sıla hasretiyle yanıp tutuşan bir kişinin psikolojik durumu yansımaktadır. Öyle ki, deyişten anladığımız kadarıyla bu hasretlikten artık Pir Sultan'ın “ciğeri delik delik” delinmiştir.

Bir bülbülcük konmuş dağlar başına
Sal Allah'ım sal sılama varayım
Şahin yuva yapar kendi başına
Sal Allah'ım sal sılama varayım

Bizim evlerimiz dağdan ötedir
Hısım kavim bize ana atadır
Yâd ellerde kalmak kula hâtadır
Sal Allah'ım sal sılama varayım

Tarlalar ekili nasıl basayım
Üzerine birkaç kurban keseyim
Bu iş Hak'tan geldi kime küseyim
Sal Allah'ım sal sılama varayım

Atımız yemini yedi silindi
İki kardaş karşı karşı salındı
Ciğerciğim delik delik delindi
Sal Allah'ım sal sılama varayım

Pir Sultan Abdal'ım sâki değildir
Tuz ekmek her aşık hakkı değildir
Bu dünya kimseye bâki değildir
Sal Allah'ım sal sılama varayım

²³² **Uğrun uğrun:** Kimseler görmeden, bilmeden. Gizli gizli.

Eylemi ve söylemiyle öne çıkan kişilere ve yakın çevresine karşı sürgün ve iskân uygulaması Osmanlı yönetiminin sürekli başvurduğu geleneksel uygulamalardan biridir. Osmanlı kaynakları ve belgeleri içerisinde bu durumla ilgili birçok belge ve bilgiye rastlamak mümkündür. Osmanlı yönetiminin Alevi-Bektaşî çevrelere karşı yürüttüğü sürgün ve iskân uygulamaları da 19. yüzyıl sonuna kadar kesintisiz sürmüştür. Bu nedenle büyük bir kaç-göç dalgası yaşanmış, Alevi-Bektaşî toplumu baskı ve kıyımlardan kurtulabilmek için sürekli ulaşılması zor sarp, dağlık ve ormanlık bölgelere kaçmak ve saklanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla bu koşullar dikkate alındığında, o sıkıntılı ve gerginlik döneminde Pir Sultan'ın Anadolu'da bulunan kimi dergahlarla birlikte Balkanlarda bulunan Alevi-Bektaşî dergahlarına ve özellikle Dimetoka'da bulunan Kızıldeli (Seyyit Ali Sultan) dergahına gitmiş olması uzak bir olasılık değildir.

Bilindiği gibi Kızıldeli dergahı Alevi-Bektaşî yolağının en önemli merkezlerinden biridir. Bu nedenle biz, kimi araştırmacılar tarafından Serez'li Pir Sultan²³³ olarak sunulan aşığın zorunlu gizlenme döneminde Balkanlara geçen Banaz'lı Pir Sultan olduğunu düşünüyoruz.²³⁴ Çünkü ayrı kişiler olduğu söylenen bu Pir Sultan'ların ikisinin adının da Haydar olduğunu yine aynı kaynak belirtmektedir. Yine aynı araştırmacı tarafından Serez'li Pir Sultan'ın olarak verilen deyişlerin tamamı da Banaz'lı Pir Sultan Abdal'a aittir. Bu da görüşlerimizi doğrulayan önemli bir kanıttır.

²³³ Turgut Koca, **Bektaşî Nefesleri ve Şairleri**, Sayfa 145-150. Turgut Koca'nın verdiği bu bilginin kaynağı yerel söylenceler mi, yoksa elyazması kaynaklar mı, belli değil. Basılı kaynaklarda biz bu yönde herhangi bir bilgiye rastlamadık.

²³⁴ Araştırmacı İsmail Kaygusuz'un düşüncesi de aynı yöndedir. Bkz. İsmail Kaygusuz, **Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları**, Sayfa 378-380. İbrahim Aslanoğlu Balkanlara geçen bu Pir Sultan'ın "Pir Sultan'ım Haydar" adında başka bir aşık olduğunu iddia etmektedir ki, gerekçelerini uzun uzadıya irdelediğimiz gibi biz bu düşünceye katılmıyoruz. Bkz. İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 74.

Yine aşğıdaki deyişteki ipuçları -özellikle “Aşayım gideyim kanlı Tuna’dan” dizesi- bize göre Pir Sultan’ın Balkanlara geçtiğinin önemli kanıtlarından biridir. Dikkatle okunduğunda deyişte sılasından ayrı düşen birinin iç dünyası, ayrılığın getirdiği hüznün ve sıkıntılar hemen göze çarpmaktadır.

Yâre giden olsa bile²³⁵ giderdim
Bir ulu kervanım göçtü benim de
Hani senin ile ahd ü amanım
Bir zalim kanımı içti benim de

Aşayım gideyim kanlı Tuna’dan
Bugün de kısmetim verdi yaradan
Yenice ayrıldım kaşı karadan
Onun için gözüm yaşlı benim de

Çıkıp çıkıp yükseğinden baktığım
Dertli sinem aşk oduna yaktığım
Safadan çok cefasını çektiğim
Yürü senden gönlüm geçti benim de²³⁶

Alemler içinde gezişi şanlım
Güzeller içinde mah yüzü benim
Gökteki turnayı görelî gönlüm
Kalktı havalandı uçtu benim de

Dostumun gittiği yollar çilendi²³⁷
Ahımdan zarımdan dağlar ilendi
Pir Sultan Abdal’ım dert yenilendi
Sevdiğim aklıma düştü benim de

²³⁵ **Bile:** Birlikte.

²³⁶ Bu dörtlükle Pir Sultan çok açık biçimde büyük acılar çektiği, nice saldırı ve kıyımlara tanık olduğu yurdunu, köyünü -nice zaman yükseğine çıktığı Yıldız dağı ve çevresini- kastetmektedir.

²³⁷ **Çilenmek:** Yağmurun incecik, hafifce yağması.

Yol üstünde bulunan Seyyit Battal Gazi ve Otman Baba gibi kimi önemli dergâhlara da uğrayan Pir Sultan Balkanlarda ne aradı? Bu gidişin yalnızca sıradan bir dergah ziyareti olduğunu sanmıyoruz. Dönemin koşullarıyla bir arada düşünüldüğünde büyük bir olasılıkla izini belirsiz ederek kıyımdan kurtulabilmek amacıyla gittiği söylenebilir. Peki oralarda ne kadar kaldı? Bunu kesin olarak bilmek mümkün değil. Fakat en azından ortalık bir ölçüde duruluncaya kadar bu bölgede kaldığı düşünülebilir.

Seyyit Ali-Kızıldeli Sultan’a söylenen aşağıdaki deyiş “Düştük kaldır uzat bize elini” dizesinden de anlaşıldığı gibi yenilgi sonrası ortaya çıkan bunalım döneminde söylenmiş olsa gerektir.

Ey erenler evliyâlar serveri²³⁸
Himmet eyle bize Şah Seyyit Ali
Tarik-i Naci’nin²³⁹ sensin rehberi
Himmet eyle bize Şah Seyyit Ali

Sen bilirsin cümlemizin halini
Yetişmiş meyvenin kırma dalını
Düştük kaldır uzat bize elini
Gayret eyle bize Şah Seyyit Ali

Erenlerin sağı solu sendedir
Cümle tariklerin yolu sendedir
Şah Hasan Hüseyin’in eli sendedir
Şefkat eyle bize Şah Seyyit Ali

Pir Sultan’ım eydur yola aşığız
Tâ ezelden böyle kalbi sadığız
Severim ey Şah’ım bağı yanığız
Rahmet eyle bize Şah Seyyit Ali²⁴⁰

²³⁸ **Server:** Baş, öncü, önde gelen.

²³⁹ **Tarik-i Naci:** Kurtuluşa, aydınlığa kavuşanların yolu.

²⁴⁰ Bu arada yeri gelmişken Seyyit Ali Sultan’ın Yıldız dağının yeşilliklerle kaplı

Etkin kişiliğinden dolayı Osmanlı yönetiminin sürekli izlediği bir kişi olarak belki de Pir Sultan kimliğini gizleyebilmek için kendisini Trakya bölgesinde ve Balkanlarda Serez’li olarak tanıtmaya gereği duydu, belki dergahlarda bulunan ve konunun bilincinde olan baba ve halifeler böyle bir yola başvurdu. Bir sözle nice başların kolayca vurulduğu o karışık ortamda Pir Sultan’ın ya da babaların buna gerek duymasını olağan karşılamak gerekir. Makedonya Cuma tekkesinde olduğu söylenen -Pir Sultan’a ait olmayan- yatırında, Anadolu ve Trakya Alevi-Bektaşî tekkeleri ve türbelerinde sıkça rastlandığı gibi -verilerden yola çıkarak- büyük bir olasılıkla makam ya da tekkenin ilk postnişini “Piri Baba”nın yatırını olduğunu söyleyebiliriz.²⁴¹ Verilerden anladığımız kadarıyla “Piri Baba” ya da “Piri Sultan” adlarıyla anılan bu kişinin gerçek adı “Piri”dir ve Alevi-Bektaşîlerde öncü kişilere karşı Baba ve Sultan hitaplarının çok kullanılması nedeniyle kendisine kimi zaman “Piri Baba”, kimi zaman “Piri Sultan” denilmiştir.

Alevi-Bektaşî yolağında önder konumunda olan ve pirlik ma-

bir yamacında makamı bulunduğunu belirtmekte yarar görüyoruz. Bkz. İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 69.

²⁴¹ Turgut Koca’nın, Hasluck’un “**Bektaşîlerin Coğrafi Dağılımı**” isimli araştırmasında hakkında bilgi verdiğini söylediği Cuma tekkesindeki yatır Pir Sultan değil, “Piri Baba”dır. Bkz. Frederick William Hasluck, **Anadolu ve Balkanlarda Bektaşîlik**, (Çeviren: Yücel Demirel), Ant Yayınları, İstanbul 1995, Sayfa 37. **Bektaşîlik Tetkikleri**, (Çeviren: Râgıp Hulusi, Yeni harflere çeviren: Kâmil Akarsu), Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 2000, Sayfa 23. Michael Kehl’in değindiği “Piri Sultan”da Pir Sultan değil, bu “Piri Baba”nın diğer adıdır. Bu kişi yine Kehl’in verdiği bilgiye göre Arnavut kökenli bir öncü misyonerdir. Bkz. Michael Kehl, **Güney Romanya’da Sarı Saltık’ın Çalışmaları ve Doğu Bulgaristan’da Erken Bektaşîlik Merkezi Üzerine Tarihsel Önem Taşıyan Notlar**, (Hacı Bektaş Veli, Bildiriler-Denemeler-Açıkoturum), Hacı Bektaş Turizm Derneği Yayınları, Ankara 1977, Sayfa 25.) Bu “Piri Baba Sultan”, Turgut Koca’nın söylediği gibi 15. yüzyılda değil, 16. yüzyılın 2. yarısında yaşamıştır ki; bu da Hacı Bektaş tekkesinin yeniden şekillendiği Sersem Ali Baba zamanına denk düşer.

kamında oturanlar için yüceltme bağlamında “Baba”, “Dede” ve “Sultan” gibi deyimlerin kullanılması yaygın bir gelenektir. Alevi-Bektaşî toplumunun söyleminde ve deyişlerde bu durumun birçok örneğine rastlamak mümkündür.²⁴² Bu bağlamda Piri Baba için kullanılan bir deyim de bilgi eksikliğinden dolayı ilgisiz bir biçimde Pir Sultan yorumuna yol açmıştır.

Sonuç olarak bu bilgiler ışığında konu değerlendirildiğinde ortada özellikle yerel söylencelerden kaynaklanan bir yanlış algılaşma ve değerlendirme olduğu açıktır ve bu anlamda Balkanlarda ikinci bir Pir Sultan’ın -ya da başka bir deyimle Serez’li Pir Sultan’ın- varlığından bahsetmek olası değildir. Göçmenler tarafından yine aynı araştırmacıya aktarılan söylentiler ise tarihsel gerçeklerle örtüşmeyen bütünüyle hatalı ve yanıltıcı bilgilerdir. Bu söylentilerde “Piri Baba”yla Pir Sultan Abdal çok açık biçimde birbirine karıştırılmıştır.

10. Farklı Pir Sultanlar için bazı araştırmacılar tarafından deyişlerde geçen yer isimleri de kanıt olarak sunulmaktadır.²⁴³ Oysa Anadolu aşıklık geleneğini ve kültür coğrafyasını bilenler için bu türden veriler kesinlikle sağlam bir kanıt oluşturmaz. Ayrıca Alevi-Bektaşî toplumunun kültürel yapısı ve toplumsal ilişkileri içerisinde aşıklar çoğunlukla gezginci aşık durumundadır ve gittikleri yerlerde genellikle “görgü” ve “sorgu” gibi adlarda verilen cem törenlerinde “cem aşığı” olarak görev yaparlar. Dolayısıyla değişik coğrafyalarda gittikleri, gördükleri, gezdikleri yerlerin adlarının deyişlerine yansımaları olağandır. Bu duruma yalnızca Pir Sultan Abdal’da değil, başka aşıklarda da rastlanmaktadır. Pir Sultan’ın deyişlerine isimleri yansıyan yerlerin ise, neredeyse tamama

²⁴² Benzeri kullanımlar için bkz. Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Ali’ler Hüseyin’ler**, Sayfa 238-240, 300-301, (19. yüzyıl aşıklarından Deli Boran ve Deli Kadir’in deyişleri).

²⁴³ Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Sayfa 93-98.

İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 67-78.

Asım Bezirci, **Pir Sultan**, Sayfa 15-19.

Pir Sultan Abdal Divanı, Ant Yayınları, İstanbul 1994, Sayfa 7-9.

yakını zaten Rum eyaleti sınırları içerisinde bulunan yerlerdir. Dolayısıyla bu yer isimlerinin Pir Sultan'ın değişlerine yansımından daha doğal ne olabilir? Bizce aşıklık geleneğini, Alevi kültür dünyasını ve toplumsal ilişkilerini tanıyanlar açısından bunun yadrganacak bir tarafı yoktur. Bunları, bu anlamda kanıt olarak sunmak, olayı anlamak ve çözmek için yeterli olmadığı gibi araştırmacının konuya ne ölçüde yüzeysel baktığını gösterir.

Bu anlayıştan yola çıkacak olursak, değişlerinde değişik yer isimleri geçen bütün aşıkları farklı kişilikler olarak yorumlamak gerekecektir ki, bunun sağlıklı bir yaklaşım olmadığı bellidir. Bu anlamda biz, bu tür karmaşık konularda mümkün olduğunca belgeye, ya da belge yoksa bile en azından -dikkatli bir şekilde süzgeçten geçirmek koşuluyla- halk belleğine ve sözlü kültür değerlerine yaslanmanın doğru bir tutum olacağını düşünüyoruz.

Yalnız burada bir durumun daha altını çizmek gerekiyor. Pir Sultan hakkında derlenen söylenceler içerisinde tarihsel gerçeklerle örtüşenler olduğu gibi düşünsel bağlamda Pir Sultan'ın karşısında olup, onu aşağılamak amacıyla uydurulanlarda vardır. Sözgelimi, İbrahim Aslanoğlu'nun Divriği'nin Ovacık köyünden Aşık Salman'dan derlediği "rivâyet" bunlardan biridir.²⁴⁴

Yeri gelmişken belirtelim ki, belgelerin kıt ve çoğunlukla yetersiz olduğu "**Pir Sultan olayı**" gibi karmaşık bir konuda son sözü söylemenin zorluğu ortadadır. Bu nedenle bu alandaki her çalışmada kanımızca her zaman açık kapı bırakmakta ve en küçük ayrıntılara varıncaya değin bütün olasılıklar üzerinde durmakta büyük yarar bulunmaktadır.

11. Osmanlı belgelerinde, bir bölümü Halep eyaletinde, bir bölümü Yeni-İl'de (Sivas bölgesinde) bulunan "Pir Sultan" adında

²⁴⁴ İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 39-41. Dikkatle incelendiğinde ve anlatımın iç dünyasına girildiğinde bu "rivayet" in gerçek anlamda bir söylence olmadığı, daha ötesi olumsuzlamak amacıyla yapılmış bir "uydurma" olduğu anlaşılmaktadır.

bir cemaata rastlanmaktadır.²⁴⁵ Bunlar Pir Sultan'ın yakınlarından oluşan bir cemaat olabilir mi? Ya da Pir Sultan bu cemaata mensup bulunduğundan dolayı aynı mahlası almış olması mümkün mü? Ya da başka bir olasılıkla bu cemaat Pir Sultan ocağına bağlı olan bir topluluk olabilir mi? Bunları sormamızın sebebi şu ki, Pir Sultan'ın deyişlerinde Güney illerini ziyaretine ilişkin ipuçları bulunmaktadır. Acaba Pir Sultan'ın bu bölgeye ziyaretlerinin bu cemaatla bir bağlantısı var mıdır? Bugün için bu soruları yanıtlayacak ve Pir Sultan'la bu cemaatin ilişkisini açıklayacak kesin bilgi ve belgelere sahip değiliz. Yalnız Pir Sultan'ın “Biz de mihman olduk bir ayn-i cemde” dizesinde görüldüğü gibi buralarda cem törenlerine katıldığına ilişkin açık bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı olasılıkları düşünerek bu deyişleri gözden geçirmekte sanırım yarar bulunmaktadır.

Aşağıda sunduğumuz birbirini tamamlayan üç deyişte Pir Sultan'ın boyutunu tam olarak bilemediğimiz bir sorun ya da sorunlar nedeniyle -ki bunu “Uğradım bir derde düştüm noksana” dizesiyle anlatmaktadır- “müşkül”ünü çözmek için “Urum”da çeşitli çevrelerle görüşüğünü ve sorunlarını çözemeyince Şam’a kadar geldiğini ve burada kimliği hakkında bilgi sahibi olmadığımız “Şam evliyâsı” denilen bir kimseyle görüşmeler yaptığını öğreniyoruz. Yine deyişteki ipuçlarına göre görüşme yaptığı bu kişilerin tamamı Pir Sultan’a “Pir”e -yani Hacı Bektaş ocağına- varmasını önermişlerdir.

Bu verilerden hareketle Pir Sultan'ın “gizlenmek” zorunda kaldığı dönemde Şam bölgesine geldiği de ileri sürülebilir. Fakat yine deyişlerinden anladığımız bu bölgede -belki de umduğunu bulamadığından- uzun süre kalmamış ya da kalamamıştır. Şimdi konuyla ilgili deyişleri görelim:

²⁴⁵ Cevdet Türkay, **Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar**, Tercüman Yayınları, İstanbul 1979, Sayfa 628.

1

Yine kismetimiz kaldırdı bizi
Ne yaman uzağa düştü yolumuz
İneyim gideyim Şam'dan aşağı
Nerde kaldı ana ata ilimiz

Kan olur garibin gözü yaşından
Haber almaz yareninden eşinden
Ağular da sızar canım aşından
Belki Pir'e malum ola halimiz

Urum'un dağları işçil ovası
Issız kalmaz yavru şahin yuvası
Urum'dan da Şam'a erler duası
Erler olsun kanadımız kolumuz

Pir Sultan Abdal'im uzak yollardan
Helâk olduk yücelerden bellerden
Bir zamanlar biz de gurbet ellerden
Ne yaman gurbeti söyler dilimiz

2

Uğradım bir derde düştüm noksana
Akıl kılavuzdur pire ver pire
Sıdkınan çağırdım gani Hüda'ma
Onlarda çağırır pire var pire

Gözü açık görür setr-i âlemi
Cennet-i âlâda şehitler yeri
Aman mürvet dedim Urum'un eri
Onlar da buyurur pire var pire

Hak T'âlâ yaratmış hasların hası
O kuldur oluyor şeytandan âsi
Aman mürvet dedim Şam evliyası
Onlar da buyurur pire var pire

Hak'tan nida oldu geldik ya Şam'a
Ceset gark olmuştur gussaya gama
Aman mürvet dedim On'ki İmam'a
Onlar da buyurur pire var pire

Pir Sultan Abdal'ım gussa gamına
Bunda varıp dersin orda birine
Aman mürvet dedim Horasan pirine²⁴⁶
Onlar da buyurur pire var pire

3

Şah'ın nuru musun ey canlar canı
Varın lâıyk olun hallerinize
Mürüvvet erenler dârına durdum
Canım kurban olsun yollarınıza

.....

Lanet ile Yezitleri taradım
Hakk'ın kitabını açtım aradım
Kırklar ile cem olmağı muradım
İmam Cafer çıkar yollarınıza

Pir Sultan'ım eydur Yezitler gamda
Horasan erleri Urum'da Şam'da
Biz de mihman olduk bir ayn-i cemde
Doyup usanmadık hallerinize

²⁴⁶ Ortodoks İslami yayılmaya karşı direncin ve batını akımların merkezi olması dolayısıyla Alevi-Bektaşî toplumunca Horasan hep kutsanagelmıştır. “**Horasan Erenleri**” kavramı, bu bağlamda Alevi-Bektaşî toplumunu derinden sarmalayan, etkileyici/büyüleyici bir kavramdır. Bu anlamda bugün bile Anadolu'da izler bırakmış, batını düşünce akımına katkılar sunmuş Hacı Bektaş ve bu alandaki düşünce akımları içerisinde kümelenen öncüler Horasan kökenli erenler olarak kabul edilir. Horasan erenleri doğudan gelen Moğol baskıları nedeniyle yoğun olarak 13. yüzyılda Anadolu'ya gelmişlerdir.

15. Kırsal Alan Yaşamının Pir Sultan'ın Deyişlerine Yansıması

Pir Sultan'ın söylemini genel olarak toplumsal boyutlu özlem, eylem ve acılardan süzülen bir bilinç oluşturur. Günümüzdeki etkilerinin boyutuna bakıldığında bu söylem ve istemlerin günümüzün gerçekliğiyle de büyük ölçüde kesiştiğini görüyoruz. Bu bağlamda yüzyıllara yayılabildiğine ve toplumların eğilim ve özlemleriyle bunca zaman sonra örtüşebildiğine göre Pir Sultan'ın kendi çağında evrensel boyutlu bir mesaj yakaladığını söylemek mümkündür.

Sözgelimi gelişi güzel seçtiğimiz şu dizeler Pir Sultan'daki söz derinliğini gösteren örneklerdir. “Uyur idik uyardılar / Diriye saydılar bizi.../ Halimizi hal eyledik / Yolumuzu yol eyledik / Her çiçekten bal eyledik / Arıya saydılar bizi... / Pir Sultan Abdal'ım şunda / Çok keramet var insanda...” “...Bir güzele düşen gönül / Çiçeklenir korulanır.” “Şu yalan dünyaya geldim geleli / Gönül senden özge yâr bulamadım.../ Âlem çiçek olsa arı ben olsam / Dost dilinden tatlı bal bulamadım.” “Serçe kande olsa aslına çeker / Bülbül olan gelir güle çevrilir.../ Arısız kovanda bal mı eğlenir / Arı olan gelir bala çevrilir.../ Adem oğlu bir acaip nesnedir / Muhabbetli tatlı dile çevrilir.” “...Az yaşa çok yaşa sonu ölümdür / Bana hırka ile çul neme yetmez.” “Hakikat bir gizli sırdır / Açabilirsen gel beri.../...Biz ağuyu bala kattık / İçebilirsen gel beri.” “Muhabbet baldan tatlı olur / Doyamazsın demedim mi...” “Koy sürenler sürsün yolun doğrusun / Tutun ele verin gönül uğrusun...”

Bozkır; doğası, törenleri, gelenekleri ve toplumsal ilişkileriyle Anadolu insanının kültür dünyası ve yaşamına bütün boyutlarıyla yansır. Aslında böyle yansımanın olması da doğaldır. Çünkü

sonuçta insanı belirleyen kendisini çevreleyen koşullardır. Pir Sultan'ın değişlerinde de yalın bir biçimde bu yansıma görülmektedir.

Göçebe ve kırsal alan topluluklarına özgü kapalı bir sistem olan Anadolu Alevi düşüncesi ve gelenek dünyasının temelinde başkalarını acıtacak, incitecek bir eylem ve söylem bulunmaması esastır. O dönem Alevi toplumu içinde yaşasın ya da yaşamasın başkasını hoşnutsuz eden, ezen ve üzen, başkasının hakkına göz diken bir davranış hoş karşılanmaz. Bu gelenek ve değerlere uymayanlar düşkün ilân edilir ki; bu, yaptırımı çok ağır olan bir tür toplumsal dışlanma yoluyla cezalandırma yöntemidir.

Bu uygulamada cezanın boyutu “görgü/görüm ve sorgu/sorum” denilen cem törenlerinde katılanların tamamının onayıyla toplum tarafından belirlenir. Bu nedenle belli kalıplar içerisinde kesin çizgilerle belirlenmiş kitabi kuralları bulunmamasına karşın Aleviliğin özünü ve davranış biçimlerini hoşgörü, uzlaşma ve barış içinde bir arada yaşama kültürü oluşturmuştur. Alevi kültür dünyasında yaygın olan Hacı Bektaş'ın aslan ve ceylanı kucağında bir arada tutması ve Horasan'dan Anadolu'ya güvercin donunda gelmesi motifleri bu bağlamda dostluk ve barışı simgelemektedir.

Alevi-Bektaşî toplumu, İslam şeriatını toplumun yaşamını kuşatıcı ve zorlayıcı bir şekilde yaşam biçimi haline getirmeye çalışan Osmanlı devlet sistemi ve onun yerel yöneticilerinden ısrarla uzak durmuş, yeri geldiğinde onları taşlamaktan ve eleştirmekten de çekinmemiştir. Sözelimi, Ortodoks İslam ve temsilcileri toplumu ısrarla dört duvar arasına ve kendi ibadet boyutu olan otuz gün oruç, beş vakit namaz ve hacca gitmek gibi şekilsel uygulamalara uymaya zorlarken; Aleviliğin törenleri ve uygulamalar göçebe ve kırsal alan yaşam biçiminin doğal bir parçası olmuştur. Zorlamadan uzak durarak herhangi bir şekilsel “zorunluluklar” boyutuna girmemiş, kesin ve katı kurallara bağlanmamış, belki de bağlanamamıştır. Örneğin, bu bağlamda cem törenleri için değişmez bir kural olarak zorunlu olması gereken bir mekânın olmadığı söylenebilir.

Bu törenler kırsal alanlarda yeri geldiğinde geniş bir köy evinde, bir harman yerinde, uygun bir avluda, hatta geniş bir ahır ya da ağılda;²⁴⁷ yeri geldiğinde dağda, tepede, yaylada, bir orman içinde, bir su başında, bir çadır önünde yapılmıştır. Kısacası yaşanan yer ve koşullara göre nerede uygun bir mekân varsa bu törenlerin orada yapılmasında bir sakınca görülmemiştir. Bu durum Alevi düşünce sistemi ve davranış biçimlerini kitabi oluşumlardan farklı kılan ve içinde bulunduğu koşullarla bütünleştiren önemli bir özelliktir. Belki de bu durum aynı zamanda köy toplumunun doğayı algılama ve toplumsal ilişkilerinin şekillenmesini de sağlayan en önemli unsurdur.

Merkezi ve yerel yöneticilerden uzak durma çabasıyla birlikte bu yapı aynı zamanda Alevi inanç sistemini kırsal alanlarda kapalı toplum sistemi haline getiren özellikleri de bünyesinde taşıyan bir yapıdır.

Bu geleneksel yapı içerisinde Alevi toplumunun öncüsü konumunda olan pirlar ve mürşidler etkili bir işlev görmüş, başta Ali ve Hüseyin motifleri olmak üzere Oniki İmam kültü ise önemli

²⁴⁷ Alevi-Bektaşî köylerinde sürekli baskılar nedeniyle cem törenleri gizlilik içinde yapılmak zorunda kalındığından açıktan cem evleri de yapılamamıştır. Bu nedenle köy yerlerinde bu gereksinimi karşılayacak çoğunlukla geniş toplantı salonları bulunmaz. Oysa cem törenlerinin genellikle son güz ve kış aylarında yapılmasından ve bu dönemde havaların soğuk olmasından dolayı mutlaka kapalı ve geniş bir mekanlar gerekmektedir. Ahır ve ahıllara -geniş mekanlar olduğu için- bu bağlamda gereksinim duyulur. Gözlemlere göre Alevi toplumunun henüz kentlere akın ederek dağılmadığı, bu anlamda çözölme sürecinin yoğunlaşmadığı ve cem törenlerinin özgünlüğünün bozulmadığı dönemlerde tören yapılmaya karar verildiği zaman bu mekanlardan hayvanlar çok önceden tahliye edilerek, buralar çok güzel bir şekilde özenle temizlenir; halı, kilim, yastık ve minderlerle dayanıp döşenerek ceme hazır hale getirilirdi. Herhangi bir baskın tehlikesine karşı da mutlaka yol üstlerine ve gediklere gözcüler dikilirdi. Çorum bölgesi özgölünde 1950 ve 60'lı yıllarda benzeri gözlemleri yaptığını araştırmacı-yazar Can Yoksul'da bize aktarmıştır.

bir yer tutmuştur. Bu motiflerin Alevi-Bektaşî-Kızılbaş düşünce dünyası ve kültürü içerisine özellikle Safevî şeyhleri ve şahlarının -özellikle Şeyh Cüneyt, Şeyh Haydar ve Şah İsmail Hatayî'nin- büyük etkisiyle 15. yüzyılın ortalarından itibaren çok güçlü bir şekilde girdiğini biliyoruz.

Pir Sultan Abdal'ın deyişleri içerisinde de bu yaşam biçimi ve düşünce sisteminin motiflerine yoğun olarak rastlanmak olasıdır. Dolayısıyla konuyu değerlendirirken dönemin toplumsal yapısı ve üretim ilişkilerini göz önünde tutmakta çözümlemeler açısından yarar bulunmaktadır.

Deyişler içerisinde ağaçlardan akan suya, gökteki turnalardan, dağdaki geyiklere, toprağa taşa, uçan kuşa, çekilen acı ve sıkıntılardan rençberin en önemli üretim aracı olan öküze varıncaya kadar yığınla motif görülmektedir. Yaşamın birçok alanıyla ilgili bu motifler Pir Sultan'ın deyişlerini zenginleştirmiş ve yaygınlaşmasını sağlayarak etkili kılmıştır. Bu bağlamda içeriği çok güçlü olan ve Alevi toplumunun yaşam felsefesini derinden kavrayan bu deyişler; yüzyıllar boyunca dilden dile, telden tele Pir Sultan'la birlikte halkın gönlünde, sazında ve sözünde yaşayagelmış ve belleklerden silinmemiştir.

Burada sanırım bir durumu daha belirtmemiz gerekiyor. O da şudur: Pir Sultan'ın, çalışma içerisinde sunduğumuz bazı deyişlerinin -halk tarafından Pir Sultan'ın ağzından söylendiği yolunda- araştırmacıları çelişkiye sürükleyen bir takım motifleri içerdiği görülmektedir. Bu konuda bize göre bilince çıkarılması gereken önemli bir durum bulunmaktadır. Olayları ve sıkıntıları bizzat yaşayan toplumun ağzından konuşmak aşıklıkta bir gelenektir. Bu nedenle toplumun gözü, kulağı ve sesi olan aşıklar deyişlerinde, olayları kavrama ve yansıtma biçimlerinde genellikle halk adına konuşurlar. Benliğinde duyumsadıkları acıları çoğunlukla kendi acıları olarak algılar ve yansıtırlar. Bu durum aynı zamanda halkla bütünleşme, halkın sorunlarını kendi benliğinde duyumsama ve onunla özdeşleşme anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda Pir Sultan'ın bazı deyişlerindeki bu türden yansımaların bizce yadırganacak bir yanı yoktur. Pir Sultan, toplumun acılarını kendi acılarından ayırmadığı için yansıtma şekli de doğal olarak buna uygun olmuştur. Bu durum, geleneği içinden bilmeyen kimi araştırmacılar tarafından yeterince anlaşılamadığından çelişki gibi algılanmış, yüzeysel ve yanlış yorumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim Sabahattin Eyuboğlu'nun, bu bağlamda sergilediği yaklaşım buna bir örnektir: "Öyle ki padişaha başkaldıracak yiğitler çıkmasa halk öylesi kendisi yaratırdı... Pir Sultan kim olursa olsun ezilmiş insanların sultanı oluvermiştir. Parmakla sayılamayan, kırmakla tükenmeyen, dışarıdan bakmakla halleri bilinmeyen halkın kendisidir aslında. Başkaldırmalarını halk hayal etmiştir belki de. Söyleyene bakma, söyletene bak, der bir atasözümüz."²⁴⁸ Oysa ki, verilerle deyişler bir arada değerlendirildiğinde Pir Sultan çevresinde örülen anlatıların büyük ölçüde tarihsel gerçeklerle örtüştüğü görülmektedir.

²⁴⁸ Sabahattin Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 58.

16. Pir Sultan’la İlgili Kimi Düzeltmeler

16. 1. Aşık Ali İzzet’in “Pir Sultan Demeleri”

Ali İzzet 1939 yılında -ve daha sonra- Pir Sultan üzerine araştırma yapmak üzere Sivas bölgesine gelen ve kendisiyle görüşen Pertev Naili Boratav’a kendi deyimiyle bir takım “Pir Sultan demeleri” vermiştir.²⁴⁹ Öncelikle karşılaştırma yapıldığında verilen bu deyişlerdeki yavanlık ve Pir Sultan’ın diğer deyişleriyle uyumsuzluğu hemen göze çarpmaktadır. Diğer bir önemli konu da bu deyişlerin çoğunlukla Pir Sultan’ın asılması olayı üzerine olmasıdır. Doğal olarak burada şu soru akla gelmektedir. Acaba Pir Sultan asılmaya giderken ya da kendi ölümü üzerine nasıl deyiş söyledi? Bu deyişler kimler tarafından, nerede ve nasıl kaydedildi? Bu konu olayın boyutlarının farkında olmayan araştırmacıları her dönemde çelişkiye, deyişlerdeki verileri dayanak yapan hatalı değerlendirmelere, hatta yer yer çıkmaza sürükleyen bir sorun olmuştur. Buna benzer çelişkiler süreç içerisinde sistemleşerek kimi araştırmacıları da birden fazla Pir Sultan’ın varlığı noktasına götürmüştür.²⁵⁰ Oysa bu deyişler dikkatle incelendiğinde ve Ali İzzet’in kendi mahlasıyla söylediği deyişlerle karşılaştırıldığında bunların çoğunun “**Ali İzzet demesi**” olduğunu anlamak güç değildir.

²⁴⁹ Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı – Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayını, Ankara 1943.

Bu “deme”ler ve söylenceler için ayrıca bkz. Battal Pehlivan, **Pir Sultan Abdal**, Alev Yayınları, İstanbul 1993.

²⁵⁰ Bkz. Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Sayfa 75-107.

İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 25-26.

Asım Bezirci, **Pir Sultan**, Sayfa 11-21.

İçeriği bakımından da Pir Sultan'ın olmadığı açıkça belli olan bu “demeler” Ali İzzet'in kendi mahlasıyla söylediği deyişlerle dil ve üslûp açısından bütünüyle uyum içerisindedir. Konuya hakim olan bir araştırmacı bu gerçeği kolaylıkla görebilir. Deyişlerden bazılarını söylencelere uyarlayarak doğrudan Ali İzzet kendi üretirken, bazılarını bölgede daha önce yaşamış aşıkların deyişlerinden karma yaparak üretmiştir. Bu durum henüz kentleşmemiş toplumlarda çoğunlukla aşıklar tarafından üretilen ve sürdürülen halk öyküleri geleneğine aykırı değildir. Bu anlamda belki yadırganacak bir tarafı yoktur.

Belki toplumsal dönüşümün hız kazandığı, geleneğin zayıfladığı ve kırsal alanlardan kentlere yoğun göç dalgasının başlaması sonucu kimi değerlerin hızla çözüldüğü bir döneme denk düşmeseydi bu deyişlerle söylenceler halk geleneğinde yoğrularak bir Köroğlu, bir Aşık Garip, Kerem ile Aslı ve Emrah ile Selvi benzeri “**Pir Sultan Öyküsü**” haline gelecekti. Fakat hızlı kentleşme, iletişim araçlarının çoğalması ve gelişmesi, kırsal alanların -eğitimin ve ekonomik gelişmelerin de etkisiyle birlikte- yapısal değişime uğraması sonucu geleneğin hızla yok olması ya da geçmişteki etkinliğini yitirmesi böyle bir oluşumu engelledi.

Fakat burada bir ilginç durumu daha belirtmek gerekiyor. Aşık Ali İzzet 1939 yılında Pertev Naili Boratav'a “Pir Sultan deyişi” olarak verdiği deyişlere benzer biçimde daha sonra yine kendi telif ettiği “Karacaoğlu'nın Erzurum Seyahati” adında bir halk öyküsü içerisinde Karacaoğlu adına da benzer biçimde deyişler üreterek Ahmet Adnan Saygun'a vermiştir.²⁵¹ İşin ilginç yanı Pir Sultan adına ürettiği kimi deyişleri daha sonra Karacaoğlu adına

²⁵¹ Cahit Öztelli, **Yeni Bir “Karacaoğlu” Masalı**, Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 2, Sayı 35, Haziran 1952, İstanbul, Sayfa 548-550.

A. Adnan Saygun, **Karacaoğlu**, Tel ve Ses Birliği Yayınları, Ankara 1952.

Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal Hakkında Yeni Notlar**, Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 9, Sayı 184, Kasım 1964, İstanbul, Sayfa 3566.

değiştirerek telif ettiği bu öyküye yerleştirmiştir.²⁵² Sözgelimi, Pir Sultan söylencesine bağlı olarak söylediği “Yine geçmem ala gözlü Şah’ımdan” ayaklı deyişi daha sonra “Yine geçmem ala gözlü yârimden” biçiminde Karac’aoğlan adına değiştirmesi bu durumun tipik bir örneğidir. Yine aynı şekilde “Yürü bire Çiçek dağı / Sende suna boylum kaldı / Her kuşların dönüm çağı / Bülbulün goncası soldu...” dörtlüğüyle başlayan deyişin, değişik araştırmacılara hem Pir Sultan, hem de Dedemoğlu adına verildiği görülmektedir.²⁵³ İşin ilgiç yanı bu deyiş bizim elimizdeki bir defter ve derlemeye de Dedemoğlu adına kayıtlıdır. Bu durumlar göz önüne alındığında Ali İzzet’in Pir Sultan’la ilgili verdiği deyişlerin çok ciddi bir biçimde süzgeçten geçirilmesi ve ayıklanması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Aslında İlhan Başgöz’ün elinde bulunan kendi kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Ali İzzet de bu gerçeklerin farkındadır. Bu nedenle konuyla ilgili olarak çok açık biçimde **“Başkalarının şiirlerinin Pir Sultan’a geçtiğini ben çok bilirim. Benim “Pir Sultan’ındır” diye derleyip yayınladığım şiirlerin içinde de Pir Sultan’ın olmayan çok şiir vardır. Bunu bilerek yapmadım, adamın edâsına, asılmasına uygun şiirlere Pir Sultan’ındır dedim”** diyerek olayı itiraf etmektedir.²⁵⁴

Şimdi konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Pertev Naili Boratav’ın çalışmasında tamamı bulunan bu deyişlerin örnek

²⁵² İlhan Başgöz, **Karac’oğlan**, (Folklor Yazıları, Adam Yayınları, İstanbul 1986), Sayfa 297-302.

İlhan Başgöz, **Aşık Ali İzzet Özkan**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1979, Sayfa 39.

²⁵³ Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı – Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 126-127.

Abdülbâki Gölpınarlı, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 55-56.

Mehmet Özbek, **Folklor ve Türkülerimiz**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981, Sayfa 102-103.

İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 420.

²⁵⁴ İlhan Başgöz, **Aşık Ali İzzet Özkan**, Sayfa 44.

olması bağlamında bazı bölümlerini buraya alıyoruz.

1

Gelin canlar bir olalım
Mükire kılıç çalalım
Hüseyn'in kanın alalım
Tevekkeltü taâlâllah

.....

Mervan soyunu vuralım
Hüseyn'in kanın soralım
Padişahın öldürelim
Tevekkeltü taâlâllah

Pir Sultan'ım geldi cuşa
Münkirlerin aklı şaşsa
Takdir olan gelir başa
Tevekkeltü taâlâllah

(*Tarsus'lu Sıtkı Baba'nın, 1865-1928*)²⁵⁵

2

Yürü bre Hıdır Paşa
Senin de çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da birgün devrilir

Nemrut gibi Anka n'oldu
Bir sinek havale oldu
Davamız mahşere kaldı
Yarın bu senden sorulur

.....

Ben Musayım sen Firavun
İkrarsız Şeytan-ı lâin

²⁵⁵ Muhsin Gül, **Halk Ozanı Sıdkı Baba**, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1984, Sayfa 199-200.

Üçüncü ölmem bu hain
Pir Sultan ölür dirilir

3

Benim Hakka münacatım
Şaha padişaha değil
Ali Hasan'a minnetim
Şaha padişaha değil

Hak dergahına varırım
Hub didarını görürüm
Bir Allah'a yalvarırım
Şaha padişaha değil

Pir Sultan'ım der Şah'ım var
Hızır Paşa'da ahım var
Benim bir tek Allah'ım var
Şaha padişaha değil

4

Muhammmet Mehdi'nin Hak sancağını
Çekelim bakalım nic'olurs'olsun
Teber çekip münkirlerin kanını
Dökelim bakalım nic'olurs'olsun

.....

Pir Sultan'a Hûda yardım etmez mi
Müminler bağında bülbül ötmez mi
Bunca yattığımız gayrı yetmez mi
Çekelim bakalım nic'olurs'olsun
(*Tarsus'lu Sutki Baba'nın*)²⁵⁶

²⁵⁶ Muhsin Gül, **Halk Ozanı Sıdkı Baba**, Sayfa 256.

5

Koca başlı koca kadı
Sende hiç din iman var mı
Haramı helâlî yedi
Sende hiç din iman var mı

.....

Pir Sultan'ım zatlarınız
Gerçektir şöhretleriniz
Haram yemez itleriniz
Bu sözümde ziyan var mı

6

Hızır Paşa'nın zülmü var ise
Ne yapayım benim de bir âhım var
Senin tuğlu padişahın var ise
Benim arkam kalem bir Allahım var

.....

Pir Sultan Abdal'ım yed Allahımız
Bâtına hükmeder padişahımız
Sahip çıkar miskin kul' Allahımız
Şefa'at edecek güzel Şah'ım var

7

Şu kanlı zalimin ettiği işler
Garip bülbül gibi zâreler beni
Yağmur gibi yağar başıma taşlar
Dostun bir fiskeşi paralar beni

.....

Pir Sultan Abdal'ım can göğşe ağmaz
Haktan emr olmazsa irahmet yağmaz
Şu illerin taşı hiç bana değmez
İlle dostun gülü yaralar beni

(*Aşık Hüseyin, 19. Yüzyıl ve Tarsuslu Suki Baba'nın*)²⁵⁷

²⁵⁷ İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Sayfa 68, 494.

8

Hıdır Paşa ikrarında durmadı²⁵⁸
Sıdkı dinsiz imansız vefasını
Bir Türkü paşa etse vaktin kutbu
Evvelce astırır öz babasını

.....

Hakkı sevmek bize suç oldu olsun
Bize kemlik eden belasın bulsun
Padişahın tahtı dönsün yıkılsın
Zırlasın ahrette eşek sıpası

Pir Sultan Abdal'ı var eden sensin
Hoyratlar elinden dâr eden sensin
Düşmanı şâz dostu kör eden sensin
On sekiz bin âlemlerin kahpesi

9

Fetva vermiş koca başlı kör müftü
Şah diyenin dilin keseyim deyü
Satır yaptırmış Allahın lâneti
Ali'yi seveni keseyim deyü

.....

Hakkı seven aşık geçmez mi candan
Korkarım Allahtan korkum yok senden
Ferman almış Hıdır Paşa Sultandan
Pir Sultan Abdal'ı asayım deyü

Muhsin Gül, **Halk Ozanı Sıdkı Baba**, Sayfa 177-178.

²⁵⁸ Dikkatle incelenirse görülecektir ki, Pir Sultan'ın gerçek deyişlerinde hiç bir zaman "Hızır Paşa"nın "Hıdır Paşa" biçiminde söylenişine rastlanmaz. Ayrıca yakından tanık olanlar bilir ki, bu söylem Pir Sultan'ı siyaset etmesi nedeniyle Hızır Paşa'yı sevmediklerinden ve kızgınlıklarından dolayı bütünüyle Ali İzzet'in ve yöre Alevi-Bektaşî toplumunun söyleyiş biçimidir.

10

Bir arzuhal yazdım gül yüzlü Şaha
Gelsin beni elden alsın ha n'olur
Beni yalvartmasın o Padişaha
Carıma yetişsin gelsin ha n'olur

.....

Pir Sultan Abdal'ım çile Allahtan
Her ne ki gelirse bile Allahtan
Kemliğe iyilik kula Allahtan
Hamza'yı Battal'ı salsın ha n'ölür

11

Padişah katlime ferman dilese
Yine geçmem ala gözlü Şahımdan
Cellatlar karşımda satır bilese
Yine geçmem ala gözlü Şahımdan

.....

Pir Sultan Abdal'ım derim vallahi
Ölsem terk eylemem Piri vallahi
Huzur-u mahşerde dilerim Şahı
Yine geçmem ala gözlü Şahımdan

12

Gel benim sarı tanburam
Senin aslın ağaçtandır
Ağaç dersem gönüllenne
Kırmızı gül ağaçtandır

.....

Ali gitti Hakk'a yetti
Zülfikar'ı derya yuttu
Sa'd-i Vakkas bir ok attı²⁵⁹

²⁵⁹ Sa'di Vakkas, hilafet çekişmelerinde Ali karşıtı olmasından ve Vakkas oğlu Ömer'in Kerbelâ'da Hüseyin'e karşı Yezid'in ordusunda kumandan olarak bulunmasından dolayı Alevi-Bektaşiler tarafından sevilmez. Bu anlamda Pir

O da yine ağaçtandır

.....

Yeter Pir Sultan'ım yeter
Dertlilere derman katar
Türlü türlü meyve biter
O da yine ağaçtandır

13

Ne zalimdir ne gaddardır ne betkâr
Ta ezelden zalim buldum düşmanı
Çok cevir eyleme olursun pişman
Zahmet-i zâr ile kalasın zalim

Kaseyledin zalim girdin kanıma
Yağm'eyledin malım bundan sana ne
Seni şekv'ederim bâri Süphana
Zahmet-i zâr ile kalasın zalim

.....

Pir Sultan'ım derdin kendine söyler
Arif olan bundan bir hisse eyler
Gönül dalga vurur ummanı boylar
Zahmet-i zâr ile ölesin zalim

14

Hak'tan inayet olursa
Şah Urum'a gele bir gün
Gazada bu Zülfikâr'ı
Kafirlere çala bir gün

Hep devşire gele iller
Şah'a köle ola kullar
Rum'da ağlayan sefiller
Şad ola da güle bir gün

Sultan Abdal'ın böyle bir dizeyi söylemesi mümkün değildir.

.....

Devşire beyi paşayı
Zapteyleye dört köşeyi
Husrev ede temaşayı
Ali divan kura bir gün

.....

Mehdi Dede'm gelse gerek
Ali divan kursa gerek
Haksızları kırsa gerek
İntikamın ala bir gün

Pir Sultan'ın işi ahtır
İntizarım güzel Şah'tır
Mülk iyesi padişah'tır
Mülke sahip ola bir gün²⁶⁰
(*Mehdi Dede'nin*)

15

Emek çektim bir ev yaptım erenler
Yine bu güzele bildiremedim
Bahar geldi çiçek bitti ot bitti
Toprak güldü taş güldüremedim

.....

Hû demine bir ikrârı güdenin
Tu yüzüne ikrârından dönenin
Pir Sultan'ım münafığın nâdânın
Gönül aynasını sildiremedim
(*Baba Kurban'ın, 18. Yüzyıl.*)²⁶¹

²⁶⁰ Aslında dikkatli bir bakışla deyişin Mehdi Dede'ye ait olduğu hemen anlaşılmaktadır. Çünkü Mehdi Dede'nin adının geçtiği dörtlük tapşıma dörtlüğüdür ve bu dörtlük diğer dörtlüklerle çok uyumlu olduğu için Ali İzzet tarafından olduğu gibi bırakılmıştır. Son dörtlük ise üslub ve dil yapısından da anlaşılacağı gibi Aşık Ali İzzet'in eklemesidir.

²⁶¹ Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Ali'ler Hüseyin'ler**, Sayfa 46-49.

Dikkatli bir irdelemeyle burada sunduğumuz bazı örneklerde görüldüğü gibi deyişlerdeki üslubun bütünüyle Ali İzzet üslubu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca içerikte söylencelere uygun biçimde oluşturulmuştur. Dolayısıyla duyarlı olunması gereken bir konuda, konunun derinliğine inmeyen ve karşılaştırmalı inceleme yapmayan arştırmacıların kolayca yanılmaya yol açacak bir durum yaratılmıştır. Başka aşıklara -özellikle o dönemde az bilinen kimi aşıklara- ait bazı deyişler ise mahlas değiştirilerek kolayca Pir Sultan'a mâl edilmiştir. Sözgelimi aşağıdaki örnek de bunlardan biridir.

Pirim Şah'tan bize işaret oldu
Arzulayıp size geldim erenler
Fazl-ı Hak'tan bize cesaret oldu
Arzulayıp size geldim erenler

Yine rûşen oldu Şah'ın ocağı
Külli elvan açar dergah çiçeği
Hünkâr Hacı Bektaş Veli köçeği
Arzulayıp size geldim erenler

Şah'a arka verdim elim erdedir
Himmet erenlerin varlık pirdedir
Ben garip kemterim yüzüm yerdedir
Arzulayıp size geldim erenler

Niyaz ettim gülbengini verene
Mürşid huzurunda dârda durana
Oniki İmam'ın yolun sürene
Arzulayıp size geldim erenler

Pir Sultan sıdk ile açtık meydanı
Bes ettiler Akyazılı sultanı²⁶²

²⁶² **Bes etme:** Meydana çıkarma, dağıtma, yayma, saçma. **Akyazılı:** Alevi-

Nûş eylesin gelsin Aşık Mihmani
Arzulayıp size geldim erenler

Deyişte geçen Pir Sultan deyiimi kimi araştırmacılar tarafından Pir Sultan Abdal sanılmış ve deyiş onun adına yayınlanmıştır.²⁶³ Halbuki burada kullanılan “Pir Sultan” deyiimi dergahın piri, mürşidi anlamında kullanılmaktadır. Mahlas dörtlüğüne dikkatlice bakıldığında görüldüğü gibi deyiş Aşık Mihmani’nindir.²⁶⁴ Sanıyorum araştırmaların nesnelliği açısından bu türden önemli ayrıntıların üzerinde özenle durmakta yarar bulunmaktadır.

Bektaşî söyleminde “rakı, dolu” anlamına gelir ki, simgesel bir söylemdir. Rakının Alevi-Bektaşî törenlerine, Otman Baba halifelerinden olup 15. yüzyılın ikinci, 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Akyazılı Sultan tarafından sokulduğu söylenir. Bu bağlamda rakıya kendi aralarında “Akyazılı” da denilir. Bu dize, “meydana doluları çıkardık dağıttık” anlamına gelmektedir.

²⁶³ Sadettin Nüzhet Ergun, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 58.

Haydar Kaya, Pir Sultan Abdal, Sayfa 345.

²⁶⁴ Abdülbâki Gölpınarlı – Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 31.

16. 2. Pir Sultan-Kul Himmet İlişkisi, “Bende”nin Bir Deyişi ve Bir Yanılgı

Kimi araştırmacılar yaklaşık aynı dönemde yaşayan Pir Sultan’la Kul Himmet arasında pirlilik-taliplik, hatta “örgüt” ilişkisi kurabilmek ve Kul Himmet’in ilişki içerisinde “yardımcılık” konumunu kanıtlayabilmek için farkında olmadan, eldeki kaynaklara göre -deyişlerinin bulunduğu cönklerden ve deyişindeki ip uçlarından- 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığını tahmin ettiğimiz aşıklardan “**Bende**”nin bir deyişini yanılmalara yol açacak biçimde yorumlamaya ve dayanak yapmaya çalışmışlardır.

Oysa ki, deyişin içerisinde 17. yüzyıl’ın ilk çeyreğinden 18. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yaşamış aşıklardan Teslim Abdal’ın, yine onunla aynı dönemde yaşamış ve karşılıklı deyişmelerde bulunmuş Mehmet Dede Sultan’ın (Sultan Mehemed’in) -eldeki verilere göre Sultan Mehemed’in “Teslim Sultan versin bizim dolumuz.../ Teslim Sultan’dan da bir dolu içtim” diyen Çorum-İmatlı Aşık Mehemed olması da güçlü bir olasılıktır- ve yaklaşık 17. yüzyılın ikinci yarısından yaklaşık 18. yüzyılın ikinci yarısına (1670-1759) yaşamış aşıklardan Derviş Ali’nin adları geçmektedir. Elimizde Teslim Abdal’la Sultan Mehemed’in karşılıklı deyişmeleri de mevcuttur.²⁶⁵

²⁶⁵ Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal İçin Kul Himmet’in Ağıtı**, Sivas Folkloru Dergisi, Cilt 2, Sayı 15, Nisan 1974, Sayfa 12-13, Sayı 16, Mayıs 1974, Sayfa 13-15.

İbrahim Aslanoğlu, **Züldan Muhammet**, Sivas Folkloru, Cilt 4, Sayı 39, Nisan 1976, Sayfa 14-15.

. Öncelikle dikkatli bir irdemeyle süzgeçten geçirilseydi, yorum sırasında “Bende” mahlasıyla deyişler söyleyen bu aşığın varlığından haberi olmayan araştırmacılar için en azından bu veriler ciddi bir ipucu, bir uyarı olabilirdi. Ne yazık ki, dikkatsizlikten dolayı olamamıştır. Şimdi oldukça uzun olan bu deyişin ilgili dörtlüklerini görelim.

Mekân mı tuttun bu gurbet illeri
Gör(e)medim pirimi dertliyim dertli
(Bilenleri) görsem sorsam sinleri
Gör(e)medim pirimi dertliyim dertli

.....

Niyaz kılın Pir Sultan’a pirime
Her kul dayanır mı böyle zulüme
Zayıf Yusuf melhem etsin yarama
Gör(e)medim pirimi dertliyim dertli

.....

Mehmed Dede Sultan erlerden okun
Karpuzu Büyük’ten gülleri sokun
Var imdi düşmanlar kınalar yakın
Gör(e)medim pirimi dertliyim dertli

.....

Hasan Askeri’den bulak mirâcı
Bostan Kolu ile Er Kara Hacı

Can Yoksul, **İki Alevi Şairi: Teslim Abdal ve Kul Yakup**, Alevilik Araştırmaları, Yıl 1, Sayı 1, Avrupa Alevi Akademisi Yayını, Ankara 1998, Sayfa 143-149.

Cahit Öztelli, **Pir Sultan’ın Dostları**, Özgür Yayın, İst. 1984, Sayfa 20-27.

Hayrettin İvgin, **Teslim Abdal, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – Halk edebiyatı Seksiyon Bildirileri-Cilt. 1**, Hagem Yayını, Ankara 1997, Sayfa 293-305.

İsmail Kaygusuz, **Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları**, Sayfa 374.

Teslim Abdal Derviş Ali davacı
Gör(e)medim pirimi dertliyim dertli

.....

Görelim yitiği buldu Kul Himmet
Yerden gökten evvel Ali Muhammet
Bende'nin sorduğu bir zât-ı sıfat
Gör(e)medim pirimi dertliyim dertli

İlk dörtlükte parantez içinde eklediğimiz “bilenleri” sözcüğü Cahit Öztelli tarafından elinde bulunan cönkten okunamamış ve boş bırakılmıştır. Sözün gelişinden bu okunamayan sözcüğün “bilenleri” olabileceğini düşünerek parantez içinde böyle bir ek yapmayı gerekli gördük. Ayrıca ayak dizesi Öztelli’de bir hece fazladır. Bu nedenle biz bu dizenin bizim verdiğimiz biçimde “görmedim pirimi dertliyim dertli” biçiminde olabileceğini düşünüyoruz.²⁶⁶ Aslında konuyla ilgili bu değerlendirme ve düzeltmelerden bazıları araştırmacı İbrahim Aslanoğlu tarafından da yapılmıştır.²⁶⁷ Fakat buna karşın yine de atlanmıştır.

Gördüğümüz kadarıyla deyişin son dörtlüğünde diğer eren ve aşıklerle birlikte Kul Himmet’in anılmasından dolayı böyle bir yanılma ortaya çıkmıştır. Oysa biraz dikkat edilseydi, deyişte Kul Himmet’in yalnızca anıldığı, deyişi söyleyenin ve pirini arayanın “Bende” olduğu hemen fark edilebilir, dolayısıyla Pir Sultan - Kul Himmet ilişkisi kurabilmek için böyle bir zorlamaya gidilmezdi.

Anlaşıyor ki, bu deyişte “Bende”, pirini -bu sürgüne gönderilen Hacı Bektaş Çelebilerinden biri de olabilir- görmeyi arzulamış, fakat bilmediğimiz bir sebepten dolayı -belki de söylediği gibi gurbet illerde bulunduğu- görememiştir. Deyiştan anlaşıldığı kadarıyla bunun üzüntüsüyle Alevi düşünce ve kültür dünyası içerisinde yaygın olan erenlerden yardım isteme -onların manevi yardımına sığınma- geleneğine uyarak bu deyişi

²⁶⁶ Konuyla ilgili önemli araştırmalar yapan İbrahim Aslanoğlu’nun görüşüde aynı yöndedir.

²⁶⁷ İbrahim Aslanoğlu, **Kul Himmet**, Sayfa 11-17.

söylemiştir.

Bende'nin bu deyiş dışında elimizde on kadar yayınlanmamış deyişi daha bulunmaktadır. Bu deyişler Orta Anadolu kaynaklı cönk ve mecmualardan derlenmiştir. Ayrıca “yüznâme” türünde - yüz dörtlükten oluşan- bir deyişi daha yayınlanmıştır.²⁶⁸ Örnek olması için “yüznâme”den birkaç dörtlük sunuyoruz.

Yol oğlu musun sofi
Bu yolu kurdu Safi
Bu yola dirkeşenin
Kalbinde gerek insafı

.....

Bu yola yakışmağa
Hak didar bakışmağa
Erden pay çekişmeğe
Mansur dârı gerektir

Özü darda olmasa
Yüzü yerde olamasa
Bu yoldan pay alamaz
Eli perde olmasa

.....

Bende'nin sözü haktır
Hiç marifeti yoktur
Aşık der arif dinler
Böyle taslağı çoktur

Deyişlerinden usta bir aşık olduğu anlaşılan Bende'nin elimizde bulunan yayınlanmamış cinaslı bir deyişinin ise ilk ve son iki dörtlüğü şöyledir:

²⁶⁸ Bkz. Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Aşiki ve Dedemoğlu**, Olgaç Matbaası, Ankara 1980, Sayfa 78-83.

Ey gaziler ayn'dan okuyan Bende
Okuyan Bende'dir söyleyen Bende
Okuyup dersini sen de ol Bende
Kırklar katarına uyan Bende'dir

.....

Bugün dost yoluna uzandı Bende
Kırklar meydanında tozandı Bende
Selvinin dalları uzandı Bende
Firdevs-i alânın gülü Bende'dir

Bende oku Bende dinle Bende yaz
Şükür olsun halim çoktur Bende yaz
Ya Rab Hakkın dergahına Bende yaz
Dost yoluna şehit olan Bende'dir

16. 3. Pir Sultan Abdal'ın Eylemlerine “Kanıt” Sayılan Er Mustafa'nın Değiş

Pir Sultan incelemelerinde karşılaşılan bir diğer sorun, 1942 yılında derlenen ve bu derlemeye dayanarak bugüne dek Pir Sultan'a ait olduğu sanılan Er Mustafa'nın değişidir. O dönemde Pir Sultan'ın bir ayaklanmaya öncülük ettiğine ilişkin kanıt olarak sunulan konu ettiğimiz bu değiş, öncelikle söyleyelim ki, Pir Sultan'a ait değildir. Değiş gerçekte, Sivas - Divriği'nin Ziniski köyünden 18. yüzyılın ikinci yarısıyla, 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış aşıklardan Er Mustafa'ya aittir.²⁶⁹ Gerek bizim derlediğimiz metin, gerekse Derviş Tur Dede'nin elinde bulunan el yazmasındaki metin daha uzun ve daha düzgündür. İçinde doğrudan yer adları geçmektedir. Ayrıca konuyla ilgili Derviş Dede tarafından bize Er Mustafa zamanında yaşayan büyük dedesinden naklen değiş tamamlayan önemli bilgiler aktarılmıştır.

Elimizde bulunan diğer değişlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla Er Mustafa'nın güçlü bir aşık olduğu anlaşılmaktadır.

Bu değişin içeriğinden ve söylencelerden anladığımıza göre bir kış günü cem törenine giderken yolda yaşanan zorluk ve sıkıntılar üzerine söylenmiştir. Söylencelere göre Er Mustafa, Kemah boğazı üzerinden yanındakilerle birlikte Dersim bölgesine Cem yapmaya giderken boğaza geldiklerinde tipiye tutulmuşlar ve ciddi bir boğulma tehlikesi atlatmışlardır. Fırtınadan kurtulup da ceme yetiştiklerinde ise ilk olarak Er Mustafa olayla ilgili bu değiş söylemiştir. Bu rivâyeti bize dedesi Seyit Musa Baba'dan naklen Derviş Dede anlatmıştır. Gerçekten de değiş bu söylenceyle

²⁶⁹ Er Mustafa için bakınız. İbrahim Aslanoğlu, **Divriği Şairleri**, Ekin Matbaası, İstanbul 1961, Sayfa 11-16. Aynı yazar, **Söz Mülkünün Sultanları**, Erman Yayınevi, İstanbul 1985, Sayfa 55- 64.

örtüşmektedir.

Derviş Dede'nin verdiği bilgilere göre Seyit Musa Baba'nın yaklaşık hesapla 19. yüzyılın ilk yarısında doğduğunu ve büyük bir olasılıkla Er Mustafa'nın son dönemlerine yetiştiğini ya da en azından Er Mustafa dönemini yaşayan babasından sağlam bilgiler edindiğini söyleyebiliriz. Çünkü Alevi kültür dünyasında bu tür bilgilerin muhabbet meclislerinde kuşaktan kuşağa tahrif edilmeden aktarılması/anlatılması bir gelenektir. Acaba deyişte geçen “Hozan” adı Er Mustafa'nın yaşadığı dönemde mezra ve benzeri bir yerleşim biriminin adı olabilir mi? Üzerinde durulmaya değer. Ayrıca Derviş Dede'nin elinde bulunan el yazmasındaki çeşitlenmede “Malazger düzündə kara kavuştuk” -ve bizim yaptığımız derlemede “Malazger düzündə kara ulaştık”- biçiminde bir dize daha bulunmaktadır. Bu Malazger'in neresi olduğunu tespit edemedik. Bunun dışında ilk dörtlükte kâhyanın izandan mahrum olduğu söylenmektedir ki, Osmanlı döneminde özellikle yerleşik, yarı yerleşik ve göçebe obaları yöneten kişilere “kâhya” denilirdi. Bundan da anlaşılmaktadır ki, adı geçen bu “Hozan” adlı yer büyük bir olasılıkla bir yerleşim birimi olmalıdır.

Pir Sultan mahlasıyla derlenerek yayınlanan, daha kısa ve yer yer bozukluklar içeren metin ise 1942 yılında Sivas - Gemerek'te İlhan Başgöz tarafından Kazım Dinletir adındaki bir kaynak kişiden sözlü olarak derlenmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Kazım Dinletir adındaki bu kaynak kişi Er Mustafa'ya ait olan bu deyişi bilerek ya da bilmeyerek Pir Sultan'a mâl etmiş ve daha sonra ortaya çıkan yanlışmalara yol açmıştır. Konunun yeterince anlaşılması ve yapılabilmesi için her iki derlemeyi de burada olduğu gibi sunmakta yarar görüyoruz.²⁷⁰

²⁷⁰ Ayrıca çeşitlenmeler için bakınız: Seyit Derviş Tur, **Erkânname – Aleviliğin İslam'da Yeri ve Alevi Erkânları**, Erenler Yayın, D-Rüsselsheim 2002, Sayfa 391-392. Derviş Tur Dede bu çeşitlenmeyi Erzincan - Tercan'a bağlı Başköy'den Baba Mansur ocağından Seyit Musaoğlu Haydar Tur Baba'dan kendisine kalan el yazması defterden alarak yayınlamıştır. Fakat ne yazık ki yayında ciddi dizgi ve okuma hataları bulunmaktadır. Zülfü Livaneli,

1

Sabahın erinde²⁷¹ çıktım Hozan'dan
Gözüm yıldız hızan oğlu hızan²⁷²
Kör olmuş kâhyası düşmüş izandan²⁷³
Yürü Sultan Hızır car günün geldi
Yetiş Merdan Ali car sende kaldı

Yolumuzu şaştık indik dereye
Çağırdım Kanber'e bu yol nereye²⁷⁴
Önüm sıra güzel pirim yürüye
Yürü Sultan Hızır car günün geldi
Yetiş Merdan Ali car sende kaldı

Atlar düzüm düzüm kardan gitmiyor
Kesildi takatı feri tutmuyor
Çağırdım pirime gelip yetmiyor
Yürü Sultan Hızır car günün geldi
Yetiş Merdan Ali car sende kaldı

Kıratın gözünü duman bürüdü
Kalmadı dermanım ferim kurudu
Gözüm yaşı sel sel oldu yürüdü
Yürü Sultan Hızır car günün geldi
Yetiş Merdan Ali car sende kaldı

Avşar çayırında çıkardım şalvar
İlerisi çetin haylice yol var

Türküler – Kaset, Türkola, Almanya – Köln 1979. 1942 yılında Sivas-Gemerek'te Kazım Dinletir'den derlenerek Pir Sultan adına yayınlanan çeşitlenme için bkz. Sabahattin Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 175.

²⁷¹ **Sabahın eri**: Sabahın erken vakti.

²⁷² **Hızan**: 1. Aç gözlü. 2. Tembel, işine gücüne bakmayan. 3. Görgüsüz, sonradan görmüş, cimri. 4. İki yüzlü, kıskanç, çekemeyen.

²⁷³ **İzan**: 1. Anlayış, anlama ve kavrama yeteneği, feraset. 2. Bağılılık.

²⁷⁴ **Kanber**: 1. Sadık hizmetkâr. 2. Yardımcı, yol gösterici.

Çağırdım Kanber'e pirime yalvar
Yürü Sultan Hızır car günün geldi
Yetiş Merdan Ali car sende kaldı

Gediğin başından döndük geriye
Biri kıra binmiş biri doruya
Biri benzer Şah-ı Merdan Ali'ye
Yürü Sultan Hızır car günün geldi
Yetiş Merdan Ali car sende kaldı

Avşar çayırında hayli dolaştık
Malazger düzündə kara ulaştık
El'aman Ağuçan carına düştük²⁷⁵
Yürü Sultan Hızır car günün geldi
Yetiş Merdan Ali car sende kaldı

Dağların başı da yavuzdur yavuz
Er odur ki daim geze yalavuz
Önüm sıra Hızır bize kılavuz
Yürü Sultan Hızır car günün geldi
Yetiş Merdan Ali car sende kaldı

Er Mustafa'm çok ağladık çok güldük
Bozatlı Hızır'ı kılavuz aldık
Akşamın vaktinde biz ceme geldik
Yürü Sultan Hızır car günün geldi²⁷⁶
Yetiş Merdan Ali car sende kaldı²⁷⁷

²⁷⁵ **Ağuçan:** Dersim bölgesinde bulunan bir Alevi-Kızıbaş Ocağı.

²⁷⁶ Bu dize elimizde bulunan bir başka çeşitlenmede “Yetiş Bozatlı Hızır car günün geldi” biçimindedir.

²⁷⁷ 1976 yılında Ankara’da yapılan bir cem töreninde Kangal’lı Hasan Ali ve Süleyman dedelerden (ikisi de aynı zamanda cem aşığı) yapılan derleme ve kayıtlar. Derviş Tur Dede’nin elinde bulunan el yazması defter.

2

İkindi namazı çıktık bu yandan
Gözüm korktu hiyan oğlu hiyandan
Kırıldı kollarım düştüm izandan
Aman Sultan Hızır carıma gel gel

Kesildi takati ferî tutmuyor
Atlar düzüm düzüm kardan çıkmıyor
Kanber cevapladı daha gitmiyor
Aman Sultan Hızır carıma gel gel

Kıratın gözünü duman bürüdü
Kesildi takati ferî kurudu
Gözüm yaşı sel sel oldu yürüdü
Aman Sultan Hızır carıma gel gel

Dereye indim de çıkardım şalvar
Kanbere dedim ki Habibe yalvar
Bundan öte daha ne çetin yol var
Aman Sultan Hızır carıma gel gel

Gediğe çıktım da baktım geriye
İkis'ala binmiş biri doruya
Onu da benzettim Aslan Ali'ye
Aman Sultan Hızır carıma gel gel

Abdal Pir Sultan'ım oynadık güldük
Çok şükür Mevlaya biz yolu bulduk
Akşam namazında biz ceme durduk
Aman Sultan Hızır carıma gel gel

20. Deyişlerden Seçmeler

1.

Ala gözlü yârdan bize gel oldu / Varamam şu iller yazlanmayınca
Kalmadı hiç talip ehl-i dil oldu / Gerçekler bilinmez azlanmayınca

Yezid'e verildi cevır ile cefa / Mümine verildi zevk ile sefa
Bunda inanmazlar sözünüz hava / Yalan gerçek ile gözlenmeyince

Ali'yi sevenler ayân eylemez / Saklayıp sırrını beyân eylemez
Erenler nutkunu nihan eylemez / Muhabbet kurulup sözlenmeyince

Ali'yi sevenler gönül düşürür / Düşürür de aşk kazanın taşırır
Her mürşit de çiğ talip mi pişirir / Ocaklar yanıp ta közlenmeyince

Ali'yi seversen dilinden koma / Bek sakla sırrını kimseye deme
Bu bir sırr-ullahtır kimseye deme / Toplanıp aşıklar sazlanmayınca

Pir Sultan Abdal'ım demek mi olur / Hercai dilbere emek mi olur
Rızasız lokmalar yemek mi olur / Mürşit huzurunda tuzlanmayınca

2.

Viran bahçalarda bülbül öter mi / Gönül eğlencesi gül olmayınca
Merhemsiz yaralar pişer biter mi / Bir gerçek veliden el olmayınca

Nefse uyan hakka uymuş değildir / Gaziler namazın kılmış değildir
Bu gezen abdallar derviş değildir / Arkasında hırka şal olmayınca

Tabipsiz yaraya merhem sarılmaz / Mürşit olmayınca pire varılmaz
Yüz bin tabur kursan Yezit kırılmaz / Eli Zülfikârlı Al'olmayınca

Bu aşk meydanında bir divan olur / O meydana düşen nevcivan olur
İtikatsız talip boş kovan olur / Vızılar arısı bal olmayınca

Değme arif bunu böyle bilemez / Bilse dahi yine arif olamaz

Her dede ölüyü diri kılamaz / Hünkar Hacı Bektaş Vel'olmayınca

İki melek gelir sual sorarlar / Dökerler burcunu gevher ararlar
Bir kılın üstüne köprü kurarlar / Geçemezsin Hakk'a kul olmayınca

Pir Sultan'ım baştan dalga aşırır / O dalgadır aşıkları coşurur
Her bildiğin rehber çiğ mi pişirir / Yanıp ateşlere kül olmayınca

3.

Seyreyledim şu cihanın varını / Alem derya olmuş yüzer var bunda
Kazanmıştır tarikatın kârını / Deste gülü idik dizer var bunda

Açıldı dükkanlar kuruldu pazar / Canlar mezat olmuş tellalda gezer
Her kulun muradı Hak'tan bergüzâr / Hak için makbulu sezer var bunda

Evliya yoluna sen de taş atma / İblis'e uyup da benliğe gitme
Kendi bildiğine hiç gûman etme / Kulun tedbirini bozar var bunda

Divanda bulunur gevherin kânı / Özünü doğru tut yolunu tanı
Hâli mi sanırsın sen bu cihanı / Sırrın beyan etmez gezer var bunda

Pir Sultan'ım eydur biz de varalım / Halimiz yettikçe bile olalım
Arayıp gevherin kârın bulalım / Marifet satılır pazar var bunda

4.

Gafil gezme şaşkın birgün ölürsün / Dünya kadar malın olsa ne fayda
Söyleyen dillerin söylemez olur / Bülbül gibi dilin olsa ne fayda

Kurtulamazsın Azrail'in elinden / Bir gün olur çıkarırlar evinden
Allah'ın ismini koyma dilinden / Dünya kadar pulun olsa ne fayda

Sen de dersin söz içinde sözüm var / Çalarsın çırparsın oğlum kızım var
Senin şunda üç beş arşın bezin var / Bütün dünya malın olsa ne fayda

Yalan söyler kov gybetten geçmezsin / Helalini haramını seçmezsin
Kesilir nasibin su da içmezsin / Akan çaylar senin olsa ne fayda

Pir Sultan Abdal'ım çökse otursa / Küll-i günahlarım alsa götürse

Dünya benim deyi çekse getirse / Dünya sana baki kalmaz ne fayda

5.

Tâkattan kesildim yoktur ilacım / Meğer bize imdat Ali'den ola
Derdimin çaresi Ali sen yetiş / Meğer bize imdat Ali'den ola

Ali'ye ayan ki Hak için soldum / Gayretinin güdüp kılıcın aldım
Kuldan kula fayda yok imiş bildim / Meğer bize imdat Ali'den ola

Hakk'a doğru giden Hakk'a ulaştı / Dünyaya hor bakan kulların şaştı
Gezdim dört köşeyi tesellim düştü / Meğer bize imdat Ali'den ola

Hayrola Yusuf'un düşünü gördüm / Özürüm niyazım Hüda'ya verdim
Mümkünüm kesildi Ali'ye yordum / Meğer bize imdat Ali'den ola

Pir Sultan Abdal'ım derdim bu imiş / Müminin isteği iyi huy imiş
Zahirde batında yeten o imiş / Meğer bize imdat Ali'den ola

6.

Çeke çeke ben bu dertten ölürüm / Seversen Ali'yi değme yarama
Ali'nin yoluna serim veririm / Seversen Ali'yi değme yarama

Ali'nin yarası yâr yarasıdır / Buna merhem olmaz dil yarasıdır
Ali'yi sevmeyen Hakk'ın nesidir / Seversen Ali'yi değme yarama

Bu yurt senin değil konar göçersin / Körpe kuzulardan nasıl geçersin
Ali'nin dolusun bir gün içersin / Seversen Ali'yi değme yarama

İlgıt ılgıt oldu akıyor kanım / Kem geldi didara talihim benim
Benim derdim bana yeter hey canım / Seversen Ali'yi değme yarama

Pir Sultan Abdal'ım deftere yazar / Hilebaz yâr ile olur mu pazar
Pir melhem çalmazsa yaralar azar / Seversen Ali'yi değme yarama

7.

Ötme bülbül ötme şen değil bağım / Dost senin derdinden ben yana yana
Tükendi fitilim eridi yağım / Dost senin derdinden ben yana yana

Deryada bölünmüş sellere döndüm / Vakitsiz açılan güllere döndüm

Ateşi kararmış küllere döndüm / Dost senin derdinden ben yana yana

Haberim duyarsın peyikler ile / Yaramı sararsın şehitler ile
Kırk yıl dağda gezdim geşikler ile / Dost senin derdinden ben yana yana

Pir Sultan Abdal'ım doldum eksildim / Yemeden içmeden sudan kesildim
Hakkı pek sevdiğim için asıldım / Dost senin derdinden ben yana yana

8.

Sabahtan uğradım ben de Şah'ıma / Dedim Şah'ım gafletlerden uyana
Eğildim lebine bir buse aldım / Dedim uyan dedi var git o yana

İnci sedef mercan döken kâmilidir / Kâmillere hizmet eden kâmilidir
Kâmil otur kâmil söyle kâmil dur / Kâmil denen cahil söze uyana

Niçin melil melil bize baktın yâr / İhsan eyle şirin söyle bize yâr
Ben teklif eyledim sen gel bize yâr / Sakın ikrarından dönme o yana

Bak şu kamet şu gerdan ne şûhane / Arz edeyim şu sultana şu hana
Bizi bu aşkın oduna yakana / Umarım ki bizden beter o yana

Pir Sultan Abdal'ım gönlüm harabât / Aşk isen bir gül için hare bat
Menzil almaz bu meydanda harab at / Çevir başın dizginini o yana

9.

Üfürdüm çerağı yandıramadım / Gönlümü yüksekten indiremedim
Aç doyurup susuz kandıramadım / Ben nice varayım Hak divanına

Ulu yol üstünde köprü kurmadım / Hatırlar hoş edip sınık sarmadım
Hakk'ın gösterdiği yola varmadım / Ben nice varayım Hak divanına

Yeşil pınarlar da harlayıp akar / Asilzade olan aslına çeker
Pervane kendini odlara yakar / Ben nice varayım Hak divanına

Ben yükümü tuttum kaba söz ile / Günahlar kazandım ela göz ile
Ya nasıl çıkayım kara yüz ile / Ben nice varayım Hak divanına

Pir Sultan'ım ben kılarım ah u zâr / Yüküm lâ'l ü gevher Şah damgası var

Eğer aşık isen gel yaramı sar / Ben nice varayım Hak divanına

10.

Nasıl yâr diyeyim ben böyle yâre / Mecnun edip çöle saldıktan sonra
Alemin gülleri al ile yeşil / Şu benim güllerim solduktan sonra

Coşkun çaylar gibi çağlamayan yâr / Gönlünü gönlüme bağlamayan yâr
Benim bu halime ağlamayan yâr / Daha ağlamasın öldükten sonra

Karadır kaşların keman istemem / Gayri senden özge mihman istemem
Ölsem de derdime derman istemem / Ok vurup sinemi deldikten sonra

Pir Sultan Abdal'ım süreriz yolu / Şah-ı Velâyet'in olmuşuz kulu
İster yağmur yağsın isterse dolu / N'idem ben ummana daldıktan sonra

11.

Beni görüp yönün öte döndürme / Yine gitmez meylim sendedir sende
Yıkıp hilâl kaşlarını indirme / Günah sende değil bendedir bende

Şeker vardır dudağında dilinde / Arzumanım kaldı gonca gülünde
Sen bir padişahsın hükmün elinde / Senin ile devam sendedir sende

Sensiz çıkıp yaylaları yaylamam / Engeller içinde sırrın söylemem
Çok günah işledim inkâr eylemem / İk'ellerim kızıl kandadır kanda

Nice beyler ile gezdim yoruldum / Boz bulanık aktım aktım duruldum
Sencileyin çok güzele sarıldım / Dahi senin sevgin candadır canda

Pir Sultan Abdal'ım böyle deyiştir / Aşıklar güzeli sevegeliştir
Bir güzel sevmeyle kanlı m'oluptur / Kellem terkidedir yandadır yanda

12.

Ali Ali deyi dönersin dolap / Ne inlersin dolap derdin nerende
Yârdan mı ayrıldın yoksa ilinden / Ne inlersin dolap derdin nerende

Dolap iniledi indi ırmağa / Hasan Hüseyin'e bir su vermeğe
Muhammed'in hub cemalin görmeğe / Ne inlersin dolap derdin nerende

Sana bir ustanın eli mi değdi / Yoksa bir hoyratın dili mi değdi

Yaz bahar ayının seli mi değdi / Ne inilersin dolap derdin nerende

Kim kesti getirdi seni yerinden / Dağlar taşlar iniliyor zârından
Sende mi ayrıldın nazlı yârinden / Ne inilersin dolap derdin nerende

Sana durma dön mü dedi üstadın / Dağı taşı yıkar senin feryadın
Dönerken taşları deldi hoyradın / Ne inilersin dolap derdin nerende

Böyle m'olur aşıkların ahvali / İnleyip sızlayıp ırganır dalı
Şimdi semah döner Urum abdalı / Ne inilersin dolap derdin nerende

Pir Sultan Abdal'ım aşka mı uydun /Yoksa nazlı yârdan haber mi duydun
Yârdan mı ayrıldın ne idi derdin / Ne inilersin dolap derdin nerende

13.

Açıldı erkânım rahım / Firdevs-i âlâ içinde
Doğdu şems ile ol mahım / Firdevs-i âlâ içinde

Tarikata ikrar verdim / Lanet Yezit'ten el yudum
Muhammet Ali'yi gördüm / Firdevs-i âlâ içinde

Muhammet'le Ali haktı / Rehberim kemendi taktı
Çekti pire teslim etti / Firdevs-i âlâ içinde

Nasihatı pirden aldım / Kemerbestim bağlı kıldım
Kendimi Mirac'da buldum / Firdevs-i âlâ içinde

Ben kutlu postuma geçtim / Sekahüm şerbetin içtim
Ol saat kıl-kalden geçtim / Firdevs-i âlâ içinde

Didâr defterini açtım / Münkir münafıkı seçtim
Mezhebde Cafer'e düştüm / Firdevs-i âlâ içinde

Mehdi'ye vardır niyazım / İmamlara bağlı özüm
Şükür didâr gördü gözüm / Firdevs-i âlâ içinde

Pir Sultan'ım dünya fani / Bizdedir Hakk'ın nişanı
Hakk'a kurban verdim canı / Firdevs-i âlâ içinde

14.

Bir nice dolandım yanına vardım / Eğlendim de kaldım canan içinde
Şükür olsun yârin cemalin gördüm / Cevahir dolusu mercan içinde

Yuvadan uçurdum bir yeşil başlı / Çekilmiyor cevrin ey hilal kaşlı
Yârdan mı ayrıldın gözlerin yaşlı / Ne ağlar gezersin cihan içinde

Sanma şu cihanda baki kalırsın / Ol kandedur deyu arar bulursun
İki kaşın mihrabında bilirsin / Görünce seçersin bin can içinde

Pir Sultan'ım söyler gönülden candan / Aşık ne kaçarsın seni sevenden
Ayrılık mı olur seninle benden / Meğer başım düşer meydan içinde

15.

Önüme bir çığır geldi / Bir ucu var şar içinde
Aktarlar dükkan açmış / Ne ararsan var içinde

Gir dükkana pazar eyle / Hışmın yenip hazer eyle
Aya güne nazar eyle / Ay balkıyor nur içinde

Ay Ali'dir gün Muhammet / Okunur doksan bin ayet
Balıklar da suya hasret / Çarh dönerler göl içinde

Göl içinde çarha döner / Susuzluktan bağıryanar
Müminler secdeye iner / Seyir var seyir içinde

Kudretten verildi balı / Bahanesi oldu arı
Dinle imdi ah ü zarı / Arı inler bal içinde

Pir Sultan'ım ey gaziler / Alnımızda ak yazılar
Önce talip pir arzular / Bülbül öter gül içinde²⁷⁸

²⁷⁸ Bu deyiş Hatayi adına da yayınlanmıştır.

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 99-100.

Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Sayfa 46.

İbrahim Aslanoglu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 505-506.

16.

Mihman oldu geldi özüm / Hakk'a çevrilidir yüzüm
Ev sahibi iki gözüm / Gönder bizi safa ile

Gelin incitmeyin bizi / Hakk'a ısmarladık sizi
Ayağına sürdük yüzü / Gönder bizi safa ile

Sürüye katılan koçlar / O da Hakk'ın emrin işler
Yiyip içtiğim kardaşlar / Gönder bizi safa ile

Dervişlik tacı giyenler / Yerde gökte hû diyenler
Rıza lokması yiyenler / Gönder bizi safa ile

Gidiyoruz hoşça kalın / Gâhi siz de bize gelin
Hakkınızı helâl edin / Gönder bizi safa ile

Pir Sultan'ım der varalım / Hak divanına duralım
Yolcu çarığı giyelim / Gönder bizi safa ile

17.

Ala gözlü bir canandan ayrıldım / Arada bir kelam söz olma ile
Duymayanlar duysun benim zârımı / Ateşim yanıp da köz olma ile

Koy sürenler sürsün yolun doğrusun / Tutun ele verin gönül uğrusun
Aşık bilir maşukunun eğrisin / Kişi hırsız m'olur iz olma ile

İnanmam gaziler dünya hilaftır / Bir canım var dost yoluna teleftir
Gördüm demek yalan gören ol Hak'tır / Her kişi göremez göz olma ile

Kimi allar giyer kimi beyazı / Gerçek aşıklara eylen pervazı
Dostun dosta bir ayvadır niyazı / Hiç küsü mü tutar az olma ile

Pir Sultan Abdal'ın budur meramı / Kaşlar cellat olmuş kiprik haramı
Gene dostum sarsın benim yaramı / Saramaz rakipler öz olma ile

18.

Gel güzel yola gidelim / Adı güzel Ali ile

Açlar doyar susuz kanar / Leblerinin balı ile
Rızasız dolu içilmez / Sevgili yârdan geçilmez
Biri birinden seçilmez / Has bahçenin gülü ile

Şah'ım bana neler etti / Elim aldı dâra yetdi
Üstüme yürüyüş etti / Elindeki dolu ile

Ağaç kurur devran döner / Kuş yuvaya bir dem konar
Aşkın dolusunu sunar / Ali'm kendi eli ile

Erenler lokması nurdur / Lokmaya elini bandır
Pir Sultan'ım doğru yoldur / Ali'm kendi yolu ile²⁷⁹

19.

Erenler yanında bu ne davadır / Benden sana öğüt değme gönüle
Müminin gönülü Hakk'ın evidir / Benden sana öğüt değme gönüle

Hak ile hak olup oturamazsın / Bir gönülü ele getiremezsin
Gönül sırça saray yetiremezsin / Benden sana öğüt değme gönüle

Bu yolca gitmeyip izden azarsın / Hakk'ın yaptığını neden bozarsın
Kendin düşmek için kuyu kazarsın / Benden sana öğüt değme gönüle

Bu dünyanın sonu kat'i güç imiş / Akşamki konaklar sabah göç imiş
Hakk'ın nazarında ulu suç imiş / Benden sana öğüt değme gönüle

Kulluk eden kullar olurlar azat / Elin eriştiği yere el uzat
Pir Sultan Abdal'ım nefsinı gözet / Benden sana öğüt değme gönüle

20.

Turab oldum düştüm toza / İncinme gönül incinme
İleri gerili söze / İncinme gönül incinme

Turablık cümlelerin başı / Daim çiğnenmektir işi

²⁷⁹ Hatayi adına da yayınlanmıştır.

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 100-101.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 506.

Üstüne atarlar taşı / İcinme gönül incinme
Koy sana kötü desinler / Ayıp demeyip gülsünler
Hergün gıybetin kılsınlar / İcinme gönül incinme

Herkes ile alıp satma / Helalı harama katma
Yolun eğrisine gitme / İcinme gönül incinme

Şah Ali'm dünyaya geldi / Bu alem nur ile doldu
Bühtan Fatm'anaya oldu / İcinme gönül incinme

Ali'mdir dünyada hoca / Ku'ran'da okunan hece
Burda alçak orda yüce / İcinme gönül incinme

Pir Sultan'ım doğan aylar / Geçinir yoksullar baylar
Herkes sıfatını söyler / İcinme gönül incinme²⁸⁰

21.

Takdir İlâhi'den budur nasibim / Az vermiştir çok istesem çare ne
Bu kadar nasibim budur kisibim / Bülbül gibi zâr eylesem çare ne

Düşmanımın yaraları azmaya / Dostumun hayrını şerre yazmaya
Bu dünyada melul mahzun gezmeye / Mahlukattan âr eylesem çare ne

Bakmaz mısın viran olmuş bendime / Hâlim malum olsun ol efendime
Hançer alsam hamle kılsam kendime / Kendi kendim paralasam çare ne

Gam gasavet yuva yaptı serime / Kahır gömleğini giydim eğnime
Perişanlık düştü viran gönlüme / Türlü türlü aşk bağlasam çare ne

Pir Sultan Abdal'im çekerim çoktan / Ya İlâhi kurtar bizi tutsaktan
Bu derdin dermanın isterim Hak'tan / Hakk'a hâlim arz eylesem çare ne

22.

Böyle midir ilinizin töresi / Hele bir yol safa geldin desene

²⁸⁰ Bir çeşitlenmesi Hatayi adına da yayınlanmıştır.

Bkz. Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Sayfa 38-39.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 507-508.

Geçer bu güzellik sana da kalmaz / Hele bir yol safa geldin desene

Öl dediğin yerde ölürüm derdin / Kal dediğin yerde kalırım derdin
Her derdine derman olurum derdin / Hele bir yol safa geldin desene

Sarardı gül benzim ayvaya döndü / Hakk'ı söyledikçe müşkülüm kandı
Ayrılık oduna bu sinem yandı / Hele bir yol safa geldin desene

Gece gündüz dilde virdimdir Ali / Gittiğimiz On'ki İmam'ın yolu
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli / Hele bir yol safa geldin desene

Pir Sultan Abdal'ı gelmez mi sandın / Tomurcuk gülleri solmaz mı sandın
Safa geldin desen bilmaz mı sandın / Hele bir yol safa geldin desene

23.

Gelin kardeş pirden ayak tutalım / Biz tutalım tutmayandan bize ne
Hakikatı muhabbete katalım / Biz katalım katmayandan bize ne

Bizim yola yeni bir yol demişler / Bir lokmayı kırk can ile yemişler
Erenler de doğru yolu komuşlar / Biz gidelim gitmeyenden bize ne

Yine bizim evvel baharımızdan / Aşıklar çığırır seherimizden
Alın ey sofular gevherimizden / Biz satarız satmayandan bize ne

Yine Hak sendedir sen sana bakın / Kalbini pâk eyle küfürden sakın
Biz niyaz kılalım can Hakk'a yakın / Biz kılalım kılmayandan bize ne

Pir Sultan Abdal'ım ikrar güdelim / Biz bizi görelim eli n'idelim
Sınık gönülleri mâmur edelim / Biz edelim etmeyenden bize ne

24.

Şu yalan dünyaya geldim gelesi / Şu gönlümün gamı gitmez dahi ne
Sevgili canandan ayrı düşeli / Şu çeşmimin yaşı dinmez dahi ne

N'eylersin sen onun çırağın yakıp / Olur olmazların kahrını çekip
Dört yanımız aldı engelli rakip / Vâdesi yetmeden ölmez dahi ne

Gel dediğim yerde gelir isterim / Dur dediğim yerde durur isterim

Cananı halimden bilir isterim / Gönül sahibini bulmaz dahi ne

Pir Sultan Abdal'ım girdik bu yola / Dost odur ki dostun yolunda ola
Tedbirin üstüne takdir havâle / Kulun her dediği olmaz dahi ne

25.

Deli gönül bulanmışsın ne acep / Çek bu sefineyi bir göl üstüne
Alemi bürümüş hubların aşkı / Bülbüllerin medhi hep gül üstüne

Yetmiş bin deryada yetmiş bin perde / Anın da kilidi bir gerçek erde
Erenler oynuyor bir gizli sırda / Anı da faş etmem şol il üstüne

Müşkil halletmeğe mürşit gerektir / Kâmil mürşit yerden göğe direktir
Yüküm ağır menzilizim ıraktır / Dökme yüklerini sen yol üstüne

Yemen ikliminden bir yiğit geldi / Ali'ye razını söyledi güldü
Bir gecede yedi aylık yol aldı / Ali bindird'anı Döldül üstüne

Tarikat şeriat Muhammet Ali / Gönül Kâbe'sinde açtılar yolu
Zahidin nesi var şunda hay deli / Kamusu bizimdir bir al üstüne

Kimi Naci okur danışman hacı / Kimi yolu bilmez vurunur tacı
Pir Sultan Abdal'ım kemter duacı / Hızır ilmin okur bir dal üstüne

26.

Mescidim mihrabım üstad işidir / Yola secde kılmak farz oldu bize
Bir musahip gerek yola gitmeğe / Evliya buyruğu arz oldu bize

Pir eşiği Kâbe Muhammet mihrap / Özün turap eyle dört kapını yap
Şu dünya fanidir hem hane harap / Güvenme faniye bahara yaza

Cehd eyle halini yoluna uydur / Yoluna uymazsa emeğin zaydır
Nefsine cellat ol canına kıydır / Açılısın güllerin hem taze taze

Şer nedir bu can muhabbet arzular / Yol içinde hesap çoktur gaziler
Derdim çoktur yaralarım sızılar / Er olan dayanır bal ile tuza

Pir Sultan Abdal'ım yola gelince / Yolda varlığını ele alınca

Dört kapıya kırk makama erince / Kim bahane bulur şol kâmil söze

27.

Mümin müslim meydan açtı ya Ali / Yansın Hak aşkına uyansın çerağ
Pirim Hüncar Hacı Bektaş-ı Veli / Yansın Hak aşkına uyansın çerağ

Hatice Fatıma nura boyandı / Hasan Hüseyin'den içenler kandı
Zeynel Abidin'e şemalar yandı / Yansın Hak aşkına uyansın çerağ

İmam-ı Bakır'dan Cafer yoluna / Musa-ı Kazım'ın gonca gülüne
İmam-ı Rıza'nın sadık kuluna / Yansın Hak aşkına uyansın çerağ

Taki Naki meydanımız varımız / Hasan Al'Asker-i sadık yârımız
Muhammed Mehdi'dir sevgi nurumuz / Yansın Hak aşkına uyansın çerağ

Pir Sultan Abdal'ım zikrim Hak ile / Hakikâte Hak katarı çekile
Kıyamete kadar yana yakıla / Yansın Hak aşkına uyansın çerağ

28.

Bana bir yâr olsa gönül verdiğim / Çıksa bari yüreğimden bu acı
Yolunu bekleyip ahdin göttüğüm / Bulunsa bir sınık yara sarıcı

Yârdan ayrılınca gülünmez imiş / Akar çeşmin yaşı silinmez imiş
Kişinin dediği olunmaz imiş / Salar imiş her yanına salıcı

Aşk elinden ciğerciğim delindi / Gönün kal dediği yerde kalındı
Her nerede olsa bize bulundu / Gıybet edip yüzümüze gülücü

Nice bezirganlar kondu bu hana / Dünya baki değil hana sultana
Bir kalleş yâr ile girme meydana / Erin ere doğru gerek kılıcı

Pir Sultan Abdal'ım coşup gidelim / Bir kuru kavgayı sürüp n'idelim
Yiyelim içelim sohbet edelim / Gelir bir gün emanetin alıcı

29.

Kerbela çölünden bir koyun geldi / Kuzum deyi meleyüben ağladı
Koyunun sadası bağırmı deldi / Yürekteki yaralarım dağladı

Koyun yere koydu nazlı dizlerin / Dinleyelim şeker gibi sözlerin

Kibleye döndürmüş kara gözlerin / Koyun sesi yüreğimi dağladı

Muhammet koyunun aslını sordu / Koyun dâra geçip hoş zârı kıldı
Kuzu kurban olmaz ya niçin oldu / Fatm'Ana'nın göz yaşları çağladı

Koyun eydur benim kuzum aldılar / Beni hasret ateşine saldılar
Cebrâil Mikâil bile geldiler / Selman İmamların belin bağıladı

Muhammet koyunun aslın aradı / Kuzum dedi koyun ayak diredi
Naci derler bir güruhdur türedi / Zülfikâr kınından çıktı zağladı

Koyun eydur kuzum hasların hası / Nüh felekten öte gelirdi sesi
Yarın mahşer günü olur davası / Deyince Muhammet Ali ağladı

Pir Sultan'ım fırkat bağırimi deldi / Ali Fatma Düldül Zülfikâr geldi
Kuzu kurban olmaz ya niçin oldu / Kırklar da Hû deyip özün birledi²⁸¹

30.

Muhammet Ali'nin güzel yolları / Yola yana yana gider kalmadı
Seyr-ü muhabbetin gonca gülleri / Yola yana yana gider kalmadı
Soldu muhabbetin gülü kalmadı

Cümle bir araya gelip Hu deyu / Hu-yi muratları hemen sır deyu
Kimi aşka gelir kimi pir deyu / Yola yana yana gider kalmadı
Soldu muhabbetin gülü kalmadı

Pir Sultan Abdal'ım öz çürük oldu / Murdarla musahip bir yere geldi
O da arayıp ta özünde buldu / Yola yana yana gider kalmadı
Soldu muhabbetin gülü kalmadı

31.

Ne güzelce muradıma ererken / Felek beni nazlı yardan ayırdı
Ak gül ile kırmızı gül dererken / Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Kızardı kayalar don giydi dağlar / Yeşil yaprak ile bezendi bağlar

²⁸¹ Bu deyiş “Gel koyun meleme vaz gel kuzundan” ayaklı deyişle birbirini tamamlamaktadır.

Yâr ile sahraya çıktığım çağlar / Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Demir kafes oldu benim durağım / Yanar iken yanmaz oldu çerağım
Günbegün artıyor derdim firağım / Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Demir kafes idim doldum ıssıldım / Kurulu yay idim durdum kasıldım
Yemeden içmeden sudan kesildim / Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Yaz gelince yazı yaban yurt olur / Ağ sürüye kara koyun kurt olur
Sevip sevip ayrılması dert olur / Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Yaz gelince atlar çıkar çayıra / Kadir Mevlâ'm sevdiğimi kayıra
Meğer beni senden ölüm ayıra / Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Pir Sultan Abdal'ım dağları aşam / Aşam aşam ırmaklara karışam
Hiç başına gelen var mı danışam / Felek beni nazlı yârdan ayırdı

32.

Dün mü burda idin bugün mü geldin / Ötme garip garip bağrımı deldin
Eşinden ayrıldın sen burda kaldın / Yad avcılar vurdu telli turnamı

Gitme turnam gitme dağlar dumandır / Bizi derde salan ikrar imandır
Eşinden ayrıldın halin yamandır / Yad avcılar vurdu telli turnamı

Turnam ne gezersin dağlar salında / Hak Muhammet Ali virddir dilinde
Musahibin kaldı Kenan ilinde / Yad avcılar vurdu telli turnamı

Aşk ateşi düştü kaynadın coştun / Yüksekten uçarken engine düştün
Eşinden ayrıldın sen burda şaştın / Yad avcılar vurdu telli turnamı

Pir Sultan Abdal'ım böyle m'olur / Vadeye salâ yok akıbet gelir
Herkesin günlünü kendisi bilir / Yad avcılar vurdu telli turnamı

33.

Hû dedem çağırdım gerçek erlere / Pirim var n'eyleyim dünya malını
Sonunda vardığım kara yerlerdir / Ölüm var n'eyleyim dünya malını

Hazreti Ali'yi gördüm bâtında / Zülfikâr elinde Düldül altında

Erenler yanında pirlar katında / Malım var n'eyleyim dünya malını

Gönlümü gönderdim dünya dolaşa / Gökten kısmet yağa kullar üleşe
Pirim Ali ile Hakk'a ulaş / Ali'm var n'eyleyim dünya malını

Gönlümü gönderdim neye erecek / Gönül ile Hakk'ı güzel görecek
Hakk'ın divanına doğru varacak / Yolum var n'eyleyim dünya malını

Pir Sultan Abdal'ım biçare fakir / Mümin bahçesinde bülbüller şakır
Muhammet Ali'nin alnında balkır / Nurum var n'eyleyim dünya malını

34.

Ararsan ırmağın eğer gözünü / Serçeşme'den gelir suyun durusu
Ali-Muhammet'tir Muhammet Ali / İkisi de bir elmanın yarısı

Ali'm engür ezdi kırklar da içti / Kırkı da mest oldu kendinden geçti
Muhabbetin kapısını kim açtı / Cümlesi de bir ikrarın çerisi

Ali'm yola gider menzili keser / Sofi nerde olsa yalanı basar
Bir kale yaptırmış on iki hisar / Sor nedendir duvarının örüsü

Dört kapısı vardır kırk da dükkanı / Üçyüz altmış altı gevher madeni
On yedi kişidir alıp satanı / Cümlesinin sarrafıdır birisi

O kalenin bedenine kuş konar / Kanadı üstünde kandiller yanar
Pir Sultan Abdal'ım secdeye iner / Aşık oldum gitmez benzim sarısı

35.

Gözleyi gözleyi gözüm dört oldu / Ali'm ne yatarsın günlerin geldi
Korular kalmadı kara yurt oldu / Ali'm ne yatarsın günlerim geldi

Sancak gele Kazova' ya dikile / Münafık başına taşlar döküle
Mümin olan hakka doğru çekile / Ali'm ne yatarsın günlerin geldi

Kızılırmak gibi bendinden boşan / Hama'dan Mardin'den Sivas'a döşen
Düldül eğrelendi Zülfıkar kuşan / Ali'm ne yatarsın günlerin geldi

Sene tamam olduğunu duydular / Münafıklık gömleğini giydiler

Kasdeyleyüb nice cana kıydılar / Ali'm ne yatarsın günlerin geldi

Pir Sultan Abdal'ım bu sözüm haktır / Vallahi sözümün hatası yoktur
Şimdiki sofunun yezidi çoktur / Ali' m ne yatarsın günlerin geldi

36.

Erler pirler erkân aldı izinden / Yüz dört kitap sükut eder sözünden
Ay gün şule verir onun yüzünden / Seversen de böyle güzel sevmeli

Ziya verir gözü ile kaşları / İman yatağıdır gerdan döşleri
Güzelin yüzünden kan bağışları / Seversen de böyle güzel sevmeli

Güzel güzel deyu aklım doğrandı / Güzel güzelden çok nazlar öğrendi
Çirkinin huyundan Allah yerindi / Seversen de böyle güzel sevmeli

Güzel güzel deyu yandım alıştım / Kınaman dostlar aş elinden şaştım
Bölüşükte yine güzele düştüm / Seversen de böyle güzel sevmeli

Güzel güzel gördüm güzel överim / Nerde güzel görsem boynum eğirim
Şöyle hub cemali güzel severim / Seversen de böyle güzel sevmeli

Pir Sultan Abdal'ım eylemez fendi / Yâd ele çözülmez göğsünün bendi
Ezelden sevdiğim ol Ali kendi / Seversen de böyle güzel sevmeli

37.

Güzel aşık cevrimizi / Çekemezsin demedim mi
Bu bir rıza lokmasıdır / Yiyemezsin demedim mi

Yemeyenler kalır naçar / Gözlerinden yaşlar saçar
Bu bir demdir gelir geçer / Duyamazsın demedim mi

Bak şu aşkın haline / Ne gelse söyler diline
Canı başı Hak yoluna / Koyamazsın demedim mi

Aşıklar harabat olur / Hak yanında hürmet bulur
Muhabbet baldan tatlı olur / Doyamazsın demedim mi

Aşıklık ulu dernektir / Görene büyük örnektir

Yensiz yakasız gömlektir / Giyemezsin demedim mi
Çıkalım meydan seyrine / Erelim Ali sırrına
Küfrümüz iman yerine / Sayamazsın demedim mi

Pir Sultan'ım der Şah'ımız / Hakk'a ulaşır râhımız
On'ki imam katarımız / Uyamazsın demedim mi

38.

Kâbe'den Kâbe'ye giden bezigân / Hint malını kem bahaya satar mı
Muhammet Ali'yi candan sevenler / Onun hikmetine akıl yeter mi

Bir bezirgân konmuş yolun üstüne / Arının kazancı balın üstüne
Bülbül figan eder gülün üstüne / Gülistansız bağda bülbül öter mi

Bir hoyrat gelip de bağına girse / Dermeyi bilmeseyse dalını kırsa
Ol hoyratın eli gülüne değseyse / O gül domur domur çiçek açar mı

Haramzadeleri ceme komazlar / Sofrasından çıkan nanı yemezler
Kimi uğru olmuş kimi gammazlar / Her oğul babanın yerin tutar mı

Abdal Pir Sultan'ım hayat süresi / Okuttu ağı da çıktı karası
Şu dünyada kötü sözün yarası / Bir dahi sağalır hergiz çıkar mı

39.

Erenlere eş olayım / Bu yola yoldaş olayım
İçeyim sarhoş olayım / Aymak elinden gelir mi

Meydanda gördüm mertleri / Virana dönmüş yurtları
Yürekten gitmez dertleri / Duymak elinden gelir mi

Meydanda gördüm gaziyi / İçimden çıkmaz sızıyı
Alna yazılan yazıyı / Bozmak elinden gelir mi

Dere tepe dümdüz olur / Gece geçer gündüz olur
Gökte kaç bin yıldız olur / Saymak elinden gelir mi

Pir Sultan'ım der Hatayi / Dilimiz söyler hatâyı

Pişmedik çiğ yumutayı / Soymak elinden gelir mi²⁸²

40.

Şu karşı yaylada göç katar katar / Bir güzel sevdası serimde tüter
Bu ayrılık bana ölümden beter / Geçti dost kervanı eğleme beni

Şu benim sevdiğim başta oturur / Bir güzelin derdi beni bitirir
Bu ayrılık bana zulüm getirir / Geçti dost kervanı eğleme beni

Ben gidersem sunam bana ağlama / Ciğerimi aşk oduna dağlama
Benden başkasına meyil bağlama / Geçti dost kervanı eğleme beni

Gider isem bu il sana yurt olsun / Münafıklar aramızda kurt olsun
Ben ölürsem yüreğine dert olsun / Geçti dost kervanı eğleme beni

Pir Sultan Abdal'ım dağlar aşalım / Aşalım da dost iline düşelim
Çok nimetin yedim helallaşalım / Geçti dost kervanı eğleme beni

41.

Bir güzelin âşığiyım erenler / Onun için taşa tutar el beni
Gündüz hayalimde gece düşümde / Kumdan kuma savuruyor yel beni

Reyhanını devşir devşir dest'eyle / Ben deliyim öğüt verip pest eyle
Düşmanımı el yanında dost eyle / Bir gecelik mihman eyle al beni

Ak gül olsam al yanağa sokulsam / Gülâb olsam ak yüzüne saçılısam
Kölen olsam pazarlarda satılısam / Kölem deyu al sinene sar beni

Pîr Sultan Abdal'ım gamzeler oktur / Hezaren sinemde yaralar çoktur
Benim senden özge sevdiğim yoktur / İnanmazsan gel Mevla'ya sor beni

42.

Deli gönül inil inil inleme / Kadir Mevlâ'm hasretime sal beni
Viranlıkta görsen baykuş sanarsın / Bir hüma kuşuyum sen de bil beni

²⁸² Pir Sultan Abdal tarafından Şah İsmail Hatayi'ye hitaben söylendiği belli olan bu deyiş ilgili bölümde değindiğimiz gibi yakın ilişki ve görüşmelerin ilginç kanıtlarından biridir.

Ulu bezirgânım kumaş satarım / Gökyüzünde uçan kuşu tutarım
Yetmiş iki dilden bilir öterim / Onun için fark edemez el beni

Akpınar'ın bozbulanık seliyim / Ol sebepten aklım yoktur deliyim
Naci derler dört güruhun biriyim / Ararsan Hak divanında bul beni

Gider idim ben de kendi işime / Aşkın doluları yağdı başıma
Ağu kattı felek tatlı aşıma / Ummanlara gark eyledi sel beni

Pir Sultan'ım ırak yoldan gelirsin / Gevherin kıymetin nasıl bilirsin
Eksikliğim çoktur sen de bilirsin / Eksiklikle kabul eyle gel beni

43.

Alçakta yüksekte yatan erenler / Mürvetiniz yok mu aldı dert beni
Başım alıp hangi yere gideyim / Gittiğim yerlerde buldu dert beni

Oturup benimle ibadet kıldı / Yalan söyledi de yüzüme güldü
Yalın kılıç olup üstüme geldi / Çaldı bölük bölük böldü dert beni

Üstümüzden gelen boran kış gibi / Yavru şahin pençesinde kuş gibi
Seher çağı bir korkulu düş gibi / Çığırta çığırtı aldı dert beni

Pir Sultan Abdal'ım gönlüm hastadır/Kimseye diyemem gönlüm yastadır
Bilmem deli oldu bilmem ustadır / Şöyle bir sevdaya saldı dert beni

44.

Gel seninle ahd ü peyman edelim / Ne sen beni unut ne de ben seni
Bağlanalım bir ikrarı güdelim / Ne sen beni unut ne de ben seni

Gözlerim yolunu yar aman aman / Benim beklediğim bir kaşı keman
İrfan meclisine vardığın zaman / Ne sen beni unut ne de ben seni

Bir yâre mailem bir de sohbe / Yâr odur ki yârin sözünü tuta
Belki yolum düşe gidem gurbete / Ne sen beni unut ne de ben seni

Gitme dilber gitme yüzün göreyim / Al yanaklarına kurban olayım
Bir emanetim var sana vereyim / Ne sen beni unut ne de ben seni

Yârimin cemali güneşle mahı / Sana aşık olan çekmez mi ahı
And içelim getir Kelamullahı / Ne sen beni unut ne de ben seni

Pir Sultan Abdal'ım çektiler dâra / Düşmüşüm aşkına yanarım nâra
Bakin ey erenler şu giden yâra / Ne sen beni unut ne de ben seni

45.

Döndün mü benden yüzü dönesi / Verdiğin ikrara saldı ben seni
İkrarı boynuna kemend olası / Verdiğin ikrara saldı ben seni

Zemheride yağan karlar erimez / Aşk atına binen gönül farımaz
İkrar birdir iki yere verilmez / Verdiğin ikrara saldı ben seni

İkrar verdim ikrarımı güderim / İkrarsız dilberi ya ben nideyim
Varır bir ikrarıya şefaât ederim / Verdiğin ikrara saldı ben seni

İkrar verip ikrarından dönücü / Arayıp da kendi dengin bulucu
Boynuna uğrasın batın kılıcı / Verdiğin ikrara saldı ben seni

Pir Sultan Abdal'ım ahirim aman / Münkirin gönlünden gitmesin güman
Şefaât etmesin Oniki İmam / Verdiğin ikrara saldı ben seni

46.

Bir öğüdüm vardır sana söyleyim / En iyi dostundan sakın sen seni
Dinlersen öğüdü mânası budur / En iyi dostundan sakın sen seni

Gelir senin ile güler de oynar / Olmadık yerlerde hep seni haylar
Ardınca önünce ayıbın söyler / En iyi dostundan sakın sen seni

Senin ile hüsnün bahçesin gezer / Gönül aşk elinden satırlar yazar
Ardınca önünce kuyular kazar / En iyi dostundan sakın sen seni

Gelir senden önce yükseğe çıkar / Gözlerinden kanlı yaşını döker
Ayağın kayınca urganın çeker / En iyi dostundan sakın sen seni

Pir Sultan'ım eydur böyle n'eyledi / İndi aşkın deryasını boyladı
Bunu işitmeyen kula söyledi / En iyi dostundan sakın sen seni

47.

Mürekkebin yoktur bir defter edem / Yazan da sorayım yârime bari
Halden bilen yok ki halim arz edem / Bir nusha süreyim serime bari

Bari Halil gibi nâra atılan / Aşkın ateşiyle yanam ütülem
Elinde yola kul olanı satılan / Varam hizmet edem pirime bari

Yusuf gibi kuyulara indirsin / Kenan gibi şerbetinden kandırsın
Sadık dostum beni hem inandırın / Sığınayım Gani kerime bari

Coşkun sular gibi akam çağlayım / Sadık dostum yoktur gönül eğleyim
Güzel Şah'ı تنها bulam ağlayım / Belki derman ede derdime bari

Pir Sultan Abdal'ım niyazım Hakk'a / Hak cömerttir belki çıramız yaka
Güzel Şah gelmez ki uranım çeke / Varam sallanayım dârıma bari

48.

Yürü bre kahpe felek / Gafil gafil gelme bari
Bizde doğduk ölmek için / Yüzümüze gülme bari

Gafil gelirsın yanıma / Kıyarsın tatlı canıma
Toprak atarsın sinime / Sorucuyu salma bari

Bildim feleksin cihanda / Parmakların çıkmaz kanda
Merhamet yağmuş sende / Yiğitlikte gelme bari

Bir feleksin sözün yok / Yola gidersin izin yok
Kimi görmeye gözün yok / Kimisini görme bari

Pir Sultan'ım der hanedir / Bilirim kastın canadır
Her işlerin tersinedir Bildiğinden kalma bari

49.

Hakikat bir gizli sırdır / Açabilirsen gel beri
Küfr içinde iman vardır / Seçebilirsen gel beri

Şüphe getirme gönlüne / Hak perde çeker önüne
Oddan bir gömlek eğnine / Bıçabilirsen gel beri

Ana ata kavim kardaş / Olduk hal ehline yoldaş
Can ile baştan ey haldaş / Geçebilirsən gel beri

Ben Şah'ıma kul olmuşum / Ögüdü pirden almışım
Kanağımı bağlamışım / Uçabilirsən gel beri

Has bahçenin bir gülüyüm / Ayn-i cemin bülbülüym
Kırk kapının kilidiyim / Açabilirsən gel beri

Pir Sultan'ım ere yettik / Vardık pir damenin tuttuk
Biz ağuyu bala kattık / İçebilirsən gel beri²⁸³

50.

Yükseklerden alçaklara indim ben / Felek şol kanağım kıraldan beri
Akılm aldı divaneye döndüm ben / Kudret oku elim vuraldan beri

Şu dünyaya gelen bir bir gitmede / Hiç eksilmez derdim her gün artmada
Turdağı tutuşmuş yanıp tütmede / Hakk'ın didarını görelenden beri

Musa söyler idi binbir kelâmı / Kudret eli ile çaldı kalemi
Öküze yükletti cümle âlemi / Dünyanın temelin kuraldan beri

Pir Sultan'ım ah etti de gülmedi / Aradı derdine derman bulmadı
Hak uğruna serin verdi dönmedi / Ferhad şu dağları deleden beri

51.

Derdim çoktur hangisine yanayım / Yine tazelendi yürek yarası
Ben bu derde kimden derman umayım / Meğer Şah elinden ola çaresi

Efendim benim efendim / Sen ol bu derdime derman efendim

²⁸³ Bu deyişin bir çeşitlenmesi Hatayi adına yayınlanmıştır.

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 106-107.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 509-510.

Türlü libas giymiş gülden naziktir / Bülbül cevreyleme güle yazıktır
Çok hasretlik çektim bağrım eziktir / Güle güle gelir canlar paresi

Benim uzun boylu servi çıkarım / Yüreğime bir od düştü yanarım
Kıblem sensin yüzüm sana dönerim / Mihrabımdır iki kaşın arası

Güzel ile muhabbete doyulmaz / Muhabbetten kaçan insan sayılmaz
Münkir üflemele çerağ söyünmez / Tutuşunca yanar aşkın çırası

Pir Sultan'ım kati yüksek uçarsın / Selamsız sabahsız gelir geçersin
Dilber muhabbetten niçin kaçarsın / Böyle midir ilinizin töresi

52.

Be yarenler be kardaşlar / Bil neyledi zaman bizi
Gözüm yaşını akıttı / Sel eyledi zaman bizi

Can nice ayrılır tenden / Ten nice ayrılır candan
Ayak ayak neredubandan / Gel eyledi zaman bizi

Gelin gidelim zecrile / Can kurban olsun asile
Bir halden bilmez cahile / Kul eyledi zaman bizi

Kimi baydır kimi fakir / Yaradan Mevla'ya şükür
Ne akıl koydu ne fikir / Del'eyledi zaman bizi

Pir Sultan'ım döne döne / Dolu içtim kana kana
Şu yerde kim yana yana / Dul eyledi zaman bizi

53.

Uyur idik uyardılar / Diriye saydılar bizi
Koyun olduk söz anladık / Sürüye saydılar bizi

Sürülüp kasaba gittik / Kanarayı mekan tuttuk
Didar defterine yettik / Ölüye saydılar bizi

Halimizi hal eyledik / Yolumuzu yol eyledik
Her çiçekten bal eyledik / Arıya saydılar bizi

Aşk defterine yazıldık / Pir divanına dizildik
Bal olduk şerbet ezildik / Doluya saydılar bizi

Pir Sultan'ım eydur şunda / Çok keramet var insanda
O cihanda bu cihanda / Aliye saydılar bizi

54.

Geldik dârına duşlandık / İrehbere bağışlandık
Bir aşıyla aşılandık / Durmaz Yezit oklar bizi

Gönül bir ulu şehirdir / Rızasız lokma zehirdir
Talip yiyemez küfürdür / Hak iyesi saklar bizi

Tarikattadır elimiz / Hakikattadır dilimiz
Hakla olunca yolumuz / Her kazadan saklar bizi

Meydana meydan gûzarım / Hak olan yere nazarım
Gaibde sırda gezerim / Göremesin çoklar bizi

Pir Sultan talip devirir / Mervan'ın külün savurur
Yedi kat barû çevirir / Ali anda saklar bizi

55.

Kahpe felek sana n'ettim n'eyledim / Attın gurbet ele taşımı felek
Başında gülmeyen sonra güler mi / Akıttın gözümde yaşımı felek

Ben feleği gördüm elde var iken / Başım alam gidem yiğit er iken
Kol kanat bağladım uçamı der iken / Uçurmadın benim kuşumu felek

Bakın şu feleğin işine bakın / İstemem kemliği odlara yakın
Yönümü dönderdim ben Hakk'a yakın / Hakk'a ısmarladım işimi felek

Ben feleğe helal etmem kanımı / Cendereye almış dört bir yanımlı
Vâdem yetti ise gel al canımı / Nereye vurayım başımı felek

Pir Sultan Abdal'ım olmuşum hazer / Yârinden ayrılan dünyadan bezer
Ellere baktım ki salınıp gezer / Bırakmadın benim peşimi felek

56.

Kalbi kara kalleş sofî / Şu cihana gelse gerek
Adı helalzade konmuş / Helal haram yese gerek

Helal haram yiyen kişi / Hak ile yoktur bir işi
Oturmuş da sallar başı / Zikrullahım dese gerek

Görmez amma gönül katar / Çıkmaz yataklarda yatar
Ödünç alı ödünç satar / Kârı ziyan olsa gerek

Hem pirinden gülbank alır / Nasihata kulak vurur
Nefis için mihman olur / Ben hacıyım dese gerek

Pir Sultan'ım varmayanlar / Pir cemalın görmeyenler
Bir ikrarda durmayanlar / İmansızca ölse gerek

57.

Gam elinden benim zülfü siyahım / Peykân değdi sinem yaralandı gel
Suna başın için ağlatma beni / Bugün sevda candan aralandı gel

Gamdan hisar oldu mekanım yurdum / İştmez avazım dinlemez virdim
Bir değil beş değil on değil derdim / Düşümler baş verdi sıralandı gel

Hasretine vâsıl olanı mı böyle / Mecnun'a da bâki kalır mı leyla
Ölümlü dünyadır gel helâl eyle / Yüklendi barhanam kiralandı gel

Ne çekerse dertli sinem sağ olmaz / Günler gelir ömür geçer çağ olmaz
Yaralarım pek derindir sağ olmaz / Göğerti çevresi karalandı gel

Pir Sultan Abdal'ım haftada ayda / Günler gelir geçer bulunmaz fayda
Gönül Hak arzular canım hayhayda / Toprağım üstüme kürelendi gel

58.

Söyletmeyin beni derdim büyüktür / Aşıklar meydanı coşmadan gel gel
Benim ciğerciğim delik deliktir / Kaynayıp kaynayıp taşmadan gel gel

Felek bir bilezik taktı koluma / Ben halimi arz edemem yârime
Engür şerbetini sundu elime / Sâkiya bu demi içmeden gel gel

Gel bizim bahçeye edelim seyran / Bülbul aşık olmuş bir güle hayran
Seni benden birgün ayırır devran / Ayrılık haline düşmeden gel gel

Şunda üç beş günlük müddeti ettik / Emanet sahibi gel dedi gittik
Meta'ımız aldık yükümüz tuttuk / Ömrümün kervanı göçmeden gel gel

Pir Sultan Abdal'ım gel bazı bazı / Gayrı çekmez oldum cevri ile nazı
Havalandı uçtu gönlümün bazı / Bilece konalım uçmadan gel gel

59.

Hasretinle beni uryan eyledin / Beklerim yolları gel efendim gel
Gönül kuşu kalktı cevran eyledi / Beklerim yolları gel efendim gel

Evvel ahir sensin dönmezem senden / Meyl-i muhabbetin çıkar mı candan
Gönül göç eyledi kevn ü mekândan / Beklerim yolları gel efendim gel

Tevarih çoğaldı haddinden aştı / Urum sofuları yolundan şaştı
Şimdi gayret Şah-ı Merdan'a düştü / Beklerim yolları gel efendim gel

Horasan'dan kalktı Hind'i yararak / Top top olmuş hariciyi kırarak
Bendelerin Şah'ına yalvararak / Beklerim yolları gel efendim gel

Bozuldu yolcular yollarda kaldı / Ayin erkân gitti dillerde kaldı
Bendelerin zayıf hallerde kaldı / Beklerim yolları gel efendim gel

Pir Sultan'ım Allah Allah diyelim / Gelin nifakını elden koyalım
Takdir böyle imiş biz ne diyelim / Beklerim yolları gel efendim gel ²⁸⁴

60.

Cem-i çiçeklerin hası / Ak gülünen kırmızı gül
Deli gönül eğlencesi / Ak gülünen kırmızı gül

²⁸⁴ Bu deyiş, 5. dörtlük hariç küçük farklılıklarla Dedemoğlu adına da yayınlanmıştır.

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri**, Cilt 3, Maarif Kitaphanesi Yayını, İstanbul 1956, Sayfa 347-348.

Vasfi Mahir Kocatürk, **Tekke Şiiri Antolojisi**, Sayfa 333.

Talip olmak pirindendir / İrenk almak gülündendir
Muhammed'in terindendir / Ak gülünen kırmızı gül

Öğüt versen öğüt almaz / Nâdanı çağırırsan gelmez
Münkir kıymetini bilmez / Ak gülünen kırmızı gül

Pir Sultan'ım ey gaziler / Alnımızda ak yazılar
Andıkça sinem sızılar / Ak gülünen kırmızı gül

61.

Sultan Suyu gibi çağlayıp akma / Durulur gam yeme divane gönül
Er başında duman dağ başında kış / Irılır gam yeme divane gönül

Bizden selam söylen dosta gidene / Yuf yalancıya da lânet nâdana
Bunca düşman ardımızdan yeltene / Yorulur gam yeme divane gönül

Şah-ı Merdan önümüzde kılavuz / Yıkılır mı Hakk'ın yaptığı havuz
Üç günlük dünyada her yahşi yavuz / Dirilir gam yeme divane gönül

Pir Sultan Abdal'ım sırda sırada / Bu iş böyle oldu kalsın burada
Cümlemizin yeltendiği murada / Erilir gam yeme divane gönül

62.

Nesini sorarsın garip gönlümün / Bir hayli vakitdir hastadır gönül
Dökmüş eteğini libası türlü / Abdala karışmış postdadır gönül

Yükseğinden engineine indirdim / Dertli sinem aşk oduna yandırdım
Ben yavruyu gurbet ele gönderdim / Kulağım dillerde sestedir gönül

Garib bülbül kondu m'ola bağlara / Destur olsun gel varalım beğlere
Yenemedim aşip gitti dağlara / Avcıya karışmış ustadır gönül

Bülbül müdür gül dalında şakıyan / Mübarek dilleri kelam okuyan
Kırılısın elleri kara dokuyan / Karalar bağlamış yastadır gönül

Pir Sultan Abdal'ım yetemez oldu / Gül yüzlünün methin edemez oldu
Yavru bize küstü söylemez oldu / Edalar öğretmiş ustadır gönül

63.

Yine dosttan haber geldi / Dalgalandı taştı gönül
Yâr elinden kevser geldi / Derya gibi coştı gönül

Kılavuzum Şah-ı Merdan / Çevresi dopdolu nurdan
Şunda bir herca-i yârdan / N'eylersin vazgeçti gönül

Sır Ali'deki sır idi / Sır ehlini sever idi
Kapısında kemter idi / Pir aşkına düştü gönül

Açıldı bahçenin gülü / Öter içinde bülbülü
Dost elinden dolu dolu / Sarhoş oldu içti gönül

Pir Sultan'ım bir gün gider / Er olan ikrarın güder
Ceset bunda seyran eder / Çün Hakk'a ulaştı gönül

64.

Sabahtan cemalin seyran eyledim / Gönüller perişan elinden turnam
Nice bekliyeyim gurbet ellerde / Hiç bilir yok mudur halimden turnam

Tığ-ı gamzelerin müşk ü bû kokmaz / Yâr ala gözlerin hışm ile bakmaz
Cemalin görene cennet gerekmez / Güneş midir doğan iinden turnam

Kemhalar giyinip zenne bağlanmaz / Eser seher yeli teli ıgranmaz
Sen gidersen deli gönül eğlenmez / Bir bergüzar versen telinden turnam

Sen seher yelisin gider gelmezsin / Gelirsen de bana bâki kalmazsın
Seni uçuranlar murat almasın / Seni kim uçurdu gölünden turnam

Pir Sultan Abdal'ım cemalin güzel / Aradım bulmadım bir hayır yazar
Şimdi senin adın cennette gezer / Kalma bizim için yolundan turnam

65.

Yağmur ile yağdım yel ile estim / Yanmış yüreğime kar bulamadım
İndim bahçeleri seyran eyledim / Hiç el değmedik nar bulamadım

Şimdi bahçelerde nar mı bulunur / Değme bir kişide er mi bulunur
İkrarına sahip yâr mı bulunur / İkrarına sahip yâr bulamadım

Sakin meyil verme yüze gülene / Bahçedeki gülü verir talana
Bu dünya fanidir kendin bilene / Gönül konduracak yer bulamadım

Erlere eri sınırlar münafık körü / Sinemden çıkmıyor şu aşkın nârı
Beyan eylediler Ali'nin sırrı / Sırların içinde sır bulamadım

Abdal Pir Sultan'ım olmuşum nâzır / Elhamdüllâh serim meydanda hazır
Binbir ismi ilâç gelmiştir Hızır / Daha andan gayrı pir bulamadım

66.

Şu yalan dünyaya geldim geleli / Gönül senden özge yâr bulamadım
Yaralandım al kanlara bulandım / Elimin kanını yur bulamadım

Güzel olan n'eyler altın akçayı / Arif olan düzer türlü bohçayı
Vücudumda seyreyledim bahçeyi / Dosta el değmedik nar bulamadım

Güzellerin zülfü destedir deste / Erenler Hak için oturmuş posta
Bir zaman sağ gezdim bir zaman hasta / Hasta hâlin nedir der bulamadım

Felek kırdı benim kolum kanadım / Baykuş gibi viranlarda tünedim
Bu gün üç güzelin nabzın sınıdım / Yoluna can feda der bulamadım

Ey felek kurulu yayımı bastın / Her köşe başında yolumu kestini
Keskin kadeh ile dolumdan içtin / Yandı yüreciğim kar bulamadım

Pir Sultan'ım yüce dağlar ben olsam / Dağ başında biten güller ben olsam
Alem çiçek olsa ballar ben olsam / Dost dilinden tatlı bal bulamadım

67.

Medet senden medet Muhammet Ali / Akar bozbulanık sellerde kaldım
Yaman zalim olur şu elin dili / Söyleşirler bizi dillerde kaldım

Kaçma benden kaçma hey kaşı kara / Derdine düşeli oldum biçare
Bir dostum yoktur ki halimi sora / Gariplik gurbetlik illerde kaldım

Yanarım yanarım tütünüm tütmez / Çıkarım bakarım bülbülüm ötmez
Çalındım çıpındım ellerim yetmez / Dibi bir kararsız göllerde kaldım

Farı dedim deli gönül farımaz / Kurudu çeşmimin yaşı yürümez
Hava ılımazsa karlar erimez / Çöğenli boranlı dağlarda kaldım

Pir Sultan Abdal'ım gülemez oldum / Aktı çeşmim yaşı silemez oldum
Geçecek yollarım bilemez oldum / Kesilmiş kervanım yollarda kaldım

68.

Bakmaz mısın yeryüzünde bostana / Özün turab etmiş kendi mestane
Burda alçak olan orda üstüne / Gel gönül topraktan alçak olalım

Alçaklık dediğin bir iyi şeydir / Erden evliyadan kalma bir huydur
Toprağı sorarsan atası nurdur / Gel gönül topraktan alçak olalım

Toprak iyi dedi Hak onu öğdü / Erenle evliya topraktan geldi
Kulun nasibini topraktan verdi / Gel gönül topraktan alçak olalım

Uzayan ağaçlar göğe değmedi / İblis benlik ile menzil almadı
Topraktan gayrıya nazar olmadı / Gel gönül topraktan alçak olalım

Pir Sultan'ım topraktadır nazarım / Elim'alıp aşk kitabın yazarım
Ne ararım dağda taşta gezerim / Gel gönül topraktan alçak olalım

69.

Sordum sarı çiğdeme / Sen nerede kışlarsın
Ne sorarsın ey derviş / Yer altında kışlarım

Sordum sarı çiğdeme / Yer altında ne yersin
Ne sorarsın ey derviş / Kudret lokması yerim

Sordum sarı çiğdeme / Senin benzin ne sarı
Ne sorarsın ey derviş / Hak korkusu çekerim

Sordum sarı çiğdeme / Anan baban var mıdır
Ne sorarsın ey derviş / Anam yer babın yağmur

Sordum sarı çiğdeme / Asâcığı elinde
Hak kelamı dilinde / Çiğdemde dervişlik var

Pir Sultan'ım erlerle / Yüzü dolu nurlarla
Ak sakallı pirlere / Çiğdemde dervişlik var

70.

Kur'an yazılırken Arş'ı Rahman'da / Kudret katibinin elinde idim
Güller açılırken kevn ü mekânda / Bülbül idim gonca gülünde idim

Evvel Cebrail'in ilk selamında / Kırklar meclisinde aşk meydanında
Muhammet Ali'nin sır kelamında / Nihan söyleşirken dilinde idim

Kırklar arş üstünde kurdular cemi / Muhabbet halkolup sürdüler demi
Balçıktan yarattı Allah Adem'i / Ben o vakit onun belinde idim

Yunus'un deryaya daldığı zaman / Kırk gündüz kırk gece kaldığı zaman
Ali Zülfikâr'ı çaldığı zaman / Hayber kalesinde kolunda idim

Pir Sultan'ım içtim aşkın dolusun / Kadir bilmeyene vermem yarısın
Bir kuşa seksen bin şehrin darısın / Tayın verilirken yanında idim

71.

Bir kandilden bir kandile asıldım / Toprak oldum yer yüzüne saçıldım
Ateş oldum çakmaklığa çakıldım / Özümde od düştü yandım da geldim

Ben de bir kardaşla kavil tutmuşum / Erkân kapısına gelip yetmişim
Erenlerin ateşiyle pişmişim / N'eyleyim yanmayı söndüm de geldim

Ben de bir kardaşla Hak'la Hak oldum / Hak'tan sebak oldu yine okudum
Erler meydanında yundum pâk oldum / N'eyleyim yunmayı yundum da geldim

Pir Sultan Abdal'ım halime ferman / Pirime sır oldu dertlere derman
Ben serimi verdim ol Şah'a kurban / Serimi ol Şah'a sundum da geldim

72.

Hak bizi yoktan var etti / Şükür yoktan vara geldim
Yedi kat arşa asılı / Kandildeki nura geldim

Eyyub ile ten arıttım / Lâl-ü mercan gevher tuttum
Vuslat ile taş erittim / Ben bu yolu süre geldim

Yunus'la ummana daldım / Kırk gün balık içre kaldım
Davud'la demirci oldum / Ökse çekiç vura geldim

Gurbet ilinde çatıldım / Ana rahminde yatıldım
Halil'le oda atıldım / Gülistanda nâra geldim

Sahabelere uğradım / Kudret lokması doğradım
Er bir dedim hak bir dedim / Bini saydım bire geldim

Muazzam bir büyük şara / Ne istersen vardır ara
Kapısı oniki pâre / İstediğim şara geldim

İçi altın dışı gümüş / Suyu şekerle bal imiş
Böyle bezesten düzülmüş / İstediğim yere geldim

Deniz çaldım asa ile / Göge ağdım İsa ile
Tur dağında Musa ile / Hak katında dura geldim

Pir Sultan Abdal coşkuna / Gel otur gönül köşküne
Oniki İmam aşkına / Ben bu seri vere geldim

73.

Bir nefesçik söyleyeyim / Dinlemezsen n'eyleyeyim
Aşk deryasın boylayayım / Ummana dalmaya geldim

Ben hak ile oldum aşna / Kalmadı gönlümde teşne
Pervaneyim ateşine / Oduna yanmaya geldim

Aşk harmanında yuğruldu / Hem elendim hem savruldu
Kazana girdim kavruldu / Meydana yenmeye geldim

Ben Hakk'ın ednâ kuluyum / Kem damarlardan beriyim
Ayn-i cem'in bülbulüyüm / Meydana ötmeye geldim

Pir Sultan'ım der gözümde / Var mıdır noksan sözümde
Eksiklik kendi özümde / Dârına durmaya geldim²⁸⁵

²⁸⁵ Hatayi adına da yayınlanmıştır.

74.

Her sabah her sabah virdim / On'ki İmam Ali'm Ali'm
Sefillere eyle yardım / On'ki İmam Ali'm Ali'm

Sefilin halinden bilsen / Çağırdığı yere gelsen
Ağladıkça çeşmim silsen / On'ki İmam Ali'm Ali'm

Ali'yle Muhammet haktır / Bilenlere sözüm yoktur
Ali'nin ihsanı çoktur / On'ki İmam Ali'm Ali'm

Hasan Hüseyin'in yâri / Zeynel Abidin'in nuru
Muhammet Bakır'ın sırrı / On'ki İmam Ali'm Ali'm

İmam-ı Cafer-i Sadık / Musa-i Kâzım'a erdik
İmam Rıza'da durduk / On'ki İmam Ali'm Ali'm

Muhammet Taki'nin şanı / Akıyor Taki'nin kanı
Sen düşürdün kaldır beni / On'ki İmam Ali'm Ali'm

Hasan-ül Askeri Mehdi / Var idi gelmeğe ahdı
Yıkılsın Yezit'in tahtı / On'ki İmam Ali'm Ali'm

Pir Sultan'ım durdum dâra / Çağırırım ere pire
Cümlelerin muradın vere / On'ki İmam Ali'm Ali'm

75.

Pir Sultan'ım şu dünyaya / Dolu geldim dolu benim
Bilmeyenler bilsin beni / Ben Ali'yim Ali benim

Coşma deli gönül coşma / Coşup da kabından taşma
Üçyüz altmış altı çeşme / Serçeşme'nin gölü benim

Çarşılarda dolanırım / Ben Hakk'ım Hak'tan gelirim
On İk'İmam'ı hak bilirim / Dedikleri veli benim

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 107-108.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 512-513.

Kılıcım kırk arşın uzar / Münkirin kökünü kazar
Çarşı pazarlarda gezer / Dedikleri deli benim

Pir Sultan kapında kuldur / Bunu bilmek müşkil haldir
Ali'nin ihsanı boldur / Şah'ı Merdan kulu benim

76.

Gel benim sarı tamburam / Sen ne için inilersin
İçim oyuk derdim büyük / Ben anın'çin inilerim

Koluma taktılar teli / Söyletirler bin bir dili
Oldum ayn-i cem bûlbülü / Ben anın'çin inilerim

Koluma taktılar perde / Uğrattılar bin bir derde
Kim konar kim göçer burda / Ben anın'çin inilerim

Göğsüme tahta döşerler / Durmayıp beni okşarlar
Vurdukça bağrım deşerler / Ben anın'çin inilerim

Gel benim sarı tamburam / Dizim üstüne yatıram
Yine kırıldı hatıram / Ben anın'çin inilerim

Sarı tamburadır adım / Göklere ağız feryadım
Pîr Sultan eydur üstadım / Ben anın'çin inilerim

77.

Yemen ellerine bir can gönderdim / Ya Ali sen sakla senden isterim
Ağ donunu kırmızıya bandırdım / Ya Ali sen sakla senden isterim

Şu gelen Bozatalı Hızır dediler / Nereye çağırırsan hazır dediler
Erişmedi üçler beşler yediler / Ya Ali sen sakla senden isterim

Bu gece ay ile ülker görüşür / Eşinden ayrılan nice buluşur
Hasretliler hasretine kavuşur / Ya Ali sen sakla senden isterim

Yine sızılıyor yaramın başı / Seyl-i revân oldu gözümün yaşı
Bu yola giden ol garibler eşi / Ya Ali sen sakla senden isterim

Zeynel Dede'm özüml ayrılmaz dârdan / Yetiş ey Murtaza ey Şah-ı Merdan
Ayrılmışım bir tazece didardan / Ya Ali sen sakla senden isterim

Pir Sultan Abdal'ım düşmüşüm gama / Kimi Rum'a gider kimi Acem'e
İmanım Haydar'ım sen susuz koma / Ya Ali sen sakla senden isterim²⁸⁶

78.

Abdal oldum şu dağları dolandım / Aştığım bellere göç eylemişim
Kızıl ırmakları bulandırınca / Kayalı göllere göç eylemişim

Dosta gider isen budur ilacı / Tel tel olmuş siyah ibrişim saç
Hercâi güzele meyletmek acı / Verdiğim gönüle göç eylemişim

Bizim efendimiz canlar canıymış / Hep güzel olanlar mürvet kânıymış
Gül deyip sunduğum can dikeniymiş / Sunduğum yerlere göç eylemişim

Pir Sultan Abdal'ım sen haldaş olma / Hercai güzele yol yoldaş olma
Bağışla suçumu kusura kalma / Hezârân illere göç eylemişim

79.

Bana gül diyorlar neme güleyim / Gözlerim yaş ile doldu n'eyleyim
Elin gülü açmış al ile yeşil / Şu benim güllerim soldu n'eyleyim

Kolumdan uçurdum şahin bazımı / Arşa çıkardılar âh-ı sûzumu
Elimden aldirdim körpe kuzumu / Firkati bağrımı deldi n'eyleyim

Haberin alayım seher yelinden / Ördek kalkar m'ola kendi gölünden
Korkum ayrılıktan fikrim ölümden / Ahiri başıma geldi n'eyleyim

Ulu sular gibi çeşmim çağlayan / Mahrum olmaz özün Hakk'a bağlayan
Yâr yitirmiş yana yana ağlayan / Geldi çatıttı beni buldu n'eyleyim

Kara yazılmıştır yazılarımız / Arş-âlâya çıktı sızılarımız
İrili ufaklı kuzularımız / Firkati bağrımı deldi n'eyleyim

²⁸⁶ Değişler arasında yayınladığımız “Emaneti sana Bozatlı Hızır” ayaklı deyişle bu deyiş birbirini tamamlayıcı bir özellik göstermektedir. Acaba her iki deyişte aynı olay için mi söylendi, üzerinde durulmaya değer.

Pir Sultan Abdal'ım kırklar yediler / Bu yolu erkânı onlar kodulâr
Allah verdiğini almaz dediler / Bana verdiğini aldı n'eyleyim

80.

Alçakta yüksekte yatan erenler / Ya bana sabır ver ya nazlı dostum
Temennaya tecellaya erenler / Ya bana sabır ver ya nazlı dostum

Altına bezenmiş ipekten halı / Ak gerdana takmış altın hamaylı
Seni seven n'eyler dünyada malı / Ya bana sabır ver ya nazlı dostum

Elden gelmez ben yârime küseyim / Dal boynuna hamaylılar asayım
Kerbela'ada yatan İmam Hüseyin / Ya bana sabır ver ya nazlı dostum

Başına bağlanmış nurdan bir çember / Cemalinde kokar misk ile amber
Kâbeyi yaptıran Halil Peygamber / Ya bana sabır ver ya nazlı dostum

Pir Sultan Abdal'ım kaşı karadan / Ayırmayın bizi cemden sıradan
Yeri göğü alemleri yaradan / Ya bana sabır ver ya nazlı dostum

81.

Bin cefalar etsen almam üstüme oy / Gayet şirin gelir dillerin dostum oy
Varıp yad ellere meyil verersen oy / Kış ola bağlana yolların dostum

Umarın onmasın yardan ayıran / Bahçede bülbüller ötüyor uyan
Kula gölge ise Allah'a ayan / Senden ayrılalı gülmedim dostum

Ağyar olan ayıbını bildirir / Sağyar olan Hak mizanın buldurur
Engel girmiş gonca gülün soldurur / Dök yüzüne zülfün tellerin dostum

Meyil verme münafığa şaşkına / Özün yetir bir kâmile pişkine
Ali'yi seversen pirin aşkına / Gel dola boynuma kolların dostum

Pir Sultan Abdal'ım gülüm dermişler / Şu benim yârime nasıl kıymışlar
İster isen dünya malı vermişler / Sensiz dünya malı neyerim dostum

82.

Gariplikte gurbetlikte çektiğim / Yollar medet medet dosta kavuştum
Çağlayıp da boz bulanık aktığım / Seller medet medet dosta kavuştum

Şimdi erenlerden vardır irade / Üçlerle yediler erdir murada
On iki İmam'lar hazır burada / Kırklar medet medet dosta kavuştum

Erenlerin gönlü arş-ı alâ katı / Müminlerin gönlü padişah tahtı
Yollar bölük bölük menekşe otu / Güller medet medet dosta kavuştum

Pir Sultan Abdal'ım yanıp tüttüğüm / Her dem evliyanın yolun güttüğüm
İkrar verip eteğini tuttuğum / Pirlere medet medet dosta kavuştum

83.

Bende şu dünyaya geldim geleli / Emânetten bir don giymişe döndüm
Sahibi çıktı da elimden aldı / Kuru yerde koyup yaymışa döndüm

O yâr geldi geçti geri bakmadı / Hendekler kazdırdım sular akmadı
Çok yuva bekledim cücük çıkmadı / Boş yuva beklemiş yoz kuşa döndüm

Pir Sultan Abdal'ım bu dünya fani / Baştan başa kim sürdü bu devranı
Yârin bir çift sözü üşüttü beni / Yüce dağ başında buymuşa döndüm

84.

Sabahın seyrinde niyaz ederken / Tanrı'nın aslanı Ali'yi gördüm
Ab-ı kevserinden bâde içerken / Kanber'in elinde doluyu gördüm

Balıklar oynasın bâtin gölünde / Talipler söyleşir irfan dilinde
Meyve vermiş bağlar bağban yolunda / Gülü var dikensiz çalıyı gördüm

Üçlerle yediler çerağın yakar / Onlar da olmuşlar kırklara rehber
Muhammet Ali'nin sancağın çeker / Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi gördüm

Pir Sultan'ım eydur derdim tarifi / Okudum kitabı binbir hurufu
Doksan bin evliya Naci güruhu / Önünde bir aziz uluyu gördüm

85.

Sabah olur koyun kuşluğa gelir / Her koyun arar da kuzusun bulur
Ağca koyun meler arada kalır / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Ağca koyun koyunların beyidir / Ak kuzu da yüreğimin yağdır
Anın gideceği Yıldız dağıdır / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Kuzunu taşıdım bahar çağında / Otlattım gezdirdim Yıldız dağında
Gülümü soldurma gönül bağında / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Koyun meler kuzusunun adı yok / Sıra sıra güleklerin südü yok
Kuzusuz yaylanın hiçbir tadı yok / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Ağca koyun sana bodcak takayım / Döne döne gelişine bakayım
Senin için dağı taşı yakayım / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Koyun sen şurada kuzlamadın mı / Sağını solunu gözlemedin mi
Aç kurt gelir deyi gizlemedin mi / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Çay aşağı gider bir kurdun izi / Kurt ağzında gördüm bir emlik kuzu
Mevlâ'yı seversen ağlatma bizi / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Korkar oldum şu dağların kurdundan / Koyun geldi kuzu gelmez ardından
Ben de yandım bu ananın derdinden / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Bu yazı alnımın kara yazısı / Nerde kaldı ağ koyunun kuzusu
Dertli yüreğimin dinmez sızısı / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Bu dağların sümbülleri bitmesin / Yücesinde yavru şahin ötmesin
Seni incitenler Hakk'a yetmesin / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Koyun seni yaylalarda güdeyim / Alıp seni eliminen yedeyim
Kuzun öldü ben Mevlâ'ya ne deyim / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Ben koyunu güde güde getirdim / Getirdim de baş arkaca yatırdım
Nerde kaldı nerelerde yitirdim / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Koyun seni yaylalarda yayladım / Kuzun öldü ben oturdum ağladım
Derdin ile yüreğimi dağladım / Gel koyun meleme vazgel kuzundan

Pir Sultan Abdal'ım bu kuzu n'oldu / Koyunun feryadı ciğerim deldi
Yoksa kuzunu bir aç kurt mu aldı / Gel koyun meleme vazgel

kuzundan²⁸⁷

86.

İkrar verdim bu ikrarı güderim / İkrarımdan dönmem elin ucundan
Eksikliğim bilip yoldan kalmadım / Tarikim ararım yolun ucundan

Seyire duralım bâd-ı sabaha / Yerle gök bend olmuş şems ile maha
Üç bölük turnam çıkmış seyrangâha / Ayrılmam katardan telin ucundan

Üstümüze bir nur doğdu dolunmaz / Her kula bir sevda vermiş bilinmez
Ya Ali bu dünya sensiz olunmaz / Çok emek sarfettim lâ'lin ucundan

Yaz gününün suyu bulanık akar / Kişi sevdiğine böyle mi bakar
Yaz bahar eyyamı bülbül yas çeker / Hârına dağlattı gülün ucundan

Pir Sultan Abdal'ım Muhammet Ali / Yardımcımız olsun ol Hızır Nebi
Seni görmeyeli ben oldum deli / Halimi sormazsın dilin ucundan

87.

Şecaatin varsa kendine sakla / Nasihatım dinle sakın gururdan
Bir işin önünden sonunu yokla / Nasihatım dinle sakın gururdan

Hünerin var ise kendini devşir / Söyleyecek sözü kalbinde pişir
Ululuk büyüklük Hakk'a yaraşır / Nasihatım dinle sakın gururdan

Hatırın yıkarlar hatır yıkınca / Göz yaşı eğlenmez taşıp akınca
El elden üstündür arşa çıkınca / Nasihatım dinle sakın gururdan

Oku asılanın yayı yasılır / Gaziler kılıcı arşa asılır
Gurur ile kahramanlar basılır / Nasihatım dinle sakın gururdan

Pir Sultan ulular izini izle / Kemliği terk eyle iyilik gözle
Hasmın karıncaysa merdane gözle / Nasihatım dinle sakın gururdan

²⁸⁷ Bu deyişin bir çok yerde halk arasında çeşitlenmelerine rastlamak mümkündür. Deyişin bir hayli uzun olan bu çeşitlenmesi ilk kez yayınlanmaktadır. Cem törenlerinde ağıtlama türünde söylenen deyişin oldukça içli ve etkileyici bir ezgisi vardır. Elimizde bu çeşitlenme dışında iki çeşitlenme daha bulunmaktadır.

88.

Sabah olur cümle alem uyanır / Çoğul çoğul olur yollar sabahtan
Şu çiftte kantara neler dayanır / Boz deve yuları teller sabahtan

Bülbülü güldem ayıran muzular / Anasız mı olur körpe kuzular
Peteğin içinde arı vızılar / Alınır oğuldan ballar sabahtan

Aşk ateşi ona oluptur meze / Can dayanmaz bu ateşe bu köze
Bu garip bülbüle ne cefa ceza / Görmeden açılır güller sabahtan

Dudular kumrular peşkeş çekildi / Ayvalar turunçlar çitil dikildi
Ağcabük'e gövel turnam döküldü / Seslenir deryalar göller sabahtan

Balı kudrettendir aslı sinektir / Yolumuzun üstü konak konaktır
Al kırmızı giymiş pempe yanaktır / Temennaha iner kullar sabahtan

Pir Sultan Abdal'ım seçiktir deyu / Hulle donlarımız biçiktir deyu
Hacet kapıları açıktır deyu / Hakk'ı zikr eyliyor diller sabahtan

89.

Gelmiş iken bu dağları gezeyim / Ölüm ile ayrılığın elinden
Dertsiz bulamadım derdim diyeyim / Ölüm ile ayrılığın elinden

Yaz gelince bulanayım coşayım / Terkedip sılamı yola düşeyim
Beri gel sevdiğim helallaşayım / Ölüm ile ayrılığın elinden

Ölüm bize yollarını uğrattı / Firkat geldi yana yana ağlattı
Ciğerimi pare pare doğrattı / Ölüm ile ayrılığın elinden

Günahsız kardaşlar günahım tartar / Hasretli yüzünü yüzüme sürter
Her kime söylesem yakasın yırtar / Ölüm ile ayrılığın elinden

Pir Sultan abdal'ım eyliyor fırak / Alışmış yanıyor şu dertli yürek
Bir dahi gelemem yollarım ırak / Ölüm ile ayrılığın elinden

90.

Muhammet Ali'nin kurduğu yoldur / Ak üstünde kara seçebilirsens
Gönülden itikat söyleyen dildir / Ali'nin sırrına erebilirsens

Erenler seni de ceme katarlar / Kötü amellerin dışa atarlar
Bir gün yularından tutup çekerler / Çektikleri yere varabilirsens

Erenler seni de ceme götürür / Kalmış işlerini anda bitirir
Gördüm Hak evinde mihman oturur / Mihmanın gözüyle görebilirsens

Aslı mervan olan ummana dalmaz / Küfre iman eden aşıklar ölmez
Müminin suali ahrete kalmaz / Dünyada cevabın verebilirsens

Pir Sultan Abdal'ım gonca gül olur / Dört kapıdan daim sana gel olur
Dünyadan ahrete doğru yol olur / Verdiğin ikarada durabilirsens

91.

Alay alay olmuş gelen turnalar / Kanadı var kolları var turnanın
Silkinip uçamaz menzil görenler / Gök yüzünde yolları var turnanın

Sikinip uçar da kanadın çatar / Seçer kılavuzu önüne katar
Hasan Hüseyin'in semahın tutar / Kerbelâ'da illeri turnanın

Sesleri naziktir medhi okunur / Avazı bağrımı deler dokunur
Yalabık yalabık tüyler takınır / Eğrim eğrim telleri turnanın

Pir Sultan yardımcın Yaradan olsun / Aşık olan aşık didarın bulsun
Arif olan anlar cahil ne bilsin / Her mânâdan dilleri var turnanın

92.

Sultan Nevruz günü cemdir erenler / Gönüller şaz oldu ehl-i iman
Cemal-i yâr görüp doğru bilenler / Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Cümle eşya bu gün destur aldılar / Aşk ile didara karşı yandılar
Erenler ceminde bade sundular / Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Erenler dergahı rûşen bu günde / Doldurmuş badeyi sunar elinde
Susuz olan kanar kendi gölünde / Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Sultan Nevruz günü canlar uyanır / Hal ehli olanlar nura boyanır
Muhip olan bu gün ceme dolandır / Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Pir himmet eyledi bu gün kuluna / Cümle muhip bu gün cemde buluna
Cümle eşya konar kudret balına / Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Aşık olan canlar bu gün gelirler / Sultan Nevruz günü birlik olurlar
Hallak-ı cihandan ziya bulurlar / Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

Pir Sultan'im eydur erenler cemde / Akar çeşmim yaşı her dem bu demde
Muhabbet ateşi yanar sinemde / Himmeti erince Nevruz Sultan'ın

93.

Gel benim derdime bir derman eyle / Alemler derdine derman olansın
Özümün hükmüne bir ferman eyle / Alemler hükmüne ferman olansın

Bir ismin Haydar'dır bir ismin Ali / Hak Murtaza dedi sana ya Veli
Cihanın ahiri hem de evveli / Velâyet mülküne sultan olansın

Pir Sultan Abdal'im meydanda merdim / Her nere baktımsa yârimi gördüm
Seherde tespihim evradım virdim / Garip gönüllere mihman olansın

94.

Kaynat muhabbetin kazanın kaynat / Bir nasihat eyle dostlara dinlet
Gevher deryasında gevher al da sat / Azizim sultanım sen safa geldin

Sohbette hezaran muhabbet açar / Mümin kullarına Hak rahmet saçar
Yâri olan nice yârinden geçer / Azizim sultanım sen safa geldin

Yâri olan arar yârini bulur / Eser bad-ı saba bu gönlüm farır
Yükün katarlanmış Nevruz'dan gelir / Azizim sultanım sen safa geldin

Abdal olan giyer hırkayı şalı / Yâr için çekeriz ah ile zarı
Ol irfan ceminde süreriz yolu / Azizim sultanım sen safa geldin

Pir Sultan Abdal'im ağladım güldüm / Yârdan ayrılalı ne halde kaldım
Çok şükürler olsun sonunda buldum / Azizim sultanım sen safa geldin

95.

Çoktan beri yollarını gözlerim / Halimi sormaya yâr sen mi geldi
Bu gönlümün bağı ile bostanı / Ayva ile turunç nar sen mi geldin

Bu hasretlik beni hasta eyledi / Vardı gönül ummanları boyladı
Çıktı aşkın yaylasında yayladı / Gönlümün evine nur sen mi geldin

Gelip şu yanımda oturan mısın / Serimi sevdaya yetiren misin
Ağır yüklerimi götüren misin / Katar maya ile dür sen mi geldin

Yüzünde benlerin hindîdir hindî / Bilmem melek midir arştan mı indi
Bir su ver içeyim yüreğim yandı / Ağustos ayında kar sen mi geldin

Yürü ey sevdiğim sen seni düşün / Güzelsin sevdiğim bulunmaz eşin
Giyinmiş kuşanmış türlü kumaşın / Bezenmiş bedestan şar sen mi geldin

Yoksa sevdiğimin elinden misin / Yoksa has bahçenin gülünden misin
Firdevs-i âlânın iliden misin / Cennet-i âlâdan hür sen mi geldin

Bülbüller ötüyor hüsnün bağında / Arzumanım kaldı göğsün ağında
Ellerim kelepçede cellat önünde / Derdimin dermanı car sen mi geldin

Pir Sultan Abdal'ım sen seni döşür / Yârin sevdaları sere ulaşır
Türlü libasları giyer dolaşır / Çarşılar bezenmiş yâr sen mi geldin

96.

Gaipten bir kandil indi / Mihman hoş geldin hoş geldin
Bizi sohbeta kandırdın / Mihman hoş geldin hoş geldin

İki yâd idik buluştuk / Şükür dizarda görüştük
Muhabbet kapısını açtık / Mihman hoş geldin hoş geldin

Erliğini beyan ettin / Erenler buyurdu tuttun
Üstümüze yol uğrattın / Mihman hoş geldin hoş geldin

N'eyler Pir Sultan'ım n'eyler / Hakk'ın kelamını söyler

Bizden Şah'a selam eyler / Mihman hoş geldin hoş geldin²⁸⁸

97.

Geldim gider oldum illerinize / Dostlar bizi safa ile gönderin
Doyamadım tatlı dillerinize / Dostlar bizi safa ile gönderin

Şöyle bir güzelden ahd alamadım / Bir ahdine bütün yâr bulamadım
Bir daha ya geldim ya gelemedim / Dostlar bizi safa ile gönderin

Himmet eylen şu dağları aşalım / Pir aşkına kaynaşalım coşalım
Gelin birer birer helallaşalım / Dostlar bizi safa ile gönderin

Çıkalım yaylaya inelim düze / Himmet eylen yâren yoldaşlar bize
Bir selam göndersem gelir mi size / Dostlar bizi safa ile gönderin

Pir Sultan Abdal'ım Hakk'a yakındır / Edebi erkânı hemen takın dur
Ölüm uzak derler hemen yakındır / Dostlar bizi safa ile gönderin

98.

Yükletin barhanam develer ile / Beni İmam Hüseyin'e gönderin
Yoldaş olup gitmem yad eller ile / Beni İmam Hüseyin'e gönderin

Bak zalimin çektirdiği şu derde / Dağlar aramıza oluptur perde
Karar kılıp duramıyom bir yerde / Beni İmanı Hüseyin'e gönderin

Benim ne davam var yad iller ile / Özünü Hakk'a vermiş kullar ile
Kerbelâ'ya giden abdallar ile / Beni İmam Hüseyin'e gönderin

Kutlu günler doğup doğup aşmadan / Gönül farıyıp da akıl şaşmadan
Dağları kar alıp kırcı düşmeden / Beni İmam Hüseyin'e gönderin

Şu aleme gelen gitti n'eyledi / Kimi dünya kmi ahret peyledi
Yârenler hakkını helal eyledi / Beni İmam Hüseyin'e gönderin

Pir Sultan Abdal'ım bir hava ile / Arşa çıkardılar bin dava ile

²⁸⁸ Aynı deyişin çeşitlenmesi ve ezgisi için bakınız. Kumru Canku, **Tavşanlı'dan Notlar: Hoş Geldin (Nefes)**, Türk Folkloru Dergisi, Cilt 4, Sayı 41, Aralık 1982, Sayfa 18-19.

Kanber'in çektiği boz deve ile / Beni İmam Hüseyin'e gönderin

99.

Gül yüzlü yâr bugün mahleme gelmiş / Varsın irakipler ne derse desin
Sinesi yareli merheme gelmiş / Varsın irakipler ne derse desin

Kırmızı gül karışıktır har ile / Mansur da bağlıdır bir ikrar ile
Sarılıp yatayın nazlı yâr ile / Varsın irakipler ne derse desin

Gönül aşk kitabın okur yazarım / O güzel hemen kaldı nazarım
Sevdiğimin düğmelerin çözerim / Varsın irakipler ne derse desin

Gönül aşk atına bindi yarıştı / Gide gide dostun iline düştü
Hasretliler birer birer kavuştu / Varsın irakipler ne derse desin

Pir Sultan Abdal'ım derdi tazele / Ben seni sevmişim ezel ezele
Meylim düştü senin gibi güzele / Varsın irakipler ne derse desin

100.

Arzulayıp Hak cemine gelince / Gönülde kin kibir eylemeyesin
Hakikatın kubbesine girince / Zinhar kötü kelim söylemeyesin

Evliya cemidir sayılmaz hatır / Ağır ol sakın ol postunda otur
Eğer isterlerse bir kelim yeter / Her yerde ataklık eylemeyesin

Yeğnicelik edip postundan kalkma / Delil çağrılırken ardına bakma
Aşnan musahibin odlara yakma / Yükünü günahla tayılamayasın

Sen seni gör elin aybını görme / Tarikat ateştir tamuya girme
Sen de bu anlığın kimseye demem / Bu sözümü garaz anlamayasın

Pir Sultan Abdal'ım manâ bilemez / Kibrine yedirip haber alamaz
Kılavuzsuz giden yolu bulamaz / Bulunmaz yolda yol aramayasın

101.

Benden selam olsun sofu canlara / Vücudun şehrinin yuyanlar gelsin
Yedi kat göklerin yedi kat yerin / Kudret binasını kuranlar gelsin

Pirimi sorarsan Ali'dir Ali / Altından çakılmış Düldül'ün nalı
Kim sürdü kuyuda kırk arşın yolu / O yolun süreğin sürenler gelsin

Sofuluk dediğin bir kolay iştir / Pirimin gördüğü mübarek düştür
Canı yok kanı yok bir uçar kuştur / O kuşun dilini bilenler gelsin

Sofuluk eyleyen arıdır özü / Araya mı gider arifin sözü
Demirin yüzünde karınca izi / Karanlık gecede bulanlar gelsin

Pir Sultan Abdal'ım özüm didarda / Saklayalım Hak katında nazarda
Çıkmadık can kazılmadık mezarda / O canın namazın kılanlar gelsin

102.

Gir aşkın deryasın boyla / Kıyısı öte mi dersin
Bir gerçeğe hizmet eyle / Emeğin yite mi dersin

Nâdanı kondurma başa / Düşürür seni tuzağa
Şekerler yedirsen zâğa / Tut'olup öte mi dersin

Arifler yola giderler / İrfanda sohbet ederler
Nişansız yârı n'iderler / Can gönül kata mı dersin

Bellidir kalbi boş olan / Nişan verendir hoş olan
Hercaiye yoldaş olan / Menzile yete mi dersin

Pir Sultan Abdal coşmayan / Aşk küresinde pişmeyen
İlkin Hakk'a ulaşmayan / Sonradan yete mi dersin

103.

Pazar eyler isen üstadzan eyle / Dükkanı yık çürük hanı n'eylersin
Meta alam dersin bezirgandan al / Çerçinin sattığı malı n'eylersin

Gevher alam dersin zarardan korkma / Meyil ver aşnana nadâna bakma
Sermayen var ise ortaya dökme / Sikkenin kestiği pulu n'eylersin

Nadân odur derman olmaz yaraya / Aldanmıştır ağ üstünde karaya
Bir amel kazan ki Hakk'a yaraya / Hakk'a yaramadık yolu n'eylersin

Güvenme benliğe olursun bâtil / Sultan olamı dersin kul ol da satıl
Cehd-i cihan eyle kervana katıl / Dağda bayırdaki beli n'eylersin

Pir Sultan Abdal'ım doğrusu böyle / Bir sadık yâr ile pazarlık eyle
Boylar isen ilmin deryasın boyla / Mandanın girdiği gölü n'eylersin

104.

Elif'tir doksan bin kelamın başı / Var Hakk'a şükreyle be'yi n'eylersin
Aradırsan kalbin evini arıt / Yüzünü yumağa suyu n'eylersin

Yalan söyleyip de geçme sıraya / Evliya nefesin verme araya
Var bir amel kazan Hakk'a yaraya / Hakk'a yaramayan huyu n'eylersin

Şeytan benlik ile yolundan azdı / Aşık maşukunu aradı gezdi
İki cihan fahrı bir engür ezdi / Fakr ile fahr olmaz bayı n'eylersin

Varın görün irakipler kandedir / Hak ehli kardaşlar yolda demdedir
Bilin ayn-el yakın Ali cemedir / Cemiyet olmayan köyü n'eylersin

Pir Sultan'ım okuyuben yazarım / Turap oldum ayaklarda tozarım
Yâr elinden içtim sermest gezerim / Yârdan içilmeyen meyi n'eylersin

105.

Kazanıp kazanıp verme havaya / Alınmaz eski gün aldırılmazsın
Hak'tan olmayınca ağlayan yüze / Ona gül demekle güldüremezsın

Merhem etme azmış onun yarası / İnkârın kalbinden çıkmaz karası
Düşünmekle bulanamaz çaresi / Birikmiş kurdunu öldüremezsın

Gaziler sözümüz rızasız soru / Müminler bu yola koymuyor zoru
Musahip kavline girmeyen körü / Dört kapı kırk makam gördüremezsın

Gelin zikr edelim Gani Hüda'yı / Müminler eyler beş vakit edayı
İnkâr işitmiştir İblis sadayı / Onu Hakk'a doğru döndüremezsın

Pir Sultan Abdal'ım eğme boyunu / Herkes beğenmiştir kendi huyunu
Dibi delik kaba aşkın suyunu / Taşıyıp yorulma dolduramazsın

106.

Bir sabah vaktinde yerini görsem / Belirsiz vatani ili var koşun
Ancak sen bilirsin hey kadir Allah / İbrişimden alâ teli var koşun

Koç kuzu kurbandır Hak der atamaz / Sakın inanmayın yemez satamaz
Deryanın yüzünde kırklar tutamaz / Çekilip gitmeğe yolu var koşun

Arif olsam koşun yerini görsem / Mübarek yüzünü yüzüme sürsem
Yaylımı Cennet'tir sulağın görsem / Ab-ı Zemzem suyu gölü var koşun

Akını boyamış türlü donlara / Öyl'olunca dilek geçmez onlara
Teslim tastik olan sofî canlara / Yüzünü sürmeğe kâli var koşun

Pir Sultan Abdal'ım düşürme harzı / Beraber kılalım sünneti farzı
Dünyada bulunmaz o koşun tarzı / Daha türlü türlü hali var koşun

107.

N'eyleyeyim şu gönlümün elinden / Bulunmayan senin gibi yâr olsun
Sinem deldi gelen sözler dilinden / Benim yârim yoksa serim sağ olsun

Kadir Mevlâ'm üstümüzde var ise / O yâr ikrar karşısında durursa
Yârdan bize bir tek selam gelirse / Bizden yâre yüz bin selam var olsun

Mevlâ üstümüzde her dem kadirdir / Ağyarın kalbinde ikilik nedir
Dilerim Allah'tan bedduam budur / Geniş dünya başımıza dar olsun

Turnalar vaktinde sökümdür sökün / Yârin evi bize yakındır yakın
Ye helaldan ekmek ile tuz hakkın / Haram yersen gözlerine dur olsun

Pir Sultan'ım kovalayım kaçanı / İndirirler yükseklerden uçanı
İkrar verip ikrarından geçeni / Sürün bu dergahtan yüzü kar' olsun

108.

Kırklar meydanında erkân isteyen / Arıtsın kalbini çöksün otursun
Erenler önünde lokmayı sunan / Hicap perdesini döksün otursun

Ona lokma sunanların nargı var / Talipden talibe yolun farkı var
Yol içinde türlü türlü görgü var / Herkes görgüsünü görsün otursun

Evvel gerek olmuş mürebbi minnet / Mürebbi farz olmuş musahip sünnet
Farzı farz eylemiş sünneti sünnet / Her kardaş akranın bulsun otursun

İkrar verdik geldik girdik araya / Hatır yıkıp göç eyleme saraya
Alır üstat verir seni küreye / Çeliğin darbına dursun otursun

Pir Sultan'ım eydur kandilde nura / Er gerektir erin yolunu süre
Mümin müslim derildiler bir yere / Muhabbet gölüne dalsın otursun

109.

Gelin yiyelim içelim / Bu güzellik geçer bir gün
Alem yâran yâran olmuş / Ali'm sırrın açar bir gün

Yeyip yediren bir adem / Eksik etmez bâri Hûda'm
Gök ekine misal adem / Onu eken biçer bir gün

Yeyip yedirmesi hoştur / Nekesin gayreti boştur
Can dediğin uçan kuştur / Kuş kafesten uçar bir gün

Ağaçlarda yeşil yaprak / Bastığımız kara toprak
Yer altında kefen yırtmak / Başımızdan geçer bir gün

Pir Sultan'ım düşümüzde / Uzak değil karşımızda
Baykuş mezar taşımızda / Dertli dertli öter bir gün

110.

Kısmet verip bizi salan çöllere / Ya eceldir ya didardır ya nasip
Felek bizi saldı özge hallere / Ya eceldir ya didardır ya nasip

Kısmet verip çevre çevre yeldirdi / Bilmediğim hikmetlere daldırdı
Çekip ayrılığın okun doldurdu / Ya eceldir ya didardır ya nasip

Felek arka vermiş çarhın devine / Arıt kalb evini iman sevine
Türlü dalga geldi gönlüm evine / Ya eceldir ya didardır ya nasip

Muhanettir dünyasını kayıran / Şol Gani Settar'dır açlar doyuran
Beni de sevgili yârdan ayıran / Ya eceldir ya didardır ya nasip

Pir Sultan Abdal'ım der ki vardığım / Ulu dergahıdır yüzler sürdüğüm
Bilmediğim hikmetleri gördüğüm / Ya eceldir ya didardır ya nasip

111.

Cennet'ten Ali'ye bir niyaz geldi / Ali'ye terceman gelen elmalar
Ali'm kokladı da yüzüne sürdü / Ali'ye terceman gelen elmalar

Elmasın elmasın seni aşlarlar / Meyveni yerler de dalın taşlarlar
Cümle günahların hep bağışlarlar / Ali'ye terceman gelen elmalar

Elmasın elmasın rengine boya / Cümle melâikler donunu giye
Kadrini bilmeyen kabuğun soya / Ali'ye terceman gelen elmalar

Elmasın elmasın misk ile anber / Kokuna birikir cümle peygamber
Etin Fatma Ana kabuğun Kanber / Ali'ye terceman gelen elmalar

Cebrail elmayı Cennet'ten aldı / Getirdi Ali'ye terceman sundu
Ali'm kokladı da Hüsey(i)n'e verdi / Ali'ye terceman gelen elmalar

Pir Sultan Abdal'ım vahdettir vahdet / Çiğidinden oldu Döldül gibi at
Bir adın Seyfullah okunur ayet / Ali'ye terceman gelen elmalar

112.

Muhammet Ali'yi candan seversen / Bir deste gül verin Şah'a turnalar
Hasan Hüseyin'den medet umarsan / Bir deste gül verin Şah'a turnalar

Zeynel Abidin'in tatlı dilleri / Bâkır kılavuzdur sever yolları
Taze açmış dost bağının gülleri / Bir deste gül verin Şah'a turnalar

Cafer-i Sadık'la Musa el Kâzım / İmam-ı Rıza'ya bağlıdır özüm
Muhammet Taki'ye vardır niyazım / Bir deste gül verin Şah'a turnalar

Ali'yün Naki Hasan ül Askeri / Düşmanından daim olmuşum beri
Eyleyin Necef'ten yana seferi / Bir deste gül verin Şah'a turnalar

Pir Sultan Abdal'ım tuttum dâmanı / Orada birledik ikrar imanı

113.

Seyredelim Horasan'ın ilini / Gördüm iki turna güzel turnalar
Tavaf ettim imamların yolunu / Gördüm iki turna güzel turnalar

Muhammet bizimdir Ali bizimdir / Erkânı bizimdir yolu bizimdir
Değmesin yad avcı teli bizimdir / Gördüm iki turna güzel turnalar

Muhammet Ali'den gelir bu damar / Alnında parlıyor şems ile kamer
Yaylağı Yıldız'dır gözleği Kemer²⁹⁰ / Gördüm iki turna güzel turnalar

Şu gelen avcıdan hazerim deyu / Ezelki ikrarı bozarım deyu
Çığırışır Tebriz'de gezerim deyu / Gördüm iki turna güzel turnalar

Pir Sultan Abdal'ım kendi hâlinde / Kalmadılar evliyanın yolunda
Kalkışıp gittiler Ali gölünde / Gördüm iki turna güzel turnalar

114.

Bahar oldu otlar bitti güz geldi / On'ki İmam'lara gidin turnalar
İmam'lar hasreti bağrımı deldi / On'ki İmam'lara gidin turnalar

Size nazar kılsın her dem güzeller / Rıza ile gelen lokmayı yerler
Uçup giden telli kuşa ne derler / On'ki İmam'lara gidin turnalar

Hasan Hüseyin'e yazıldı yazım / Zeynel Abidin'e bağlıdır özüm
Zühre yıldızını görmektir arzum / On'ki İmam'lara gidin turnalar

Zülfikâr'ın kabzası lâ'l ile gevher / Muhammet Bakır'dan ol İmam Cafer

²⁸⁹ Bu deyişin “Varınca bir tel ver pirime turnam” ayaklı bir çeşitlenmesi Dedemoğlu adına yayınlanmıştır. Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Bektaşî-Kızılbaş Alevi Şairleri ve Nefesleri**, Cilt 3, Sayfa 348-349.

Turgut Koca, **Alevi-Bektaşî Şairleri ve Nefesleri**, Sayfa 855-856.

²⁹⁰ **Yıldız**: Yakınında Pir Sultan'ın köyünün bulunduğu, birçok deyişte ve Kalender Çelebi eyleminde adı geçen Yıldız dağı.

Sorun görün sevdiğimden ne haber / On'ki İmam'lara gidin turnalar

Musa-i Kâzım'dır şevki veliden / İmam-ı Rıza'dan Kanber uludan
Feryadı Fatma'dan sesi Ali'den / On'ki İmam'lara gidin turnalar

Muhammet Taki'nin yanına varan / Ali Naki Hasan Askeri seven
Muhammet Mehdi'ye sancağı veren / On'ki İmam'lara gidin turnalar

Pir Sultan Abdal'ım dedim el' aman / Biçilmedik ekin sürülen saman
Gönlüm eğlencesi Oniki İmam / On'ki İmam'lara gidin turnalar

115.

İndim Koç Baba'yı tavaf eyledim / Bugün yaylımdadır geliyor koçlar
Mübarek cemalin seyran eyledim / Bugün yaylımdadır geliyor koçlar

Biri beyaz idi biri kırmızı / Onlarda seçerdi baharı yazı
Aynı Zülfikâr'a benzer boynuzu / Bugün yaylımdadır geliyor koçlar

Alnın ortası yazılı Kur'an / Hiç mahrum mu kalır cemalin gören
Yarın mahşer günü şefaât uman / Bugün yaylımdadır geliyor koçlar

Yağmur yağar çiselenir izleri / Elhâm suresine benzer gözleri
Ay ile gün gibi parlar yüzleri / Bugün yaylımdadır geliyor koçlar

Pir Sultan'ım biz çekelim yasları / Dört kitapta beyan oldu sesleri
Aşıklar da söyler bu nefesleri / Bugün yaylımdadır geliyor koçlar²⁹¹

116.

Dünyanın üstünde kurulu direk / Emek zay'olmadan sızlar mı yürek
Ali yâr Ali yâr sızlar mı yürek
Bu yolu kim kurmuş bizler de bilek / Söyle canım söyle dinlesin canlar

Adem eker yeryüzüne ekini / Ekin saklar yer altında kökünü
Ali yâr Ali yâr saklar kökünü
Ayıkla gör karasını akını / Söyle canım söyle dinlesin canlar

²⁹¹ Bu deyiş, “İbrişimden alâ telin var koçun” ayaklı deyişle birbirini tamamlayan bir deyiştir.

Aşıkların Hakk’a döner yüzleri / Aşk oduna daim yanar özleri
Ali yâr Ali yâr yanar özleri
Alıp da eline çalar sazları / Söyle canım söyle dinlesin canlar

Ocağa koymuşlar köşe taşını / Hak onarsın gerçeklerin işini
Ali yâr Ali yâr ah yâr işini
Bir gün ağrıtlar senin başını / Söyle canım söyle dinlesin canlar
Ah yâr yâr yâr dost dost / Medet Şah Şah dost

Pir Sultan Abdal’ım farz ile sünnet / Yola gelmeyene edilmez minnet
Cümlelerin muradı dünyada cennet / Söyle canım söyle dinlesin canlar²⁹²

117.

Ne kadar bilsen de bilene danış / Danışan dağları aşar mı aşar
Danışmadan yola gitse bir kişi / Yorulup yollardan şaşar mı şaşar

Altın da bir pula olur mu kabul / Ehil ile konuş olası ehil
Cahille konuşma olursun cahil / Kişi ayârından düşer mi düşer

Cahile uzak ol kâmile yakın / Sözümden mâna al darılma sakın
Hasmın karıncaysa merdane bakın / Ummadık taş başa düşer mi düşer

Budur kâinatın yekta gevheri / Kalbi gevher olan olmaz serseri
Bir kişi içerse ab-ı kevseri / İrfan meydanında coşar mı coşar

Pir Sultan Abdal’ım bu böyle olur / Herkes ettiğini elbette bulur
Alıcı kuşların ömrü az olur / Akbaba zararsız yaşar mı yaşar

118.

Evvel bu dergahtan kismet / Alır da var almaz da var
Tarikata kadem basıp / Gelir de var gelmez de var

²⁹² Bu deyişin “Söyle Ali’m söyle dinlesin canlar” ayaklı başka bir çeşitlenmesi Bekir Karadeniz tarafından sözlü kaynaklardan derlenerek Şah Hatayi adına yayınlanmıştır. Bkz. Bekir Karadeniz, **Kömür Gözlüm – Türküler**, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1999, Sayfa 316.

Bazını almış destine / Hizmet ediyor dostuna
Ahd ile ikrar üstüne / Durur da var durmaz da var

Olayım der isen Hızır / İrfan defterine nâzır
Hak her yerde daim hazır / Görür de var görmez de var

İçin bizim dolumuzdan / Çıkma sakın yolumuzdan
Pir Sultan'ım halimizden / Bilir de var bilmez de var

119.

Ben de bu dünyaya geldim giderim / Döner çiftim ağır harmanım mı var
Bu dünya dolusu malı n'iderim / Hesabı vermeğe dermanım mı var

Bu malın hesabın bizden alırlar / Anın için el çekmiştir veliler
Harami var deyu korku verirler / Benim ipek yüklü kervanım mı var

Yitir şu gönlünden hileyi yitir / Tamam eyle eksik yerlerin bitir
Bana derler gam yükünü sen götür / Benim yük götürür dermanım mı var

Dükkan açmış bir müşteri ararsın / Gelene geçene haber sorarsın
Bana ağır ağır minnet m'edersin / Felek sende demim devranım mı var

Pir Sultan Abdal'ım derdim dökerler / Ağu oldu yediğimiz şekerler
Güzel sevdim deyu adım çekerler / Benim Hak'tan özge cananım mı var²⁹³

120.

Birlik makamında bir güzel gördüm / Leblerinin sükkeri var kandi var
Aşıkı çok imiş aradım buldum / Nice bencileyin derdimendi var

Cemâli geliyor hayalde düşte / Canım âsümanda kandilde arşta
Uzakta yakında yeminde pişte / Her nereye baksam Ali'm kendi var

Gah bahçeye girer gülden görünür / Gah mâna söyler dilden görünür
Gah gönül evinde sultan görünür / Aşıkına türlü türlü fendi var

²⁹³ Bir çeşitlenmesi Karacaoğlan adına yayınlanmıştır. Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun,

Şükür olsun bu sevdaya ulaştım / Muhabbet bağına girdim dolaştım
Muhammet Ali'nin cemine düştüm / Şimdi boynumuzda aşk kemendi var

Pir Sultan'ım böyle sever dilberi / Bu cümle cihanın yektâ gevheri
Kahrın lütfun çeker isen gel beri / Sevdiğimin nerde bir menendi var

121.

İlgıt ılgıt esen seher yelleri / Doğru gelir doğru gider mi yâr yâr
Hakkın emri ile çürüyen canlar / Verdiği ikrarda durur mu yâr yâr

Pazarlık mı olur adil dükkanda / Meylim muhabbetim kaldı insanda
Bu divan olmazsa ulu divanda / Dost benim سوال verir mi yâr yâr

Verdiği sözlere inandım kaldım / İkrara bağlandım imanı buldum
Erenler yolunda ser-sefil oldum / Dost fakir halimi görür mü yâr yâr

Bahçende açılmış yar gonca güller / Gülün fîğanından sefil bülbüller
Aşıktan maşuka sarılan kollar / Bin yıl yerde yatsa çürür mü yâr yâr

Pir Sultan Abdal'ım kalbi zâr olan / Döner mi sözünden gerçek er olan
Senin gibi ahdi sadık yâr olan / Verdiği ikrardan döner mi yâr yâr

122.

Yüce yüce dağlardan mı gelirsin / Hayır mı gök turnam yârdan ne haber
Benim sevdiğimi sen de bilirsin / Hayır mı gök turnam yârdan ne haber

Koyuverin ben yârime varayım / Muradıma maksuduma ereyim
Sen bilmezsen ak kuğudan sorayım / Hayır mı gök turnam yârdan ne haber

Benim yârim kıya kıya bakınır / Ak ellere al kınalar yakınır
O da senin gibi güller sokunur / Hayır mı gök turnam yârdan ne haber

Benim yârim gelişinden bellidir / Ak elleri deste deste güllüdür
İbrişim kuşaklı ince bellidir / Hayır mı gök turnam yârdan ne haber

Pir Sultan Abdal'ım güllerin uçtûr / Yârimden ayrıldım günlerim hiçtir
Kılavuzun birdir katarın kaçtır / Hayır mı gök turnam yârdan ne haber

123.

Ol benim Şah'ımı / Görmeğe kim gider
Zevk ile sefasın / Sürmeğe kim gider

Asası elinde / Kemerı belinde
Pirimin yolunda / Durmağa kim gider

Şehidin kanını / Yumazlar tenini
Hak için canını / Vermeğe kim gider

İncidir dişleri / Kalemdir kaşları
Hak için başları / Sermeğe kim gider

Şah'ımın özünü / Severim sözünü
Gün gibi yüzünü / Görmeğe kim gider

Pir Sultan illeri / Uzaktır yolları
Bahçede gülleri / Dermeğe kim gider

124.

Şu karşı ki karlı dağı gördün mü / Rüzgarımı bulmuş eriyip gider
Çağlayan sulardan ibret aldın mı / Yüzünü yerlere sürüyüp gider

Sürünün önünce gidiyor koçlar / Sıcak günde yanar topraklar taşlar
Evvel zaman yemiş veren ağaçlar / Anlarda kalmamış kuruyup gider

Kadirsin hey Allah'ım sen de kadirsin / Üstümüze dört direkli çadırsın
Çağırdığımız yerde hazır nâzırsın / Cümlemiz üstüne yürüyüp gider

Derindir deryamız kolay boylanmaz / Bin nasihat versen biri dinlenmez
Gidi merkep hiç bir yere bağlanmaz / Başında yuları sürüyüp gider

Pir Sultan'ım söyler sözü özünden / Maşukun sakınır iki gözünden
Olur olmaz münkirlerin sözünden / Eksilmez gölümüz kuruyup gider²⁹⁴

²⁹⁴ Hatayi adına da yayınlanmıştır.

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 71.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 485-486.

125.

Uyurken üstüme geldi erenler / Gafil aç gözünü uyan dediler
Serseri kalma bu cihan içinde / Yürü bir mürşide hey can dediler

Uyandım gafletten açtım gözümü / Erenler pâyine sürdüm yüzümü
Hak buyurdu ben söyledim sözümü / Bu Hakk'ın kelamı inan dediler

Gökten indi derler idi İsa'ya / Zebur'u Davut'a Tevrat Musa'ya
Üçüncüde İncil indi İsa'ya / Dördüncü Resul'e Furkan dediler

Kanber önü sıra bindi Döldül'e / Pirim Hacı Bektaş Kırklar'la bile
Ab-ı Zemzem ile cümlesin sile / Bir dolu sundular iç kan dediler

Dağların deminden çekilir erler / Ördęi arzular cevlanda göller
Deryalar geçilmez bulanık seller / Kalbi pâk olana umman dediler

Kalbin pâk olursa var Hakk'a hoş ol / Erenler yolunda dōş olma düş ol
Dünyanın varından vazgeş derviş ol / Dünyada dervişe sultan dediler

Bu derdi belayı çeken Eyub'dur / Erenlerin sırrı hoş acayıptır
Her yerde sırrını açma ayıptır / Gizli pinhanlara boyan dediler

Pir Sultan düşmüşüm er sevdasına / Aşıklar düşmesin el sevdasına
Pir nazar kılmıştır kalbim pasına / Eğer aşık isen uryan dediler

126.

Vardım kırklar yaylasına / Beri gel ey can dediler
İzzet ile selam verdim / Geç otur meydan dediler

Kırklar ayağa durdular / Yanlarında yer verdiler
Meydana sofra kurdular / Lokmamıza ban dediler

Kırklar meydanı ganidir / Varanın kalbin arıdır
Küllü şeklerden beridir / Nerelisin can dediler

Kırklar ile yedik içtik / Sohbetle kaynadık coştuk
Yetmiş yıl kürede piştik / Daha çığsin yan dediler

Gir semah evine oyna / Silinip pak ola ayna
Kırk yıl bir kazanda kayna / Daha çığsin can dediler

Rehberine ver elini / Erenler göre gönlünü
Musahibin hak yolunu / Edelim ihsan dediler

Gördüğünü gözün ile / Demeyesin sözün ile
Andan sonra bizim ile / Olasın mihman dediler

Pir Sultan'ım gamım attım / Gönlümü gönlüne kattım
Doksan yıl yerlerde yattım / Daha sağdır ten dediler²⁹⁵

127.

Muhammet Ali'nin güzel yolları / Şimdi türlü türlü yol eylediler
Azgın yaralara cerrah çoğaldı / Herkes bildiğini bol eylediler

Bir gün sonu gelir tacidarlığın / Eksik noktası var gelen salığın
Kendini bilmeyen çoban çalığın / Şimdi Hakk'a yarar kul eylediler

Kesilmedik kara çalı taradı / Şeytana uyanlar almaz muradı
Yoloğlu gelmedi fitne türedi / Gerçek akıllıyı del'eylediler

Gonca güller gibi açılan derdim / Yetmiş iki dilden seçilem derdim
Şunda üç beş sene geçinem derdim / Ahiri dünyayı çöl eylediler

Pir Sultan Abdal'ım bu bir nur idi / Akılları ermez gizli sır idi
Bizim bildiğimiz Ali bir idi / Şimdi her yerde bir Al'eylediler

128.

Erenlerin erkânına yoluna / Tâ ezelden aşık oldum erenler
Can ile gönülden durdum düşündüm / Bugün mürşidimi buldum erenler

²⁹⁵ Bu deyişin çeşitlenmesi Hatayi adına da yayınlanmıştır.

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 112-113.

İbrahim Aslanoglu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 520-521.

Can ile gönülden gezdim aradım / Didar ile muhipleri taradım
Hakk'ın didarını görmek muradım / Bugün yarın diye öldüm erenler

Geçmişim serimden korkmam ölümden / Münkir bilmez erenlerin yolundan
Yezidoğlu bir harici elinden / Çok zaman didardan kaldım erenler

Sen Hakk'ı yabanda arama sakın / Kalbini pâk eyle Hak sana yakın
Ademe hor bakma sözünü sakın / Cümle sır ademde bildim erenler

Pir Sultan'ım arz edeyim halimi / Sarfedeyim elde olan malımı
Yüzüm yerde Pir'e verdim elimi / Mürüvet kapına geldim erenler²⁹⁶

129.

Serseri girme meydana / Aşık senden hâl isterler
Kallaşlık ile urma dem / Tastik ehli kal isterler

Uyan bu gaflet babından / İsbat isterler bâtından
Her aşıkın sohbetinden / Erkân ile yol isterler

Erenler oynar utulmaz / Bu yola hile katılmaz
Bunda hâr-mühre satılmaz / Ya gevher ya lâ'l isterler

Bir kılı kırk pay ederler / Bir yolu tutup giderler
Dile n'itibar ederler / Hâl içinde hâl isterler

Pir Sultan Abdal n'eylersin / Müşkûl halledip söylersin
Arısın çiçek yaylarsın / Yarın senden bal isterler²⁹⁷

²⁹⁶ Bir çeşitlenmesi Hatayi adına yayınlanmıştır.

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 71-72.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 486.

²⁹⁷ Bu deyişin bir çeşitlenmesi Hatayi adına da yayınlanmıştır. Bkz.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 521.

Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 113. Fakat bize göre Hatayi'nin olması mümkün değildir. Çünkü "**Menâkıb ül-Esrâr Behcet ül-Ahrâr**" isimli kitapta Pir Sultan adına kayıtlı deyişlerden biridir.

130.

Gel ey zahit bizim ile çekişme / Hakk'ın yarattığı kul bana n'eyler
Kendi kalbin arıt bize ilişme / Bende küfür sende imana n'eyler

Zahit sen bu sırra erem mi dersin / Erenler halinden bilem mi dersin
Mescit hak meyhane haram mı dersin / Hak olan mescide meyhane n'eyler

Zahit sen bu yola diken ekersin / Hatıra dokunur gönül yıkarsın
Yüküm vardır deyu zahmet çekersin / Yavuz baçcı yüksüz kervana n'eyler

Sekiz derler şol Cennet'in kapısı / Hakk'a doğru açılırmış hepisi
Korkusun çektiğin sırat köprüsü / Onu doğru geçen insana n'eyler

Pir Sultan Abdal'ım er haksın er hak / Münkir olanlardan ıraksın ırak
Kurdun işi namert lokmasın yemek / Hak için adanan kurbana n'eyler

131.

Bu dolu bizlere Ali'den geldi / Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver
Balım Sultan Kızıl Deli'den geldi / Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver

Payım gelir imamların payından / On İk'İmam nesli Ali soyundan
Kırkların ezdiği engür suyundan / Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver

Aşık sevdiğini her demde anar / Aşkın dolusunu içenler kanar
Herkes sevdiğine bir dolu sunar / Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver

Herkes sevdiğini tanırsesinden / Bizlere bu dolu haslar hasından
Kırkların içtiği engür tasından / Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver

Pir Sultan'ım hamı hası seçerim / Ağ okurum aşk kitabın açarım
Yâr elinden ağu gelse içerim / Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver²⁹⁸

²⁹⁸ Pir Sultan ve Kul Hüseyin adına yayınlanan diğer çeşitlenmeler için bkz. Gölpinarlı, Abdülbâki – Boratav, Pertev Naili, **Pir Sultan Abdal**, Sayfa 139. İsmail Kaygusuz, **Son Görgü Cemi**, Alev Yayınları, İstanbul 1991, Sayfa 218.

132.

Gel ey can sahibi candan haber ver
Vücudunda ne var andan haber ver

Vücudun şehrini seyran edersin
Gönül evinde sultandan haber ver

Dudağın şerbeti hastaya şifa
Dudağında olan baldan haber ver

Hüma kuşu gibi göğe ağarsın
Yumurtayı yapan kandan haber ver

Yiğirmi ağacın ondur budağı
Anın dahi çiçeğinden haber ver

Ademden berisin ben de bilirim
Ademden ötede şundan haber ver

Oku kitabını Pir Sultan Abdal
Hakikata giden yoldan haber ver

133.

Ben de şu dünyada üç güzel sevdim / Birisi kalbimde durana benzer
Birisi Muhammet birisi Ali / Şu garip halimden sorana benzer

Mümin olanların tez gelir yazı / Cennet'te huriye benziyor yüzü
Şu nazlı dilberin hercai sözü / Mart ayında esen borana benzer

Yaz gelir sulardan köpük saçılır / Lale sümbül çiçekleri açılır
Zoğal avcı çıkmış deyu kaçılır / Sevdiğim çöllerde cerana benzer

Mümin olanların kalbi tacıdır / Mürşit eşliğine varan hacıdır
Sabana berk basma boynun acıdır / Zor edip de sapı kırana benzer

Pir Sultan Abdal'ım göğe süzüldü / Sırat'ın üstünde mizan düzüldü
Mümin olan gaflet gillet yazıldı / Dört kitap içinde Kur'an'a benzer

134.

Baharın geldiği nerden bellidir / Gülşeninde öten bülbül daldadır
Eyyub'un teninde iki kurt kaldı / Biri ipek yapar biri baldadır

Kişinin çektiği hayırdan şerden / İmam-ı Zeynel'e vurdular nişan
Tanrı ile binbir kelam konuşan / Ali Medine'de Musa Tur'dadır

Şeriat kapısın Muhammet açtı / Tarikat kapısın ol Ali seçti
Dünyadan nice bin evliya göçtü / Anlar da gözetir Mehdi yoldadır

Pir Sultan Abdal'ım ölürüm deme / Bu günün işini yarına koma
Sakın bu dünyada kalırım deme / Tenim teneşirde özüm saldadır²⁹⁹

135.

Ben dervişim dersin göğsün açarsın / Hakk'ı zikretmeye dilin var mıdır
Sen kendini gözet ilde n'ararsın / Hâli hâl etmeğe hâlin var mıdır

Bir gün balık gibi ağa sararlar / Mürşidinden rehberinden sorarlar
Tütsü yakıp köşe bucak ararlar / Ben arıyım dersin balın var mıdır

Dertli olmayanlar derde yanar mı / Gerçek derviş ikrarından döner mi
Her bir uçan gül dalına konar mı / Ben bülbülüm dersin gülün var mıdır

Mürşid huzurunda dâra durmağa / Dâra durup Hakk'a boyun eğmeğe
Muhabbetten geçip hırka giymeğe / Çar pâreden derviş şalın var mıdır

Pir Sultan'ım senin derdin deşilmez / Derdi olmayanlar derde düş olmaz
Mürşidsiz rehbersiz yollar açılmaz / Mürşid eteğinde elin var mıdır³⁰⁰

136.

Senden ayrı lokma yemezim derdin / Nasibi ellerde gezdiren vardır

²⁹⁹ Bir çeşitlenmesi Hatayi adına yayınlanmıştır.

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 72.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 488.

³⁰⁰ Bir çeşitlenmesi Hatayi adına yayınlanmıştır.

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 73.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 488.

Ben sana sırrımı vereyim derdin / Dostu sevdiğine sezdiren vardır

Bu il-i hikmeti bilenler vardır / Bilmeyen beyhude bundan ne alır
Bennim gibi şaşkın adam ne olur / İnciyi mercanı düzdüren vardır

İnci mercen lâl ü gevher takınır / Kıymetin bilenler alır sakınır
Hakikatta bin bir kelim okunur / Bu ilm-i hikmeti yazdıran vardır
Arifler her cana demez her şeyi / Denk eylemiş yükü duramaz tayı
Kimi bu dünyada yaşar havayı / Kimine deryayı yüzdüren vardır

Pir Sultan Abdal'ım bu yol Hak yolu / Yetmiş iki millet hep Hakk'ın kulu
Kırkların ceminde içtim bir dolu / Aşkın badesin sızdıran vardır

137.

Hû diyelim gerçeklerin demine / Gerçeklerin demi nurdan sayılır
Oniki İmam katarına düzülen / Muhammet Ali'ye yârdan sayılır

İhlas ile gelen bu yoldan dönmez / Dost olan dostunda ikilik bilmez
Eri Hak görmeyen Hakk'ı da görmez / Gözü bakar amma körden sayılır

Üç gün imiş şu dünyanın safası / Safasından artık imiş cefası
Gerçek erenlerin nutku nefesi / Biri kırktır kırkı birden sayılır

Gerçek aşık menzilinde durursa / Çerağ gibi yanıp yağı erirse
Eksikliği kend'özünde görürse / O da erdir gerçek erden sayılır

Pir Sultan Abdal'ım Bağdat'tır vatan / İkilikten geçip birliğe yeten
Erenler yoluna kil ü kal katan / Yolun dikenidir hardan sayılır

138.

Seher vakti kalkan kervan / İniler de zarılanır
Bir güzele düşen gönül / Çiçeklenir korulanır

Bahçemizde güller biter / Dalında bülbüller öter
Engel gelir bir kal atar / Olan işler gerilenir

Bülbül geldi konu dala / Bülbülden hata yok güle
Engel bir taş atar göle / Yüzen ördek yaralanır

Pir Sultan Abdal göçelim / Pir elinden dem içelim
İnkâr olandan kaçalım / İnkâr bir gün paralanır³⁰¹

139.

Bir yavru yolladım gurbet ellere / Emaneti sana boz atlı Hızır
Aktı gözüm yaşı döndü sellere / Emaneti sana Bozatlî Hızır

Nice günüm oldu bahtım karalı / Nice günler gördüm dertli çareli
Bir yavru yolladım yürek yaralı / Emaneti sana Bozatlî Hızır

Hak'tan başka sığıncam yok dalım yok / Senden başka kanadım yok kolum yok
Bu dünyada hiç acısız ölüm yok / Emaneti sana Bozatlî Hızır

Pir Sultan Abdal'ım böyle m'olacak / Beklerim yolları yavrum gelecek
Gelip sılasına murat alacak / Emaneti sana Bozatlî Hızır

140.

Arif kardaşlara bir sualım var / Gönül gümanının dermanı nedir
Bir tohum attılar yere düşmedi / Onun suyu danesi samanı nedir

Arifler farkına varır hacında / O kim idi kâmil oldu ucunda
Sekiz direk bir zebanın içinde / Bir arif çıkarır demanı nedir

Yapanı kudrettir yeşil bir fidan / Sararıp solmuşsun çalıp çırpmadan
Südü arştan damızlığı topraktan / Çalınan yoğurdun mayası nedir

Ateş olmayınca lokma pişer mi / Buğu çıkmayınca kaynar coşar mı
Sönük ateşlerde kazan taşar mı / Kaynar buğu çıkmaz dumanı nedir

Pir Sultan Abdal'ım niyaz kılanlar / Kâmil mürşit olur bunu bilenler

³⁰¹ Bu deyişin çeşitlenmeleri sözlü kaynaklardan derlenerek Ömer Özbaş tarafından Ali Paşa, Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından Karacaoğlan adına yayınlanmıştır. Bkz. Ömer Özbaş, **Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar**, Gaziantep Kültür Derneği Yayını, Gaziantep 1958, Sayfa 73-74. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Karacaoğlan**, Maarif Kitaphanesi Yayını, İstanbul 1948, Sayfa 331-332.

Yahşiye katışmaz yaman olanlar / Yahşinin içinde yamanı nedir

141.

Uğrum sıra giden Bozatlı Hızır / Ayrılık derdinin dermanı nedir
Şu iki âlem olmuşsun nâzır / Ayrılık derdinin dermanı nedir

Sığanmıştır ağca kolda bilekler / Hak katında kabul olsun dilekler
Arş yüzünde secde kılan melekler / Ayrılık derdinin dermanı nedir

Küseyim de ben yârime küseyim / Siyah zülfün mah yüzüne asayım
Kerbela'da yatan İmam Hüseyin / Ayrılık derdinin dermanı nedir

Hani şu dünyanın toprağı taşı / Akıttım gözümden kan ile yaşı
Urum illerinin Hacı Bektaş'ı / Ayrılık derdinin dermanı nedir

Ak saya giymiş incedir beli / Ben pirimi gördüm tatlıdır dili
Tanrı'nın aslanı Hazret-i Ali / Ayrılık derdinin dermanı nedir

Gıcılar da dağlar başı gıcılar / Çıkmaz oldu içerimden acılar
Arafat dağından gelen hacılar / Ayrılık derdinin dermanı nedir

Dünyayı sorarsan bir dipsiz anbar / Ali'nin yoldaşı Zülfikâr Kanber
Kâbe'yi yaptıran Halil Peygamber / Ayrılık derdinin dermanı nedir

Deryanın yüzünde dönen üç gemi / Yiyelim içelim sürelim demi
Geminin sahibi ol Hızır Nebi / Ayrılık derdinin dermanı nedir

Pir Sultan Abdal'ım içtim cur'adan / Okudum ağını bilmem karadan
Yeri göğü cüml'âlemi yaradan / Ayrılık derdinin dermanı nedir

142.

Hey aşıklar ben bir dosttan ayrıldım / Er hak nedir gedâ nedir kul nedir
Gece gündüz durmaz çağlayıp akar / Akan ırmakları gör ki sel nedir

Sürerim yolunu Şah'ım Ali'nin / Duası makbuldur gerçek velinin
Üçyüz altmış altı selvi dalının / Dalında açılan iki gül nedir

Yolum Hak yoludur taptığım tapı / Yıkılır mı Hakk'ın kurduğu yapı

Kırksekiz bahçedir oniki kapı / Eşiği bekleyen iki kul nedir

Gönlümde bir manâ yazar dururum / Aşkın gemisini düzer dururum
Hak yoluna düştüm gezer dururum / Gece gündüz yanan nuru bil nedir

Aşık ile maşuk bir yere ge'le / Aşkın kitabını eline ala
Sual olunan her suali bile / Ağız nedir dudak nedir dil nedir

Pir Sultan'ım aşkı elde aramam / Pirden haber geldi geri duramam
Menzilim ıraktır belki varamam / Önümden uzayıp giden yol nedir

143.

Hazreti Şah'ın avazı / Turna derler bir kuştadır
Asası Nil deryasında / Hırkası bir derviştedir

Haydar Haydar şahım Haydar / Haydar Haydar pirim Haydar

Nil deryası umman oldu / Sarardı gül benzim soldu
Bakışı arslanda kaldı / Döğüşü dahi koçtadır

Ali'm bilmezdi benliği / Yürekte tutmaz kinliği
Zülfikar'ın keskinliği / Zerrecesi kılıçtadır

Özen güzel pirim özen / Var kendine bir yâr kazan
Hayrını şerrini yazan / Sağ yanında ferîştedir

Nerde Pir Sultan'ım nerde / Özümüz asılı dârda
Yemen'den öte bir yerde / Daha Döldül savaştadır

144.

Gidi yezit bize Kızılbaş demiş / Meğer Şah'ı sevdi dese yoludur
Yetmiş iki millet sevmesin Şah'ı / Biz severiz Şah-ı Merdan Ali'dir

Kırkımız da bir katara dizildik / Muhammet Ali'ye ümmet yazıldık
Hakikatta şerbet olduk ezildik / Biz içeriz sakicimiz Ali'dir

Gidi Yezit bizler haram yemedik / Bâtın olduk gördüğümüz demedik

İkrar birdir dedik geri dönmedik / Yediliriz yedicimiz Ali'dir

Muhammet dinidir bizim dinimiz / Cebril-i Emin'dir hem rehberimiz
Tarikat altından geçer yolumuz / Biz müminiz mürşidimiz Ali'dir

Pir Sultan'ım Nesimi'dir Pirimiz / Evvel kurban verdik Şah'a serimiz
On İk'İmam meydanında dârımız / Biz şehidiz serdarımız Ali'dir
145.

Kurusu pek sanma hoyrat yapısı / Çoğu metiristir örü değildir
Saçağına bakıp ağık gözleme / Kildendir kireçten bârı değildir

Söylediğin sözü tutmazsan eğer / Ara yere uğru katmazsan eğer
Müşteri bulup da satmazsan eğer / Çözme kumaşını yeri değildir

Menakıp içinde okunur divan / Hak nefesi çoktur var ona inan
Ehli Hak katında meyli olan can / Uçarsa cadıdır huri değildir

Unutma ki varsın sağ olsun sayrı / Süreğin bir ama işleğin ayrı
Şöyle dinledim ki güruhtan gayrı / Kimse tatlı canın yârı değildir

Pir Sultan Abdal'ım imana gelmek / Merd olup merdinen meydana durmak
Söylediği sözün sahibi olmak / Değme her kişinin kârı değildir

146.

Eğer gözlü isen dizil katarı / Bu yol gözlünündür körün değildir
Aşık mısın ne ararsın bu bağda / Bu gül bülbülünündür hârın değildir

Benim mürşidimin gönlü ganidir / Mürşidin didarı Hak didaradır
Girebilir isen gönül evidir / Giremezsen senin yerin değildir

Kapıya varmadan dibe geçilmez / Mürşit olmayınca müşkil seçilmez
Çarşıya varmadan dükkan açılmaz / Bedestan ararsın şarın değildir

İkilik tutanın hem yüzü kara / Cihanda kendine bir mürşit ara
Eğer aşık isen gel gir katarı / Aşık değil isen yerin değildir

Bak şu erenlere durmuş divana / Çaylak kâr eylemez şahin olana
Pir Sultan'ım çağırırısın pirine / Gelip yetişmezse pirin değildir

147.

Gurbet elde bir hâl geldi başıma / Ağlama gözlerim Mevlâ kerimdir
Derman arar iken derde düş oldum / Ağlama gözlerim Mevlâ kerimdir

Hüma kuşu yere düştü ölmedi / Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı
Dedim yâre gidem nasip olmadı / Ağlama gözlerim Mevlâ kerimdir

Alınımıza yazılmıştır yazılar / Anadan ayrılmış körpe kuzular
Yürek yaralıdır ciğer sızılar / Ağlama gözlerim Mevlâ kerimdir

Pir Sultan Abdal'ım böyle buyurdu / Ayrılık donları biçti giydirdi
Ben ayrılmaz idim felek ayırdı / Ağlama gözlerim Mevlâ kerimdir

148.

Aşa idim karlı dağın ardına / Bir selamın gelmez oldu nedendir
Yeni düştüm bir güzelin derdine / Bir selamın gelmez oldu nedendir

Başım alıp gidem dostun ilinden / Kurtulamam irakibin elinden
Arz eylesem kimse bilmez halimden / Bir selamın gelmez oldu nedendir

Dost yoluna koydum garip serimi / Terk eyledim namusumu arımı
Garip düştüm kimse bilmez halimi / Bir selamın gelmez oldu nedendir

Düşürdüm ateşe yetirdim oda / Dosttan ağu gelse sanırdım bade
Bun günümde yetişesin imdada / Bir selamın gelmez oldu nedendir

Pir Sultan Abdal'ım beni okuttu / Gözlerimden kanlı yaşlar akıttı
Metamız mutadiye dokuttu / Bir selamın gelmez oldu nedendir

149.

Karga konsa gülistana / Gülün kadrini ne bilir
Kendi kadrini bilmeyen / Elin kadrini ne bilir

Hâl olunca örgü n'işler / Yollara bezirgân işler
Karada yayılan kuşlar / Gölün kadrini ne bilir

Sofra kıyısı bükmeyen / Meydana ekmek dökmeyen
Hakk'ın korkusun çekmeyen / Kulun kadrini ne bilir

Koyun kuzudur meleyen / Kelptir ıssını dalayan
Şeker diye şap yalayan / Balın kadrini ne bilir

Varır mıydım gel olmasa / Yapışacak dal olmasa
Pir Sultan Abdal olmasa / Şalın kadrini ne bilir

150.

Mevla çün yarattı Ahmed'i nurdan / Adem olan gelir nura çevrilir
Böyle kurulmuştur bu çarh-ı devran / Mansur olan gelir dara çevrilir

Bir sürçmekle at ayağı kesilmez / Bir suç ile adem oğlu asılmaz
Bu yolu erenler kurmuştur basılmaz / Yol oğlu kandeysel yola çevrilir

Gümanlı gönülde nur mu eğlenir / Cennetten dışarda hur mu eğlenir
Arısız kovanda bal mı eğlenir / Arı kande ise bala çevrilir

Ulu sular daim alçağa akar / Pervaneler özün odlara yakar
Serçe kande ise aslına çeker / Bülbül olan gelir güle çevrilir

Pir Sultan'ım eydur gönül hastadır / Elinde gülleri deste destedir
Adem oğlu bir acaip nesnedir / Muhabbetle tatlı dile çevrilir

151.

Her sabah her sabah bir seher yeli / Bülbül ağlar ağlar güle getirir
Bakman mı feleğin çürük işine / Cevr ile cefayı kula getirir

Varıp yoldaş olma bir uğusuza / Komşu olma edepsiz arsız
Sabah selamını verme pirsiz / Akıbet başına bela getirir

Musahiptir musahibin yarısı / Muhabbet bilmeyen gönül kurusu
Çiçek çiçek inler balın arısı / O da her çiçekten bala getirir

Kırmızı gül bitişiktir hâr ile / Mansur dârda bağı bir ikrar ile
Muhip yoldaş olma kallaş yâr ile / Altının adını pula getirir

Pir Sultan Abdal'ım derdim ziyade / İçilir mi yârsız yad ile bade
Yâr odur ki daim şefaate / Sadık yâr insanı yola getirir

152.

Horasan'dan kalktı sökün eyledi / Elestü deminin yeli geliyor
Urum abdalları akın eyledi / Boşandı kevserin seli geliyor

Geldi Cebrâil'e buyruldu nâme / Yazdılar yayıldı Urum'a Şam'a
Yanınca pir geldi Bektaş Urum'a / Şu kevn ü mekâna dolu geliyor

Urum erenleri indirdi başı / Yürüttü Urum'da kayayı taşı
Dediler Ali'dir bildiler naşı / Tanrının aslanı Ali geliyor

Urum erlerinin arttı fırağı / Dikildi arş-ı âlânın direği
Yayıldı sofrası yandı چراغی / Hakk'ın da bir kudret eli geliyor

Buna şahit yerin göğün meleği / Kabul oldu müminlerin dileği
Kadıncık Ana'nın duydu kulağı / Pirim Hacı Bektaş Veli geliyor

Pir Sultan'ım hile katmaz düşünce / Yol ehlini karıştırmaz işine
Cihanı cem eyledi hep başına / Tanrı'nın aslanı Ali geliyor

153.

Kuş olup güvercin donunu giyen / Uyan dağlar uyan Ali'm geliyor
Mucizatın cüml'aleme bildiren / Uyan dağlar uyan Ali'm geliyor

Karataşı konukluğa konduran / Rahmetiyle şu alemi kandıran
On'ki kurban bir kazana dolduran / Uyan dağlar uyan Ali'm geliyor

Kuru ağaca şahadet getiren / Gece gündüz aşk postunda oturan
Alıç ağacında elma bitiren / Uyan dağlar uyan Ali'm geliyor

Tekkesine geyik postu döşeden / Ağzının ateşi çıktı meşeden
Al'Osmanoğlu'na kılıç kuşadan / Uyan dağlar uyan Ali'm geliyor

Horasandan kalkıp Urum'a inen / Cümle evliyalar nurundan kanan
Darı çeç üstünde namazın kılan / Uyan dağlar uyan Ali'm geliyor

Pir Sultan Abdal'ım birsin bir cansın / Gönlümün evinde kurulu hansın
Urum diyarında sen bir sultansın / Uyan dağlar uyan Ali'm geliyor

154.

Şu yalan dünyaya geldim geleli / Zalim felek bizi çarka çalıyor
Ecel gömleğini taktım eğnime / A ldatıp da yüzümüze gülüyor

Gidi düşman uğrun uğrun gülersin / Size sağlık bize ölüm dilersin
Bir gün olur saçın başın yolarsın / Nicesinin malı mülkü kalıyor

Kahpe felek ne iş işler bizlere / Sararlar imiş on arşın bezler
Şu dünyaya bakan ala gözlere / Bir gün olup kara toprak doluyor

Rızkımı çok deyip de mala güvenme / Dünyalığa tapıp odlara yanma
Ağyar ile bile kalırım sanma / Yiğit ölüp nazlı yârı kalıyor

Kimin güzdüz alır kimin gecedir / Mümin kulların köşesi yücedir
Felek bir okumuş derin hocadır / Seçip seçip iyisini alıyor

Pir Sultan Abdal'ım yandım da tüttüm / Ahret azığını dünyada tuttum
Nöbetim geldi de unum öğüttüm / Bizden hakkın aldı size varıyor

155.

Deli gönül geçemezsin geçilmez / Bir tuzağa tutulursun ebsem dur
Bu erenler dolusudur içilmez / Bağrın keser içemezsin ebsem dur

Gerçek ere bir münasip yâr gerek / Er odur ki ikrarında dur gerek
Cesedinden el yuyanlar nur gerek / Bu kavlı ile duramazsın ebsem dur

Evvel ikrar verip sonra geçersen / Sehil yokuş görüp sonra kaçarsan
Ondurayım deyip yara açarsan / Azdırıp da saramazsın ebsem dur

Mürşidinin nasihatın tutmayan / Gönülcüğün musahibe katmayan
Arıtıp kalp evin temiz etmeyen / Kırıp yerde bitemezsin ebsem dur

Pir Sultan'ım söyler sözün doğrusun / Yezit bundan ne anlasın ne duysun
Arıt kalp evini sultan olursun / Tacın tahtın terketmezsen ebsem dur

156.

Güzel aşık sana bir sualim var / Muhammet Ali'nin gülü nerd'olur
Zahirde batında bir gerçek ersin / Tanrı'nın aslanı Ali nerd'olur

Serim koydum erenlerin yoluna / Gönüller arz eder Cennet bağına
Muhabbetin ırmağına seline / Uğrayan meleğin yolu nerd'olur

Bu dünyanın varın yoğun bitiren / Güvercin donuna girip oturan
Zemheride gonca güller bitiren / Pirim Hacı Bektaş Veli nerd'olur

Yedisi sırdadır ayandır beşi / Tedbirle bozulmaz takdirin işi
Üç yüz altmış altı deryanın başı / Çağlayan ırmağın seli nerd'olur

Pir Sultan'ım eydur üçler yediler / Erenler kılıcı yola kodular
Cevap verin müderrisler kadılar / Kudret baharının gültü nerd'olur

157.

Aşnamdan ayrıldım yamandır halim / Adettir aşkın hali böyl'olur
Pir aklımı aldı çevirdi başım / Mecnun dedikleri deli böyl'olur

Murayi olanlar bir sırra ermez / Göğsünde iman olan aşka kıymaz
Yanına yaklaşan kokuna doymaz / Firdevs-i alanın gülü böyl'olur

Şu aşkın ateşi sinemi yaktı / Ah ile feryadım göklere çıktı
Gözlerimden yaş yerine kan aktı / Yaz bahar çayının seli böyl'olur

Cana ilaç imiş aşk ızdırabı / Aşığa Kâbe'dir kaşın mihrabı
Beni mest eyledi aşkın şarabı / Dost elinden gelen dolu böyl'olur

Pir Sultan Abdal'ım yoldan dönmezem / Dünya ahret piri elden koymazam
Muhanetin sofrasına sunmazam / Sa'adetli Sultan kulu böyl'olur

158.

Karşımızdan gelip geçme / Senin burda yolun yoktur
Turna gibi avaz dökme / Kırlangıçsın telin yoktur

Hoşsun bir dilden ötersin / Şal alıp da şal satarsın
Ölmüş hayvandan betersin / Bir kefenlik çulun yoktur

Gelmiş yollara ünersin / Çeker yuları kırarsın
Eldekini ne sorarsın / Hakk'ın başı dilin yoktur

Çok pişirme taşırırsın / Türlü çiçek devşirirsin
Elindekin düşürürsün / Boş kovansın balın yoktur

Aşıklar ummana dalmaz / Dalsa da dibini bulmaz
Boş ayette menzil olmaz / Aşılacak çölün yoktur

Pir Sultan Abdal'ım payı / Elinden kaptırmış yayı
Getirir ok ile yayı / Atacak menzilin yoktur

159.

Ağ sayvanlı üstümüzde oturan / Ali mürvet hasretleri kavuştur
Sensin benim muradımı yetiren / Ali mürvet hasretleri kavuştur

Sevdiğim eğilmiş haz ile bakar / Gözlerinden yaş yerine kan akar
Gözleyi gözleyi bu ay da çıkar / Ali mürvet hasretleri kavuştur

Güz gelince gene dökülür gazel / Leyla'nın geldiği günleri sezer
Sevdiğim her olur olmazla gezer / Ali mürvet hasretleri kavuştur

Pir Sultan Abdal'ım derde çareye / Merhem eyle yürekteki yareye
Yine çöl ayrılık düştü araya / Ali mürvet hasretleri kavuştur

160.

Gönül niçin ahvalimi bilmezsin / Yürekte yaralar türlü türlüdür
Öğüt versem öğüdümü almazsın / Yürekte yaralar türlü türlüdür

Açma zülüflerin yellere karşı / Bülbül figan eder güllere karşı
Gel beni ağlatma ellere karşı / Yürekte yaralar türlü türlüdür

Ah neyleyim karşımızda ölüm var / Ölüm dedikleri kanlı zalim var
Ne ağlayıp ne gülecek halim var / Yürekte yaralar türlü türlüdür

Pir Sultan Abdal'ım ben de böyleyim / Emir Hak'tan geldi kime n'eyleyim
Derdim çoktur hangisini söyleyim / Yürekte yaralar türlü türlüdür

161.

Akdeniz'i seyreyledik yalıdan / Böyle aldık nasihatı uludan

Tanrıdağı³⁰² kurbü Kızıl Deli'den / Görünür İmam evleri görünür

Senin aşıkların geçti râhından / Korkmaz mısın aşıkların ahından
Akyazılı Sultan'ın dergahından / Görünür İmam evleri görünür

Senin dervişlerin geçer kabâdan / Giydikleri hırkaları abadan
Her nereye baksam Otman Baba'dan / Görünür İmam evleri görünür

Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin tahtı / Koymazdı Yezit'ten alırdı ahtı
Her gece seyimde seherin vakti / Görünür İmam evleri görünür

Hünkâr Hacı Bektaş Veli aşkına / Bahçemde açılan gülü aşkına
Kerbela'da yatan Ali aşkına / Görünür İmam evleri görünür

Pir Sultan'ım kendi kurdu bu yolu / Yüz be-yüz gördüğüm Ali'dir Ali
Horasan'da yatan Ali Rıza-ı Veli / Görünür İmam evleri görünür

162.

Gel gönül sabreyle katlan bu çevre / Elbet sen'ağlatan bir gün güldürür
Niceleri konu göçtü bu hana / Elbet sen'ağlatan bir gün güldürür

Yoldaşlarım gitti deyu ağlama / Ciğerciğin aşk oduna dağlama
Hayıf oldu deyu matem bağlama / Elbet sen'ağlatan bir gün güldürür

Gittiğin yolların sana ayandır / Erler ile evliyaya beyandır
Cevrin kime ise lütfun onadır / Elbet sen'ağlatan bir gün güldürür

Gitti göremedim mihr i vefayı / Aşık olan çeker cevri ü cefayı
Kelp irakip sürsün zevk ü sefayı / Elbet sen'ağlatan bir gün güldürür

Pir Sultan Abdal'ım bunda bir hal var / Özünü yokla ki üstünde yol var
Seni kim ağlattı var ana yalvar / Elbet sen'ağlatan bir gün güldürür

163.

Girdim seyreyledim felek içini / Bunda aşıklara seyran kalmamış
Elinden aldırılmış gevherin hasın / Bunda dertlilere derman kalmamış

³⁰² **Tanrıdağı:** Bugünkü Tekirdağ ve çevresinin eski adı.

Evlerinin duvarları delinmiş / Harami girmiş de kumaş alınmış
Aliminden gayrı alim bulunmuş / Üstat yapısından yapı kalmamış

Burca vermiş çiçek gibi yetmişsin / Varmış muhabbete gönül katmışsın
Farımış da sonra inkâr etmişsin / Pirlerin ceminde yerin kalmamış

Yâr ile ettiğim ahd aman n'oldu / Arada söylenen nefesler kaldı
Yola hayıf geldi emek zay oldu / Pir Sultan gidelim kimse kalmamış

164.

Gönül arzuladı yüzün görmeyi / Geldim ki evvelki halin kalmamış
Muhabbet ederdin evvel işmarla / Gördüm ki ağzında dilin kalmamış

Böyle olduğunu bilsem gelmezdim / Selam verip selamını almazdım
Bahçen mamur değil ben de bilmezdim / Bana bir destecik gülün kalmamış

Göçtü şu ellerin kervanı göçtü / Yüzünde benlerin aklıma düştü
Nice aşıkların badesin içti / Bana verilecek dolun kalmamış

Dayanmalı haktan gelen kadaya / Sen ölmeden ben de yetem vadeye
Gidi rakip gelmiş girmiş odaya / Bana oturacak çulun kalmamış

Pir Sultan Abdal'ım gelmiş giderim / Senin gibi vefasız n'iderim
Varıp da bir pire hizmet ederim / Dökülmüş yaprağın dalın kalmamış

165.

Derdimi yandığım kınamayasın / Aşık maşukunu del'eyler imiş
Bir kömür gözlünün ateşi közü / Yakar bendelerin kül eyler imiş

Gelin bakın ateşime közüme / Kim dayanır bu zalimin sözüne
Gül yüzlü yâr bassa geçse yüzüme / Basar bendelerin yol eyler imiş

Hublar göçü uğradı da yol etti / Kim ne bilir elif kaddim dal etti
Aktı çeşmim yaşı çaylar sel etti / Çevrilir önüne göl eyler imiş

Su değilim akam akam durulanı / Acep binem aşk atına yorulanı
Yusuf gibi Zelha'sına sarılan / Satar kend'özünü kul eyler imiş

Pir Sultan'ım yâre kullar olurum / El katmazsan ben bu dertten ölürüm
Çektiğim çileyi senden bilirim / Aşıka n'ederse Al'eyler imiş

166.

İsm-i âzam duasıdır / Hergiz usanılmaz imiş
Uçtu bülbül kafesinden / Göçen canlar gelmez imiş

Alay göçmüş yurd'uğradım / Bir acıkmış kurd'uğradım
Bir acayip derd'uğradım / Çekmeyenler bilmez imiş

Ezelidir gönül ezel / Bahçelerde olur gazel
Gel ahımı alma güzel / Bu ah yerde kalmaz imiş

Çevriliben konan iller / Yaylamızdır Çamlıbel'ler³⁰³
Bülbülün arzusu güller / Hub açılan solmaz imiş

Pir Sultan'ım Emirzade / Gel sırrını verme yâda
Gaziler fani dünyada / Pir ağlatan gülmez imiş³⁰⁴

167.

Gece gündüz çağırırım pirime / Seher vakti Oniki İmam gel yetiş
Kanım kaynar İmamlar'ın yoluna / Seher vakti On'ki İmam gel yetiş

İlettiler bizi Mansur darına / Hep teberra okudular pirine
Lanet olsun ikrarından dönene / Seher vakti On'ki İmam gel yetiş

Bülbül fîgan eder bağ-ı gülşanda / Mansur'un kimsesi yoktur meydanda

³⁰³ **Çamlıbel:** Tokat-Sivas arasında kalan Çamlıbel dağları ve yaylası. Çamlıbel dağları Yıldızeli ve Pir Sultan'ın köyü Banaz'a da yakındır.

³⁰⁴ Bu deyişin çeşitlenmeleri de yine sözlü kaynaklardan derlenerek Ali Paşa adına yayınlanmıştır. Bkz. Ömer Özbaş, **Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar**, Sayfa 71-72.

Naci Kum, **Tükmen Barakları**, Türk Etnpğrafya Dergisi, Sayı 6 – 1963, Milli Eğitim Bakanlığı Müzeler ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1965, Sayfa 64.

Bunca sefillerin boynu urganda / Seher vakti On'ki İmam gel yetiş

Kimi allar giyer akçası yoktur / Kimi şallar giyer bohçası yoktur
Vücutum evinin bahçesi yoktur / Seher vakti On'ki İmam gel yetiş

Pir Sultan'ım eydur erenler himmet / Bir can için etmem münkire minnet
Dün ü günü zikrim Ali Muhammet / Seher vakti On'ki İmam gel yetiş³⁰⁵
168.

Dünyadan el çek ey divane gönlüm / Ulaş bir üstada er ile görüş
Mürşidin nazarından yâd edersen / İkilikten geçip bir ile görüş

Mürşide yüzünü sürmek dilersem / Emrine zatına ermek dilersem
Hakk'ın cemalini görmek dilersem / Nur ile nur olup sır ile görüş

Sen nefsini öldür olagör yeksan / Erenler meydanında olagör kurban
Yedi iklim dört köşede lâmekan / Erenlerin sırrı nur ile görüş

Aşık-ı sadıklar ölegelmiştir / Ağlayanlar bir gün gülegelmiştir
El ele el Hakk'a yola gelmiştir / Tanı kend'özünü pir ile görüş

Pir Sultan'ım kemter kuldur Şah'ına / Hünkâr Hacı Bektaş nazargâhına
Deli gönül hak ol düş dergahına / Er olayım dersin er ile görüş

169.

Eksiğimi aldım meydana geldim / Ben günahkâr kulum erenler mürvet
Kabahatim andan cürmümü bildim / Ben günahkâr kulum erenler mürvet

Erenler yerdeki yüze basmazlar / Can olan canlara derin küsmezler
Bir suç ile bir kardaştan geçmezler / Ben günahkâr kulum erenler mürvet

Erenler bağlı kapıyı açarlar / Müşkili de müşkilinden seçerler
Kan edenin günahından geçerler / Ben günahkâr kulum erenler mürvet

Ey erenler benim yüzüm yerededir / Yüzüm yerde ise özüm dârdadır
İkrar nerde ise iman ordadır / Ben günahkâr kulum erenler mürvet

³⁰⁵ Deyişin çeşitlenmesi Kul Himmet adına da yayınlanmıştır. Bkz. Cahit Öztelli, **Bektaşî Gülleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1973, Sayfa 214.

Pir Sultan'ım şerbet içmiş ayılmaz / Ezelden yazılan yazı bozulmaz
Aman mürvet diyenlere kıyılmaz / Ben günahkâr kulum erenler mürvet

170.

Enelhak dedik de çekildik dâra / Edep erkân bize doğru yol oldu
Sorgucular geldi sual sormaya / Yardımcımız Şah-ı Merdan Al'oldu
Kıldan köprü kurmuş gel de geç deyu / Pirimden bir bade geldi iç deyu
Dalımdan ittiler beni uç deyu / Yurdumun üstünde tozlu yol oldu

Bir kapı açıldı içeri girdim / Hak mizan terazi ben anda gördüm
Bir ayak üstüne bin saat durdum / Eridi iliğim kemik hal'oldu

Dâra durdu meleklerin hepsi / Ana secde kıldı mümin tapusu
Karşımda açıldı cennet kapısı / Hakk'ın emri ile bize gel oldu

Pir Sultan'ım eydur şahların şahı / Yüzüne bir nur doğmuş Ali'nin mahı
Ben pirimi gördüm dönmem bir dahi / Elinden içtiğim bâde dol'oldu

171.

Seyyah oldum şu alemini gezerim / Bir dost bulamadım tez akşam oldu
Ben kendi halimde okur yazarım / Bir dost bulamadım tez akşam oldu

İki elim kalkmaz oldu dizimden / Bilmem amelimden bilmem özümden
Kanlı yaş akıttım iki gözümünden / Bir dost bulamadım tez akşam oldu

Bozuk şu cihanın temeli bozuk / Geçiyor günlerim ömrüme yazık
Tükendi daneler kalmadı azık / Bir dost bulamadım tez akşam oldu

Yine boranlandı dağların başı / Akıttım gözümünden kan ile yaşı
Emaneti alır ol veren kişi / Bir dost bulamadım tez akşam oldu

Pir Sultan'ım eydur ummana daldım / Gelenler gidiyor haberin aldım
Abdal oldum şallar giydim donandım / Bir dost bulamadım tez akşam oldu³⁰⁶

³⁰⁶ Sözlü kaynaklardan derlenerek deyişin “Bir dost bulamadım gün akşam oldu” ayaklı başka bir çeşitlenmesi Kul Himmet Üstadım adına da yayınlanmıştır. Bkz. Mehmet Özbek, **Folklor ve Türkülerimiz**, Sayfa 487.

172.

Seyran edip ŗu aleml gezerken / Bana zulüm kanlı zalimden oldu
Yine dilim ile d ŗt m belaya / Her ne oldu ise dilimden oldu

Dağlara taşlara laleyi verdi / Kafire hisarı kaleyi verdi
Arıya bal verdi belayı verdi / Arı ağılar bana balımdan oldu

Sulağında yad avcılar bulundu / Arkamızdan tor şahinler salındı
Ayrılık elinden ciğeri delindi / ördek ağılar bana g l mden oldu

Alabilsem Hüseyin'in ahtını / Koçyiğit ellere vermez bahtını
Yaz gününün boz bulanık vaktini / Yolcu ağılar bana ilimden oldu

Hayli vakit oldu dostum k seli / G l m z şaz oldu kadem basalı
Arkası hırkalı eli asalı / Abdal ağılar bana şalımdan oldu

Silkini silkini gitme işine / Hayır dile y ranına eşine
Çığrışarak geli konar başına / Bülbül ağılar bana g l mden oldu

Hep güzeller kaşın yayını yazmış / Kişi sevdiğinden yârinden azmış
Kılıcım var deyü yol sözü kesmiş / Yolsuz ağılar bana yolumdan oldu

Pir Sultan'ım eydur bu işi n'ider / Kişi ne ederse kendine eder
Çığrışa bağışa turnalar gider / Turna ağılar bana telimden oldu

173.

Benim sevdiğimin şirin sözleri / Değdi şu sineme ne dağlar oldu
Karıncı yükünü fil çekmez iken / Azdı zaman azdı ne çağlar oldu

Ya hızır ya hızır ne çağlar oldu / Ya hızır ya hızır ya hızır ne çağlar oldu

Talip gelmez oldu pir nefesine / Elin alıp gitmez oldu yasına
Dağlar sindi tepeler duldasına / Büyüdü tepeler ne dağlar oldu

Talip midir benliğini salmayan / Bahri gibi ummmanlara dalmayan
Ezeli eğnine şallar bulmayan / şimdi atlas giydi ne beğler oldu

Nesimi yüzüldü Mansur asıldı / Ali Döldül'e bindi küffar basıldı
Nice ulu sular arktan kesildi / Aktı kör pınarlar ne çağlar oldu

Gönül turnam uçtu gitti gölünden / Bülbül vaz geçer mi gonca gülünden
Pir Sultan Abdal'ım çarkın elinden / Dideler yaş döktü kan ağlar oldu

174.

Medet mürvet şu alemleri Yaradan / Mahlukun önünden geçilmez oldu
Dört kapı kırk makam kalktı aradan / Halledip müşküller seçilmez oldu

Döndükçe bu devran aksine döndü / Nice adil hanlar tahtından indi
Şimdi beyzadeler hımara bindi / At sürüp önünden geçilmez oldu

Karga şahan oldu kuzgun baz oldu / Mabutları tanbur ile saz oldu
Kısalar uzadı hep dıraz oldu / Değmelere kaftan biçilmez oldu

Besbelli ki bu kusurlar hep bizde / Şimdi edepsizler gönülde gözde
Edep hayâ yoktur gelinde kızda / Şimdi Hak'tan yana göçülmez oldu

Pir Sultan Abdal'ım gözümün yaşı / Ağlarım bulunmaz derdimin eşi
Çıktı elde çıktı mahlukun başı / Kimseye gizli sır açılmaz oldu

175.

Medet mürvet Şah Vilâyet gel yetiş / Bozuldu şu alem düzelmez oldu
Kimi öne çeker kimisi geri / Aradan adavet üzülmez oldu

Güzel evliyanın yolları battı / Şimdiki sofular yolu unuttu
Talibin rehberden korkusu kalktı / Talibi rehberle görünmez oldu

Ocak oğlu ocağından gelince / Günahlının günahını sorunca
Evliya buyruğun doğru sürünce / Kalktı bir kaç kişi görünmez oldu

Zamaneye öğüt vermek ne çetin / Ne hakikat bilir ne tarikatın
Eğerlemiş binmiş şeytanın atın / Elinden cıdası alınmaz oldu

Pir Sultan Abdal'ım gözümün yaşı / Bölük bölük oldu ciğerim başı
Evvel Hak ceminden kalkmazdı kişi / Şimdi cem evine gelinmez oldu

176.

Senin özün Hakk'a uyar olursa / Hak sana uymaz mı hey adem oğlu
Kast eder de sen nefsine uyarsan / Hak sana kıymaz mı hey adem oğlu

Niçin hariç tuttun sen kemâlini / Yaradan yaratmış hub cemalini
Ettiğin iyilik şer amelini / Deftere yazmaz mı hey adem oğlu
Niçin Hak'tan yad edersin yüzünü / Şu dünyada kar'edersin yüzünü
Şu hub avazını gizli sözünü / Yaradan duymaz mı hey adem oğlu

Cehennem'e giren hem yanar üşür / Fehmeyle aklını başına döşür
Bunca nebileri soyan tenesir / Seni de soymaz mı hey adem oğlu

Pir Sultan Abdal'ım dinle bu sözü / Hak'tan uzaklara çevirme yüzü
Ölüm dolanarak âkıbet bizi / Mat edip koymaz mı hey adem oğlu

177.

Şah'ın illerinden gelen turnalar / Çağrışıp karışıp konar Şah deyu
Tâlib olan mürşidini arzular / Destine el salıp sunar Şah deyu

İki kuş bir yavru besler yuvada / Ona mürşid gerek yuya arıda
İki yüce şahin döner havada / İmam evlerine konar Şah deyu

Aramıza düştü ayrılık tozu / Buymuş alnımıza yazılan yazı
Bağrımızı deldi turna avazı / Sivas göllerine iner Şah deyu

Hak'tan nidâ geldi garip bülbüle / Bülbül âşık oldu bahçede güle
Ali niyet etti bindi düldüle / Sultan evlerine gider Şah deyu

Pir Sultan'ım eydur gözümün yaşı / Delik deşik oldu bağrımın başı
Kalktı havalandı gönlümün kuşu / Şah'ın dergahına konar Şah deyu³⁰⁷

³⁰⁷ Turnalara seslenen bu deyiş Pir Sultan'ın içtenlikle bağlandığı anlaşılan "Şah"la düşünce ve gönül bağı çok duyarlı bir biçimde vermektedir. İçeriğinden anladığımız kadarıyla büyük bir olasılıkla deyiş herhangi bir eylem ya da yürüyüşü öncesi söylenmiş olmalıdır. Çünkü deyişin içerisinde henüz eyleme yönelik bir ipucunun ya da bir hazırlığın yansımaları

178.

Bâtin erlerinden Sultan-ı Server / Geldi dergahımız oldu münevver
Yanında rehberi Hazret-i Kanber / Heman bir dem geşt-ü gûzar göründü

Bir ulu dergaha varıp eriştim / Erenler elinden bir dolu içtim
Aklımı zay edip hâl olup düştüm / Kuruldu bir ulu pazar göründü

Gönüller tahtının bülbülü geldi / Elinde gül rengi bir dolu geldi
Önüne bir sini dopdolu geldi / Bu hâl bize andan uçar göründü

On iki tarikin nişanı mevcut / Pir Sultan'ın anda pirim de mevcut
Gördü cümlemizi anda bir vücut / Pervaz vurup gökte uçar göründü

179.

Her sabah her sabah ezan okunur / Ezan sesi kulağıma dokunur
Duyar düşmanların kına yakınır / Uyan Mehmed'im sinem bülbülü

Mehmed'in atı tavlada bağlı / Ananın atanın ciğeri dağlı
Mehmed gideli boynumuz eğri / Uyan Mehmed'im sinem bülbülü

Mehmed'in atı bağdan boşandı / İndi ak gövdesi yere döşendi
Kılıcı kalkanı eller kuşandı / Uyan Mehmed'im sinem bülbülü

Mehmed atını kaza koydular / Sine taşlarını düze koydular
Etmedi düğünün güze koydular / Uyan Mehmed'im sinem bülbülü

Babası der beğ içinde beğ idim / Başı karamanlı yüce dağ idin
Alaylar yığılmış hani yigdim / Uyan Mehmed'im sinem bülbülü

Anası der ben bu derde dayanam / Uyumuştur uyartmağa kıyamam
Emir Hak'tan geldi öldü diyemem / Uyan Mehmed'im sinem bülbülü

Pir Sultan Abdal'im n'edip n'etmeli / Atlar eğerlenmiş binip gitmeli
Bülbül gibi garip garip ötmeli / Uyan Mehmed'im sinem bülbülü

göremiyoruz. Yalnız “Şah” beklentisi açıkça belli olmaktadır.

180.

Çektiğim cevr ü cefayı / Çekerim senden ötürü
İkrar iman bir olunca / Sen de çek benden ötürü

İkrar imanı güderim / Sensiz alemini'iderim
İşte geldim hoş giderim / Bir tatlı dilden ötürü

Severim tatlı dilleri / Koklarım gonca gülleri
Sarılarım ince belleri / Gittiğim yoldan ötürü

Kıya kıya ne bakarsın / Sinemi oda yakarsın
Hatırımı ne yıkarsın / İkrarsız elden ötürü

Ferhat'da Şirin'e tapar / Külüngü havaya atar
Başını altına tutar / Can verir candan ötürü

Mümin olan Hakk'a bakar / Münafıklar yoldan çıkar
Arka vermiş dağı çeker / Ferhat Şirin'den ötürü

Pir Sultan'ım deme yalan / İmanımı etmem talan
Bu dünyada gerçek olan / Ser verir sırdan ötürü

181.

Emanet ademde adem bir güldür / Geldi dost kokusu o güle düştü
Ademe aşıklar beli dediler / Feryat ile figan bülbüle düştü

İblis anlamadı ademde sırrı / Açıldı vechinde Hakk'ın menşuru
Geldi zuhur etti Muhammet nuru / Yayıldı aleme gulgule düştü

Hak deyip ademden tutmuşuz eli / Sıtk ile ederiz ademe beli
Pirimizdir bizim Muhammet Ali / El ele el Hakk'a silsile düştü

Azrail eder mi ademe ikrar / Secde et diye Hak emretti tekrar
Boyun eğmez gider ademe her bâr / Kendini bilenler bu yola düştü

Pir Sultan'ım İblis kendini gördü / Hak lanet eyledi dergahtan sürdü
Adem aslı yüzün toğrağa sürdü / Allâmel'esemâ'sı her dile düştü

182.

Dağdan kütür kütür hezen indirir / İndirir de ateşlere yandırır
Her evin devliğin öküz döndürür / İreçberler hoşça görün öküzü

Öküzün damını alçacık yapın / Yaş koman altında kuruluk sepin
Koşumdan koşuma gözlerin öpün / İreçberler hoşça görün öküzü

Pir Sultan 'ım der ki kaynar coşunca / Tekne hamur kalmaz ekmek pişince
Adem At' öküzün çifte koşunca / İreçberler hoşça görün öküzü

183.

Kalktı havalandı gönlümün kuşu / Uçmayınca gönül yârdan ayrılmaz
İldı sularım çıktı meyyitim / Yunmayınca gönül yârdan ayrılmaz

Ustalar getirin tabutum çatsın / Terziler getirin kefenim biçsin
Ak göğsün üstünde çimenler bitsin / Bitmeyince gönül yârdan ayrılmaz

Düşüne hey deli gönül düşüne / Değirmenler döner çeşmim yaşına
Cenazemi musallanın başına / Koymayınca gönül yârdan ayrılmaz

Sana derim sana hey adem ata / Daha yol mu gider buradan öte
Kolansız kuskunsuz ağaçtan ata / Binmeyince gönül yârdan ayrılmaz

Pir Sultan Abdal'ım canım cezada / Bir candan yârim yok yolum gözede
Ecel şerbetinden bir tas bize de / Vermeyince gönül yârdan ayrılmaz

184.

Gönül ne durursun elden geldikçe / Yine bir mürşide varmadan olmaz
Aman mürvet deyu sen de yüzünü / Yine bir mürşide varmadan olmaz

Mürşidini bulur gezen arayı / Kırklar arasında bulur çareyi
Ne kadar okursan aktan karayı / Yine bir mürşide varmadan olmaz

Bu dünyada sen çok yaşlar yaşarsın / Bilip dört kitabı dersin açarsın
Her harfine bin bir manâ verirsın / Yine bir mürşide varmadan olmaz

Halil Kâbe yaptı oldu ya delil / Vardı varan kaldı varmayan melil
Muhammed'e rehber oldu Cebrâil / Yine bir mürşide varmadan olmaz

Pir Sultan'ım bu durakta dur dedi / Hazret-i Muhammet Ali er dedi
Bunu bilmeyenin işi zor dedi / Yine bir mürşide varmadan olmaz

185.

Çıktım yücesine seyran eyledim / Gönül eğlencesi küstü bulunmaz
Dostalar bizden muhabbeti kaldırmış / Hiç bir ikrarında ahdi bulunmaz

Zülûflerin top top olmuş cıgâlı / Rakiplerin Hak'tan bulsun zevali
Bir günahkâr kulum doğdum doğalı / Günahkâr kulunun dostu bulunmaz

Hani benim ile lokma yiyenler / Canı başı dost yoluna koyanlar
Sen ölmeden ben ölürüm diyenler / Dostlar da geriye kaçtı bulunmaz

Yine kırcılandı dağların başı / Durmadan akıyor gözümün yaşı
Vefasız yoldaş olsa bir kişi / Hakikat ceminde desti bulunmaz

Biz de gezer idik irfanda sazda / Biz de bulunurduk cemde niyazda
Bize de gel oldu kanlı Sivas'da / Hızır Paşa bizi astı bulunmaz³⁰⁸

Pir Sultan Abdal'ım destim dâmeninde / İsmim Koca Haydar neslim Yemen'de³⁰⁹
Garip başa bir hal gelse zamanda / Orda her kişinin dostu bulunmaz

³⁰⁸ Deyişin genel içeriğinden, özellikle de bu dizelerden bu deyişin saldırganlık ve kıyımın yükseldiği, Sivas bölgesinde Hızır Paşa eliyle gerçekleştirilen idamların arttığı bir dönemde söylendiği anlaşılmaktadır. “Bize de gel oldu kanlı Sivas'da” dizesinden anladığımıza göre bu dönemde dost sandıklarınca yalnız bırakılan Pir Sultan gizlenme durumunda olsa gerektir ve aranmaktadır. Bize göre bu dörtlük doğrudan Sivas bölgesinde yürütülen saldırı ve kıyımı, bu kıyımın Pir Sultan'ın kendisine de doğrudan yöneldiğini anlatmaktadır. Zaten “bizi” gibi çoğul kullanımdan da bu durum belli olmaktadır. Alevi-Bektaşî geleneğinde yaşanan bu türden gelişmeler karşısında aşıkların kendilerini de içinde görerek olayları, duygu ve tepkilerini bu şekliyle dile getirmesi sık görülen bir durumdur.

³⁰⁹ Yemen ya da Horasan gibi batını akımların yoğun olduğu kutsanan coğrafyalara bağlanmak Alevi-Bektaşî geleneğinde manevi boyutlu bir bağlanmadır. Bu dizede bu anlamda bir bağlılığı işaret etmektedir.

186.

Gezip şu alemi seyran edelim / Değme her kişide ikrar bulunmaz
Aman faş eyleme sırr-ı Yazdan'ın / Gene senden özge saklar bulunmaz

Ulu dağlar başı tozlu yol oldu / Akar bu çeşmimin yaşı sel oldu
İhtida kalmadı ehl-i dil oldu / Ettiği sohbeti haklar bulunmaz

Yaram var sızılar tabibin arar / Aradım bulunmaz yaramı sarar
Alemdede dertli çok hep yüze güler / N'eyleyim gediğin bekler bulunmaz

Bu yol korkuludur sanma güzafi / Aradım bulunmaz bir kalbi safi
Niceler kırlarlar dava-yı lafı / Vefa meydanında çoklar bulunmaz

Meydana muhannet yâri getirme / Ağrısın çekersin durup oturma
Pir Sultan Abdal'ım özün yitirme / Kimin ne eksiktir yoklar bulunmaz

187.

Kalktı göç eyledi divane gönlüm / Yola varmak ister yoldaş bulunmaz
Gurbet ilde kaldım ben de yalnız / Aradım gönlüme hâldaş bulunmaz

Sofu gevherini yabana atmaz / Yalnız sofunun ektiği bitmez
Kendinin kalbinden karası gitmez / Himinden yapıma bir taş bulunmaz

Sofi kendi kendin bilmek gerektir / Düşünüp devranı sürmek gerektir
Fırsat elde iken görmek gerektir / Oğul ele geçer kardaş bulunmaz

Gurbet ilde bana neler olupdur / Aşk odu ciğerim delip delipdir
Musahipsiz sofu düşmüş garipdir / Musahip bulunur sırdaş bulunmaz

Pir Sultan Abdal'ım doğrusu vardır / Harami çok gönül uğrusu vardır
Cümle başların bir ağrısı vardır / Ağrıdan kurtulmuş bir baş bulunmaz

188.

Bunda kismetimiz bizi gezdirir / Biri gâni biri karar biri az
Üç şey vardır aşıkları bezdirir / Biri sitem biri cefa biri naz

Bu gün alamadım elime sazım / Arşa direk direk oldu avazım
Dört şey vardır ki bir kardaşa lâzım / Bir ilim bir kelam bir nefes bir saz

Güzel Ali'm çıksa çıksa salınsa / Doğan aylar gibi doğsa dolunsa
Üç şey vardır bir kardaşta bulunsa / Biri sabır bir ibadet bir niyaz

Cahil olan söyler sözünü bilmez / Meydana gelince özünü bilmez
Üç şey vardır cennet yüzünü görmez / Biri münkir bir münafık bir gammaz

Yaz gelince çayır çimen üstüne / Armağan gönderir dostu dostuna
Üç şey vardır avın almış destine / Biri şahin biri doğan biri baz
Pir Sultan'ım aydur gelenler gider / Aşık maşukunun devranın güder
Üç şey vardır yıldan yıla devr eder / Biri aydır biri kıştır biri yaz

189.

Hayalin sinemde elif lâm yazar / Bu dem gelir geçer devran eğlenmez
Felek vurdu kırdı burc-u bârımı / Eser bad-ı saba harman eğlenmez

Dünya dedikleri bir sınık yaydır / Evveli toy düğün ahiri vaydır
Dünya dört köşeli elvan saraydır / Bunda konup göçer sultan eğlenmez

Yüreğimde vardır dert ile yare / Söyleyin tabibe bulsun bir çare
Fırsat elde iken düzül katarı / Senin için burda kervan eğlenmez

Yüreğimde vardır dert ile firak / Muradım bir didar menzilim ırak
Bu dert ehline de bir derman gerek / Derdi olmayanda derman eğlenmez

Pir Sultan Abdal'ım artar figanım / Bir dem efendimsin bir dem sultanım
Uğruna fedadır bu şirin canım / Sensiz bu kafeste bu can eğlenmez

190.

Deli gönül ne kaçarsın ölümden / Serin vermeyince sır ele girmez
Benim şikayetim gonca gülümden / Bülbül olmayınca gül ele girmez

Sırrını bildirme rakip başına / Bekle engellere haber taşına
Bir derde düş olan durup düşüne / Aşk ateşi gibi kâr ele girmez

Gönül sen Hak ile yeksan olagör / Gir gönül evine mihman olagör
Vücudun şehrine sultan olagör / Şöyle bir mülazım yâr ele girmez

Mansur idim geldim düşman eline / Bunun için düştüm halkın diline
Asılmağa geldim zülfün teline / Ben razıyım amma dâr ele girmez

Pir Sultan Abdal'ım kılalım ahı / Kılıç arş yüzüne asılır ahi
Sinemi yakmaya şöyle bir dahi / Aşk ateşi gibi nâr ele girmez

191.

Bülbül olsam gül dalında şakırım / Öz bağımda biten gül neme yetmez
Süleyman'ım kuş dilinden okurum / Bana talim olan dil neme yetmez

Derviş oldum pir eteğin tutarım / Hakk'a doğru çekilmiştir katarım
Baykuş gibi garip garip öterim / Issız viraneler çöl neme yetmez

Aşk kitabın ele aldım yazarım / Daim Hakk'a doğru meylim nazarım
Neme gerek dağı taşı gezerim / Karşıda görünen yol neme yetmez

Dünyanın ötesi neden malûmdur / Anında aslına eren âlimdir
Az yaşa çok yaşa sonu ölümdür / Bana bir hırkayla şal neme yetmez

Pir Sultan'ım sırrın kimseler bilmez / Tevekkül malını erteye koymaz
Kişi kismetinden artığın yemez / Bana kismet olan mal neme yetmez

192.

Hacı Bektaş tekkesinin dışından / Dediler bir suna aştı yalnız
Ayırmışlar yareninden eşinden / Dediler bir suna aştı yalnız

Eşinden ayrıldı Beştaş'a vardı / Ayrılık haberin Mucur'dan aldı
Kuru göllerde çok savaşlar kıldı / Dediler bir suna aştı yalnız

Geçti m'ola Kızılırmak boyunca / Çeken bilir ayrılığı doyunca
Ayırmışlar On'ki İmam soyunca / Dediler bir suna aştı yalnız

Aştı m'ola Kırlangıç'ın belini / Avcı rast gelirse yolar telini
Arzulamış gider dostun ilini / Dediler bir suna aştı yalnız

Pir Sultan Abdal'ım gönlümüz yaslı / Dudu kumru gibi kafeste besli
Hünkar Hacı Bektaş Veli'dir nesli / Dediler bir suna aştı yalnız

193.

Ey benim divane gönlüm / Dağlara düştüm yalnız
Bu cefaya kendi özüm / Pek mail oldum yalnız

Dağlar var dağlardan yüce / Can mı dayanır bu güce
Durmadan üç gün üç gece / Söylesem derdim yalnız

Şah'ın ayağına varsam / Hayırlı gülbengin alsam
Kızıl ırmaklara dalsam / Çağlasam aksam yalnız

Şah'ımın ırmağı aktır / Lezzeti şekerden çoktur
Bir Allah'tan büyük yoktur / Hak dedim durdum yalnız

Pir Sultan'ım der görenler / Pirlere niyaz verenler
Üçler yediler erenler / Mürvete geldim yalnız

194.

Gel güzelim kaçma benden / Yad değiliz bülbülüz biz
Biz yol ehli kardaşlarız / Erkân içinde yoluz biz

Söyleşelim halden hale / Dilleşelim dilden dile
Biz gezeriz ilden ile / Taze açılmış gülüz biz

Hakk'a edelim niyazı / Ko kınasın eller bizi
Gel söyleşelim bu sözü / Ehl-i muhabbet diliz biz

Eğer zâhirde bâtında / Görünen her sıfatında
Cevahir sarraf katında / Nâdan yanında puluz biz

Pir Sultan'ım ne ağlarsın / Gözünden kan yaş çağlarsın
Sen bizden ateş umarsın / Yanmış üfrülmüş külüz biz

195.

Şah-ı Merdan kullarıyız / Biz Mevla'dan uç değiliz
Kanaat ile yürürüz / İllâ tokuz aç değiliz

Evliya gönlümüz aldı / Kalbimiz nur ile doldu
Gözlerimiz cemal gördü / Cennet'e muhtaç değiliz

Evvel biziz ahir biziz / Heman leyl-ü nehar biziz
Gül açılmış bahar biziz / Biz yaz olduk kış değiliz

Yüzlerden kırklara erdik / Tarikat ehlini bulduk
Yedilerden haber sorduk / Üçlerdeniz hiç değiliz

Pir Sultan'ım göçür göçün / Sızdık eridik Hak için
Dünyayı terketmek için / Altun olduk tunç değiliz³¹⁰

196.

Yine mihman geldi gönlüm şaz oldu / Mihman canlar yüzüm basa geldiniz
Kasavet kalmadı bahar yaz oldu / Mihman canlar yüzüm basa geldiniz

Himmet edin bize misafir gele / Yavan yahşi yiye yüzümüz güle
Büyük küçük anı hep Hızır bile / Mihman canlar yüzüm basa geldiniz

Bir kula kahretse misafir gitmez / Çalışsa çırpınsa ektiği bitmez
Seğirtip gitse de menzile yetmez / Mihman canlar yüzüm basa geldiniz

Misafir aşk kapısının dilidir / Ev sahibi misafirin elidir
Misafir mihmandır mihman Ali'dir / Mihman canlar yüzüm basa geldiniz

Pir Sultan Abdal'ım kayda verile / Cümle cihan huzuruna derile
Mihman ile bile Hakk'a erile / Mihman canlar yüzüm basa geldiniz

197.

Ey gönül bülbülleri / Mihmanlar hoş geldiniz
Hak zikr eden dilleri / Mihmanlar hoş geldiniz

Şen olsun otağımız / Sürülsün devranımız
Ol bizim sultanımız / Mihmanlar hoş geldiniz

³¹⁰ Hatayi adına da yayınlanmıştır.

Bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, **Hatayi Divanı**, Sayfa 126-127.

İbrahim Aslanoğlu, **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Sayfa 530.

Aşk pazarına gelen / Sırr-ı hakikat bilen
Derya-yı umman olan / Mihmanlar hoş geldiniz

Aşıklar serden geçer / Sıratı bunda seçer
Sâkiden kevser içer / Mihmanlar hoş geldiniz

Aşk oldum erenler / Aşk halinden bilenler
Dost cemalin görenler / Mihmanlar hoş geldiniz

Gelin be hey gaziler / Yazıldı nûr yazılar
Dizildi koç kuzular / Mihmanlar hoş geldiniz

Pir Sultan'ım aşıklar / Budur kalbi sadıklar
Uyumaz uyanıklar / Mihmanlar hoş geldiniz

198.

Biz burada bülbüllük eylemeyiz / Gülistan kuşuyuz güle gideriz
Bizim kıymetimiz bunda bilinmez / Muhabbeti candan ile gideriz

Ne davam var benim şu eller ile / Benim davam Hak ehli kullar ile
Kerbelâ'ya giden abdallar ile / İmam Hüseyin'e bile gideriz

Sır ile hakikat söylenmez oldu / Ulular nefesi dinlenmez oldu
Şahinim kolumda eğlenmez oldu / Turnası çok olan göle gideriz

Cennet'in kokusu gelir uçmaktan / Aşıklar usanmaz yiyip içmekten
Öyle namert köprüsünü geçmekten / Akar bozbulanık sele gideriz

Pir Sultan'ım eydur niyazım Hak'tan / Sensin cümlemizi var eden yoktan
Aşıklar usanmaz bayırdan sarptan / Erenler yol kurmuş yola gideriz

SÖZLÜK

A

Ab-ı kevser: Kevser suyu.

Adavet: Düşmanlık, çekemezlik, hınç, öfke, kin.

Ağmak: Çekilmek, yükselmek.

Ağrık: Farklılık, ağırlık.

Ağyar: Yabancılar, başkaları, eller, yad olanlar, rakipler.

Ahd: Söz verme, yemin etme, bağlanma.

Ahi: Aha, şimdiciik.

Ahir: Sonra, gelecek.

Ahiri: En sonunda.

Ah u zâr: Ağlayıp inleme.

Allâmel'esmâ: Tanrının adları, sıfatları.

Amber: Amber balığı ve himene adlı ağaçtan elde edilen bir cins koku.

Ark: Su yolu.

Arkaç: Yaz günleri kırlarda, geceleri ve öğle sağimlarında koyun sürülerinin yatırıldığı düz yerler.

Aşk câmı: Yola bağlılık dolusu.

Aşna: Gizli dost.

Ayıtmaq (Eytmek): Söylemek, hitap etmek.

Ayn-el yakîn: Gözüyle görmüş gibi, kesin.

B

Bâd-ı sabâ: Gün doğusundan usulca esen hafif, serinletici, tatlı yel. Seher yeli.

Bağban: Bağ bekçisi, bağcı, bahçıvan, bağ ve bahçelerin bakıcısı.

Bağ-ı gülşan: İçinde güller açan bağ, bahçe.

Balkımak: Işılamak, parlamak.

Banmak: Elini değdirmek.

Bâr: 1. Ağırlık, yük. 2. Sıkıntı, üzüntü, keder. 3. Meyve, yemiş. 4. kere, defa, kez.

Barhana: Yolcu yükü, yol eşyası.

Bâtın: 1. İç yüz, görünmeyen taraf, sır. 2. İç anlam, gizli olan anlam. 3. Dıştan görünmeyen gerçek.

Bay: Varlıklı.

Baz: Bir tür alıcı kuş olan doğan kuşu.

Bel: 1. Dağların, tepelerin yamaçları. 2. Geçit veren yerler.

Beli demek: Onaylamak, kabullenmek, tamam demek. Alevi-Bektaşî toplumunda ikrar vermek anlamına gelir.

Bende: Kul, köle, bağlanan kişi.

Berdar: Asma.

Bergüzar: Armağan, yadigâr, hatıra.

Berk: Katı, sert, sağlam.

Bile: Birlikte, beraber.

Bodcak: Koyunların boynuna takılan küçük zil.

C

Car: 1. İmdat, yardım. 2. Çağrı, tellal bağırma. 3. Çekme, Sürüklenme.

Cehd: 1. Takât. 2. Çok çalışma; güç, kuvvet harcaması. 3. İnsanın nefesine hâkim olması. 4. Azim, çaba, fedakârlık.

Cevlan (Cevelan): Gezme, dolaşma.

Cevr: İncitme, eziyet, cefa, sıkıntı, sitem, haksızlık.

Cığa (Cığal): 1. Gelinlerin ve genç kızların özellikle düğünlerde başlarına süs olarak taktıkları parlak renkli tel ve tüy. 2. Kuşların, özellikle turnaların kanatlarında bulunan ve gün vurdukça renk değiştirerek ışıltılı ışıltılı yanan parlak renkli ince uzun tüyler.

Ç

Çalık: Noksanı bulunan, eksikli, çarpılmış, eğilmiş, bozuk, doğru olmayan, deli dolu hareket eden.

Çar pâre: Dört parça, dört kısım.

Çeşm: Göz.

Çiğit: Çekirdek.

Çitil: Fide, fidan.

Çün: Çünkü, nasıl, mademki.

D

Dağlar salı: Dağların tepelerinde ve yamaçlarında bulunan çayırılık çimenlik düz yerler.

Dahi: Daha, kez.

Dalamak: Saldırmak, ısırarak.

Damen: Etek.

Damızlık: 1. Maya. 2. Döl almak için beslenen hayvan ya da bitki.

Darb: 1. Vurma. 2. Yansıma. 3. Güç, kuvvet.

Demân: 1. Heyacanlı, hiddetli. 2. Kükreme, bağırıp çağırma. 3. Zorlu, heybetli.

Derdimend: Sefil, dertli, tasalı, kederli.

Dest: 1. El. 2. Yed, geri, arka. 3. Meclisin en yüksek, onurlu yeri. 4. Sağlam, güvenilir, örnek kimse.

Devlik: İdare, geçim.

Devşirmek: Bir araya toplamak.

Dıraz: Uzun.

Didar: 1. Yüz, çehre. 2. Görüşme, görüntü. 3. Göz, görüş. 4. Açık olan, görünen.

Dide: Göz.

Dirkeşmek: Direnç göstermek, ısrar etmek.

Dür: İnci.

E

Ebsem durmak: Dilini tutmak, susmak.

Eğin (Eğn): Sırt, omuz, arka, giysi.

Ehl-i muhabbet: Sevgi, sohbet yanlısı. Sevdikleriyle bir araya gelerek, söylemeyi, söyleşmeyi seven.

Elestü demi: Mitolojiye göre Tanrı'nın insanları yaratmadan

önce ruhlarını toplayarak “Ben sizin Tanrı’nız değil miyim” diye sorduğu toplandı.

Emlik: 1. Henüz süt emen körpe kuzu ve oğlak. 2. Yeni doğan kuzu ve oğlak. 3. Anası ölmüş kuzu. 4. Mevsimsiz doğan kuzu.

Engür: Üzüm.

Evrad: Her zaman dilden düşmeyen, ağızda dolaşan sözler.

F

Fahr: 1. Övünme, övünç. 2. Ünlenme.

Fakr: Eksiklik, yoksulluk.

Fend: Tuzak, oyun, hile.

Farımak: Ömrünün geçmesi, yaşlanmak, güçten kuvvetten düşmek.

Fer: Güç, kuvvet.

Fi'l (Fiil): Eylem, iş.

G

Garaz: Kasıt, kötü niyet, düşmanca maksat.

Gasavet: Üzüntü, keder.

Geşt-ü güzar: Gezip dolaşma.

Göğermek: Yeşermek.

Gönül uğrusu: Gönül hırsızı.

Gözlü: Her şeyi gören, anlayan, arif.

Gulgule: Gürültü, patırtı, çılgılık.

Gussa: Keder, üzüntü, sıkıntı, tasa.

Gülbeng (Gülbang): Alevi-Bektaşî çevlerin törenlerinde okuduğu Türkçe dua.

Gülek: Tahtadan yapılarak içine süt ve yağ konulan kab.

Güzaf: Boş, anlamsız söz.

H

Hacet kapısı: İstek, dilek kapısı.

Hak Divanı: Adalet divanı. Doğruluğun, gerçekliğin dağıtıldığı yer.

Hallak-ı cihan: Cihanı yaratan, var eden.

Hâr: 1. Bayağı, aşağı, düşük, hor. 2. Diken, gül dikeni.

Hâr-mühre: Katır boncuğu.

Harz: Çer çöp, döküntü.

Harabat: 1. Virane, dağınık, derbeder. 2. Zamanını meyhanede geçiren kişi.

Harlamak: 1. Beklenmedik şekilde ansızın parlamak. 2. Güçlü bir şekilde yanmak, tutuşmak. 3. Suların güçlü bir şekilde akması.

Hasım: Karşı taraf, rakip, düşman.

Haylamak: Kışkırtmak.

Hazer: Sakınma, korunma, kaçınma, çekinme.

Hercâi: Kararsız, sabırsız.

Hergiz: Asla, hiç bir zaman, kesinlikle.

Hezârân: Bülbüller.

Hezen: Odun, ağaç kütüğü, kiriş, köylerinde özellikle tavanlara atılan büyük direk.

Hımar: Eşek.

Hicap: Örtü, utanma, ar etme.

Hilaf: 1. Yalan. 2. Karşı, aykırı, anlaşmazlık uyuşmazlık.

Him: Temel.

Himmet eylemek: Yardımcı olmak, destek sunmak, emek vermek.

Hindî: Hintli kadınların yüzlerine yaptıkları bir cins döğme.

Hub: Güzel.

Hulle donu: Belden aşağı giyilen giyim.

I

Irak: Uzak.

Irganmak: Usul usul sallanmak.

Irılmak: Uzaklaşmak, gitmek.

Issı: Sahip.

İ

İhtida: Doğru yola girme.

İkrâr: Söz verme, yola girme.

İsm-i âzam duası: Tasavvuf ehline göre Tanrı'nın en büyük adı olan "Hû" sözünü söyleyerek dua etmek, gülbank okumak.

İşlek: İzlenen yöntem, uygulama.

İşmar: Kaş, göz, el, kol ve baş işareti.

İye: Sahip.

K

Kada: Ansız, apansız gelen bela, sıkıntı.

Kadd: Boy, bos.

Kadem: 1. Ayak, adım. 2. Uğur.

Kal: Laf, söz.

Kelp: Köpek.

Kamer: Ay.

Kamet: Boy, endam.

Kamu: Bütün, tamamı, cümle, hepsi, herkes.

Kemter: Aşağı, noksan, eksik.

Kemlik: Kötülük, fenalık, düşüklük.

Kanara: Kesim evi.

Karaman: 1. Batıdan esen yel, karayel. 2. İri, büyük.

Kat'i: Kesin.

Kevn ü mekân: Varlık, evren.

Kırcı: Küçük yuvarlak buz taneleri. Dolu.

Kırcılanmak: Havanın iyice bozularak kararması ve savrularak dolu yağması.

Kibir: Büyüklük, ululuk, yükseklik taslama, kendini beğenme ve başkasından üstün görme, gurur.

Kisip: Kazanç.

Kil ü kal: Dedikodu, çekiştirme.

Kolan: Binek hayvanlarının karınlarının altından geçirilerek eyer ve semere bağlanan yassı ve enlice kuşak.

Kurb: Yakın, yakınlık.

Kuskun: Atın kuyruğunun altından geçirilen eğere bağlı kuyruk kayışı.

Kuzlamak: Yavrulmak.

Küfr: 1. Sövgü. 2. İnançsızlık, sorguculuk. 3. Alevi-Bektaşî kültüründe bir şeyin üzerini örtme, bir şeyi gizleme. Ayrıca

gerçek iman olarak sunulan çokluk'un birlik'te gizli olduğu düşüncesini reddetme.

Külüng: Büyük taşçı çekici.

Küre: 1. Bektaşî meydanında ocağın yanında duran, eğer ocak yok ise ocağı temsil eden yerde bulunan, yaklaşık iki metre uzunluğunda üstü düz, yuvarlak taş. 2. Madenci ve kuyumcuların cevher erittiği ateş fırını. 3. Yer yuvarlağı.

L

Lâ'î: Al, kırmızı, yakut.

Lâmekan: Yersiz, yurtsuz.

Leb: Dudak.

Leyl-ü nehar: Gece ve gündüz.

M

Mağrip: Batı.

Mamur: Harap olmayan, bakımlı, sağlam, düzgün, işlenmiş, düzenlenmiş.

Maşrik: Doğu.

Maşuk: Sevilen, sevgili.

Melil (Melûl): 1. Garip, boynu bükük, üzüntülü, mahzun, kederli, sefil, perişan. 2. Hararet, sıcaklık.

Menend: Benzer, eş.

Menşur: 1. Dağıtılmış, yayılmış. 2. Sultanın buyruğu.

Menzil: 1. Konak yer. 2. Erek, amaç.

Metris: Korunma yeri, siperlik.

Mihenk: Denek taşı. Bir değeri, davranış biçimini anlamaya yarayan ölçüt. Ayar ölçmekte kullanılan taş.

Mihman: Konuk.

Mihr (Mehr): 1. Aşk, sevgi, muhabbet. 2. Güneş. 3. Nikah bedeli.

Mihre: Ördekleri avlayabilmek için su kenarlarına bağlanan ördek.

Misk: Bir ceylan cinsinin erkeğinden elde edilen güzel koku.

Mizan: 1. Tartı, denge. 2. Bazı dinsel öğretilere göre kıyamette günahlarla sevapların tartıldığı terazi.

Muhanet: 1. Aldatan. 2. Alçak, mert olmayan.

Musahip: Yol kardeşi.

Mutadi: Alışılmış, her zamanki gibi.

Muzu: Ara bozucu, birbirine düşürücü, ayırıcı.

Münkir: Kabul etmeyen, inkâr eden, gerçeği onaylamayan.

Mürebbi: Eğiten, yola götüren, rehber.

Mürşid: İrşad eden, yönlendiren, doğru yolu gösteren öncü.

Müşkül: Zorluk, sıkıntı, sorun.

N

Naci güruhu: Kurtulmuş, aydınlığa ulaşmış topluluk.

Nâdan: 1. Kaba, hâddini ve değer bilmeyen. 2. Kendini bilmez, cahil. 3. Yad, yabancı.

Narg: Görgü, asalet.

Naşi: 1. Neş'et eden, yeniden vücuda gelen, yetişen, yetişmiş.

2. Geceleyin meydana gelip
zâhir olan yani açığa çıkan şey.
3. Yetişmiş oğlan ya da kız. 4.
Delil, dolayı, ötürü.

Nâzir: Bakıcı, bakan, gözcü.

Nekes: Eli sıkı, cimri, insani
değerlerden uzak.

Nice: 1. Hayli, ne çok, çok
fazla. 2. Nasıl, ne türlü, ne
kadar.

Nifak: Ara bozukluğu, iki
yüzlülük.

Nihan: Gizli, saklı.

Nûş eylemek: İçki içmek, dolu
almak.

Nüh: Dokuz.

O

Od: Ateş.

Ol: O.

Onmak: İyileşmek, düzelmek,
sıkıntı ve sayrılıktan kurtulmak.

On İkiler (On İki İmam):
Ali'den başlayarak Mehdi'de
sona eren ve Ali soyundan
gelen öncü İmamlar. Bunlar; 1.
Ali, 2. Hasan, 3. Hüseyin, 4.
Zeynel Abidin, 5. Muhammet
Bakır, 6. Cafer-i Sadık, 7.
Musa-i Kâzım, 8. Ali Rıza, 9.
Muhammet Taki, 10. Ali Naki,
11. Hasan Askeri, 12.
Muhammet Mehdi'dir. Alevi-
Bektaşî toplumu bu İmamlara
büyük bir saygı ve sevgi duyar.
Onlar adına Muharrem ayında
on iki gün "yas orucu" tutar.

Ö

Örü: 1. Örülmüş yer, bina,
yapı, duvar, bölme. 2. Yaz
günleri davarların dışarıda
yazılarda yattıkları zaman.

Özge: 1. Başka, ayrı. 2. Daha
iyi, daha güzel.

P

Pâk: Temiz, arı.

**Pazvant (Pazubend
Bazubend):** Kollara bağlanan
ve koruyucu olduğuna inanılan
muska.

Penah: Korunma yeri, sığınak.

Pervaz vurmak: Uçmak, kanat
çıpmak.

Peykân: Temren. Okun ucunda
bulunan sivri demir.

Peyman: Verilen söz, ant,
yemin.

Pinhan: Gizli olan, sır.

Post: "Post" Alevi-Bektaşî
kültüründe makam anlamına
gelmektedir. Bu toplumun
nazarında kutsallık içeren bu
makam töre ve törenlerinde
büyük bir öneme sahiptir.

R

Râh: Usûl, yol, tarık.

Rahman: Acıyan, esirgeyen,
bağışlayan.

Rakib: Engel, düşman,
çekemeyen.

Rehber: Öncülük eden, yol
gösteren.

Riya: İki yüzlülük, yalan.

Ruşen: Işıklı, aydınlık, parlak.

Ruz: Gün, gündüz.

S

Sahib-i Zaman: Zamanın güçlü, kudretli büyük insanı.

Sal: Ağaçtan yapılan sedye.

Salâ: Çağrı.

Salık: Tavsiye, haber.

Sayrı: Hasta.

Sebak: Ders.

Sefine: Gemi.

Seğirtmek: Koşmak, hızla gitmek.

Ser: Baş.

Serçeşme: 1. Suyun kaynağı, asıl gözesi, merkezi. 2.

Tarikatta yolağın kurucusu.

Sermest: Kendinden geçmiş, sarhoş.

Setr-i alem: Kapalı, görünmeyen alem.

Settar: 1. Saklayan, örten. 2. Kulların kusurlarını, ayıplarını örten, bağışlayan anlamında Tanrı'nın sıfatlarından.

Seyl-i revan: Şiddetle akan sel.

Sığınca: Sığınacak, yardım istenecek yer.

Sınık: 1. Kırık. 2. Bozuk, dağınık, perişan.

Sırr-ullah: Gizli tutulması, kimseye söylenmemesi gereken önemli sırlar, yüce hikmetler.

Sin: Mezar.

Siyaset etmek (Siyaseten katl): İdamına karar vermek. İdam etmek.

Sökünmek: Yerinden kalkmak.

Sûz: 1. Yanma, tutuşma, ateş, sıcaklık. 2. Dert, ızdırıp, acı.

Sürek: Sürülen yol.

Ş

Şah-ı Velâyet: Hz. Ali.

Şaz: 1. Mutluluk, sevinç. 2. Kural dışı, benzeri olmayan, seçkin.

Şeb: Gece, karanlık.

Şems: Güneş.

Şavk: 1. Işık, aydınlık, parıltı.

Şevk: 1. Sevinç, mutluluk. 2. Aşırı arzu, heves.

Şûhane(Şahane): Çok güzel, çok üstün, çok alımlı.

Şule: Alev, ışık, parıltı.

T

Tacidar: Hükümdar, sultan, şah.

Tamu: Cehennem.

Tarik: Yol. Tutulan, gidilen yön, seçilen tarz.

Tavaf eylemek: Ziyaret etmek, çevresini dolaşmak.

Taylamak: Yükleme.

Teberrâ: Ehl-i Beyt ve onun soyundan gelenlere kötülük yapanlardan uzak durma. Ali'yi sevmeyenlerden yüz çevirme.

Tecella: Ortaya çıkma, doğma, aydınlanma, belirme, görünme.

Telef: Bozulma, harap olma.

Terceman: 1. Alevi-Bektaşî toplumunun tören içi ve tören dışı okuduğu Türkçe dua. 2. Sunulan kurban.

Tesellisi düşmek: Acısı dinmemek, avunamamak, gönlü ferahlamamak.

Teşne: Susuzluk.

Temenna: Dua etme, saygı gösterme, selam verme, iyilik, aydınlık dileme.

Tevellâ: Ali ve soyuna bağlı olanları, onalrı sevenleri sevmek.

Tığlamak: Alevi-Bektaşî söyleminde kurban kesmek.

Turap: Toprak.

Tuti: Dudu kuşu, papağan.

Tünemek: Kuş ve kümes hayvanlarının bir yere konması.

U

Uçmak: Cennet.

Uğru: Hırsız, yolsuz, serseri, çapulcu.

Uğrulamak: Zorla elinden almak , çalmak.

Uğrun uğrun: Gizli gizli, kimse görmeden.

Ü

Üçler: Söylenceye göre Muhammet Peygamber'in sırrını bilen Tanrının elçisi bir kutupla iki erenden oluşan öncüler topluluğu.

Üç yüz altmış / Üç yüz altmış altı: Batını akımlardan Hurufiliğe göre vücutta bulunan damarlar.

Üryan: Sefil, çıplak, perişan.

Üstaz: 1. Üstad, öğretici, becerikli, usta. 2. İlim ve sanatta üstün olan.

V

Vahdet: 1. Birlik, teklik. 2. Tanrıyla bir olma, Tanrı'yı kendinde bulma.

Vahid: Tek; eşi, benzeri bulunmayan.

Varı: Tamamı, var olanların tümü.

Vech: Yüz.

Vird: Dile dolanan, sürekli söylenen söz.

Vuslat: Murat edilene ulaşma, kavuşma, buluşma, birlikte olma.

Y

Yahşi: İyi, güzel, belli.

Yalavuz: Başı dik, gani gönüllü, kimseyi hor görmeyen.

Yalı: Sahil, kıyı.

Yedmek: Taşımak, çekerek götürmek.

Yeğnice: Ağır olamayan, hafif.

Yeksan: 1. Düz. 2. Her zaman. 3. Birlikte.

Yezdan: 1. Zerdüş't inancında hayır ilâhı. 2. Tanrı, Yaratan.

Z

Zâğ: Kara karga.

Zeban: Dil, konuşma.

Zeyn: Süs, bezek.

Zeval: 1. Ölme, yok olma. 2. Zarar, ziyan. 3. Alçalma, kötü duruma düşme, düşkünlük. 4. Suçluluk ve sorumluluk.

Zikr: Anma, anılma.

Zinhar: Asla, kesinlikle.

Ziya: Aydınlık, parlaklık.

Zoğal: Acımasız, zalim.

Zuhur: Belirme, meydana çıkma, görünme.

KAYNAKÇA

- AHMET REFİK: **Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932.
- AKBAYAR, Nuri: **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
- AKDAĞ, Mustafa: **Celali İsyanları**, DTCF Yayını, Ankara 1963.
- AKSÜT, Hamza: **Anadolu Aleviliğinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri**, Art Yayınları, Ankara 2002.
- ALTIOK, Baki Yaşa: **Öyküleriyle Kırşehir Türküleri, Destanları, Ağıtları**, Oba Kitapevi Yayını, Ankara 2003.
- Anadol, Cemal: **Pir Sultan Abdal**, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul 2001.
- Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal**, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1998.
- Anonim Tevârih-i Al-i Osman** -Giese Neşri-, (Hazırlayan: Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul 1992.
- ASARKAYA, Halis: **Osmanlılar Zamanında Tokat**, (1. Kısım), Tokat Matbaası, 1941.
- ASLANOĞLU, İbrahim: **Divriği Şairleri**, Ekin Matbaası, İstanbul 1961.
- ASLANOĞLU, İbrahim: **Züldan Muhammet**, Sivas Folkloru, Cilt 4, Sayı 39, Nisan 1976, Sivas.
- ASLANOĞLU, İbrahim: **Pir Sultan ve Hızır Paşa**, Türk Folkloru Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Ağustos 1979, İstanbul.
- ASLANOĞLU, İbrahim: **Pir Sultan Abdallar**, Erman Yayınevi, İstanbul 1984.
- ASLANOĞLU, İbrahim: **Aşık Veli**, Kültür Bakanlığı Mifad Yayını, Ank. 1984.
- ASLANOĞLU, İbrahim: **Söz Mülkünün Sultanları**, Erman Yayınevi, İst. 1985.
- ASLANOĞLU, İbrahim: **Şah İsmail Hatayi ve Anadolu Hatayileri**, Der Yayınları, İstanbul 1992.
- ASLANOĞLU, İbrahim: **Kul Himmet**, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.
- ATİK, Kayhan: **Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âli Osman**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2001.
- AVCI, A. Haydar: **Kalender Çelebi Ayaklanması**, AAA Yayınları, Ank. 1998.
- AVCI, A. Haydar: **Yeni Belge ve Bilgiler Işığında Pir Sultan Abdal**, (Halkbilimi Araştırmaları – 1. Kitap), E Yayınları, İstanbul 2003.
- BALIM, Ali (BAŞGÖZ, İlhan): **Pir Sultan -Hayatı ve Şiirleri-**, Emek Basım Yayımevi, Ankara 1958.
- BARKAN, Ömer Lütfi: **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zırai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, İstanbul Üni. Yayını, İst. 1943.
- BAŞGÖZ, İlhan: **Pir Sultan Abdal ve Pir Sultan Abdal Geleneği**, (Sabahattin Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**, Cem Yayınevi, İstanbul 1977 içinde).

BAŞGÖZ, İlhan: **Aşık Ali İzzet Özkan**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1979.

BAŞGÖZ, İlhan: **Karac'oğlan**, (Folklor Yazıları, Adam Yayınları, İst. 1986).

BAYRAK, Mehmet: **Pir Sultan Abdal**, Yorum Yayınları, Ankara 1986.

BEZİRCİ, Asım: **Pir Sultan**, Say Yayınları, İstanbul 1986.

BİLGE, Fahri: **Kalender Vak'ası ve Koyun Abdal**, Erciyes-Kayseri Halkevi Dergisi, Kayseri Halkevi Yayını, Sayı 17, Kayseri 1941.

BİRDOĞAN, Nejat: **Pir Sultan Üzerine**, (Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal içinde, Sayfa 67-95).

BORATAV, Pertev Naili - GÖLPINARLI, Abdülbâki: **Pir Sultan Abdal**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayını, Ankara 1943.

BORATAV, Pertev Naili – FIRATLI, Halil Vedat: **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**, Maarif Vekaleti Yayını, Ankara 1943.

BORATAV, Pertev Naili **Çukurova'da Folklor Derlemeleri**, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, Cilt 5, Sayı 3, Mayıs-Haziran 1947, Ankara.

BOZKURT, Fuat: **Bir Söylencenin İzinde**, (Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal içinde, Sayfa 97-114).

Buyruk (Menâkıb ül-Esrâr Behcet ül-Ahrâr), (Çeviren: Mehmet Yaman), Manheim Alevi Kültür Merkezi Yayını, D-Manheim 2000.

CANKU, Kumru: **Tavşanlı'dan Notlar: Hoş Geldin (Nefes)**, Türk Folkloru Dergisi, Cilt 4, Sayı 41, Aralık 1982, Ankara.

CELALZADE Mustafa: **Tabakâtu'l-memâlik ve Derecâtu'l-mesâlik**, (Tükçeletiren: Sadettin Tokdemir), Askeri Matbaa, İstanbul 1937.

ÇAĞLAYAN, Alper: **Cibâli Sultan Evlatlarından Seyit Süleyman**, Seyit Süleyman Kültür ve Tanıtma Derneği Yayını, İstanbul 1996.

ÇATBAŞ, Hasibe: **Pir Sultan Abdal'ın Basılmamış Şiirleri**, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi Cilt 3, Sayı 3, Mart-Nisan 1945, Ankara.

DANIŞMEND, İsmail Hâmi: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

DOĞAN, Ziya: **Pir Sultan Gerçeği (3)**, Kızılırmak Dergisi, Sayı 7, Şubat-Mart 1998, Ankara.

DUYGULU, Melih: **Alevi-Bektaşî Müziğinde Deyişler**, İstanbul 1997.

(ERGUN), Sadettin Nüzhet: **Pir Sultan Abdal**, Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1929.

(ERGUN), Sadeddin Nüzhet: **Bektaşî Şairleri**, Maarif Vekâleti Yayını, İst. 1930.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet: **Bektaşî Şairleri ve Nefesleri -19. Asra Kadar-**, Cilt 1-2, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1955.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet: **Bektaşî-Kızılbaş Alevi Şairleri ve Nefesleri**, Cilt 3, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1956.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet: **Hatayi Divanı**, Maarif Kitaphanesi, İst. 1956.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet: **Karacaoğlan**, Maarif Kitaphanesi, İst. 1948.

ERSEVEN, İlhan Cem: **Pir Sultan Abdal Kitapları**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Sayı 7, Haziran 1993, Ankara. (Aynı yazı, www.alewiten.com.)

ERSEVEN, İlhan: **Saz ve Darağacı - Tarikat Kapısından Darağacına Giden Yolda Pir Sultan Abdal**, Nefes Dergisi, Sayı 15, Ocak 1995.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki: **Pir Sultan Abdal**, Geçit Kitapevi, İstanbul 1991.

EYUBOĞLU, Sabahattin: **Pir Sultan Abdal**, Cem Yayınevi, İst. 1977.

FAROQHI, Suraiya: **Der Bektaschi-Orden in Anatolien**, Verlag des Institutes für Orientalistik der Universität Wien, A-Wien 1981.

FUAT, Mehmet: **Pir Sultan Abdal**, De Yayınları, İstanbul 1980.

GÖLPINARLI, Abdülbâki - BORATAV, Pertev Naili: **Pir Sultan Abdal**, Bkz. Boratav.

GÖLPINARLI, Abdülbâki (Hazırlayan): **Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli "Vilâyet-nâme"**, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1958.

GÖLPINARLI, Abdülbâki: **Alevi - Bektâşi Nefesleri**, Remzi Kitapevi, İst. 1963.

GÖLPINARLI, Abdülbâki: **Pir Sultan Abdal, Türk Dili-Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı**, Cilt XIX, Sayı 208, Aralık 1968.

GÖLPINARLI, Abdülbâki: **Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri Yayını, İstanbul 1977.

GÖLPINARLI, Abdülbâki: **Kızıl-baş, İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 6. Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1977, (Sayfa 789-795).

GÖLPINARLI, Abdülbâki: **Pir Sultan Abdal**, Varlık - Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.

GRAMMONT, Jean - Louis Bacqué: **1527 Anadolu İsyanı Hakkında Yayınlanmamış Bir Rapor**, Belleten, Cilt LI, Sayı 199, Nisan 1987.

GÜNDÜZ, Tufan: **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri**, Bilge Yay., Ank. 1997.

GÜL, Musin: **Halk Ozanı Sıdkı Baba**, Kadioğlu Matbaası, Ank. 1984.

GÜREL, Ziya Gürel, **Hak Aşıklarından Deyişler**, Olgaç Mtb., Ank. 1980.

GÜREL, Ziya: **Hak Aşıklarından Aşiki ve Dedemoğlu**, Olgaç Mtb., Ank. 1980.

GÜREL, Ziya: **Hak Aşıklarından Ali'ler Hüseyin'ler**, Yeniçağ Matbaası, Ankara 1991.

GÜRSES, Remzi: **Hacı Bektâş Rehberi**, Sanat Matbaası, Ankara 1964.

HADİDİ: **Tevârih-i Al-i Osman (1299-1523)**. (Hazırlayan: Necdet Öztürk). Marmara Üniversitesi Yayını, İstanbul 1991.

HAMMER, Joseph von: **Büyük Osmanlı Tarihi**, Cilt 3, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1990.

HASLUCK, Frederick William: **Anadolu ve Balkanlarda Bektâşilik**, (Çeviren: Yücel Demirel), Ant Yayınları, İstanbul 1995. **Bektâşilik Tetkikleri**, (Çeviren: Râgıp Hulusi, Yeni harflere çeviren: Kâmil Akarsu), Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 2000,

HEZARFEN, Ahmet - ŞENER, Cemal: **Osmanlı Arşivi'nde Mühimme ve İrâde Defterleri'nde Aleviler Bektâşiler**, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2002.

- Hayrettin İvgin, **Teslim Abdal, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – Halk edebiyatı Sektörün Bildirileri-Cilt. 1**, Hagem Yayını, Ankara 1997.
- JORGA, Nicolae: **Geschichte Des Osmanischen Reiches, Band 2**, Primus Verlag, D-Franfurt 1990.
- KAYA, Doğan: **Cönklerden Gün Işığına: Abdal Mahlaslı Halk Şairleri**, www.alewiten.com.
- KAYA, Haydar: **Pir Sultan Abdal**, Engin Yayıncılık, İstanbul 1999.
- KAYGUSUZ, İsmail: **Son Görgü Cemî**, Alev Yayınları, İstanbul 1991.
- KAYGUSUZ, İsmail: **Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları**, Alev Yayınları, İstanbul, 1995.
- KEHL, Michael: **Güney Romanya’da Sarı Saltık’ın Çalışmaları ve Doğu Bulgaristan’da Erken Bektaşilik Merkezi Üzerine Tarihî Önem Taşıyan Notlar**, (Hacı Bektaş Veli, Bildiriler-Denemeler-Açıkoturum), Hacı Bektaş Turizm Derneği Yayınları, Ankara 1977.
- KILIÇ, Remzi: **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları**, Tez Yayınları, İstanbul 2001.
- KAFTANCIOĞLU, Ümit: **Gerçek Hızır Paşalar**, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Cilt 16, No. 309, Nisan 1975.
- KARADENİZ, Bekir: **Ela Gözlüm – Türküler**, İzmit Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmit 1997, **Genişletilmiş 2. Baskı**, Özgür Yay., İstanbul 2000.
- KARADENİZ, Bekir: **Kömür Gözlüm – Türküler**, Özgür Yay., İstanbul 1999.
- KARADENİZ, Bekir: **Gül Yüzlüm – Türküler**, İzmit Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmit 2000.
- KOCA, Turgut: **Bektaşî Nefesleri ve Şairleri**, Maarif Kitaphanesi, İst. 1990.
- KOCADAĞ, Burhan: **Pir Sultan Abdal Olayı**, Ehlibeyt-Aylık Kültür ve Edebiyat Dergisi, Yıl 6, Sayı 50, Mayıs-Haziran 1994, Frankfurt, (aynı yazı, Ömer Uluçay, **Kalemlerde Pir Sultan Abdal**, Sayfa 267-280).
- KOCATÜRK, Vasfî Mahir: **Tekke Şiiri Antolojisi**, Edebiyat Yay., Ank. 1968.
- KOÇ, Yunus: **XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989.
- KORKMAZ, Esat: **Anadolu Aleviliği**, Berfin Yayınları, İstanbul 2000.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad: **Bir Kızılbaş Şairi: Pir Sultan Abdal**, Hayat Mecmuası, Yıl 1928, Cilt 3, Sayı 64, İstanbul. (Aktaran: Ömer Uluçay, **Kalemlerde Pir Sultan**, Sayfa 7-12).
- Köylerimiz**, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1968.
- KUDRET, Cevdet: **Pir Sultan Abdal**, Yeditepe Yayınları, İst. 1965.
- KUM, Naci: **Tükmen Barakları**, Türk Etnografya Dergisi, Sayı 6 – 1963, Millî Eğitim Bakanlığı Müzeler ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü Yayını, Ank. 1965.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf: **Şah İsmail’in Anadolu’yu Şiileştirme Çalışmaları ve Osmanlı Devleti’nin Aldığı Önlemler**, www.alewiten.com.
- LİVANELİ, Zülfü: **Türküler – Kaset, Türkola, Almanya – Köln 1979.**

- MELİKOFF, Irène: **Uyur İdik Uyardılar**, (Çeviren: Turan Alptekin), Cem Yayınevi, İstanbul 1994.
- MELİKOFF, Irène: **Pir Sultan Abdal Üzerine**, (Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal içinde, Sayfa 9-17).
- MÜNECCİMBAŞI Ahmet Dede: **Sahaif-ül-ahbar fî Vekayi-ül-a'sâr, Cilt 2**, (Türkçeleştiren: İsmail Erünsal), Tercüman Yayını, İstanbul (Yayın tarihi yok).
- OCAK, Ahmet Yaşar: **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderiler**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992.
- ÖZ, Baki: **Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları**, Ant Yayınları, İst. 1992.
- ÖZ, Baki: **Alevilik İle İlgili Osmanlı Belgeleri**, Can Yayınları, İst. 1995.
- ÖZBAŞ, Ömer: **Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar**, Gaziantep Kültür Derneği Yayını, Gaziantep 1958.
- ÖZBEK, Mehmet: **Folklor ve Türkülerimiz**, Ötüken Neşriyat, İst. 1981.
- ÖZEN, Kutlu: **Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri**, Dilek Matbaası, Sivas 1996.
- ÖZEN, Kutlu: **Divriği Evliyalari**, Dilek Matbaası, Sivas 1997.
- ÖZKIRIMLI, Atilla: **Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyatı**, Cem Yayınevi, İst. 1985.
- ÖZKIRIMLI, Atilla: **Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevilik-Bektaşilik**, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, (2. Baskı).
- ÖZMEN, İsmail: **Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, Cilt 2 - 16. Yüzyıl, Cilt 3 - 17. -18. Yüzyıl**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1998.
- ÖZTELLİ, Cahit: **Yeni Bir "Karacaoğlan" Masalı**, Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 2, Sayı 35, Haziran 1952, İstanbul.
- ÖZTELLİ, Cahit: **Pir Sultan Abdal Hakkında Yeni Notlar**, Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 9, Sayı 184, Kasım 1964, İstanbul.
- ÖZTELLİ, Cahit: **Pir Sultan Abdal**, Milliyet Yayınları, 1. baskı İstanbul 1971, 4. baskı İstanbul 1978.
- ÖZTELLİ, Cahit: **Pir Sultan İçin Neler Söylemişler?**, Sivas Folkloru Dergisi, Cilt 2, Sayı 13, Şubat 1974, Sivas.
- ÖZTELLİ, Cahit: **Sıvaslı Ozanlar Cöngü**, Sivas Folkloru Dergisi, Cilt 3, Sayı 32, Eylül 1975, Sivas.
- ÖZTELLİ, Cahit: **Pir Sultan Abdal İçin Kul Himmet'in Ağıtı**, Sivas Folkloru Dergisi, Cilt 2, Sayı 15, Nisan 1974, Sayı 16, Mayıs 1974.
- ÖZTELLİ, Cahit: **Pir Sultan'ın Dostları**, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1984.
- ÖZTUNA, Yılmaz: **Büyük Türkiye Tarihi, Cilt 12**, Ötüken Yayınları, İst. 1983.
- PEÇEVİ İbrahim Efendi: **Peçevi Tarihi, Cilt 1**, (Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1992.
- PEHLİVAN, Battal: **Pir Sultan Abdal**, Alev Yayınları, İstanbul 1993.
- Pir Sultan Abdal Divanı**, Ant Yayınları, İstanbul 1994.
- Pir Sultan Abdal**, Maarif Kitaphanesi Yayını, İstanbul 1966.
- SAMANCIGİL, Kemal: **Alevi Şairleri Antolojisi**, Gün Basımevi, İstanbul 1946.
- SAVAŞ, Saim: **Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi**, Dergah Yay., İst. 1992.

- SAVAŞ, Saim: **XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik**, Vadi Yayınları, Ank. 2002.
- SAVAŞ, Saim: **Pir Sultan'ın Kimliğine Dâir Yeni Bir Belge**, (14. Türk Tarih Kongresine sunulan bildiri, 9 –13 Eylül 2002 Ankara).
- SAYGUN, A. Adnan: **Karacaoğlan**, Tel ve Ses Birliği Yayınları, Ankara 1952.
- SERTOĞLU, Midhat: **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Endurun Kitapevi, İstanbul 1986.
- SOLAKZADE Mehmed Hemdemi Çelebi: **Solakzâde Tarihi, Cilt 2**, (Hazırlayan: Vahit Çubuk), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989.
- Süleymanname**. (Yayına hazırlayan: Esin Atıl), National Gallery of Art, Washington 1986.
- SÜMER, Faruk: **Oğuzlar (Türkmenler) – Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları**, Ankara Üni. DTCF Yayınları, Ankara 1967.
- SÜMER, Faruk: **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976.
- ŞENER, Cemal: **Osmanlı Belgeleri'nde Aleviler-Bektaşiler**, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2002.
- TANSEL, Selâhattin: **Yavuz Sultan Selim**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını Ankara 1968.
- TANYU, Hikmet: **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara 1967.
- TEKİNDAG, Şehabeddin: **Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Dergisi, Cilt 17, Sayı 22, Mart 1967.
- TEKİNDAG, Şehabeddin: **Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı**, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 3, Aralık 1967, Sayı 4, Ocak 1968, İstanbul.
- TUNCALI, Ali İhsan: **Emlek Alevi Şairleri**, Türkyolu-Bizimşehir Matbaası, İzmit 1967.
- TUNCER, Cengiz: **Pir Sultan Abdal'ın Hikâyesi**, Akşam Gazetesi, 12 Temmuz 1966. (Aynı yazı, Ömer Uluçay, **Kalemlerde Pir Sultan Abdal**, Sayfa 359-361).
- TUR, Seyit Derviş: **Erkânname – Aleviliğin İslam'da Yeri ve Alevi Erkânları**, Erenler Yayın, D-Rüsselsheim 2002.
- TÜRKAY, Cevdet: **Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar**, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul 1979.
- Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu**, Cilt 1, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1946.
- Türkiye Mülki İdare Bölümleri - Köyler - Belediyeler**, İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara 1971.
- TVERİTİNOVA, Anna S.: **Türkiye'de Kara Yazıcı – Deli Hasan İsyanı, Halkbilimi Araştırmaları, 1. Kitap**, (Çeviren: Abdülkadir İnan - Yayına Hazırlayan: A. Haydar Avcı), E Yayınları, İstanbul 2003.
- ULUÇAY, Çağatay: **Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Dergisi, Cilt 6, Mart 1954, Cilt 7, Eylül 1954, Cilt 8, Eylül 1955.

- ULUÇAY, Ömer: **Kalemlerde Pir Sultan**, Gözde Yayınevi, Adana 1997.
- UĞUR, Ahmet: **The Reign of Sultan Selim I In The Light of The Selim-nâme Literature**, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1985.
- ULUSOY, A. Celalettin: **Yedi Ulular**, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, Yayın tarihi yok.
- ULUSOY, A. Celalettin: **Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu**, Hacıbektaş 1980.
- YETKİN, Çetin: **Türk Halk Hareketleri ve Devrimler**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1980. Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, **Türk Halk Eylemleri ve Devrimler**, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996.
- YILDIRIM, Ali: **Pir Sultan Abdal**, Ayyıldız Yayınları, Ankara 1994.
- YOKSUL, Can: **İki Alevi Şairi: Teslim Abdal ve Kul Yakup**, Alevilik Araştırmaları, Yıl 1, Sayı 1. Avrupa Alevi Akademisi Yayını, Ankara 1998.
- Yurt Ansiklopedisi, Cilt 9**, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-83.
- YURDATAP, Selâmi Münir: **Pir Sultan Abdal**, Sağlam Kitapevi, İstanbul 1976.
- YÜCEL, Yaşar - SEVİM, Ali: **Klasik dönemin Üç Hükümdarı Fatih - Yavuz - Kanuni**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1991.
- YÜRÜKOĞLU, R.: **Okunacak En Büyük Kitap İnsandır – Tarihte ve Günümüzde Alevilik**, Alev Yayınları, İstanbul 1992.

ARŞİV DEFTERLERİ

- Ahkâm Defteri -II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli-**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1994.
- Mühimme Defteri – 951-952 / 1544-1545 tarihli –** Topkapı Sarayı Arşivi, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2002.
- 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968 / 1558-1560)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1993.
- 6 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 2**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1995.
- 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 3**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1999.
- 9 Numaralı Mühimme Defteri.** (Aktaran: SAVAŞ, Saim: **XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik**, Vadi Yayınları, Ankara 2002).
- 12 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 1**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1996.

HARİTALAR

- Reşadiye Haritası 1 : 200 000**, Harita Genel Müdürlüğü Yayını, 1953.
- Sivas Haritası 1 : 200 000**, Harita Genel Müdürlüğü Yayını, 1947.

Euro Cart Türkiye – Turkey – Turquie 1 : 750 000, Mairs Geographischer Verlag, Germany 1991-93.

Euro – Reise Atlas Türkiye 1 : 800 000, RV Verlag, Germany 1993-94.

Hürriyet – Türkiye Atlası -2001- 1 : 400 000, İki Nokta-Doğan Yayıncılık Yayını, Almanya? (Yayın yeri belli değil, dağıtım yeri Almanya).

ELYAZMALARI ve DERLEMELER

- Araştırmacı-yazar değerli dost Dr. Doğan Kaya'nın Sivas yöresi cönklerinden derleyerek bize gönderdiği deyişler.
- 1976 yılında Ankara'da yapılan bir cem töreninde Kangal'lı Hasan Ali ve Süleyman dedelerden yapılan derleme ve kayıtlar.
- Sivas – Yıldızeli yöresinde tutulmuş Araştırmacı-yazar Can Yoksul'un elinde bulunan el yazması defter.
- Çorum yöresinde 1950'li tutulmuş araştırmacı-yazar Can Yoksul tarafından bize verilen el yazması üç defter.
- Elimizde bulunan 1950'li yıllarda Ankara yöresinde tutulmuş el yazması bir defter.
- Seyit Derviş Tur'un elinde bulunan el yazması defter.
- 1986-2000 yılları arasında Avrupa ve Türkiye'de değişik kentlerde katılma olanağı bulduğumuz birçok cem ve muhabbet törenlerinde yaptığımız derleme ve kayıtlar.
- Pir Sultan'ın deyişlerini söyleyen ozan ve sanatçıların kasetlerinden yaptığımız derlemeler. TRT derlemelerinden yaptığımız taramalar. Ayrıca bu konuda büyük ölçüde sözlü kaynakları kullanan Araştırmacı-Yazar Bekir Karadeniz'in çalışmalarından da yararlanılmıştır. Bu çalışmaların künyesi için kaynakçaya bakınız.

KAYNAK KİŞİLER

Seyit Derviş Tur-(Dede), Erzincan – Tercan – Başköy 1936 doğumlu.

Aşık Arif İpekli-(Rehber), (D. H.1318), Ankara – Kalecik –Hançılı Köyü. 1981 ve 83 yıllarında Ankara – Kalecik – Hançılı köyünde karşılıklı görüşme yoluyla yaptığımız yaptığımız derlemeler.

Yusuf Gökçe-(Aşık-Dede), (D. 1925), (19. yüzyıl ikinci yarısı, 20. yüzyıl ilk yarısı aşıklarından Aşık Seyfi'nin oğlu), Sivas – Kangal – Yellice Köyü.

DİZİNLER

1. Deyişler Dizini

(İlk dördlüğün son dizesine göre)

- 1) Gerçekler bilinmez azlanmayınca
- 2) Bir gerçek veliden el olmayınca
- 3) Deste gülü idik dizer var bunda
- 4) Bülbül gibi dilin olsa ne fayda
- 5) Meğer bize imdat Ali'den ola
- 6) Seversen Ali'yi değme yarama
- 7) Dost senin derdinden ben yana yana
- 8) Dedim uyan dedi var git o yana
- 9) Ben nice varayım Hak divanına
- 10) Şu benim güllerim solduktan sonra
- 11) Günah sende değil bendedir bende
- 12) Ne inlersin dolap derdin nerende
- 13) Firdevs-i âlâ içinde
- 14) Cevahir dolusu mercan içinde
- 15) Ne ararsan var içinde
- 16) Gönder bizi safa ile
- 17) Ateşim yanıp da köz olma ile
- 18) Leblerinin balı ile
- 19) Benden sana öğüt değme gönüle
- 20) İncinme gönül incinme
- 21) Bülbül gibi zâr eylesem çare ne
- 22) Hele bir yol safa geldin desene
- 23) Biz katalım katmayandan bize ne
- 24) Şu çeşmimin yaşı dinmez dahi ne
- 25) Bülbüllerin medhi hep gül üstüne
- 26) Evliya buyruğu arz oldu bize
- 27) Yansın Hak aşkına uyansın çerağ
- 28) Bulunsa bir sınık yara sarıcı
- 29) Yürekteki yaralarım dağladı
- 30) Soldu muhabbetin gülü kalmadı
- 31) Felek beni nazlı yârdan ayırdı
- 32) Yad avcılar vurdu telli turnamı

- 33) Ölüm var n'eyleyim dünya malını
- 34) İki de bir elmanın yarısı
- 35) Ali'm ne yatarsın günlerim geldi
- 36) Seversen de böyle güzel sevmeli
- 37) Yiyemezsin demedim mi
- 38) Onun hikmetine akıl yeter mi
- 39) Aymak elinden gelir mi
- 40) Geçti dost kervanı eğleme beni
- 41) Kumdan kuma savuruyor yel beni
- 42) Bir hüma kuşuyum sen de bil beni
- 43) Gittiğim yerlerde buldu dert beni
- 44) Ne sen beni unut nede ben seni
- 45) Verdiğin ikrara saldı ben seni
- 46) En iyi dostundan sakın sen seni
- 47) Bir nussha süreyim serime bari
- 48) Yüzümüze gülme bari
- 49) Seçebilirsen gel beri
- 50) Kudret oku elim vuraldan beri
- 51) Meğer Şah elinden ola çaresi
- 52) Sel eyledi zaman bizi
- 53) Sürüye saydılar bizi
- 54) Durmaz Yezit oklar bizi
- 55) Akıttın gözümde yaşamı felek
- 56) Helal haram yese gerek
- 57) Bugün sevda candan aralandı gel
- 58) Kaynayıp kaynayıp taşmadan gel gel
- 59) Beklerim yolları gel efendim gel
- 60) Ak gülünen kırmızı gül
- 61) Irılır gam yeme divane gönül
- 62) Abdala karışmış postdadır gönül
- 63) Derya gibi coştı gönül
- 64) Hiç bilir yok mudur halimden turnam
- 65) Hiç el değmedik nar bulamadım
- 66) Elim kanını yur bulamadım
- 67) Söyleşirler bizi dillerde kaldım
- 68) Gel gönül topraktan alçak olalım
- 69) Yer altında kışların
- 70) Bülbul idim gonca gülünde idim

- 71) Özüme od düştü yandım da geldim
- 72) Kandildeki nura geldim
- 73) Ummana dalmaya geldim
- 74) On'ki İmam Ali'm Ali'm
- 75) Ben Ali'yim Ali benim
- 76) Ben anın'çin inilerim
- 77) Ya Ali sen sakla senden isterim
- 78) Kayalı göllere göç eylemişim
- 79) Şu benim güllerim soldu n'eyleyim
- 80) Ya bana sabır ver ya nazlı dostum
- 81) Kış ola bağlana yolların dostum
- 82) Seller medet medet dosta kavuştum
- 83) Kuru yerde koyup yaymışa döndüm
- 84) Kanber'in elinde doluyu gördüm
- 85) Gel koyun meleme vazgel kuzundan
- 86) Tarikim ararım yolun ucundan
- 87) Nasihatım dinle sakın gururdan
- 88) Boz deve yuları teller sabahtan
- 89) Ölüm ile ayrılığın elinden
- 90) Ali'nin sırrına erebilirsen
- 91) Gökyüzünde yolları var turnanın
- 92) Himmeti erince Nevruz Sultan'ın
- 93) Alemler hükmüne ferman olansın
- 94) Azizim sultanım sen safa geldin
- 95) Ayva ile turunç nar sen mi geldin
- 96) Mihman hoş geldin hoş geldin
- 97) Dostlar bizi safa ile gönderin
- 98) Beni İmam Hüseyin'e gönderin
- 99) Varsın irakipler ne derse desin
- 100) Zinhar kötü kelam söylemeyesin
- 101) Kudret binasını kuranlar gelsin
- 102) Emeğin yite mi dersin
- 103) Çerçinin sattığı malı n'eylersin
- 104) Yüzünü yumağa suyu n'eylersin
- 105) Ona gül demekle güldüremezsın
- 106) İbrişimden alâ teli var koçun
- 107) Benim yârim yoksa serim sağ olsun
- 108) Hicap perdesini döksün otursun

- 109) Ali'm sırrın açar bir gün
- 110) Ya eceldir ya didardır ya nasip
- 111) Ali'ye terceman gelen elmalar
- 112) Bir deste gül verin Şah'a turnalar
- 113) Gördüm iki turna güzel turnalar
- 114) On'ki İmam'lara gidin turnalar
- 115) Bugün yaylımdadır geliyor koçlar
- 116) Söyle canım söyle dinlesin canlar
- 117) Yorulup yollardan şaşar mı şaşar
- 118) Gelir de var gelmez de var
- 119) Hesabı vermeğe dermanım mı var
- 120) Nice bencileyin derdimendi var
- 121) Verdiği ikrarda durur mu yâr yâr
- 122) Hayır mı gök turnam yârdan ne haber
- 123) Sürmeğe kim gider
- 124) Yüzünü yerlere sürüyüp gider
- 125) Yürü bir mürşide hey can dediler
- 126) Geç otur meydan dediler
- 127) Herkes bildiğini bol eylediler
- 128) Bugün mürşidimi buldum erenler
- 129) Tastik ehli kal isterler
- 130) Bende küfür sende imana n'eyler
- 131) Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver
- 132) Vücudunda ne var andan haber ver
- 133) Şu garip halimden sorana benzer
- 134) Biri ipek yapar biri baldadır
- 135) Hâli hâl etmeğe hâlin var mıdır
- 136) Dostu sevdiğine sezdiren vardır
- 137) Muhammet Ali'ye yârdan sayılır
- 138) Çiçeklenir korulanır
- 139) Emaneti sana boz atlı Hızır
- 140) Onun suyu dane samanı nedir
- 141) Ayrılık derdinin dermanı nedir
- 142) Akan ırmakları gör ki sel nedir
- 143) Hırkası bir derviştedir
- 144) Biz severiz Şah-ı Merdan Ali'dir
- 145) Kildendir kireçten bârı değildir
- 146) Bu gül bülbülündür hârın değildir

- 147) Ağlama gözlerim Mevlâ kerimdir
- 148) Bir selamın gelmez oldu nedendir
- 149) Elin kadrini ne bilir
- 150) Mansur olan gelir dara çevrilir
- 151) Cevr ile cefayı kula getirir
- 152) Boşandı kevserin seli geliyor
- 153) Uyan dağlar uyan Ali'm geliyor
- 154) Aldatıp da yüzümüze gülüyor
- 155) Bağrın keser içemezsin ebsem dur
- 156) Tanrı'nın aslanı Ali nerd'olur
- 157) Mecnun dedikleri deli böyl'olur
- 158) Kırlangıçsın telin yoktur
- 159) Ali mürvet hasretleri kavuştur
- 160) Yürekte yaralar türlü türlüdür
- 161) Görünür İmam evleri görünür
- 162) Elbet sen'ağlatan bir gün güldürür
- 163) Bunda dertlilere derman kalmamış
- 164) Gördüm ki ağzında dilin kalmamış
- 165) Yakar bendelerin kül eyler imiş
- 166) Göçen canlar gelmez imiş
- 167) Seher vakti Oniki İmam gel yetiş
- 168) İkilikten geçip bir ile görüş
- 169) Ben günahkâr kulum erenler mürvet
- 170) Yardımcımız Şah-ı Merdan Al'oldu
- 171) Bir dost bulamadım tez akşam oldu
- 172) Her ne oldu ise dilimden oldu
- 173) Azdı zaman azdı ne çağlar oldu
- 174) Halledip müşküller seçilmez oldu
- 175) Aradan adavet üzülmaz oldu
- 176) Hak sana kıymaz mı hey adem oğlu
- 177) Destine el salıp sunar Şah deyu
- 178) Heman bir dem geşt-ü güzar göründü
- 179) Uyan Mehemmed'im sinem bülbulü
- 180) Sen de çek benden ötürü
- 181) Feryat ile figan bülbüle düştü
- 182) Ireçberler hoşça görün öküzü
- 183) Yunmayınca gönül yârdan ayrılmaz
- 184) Yine bir mürşide varmadan olmaz

- 185) Hiçbir ikrarında ahdi bulunmaz
- 186) Gene senden özge saklar bulunmaz
- 187) Aradım gönlüme hâldaş bulunmaz
- 188) Biri sitem biri cefa biri naz
- 189) Eser bad-ı saba harman eğlenmez
- 190) Bülbül olmayınca gül ele girmez
- 191) Bana talim olan dil neme yetmez
- 192) Dediler bir suna aştı yalnız
- 193) Pek mail oldum yalnız
- 194) Erkân içinde yoluz biz
- 195) İllâ tokuz aç değiliz
- 196) Mihman canlar yüzüm basa geldiniz
- 197) Mihmanlar hoş geldiniz
- 198) Muhabbeti candan ile gideriz

2. İnceleme İçindeki Deyişler Dizini - Sayfa No

- 1) Dört yanın kasaba gör Urum Hoca / 36
- 2) Mevlâm kısmetini verdi orada (Aşık İsmail'in) / 55
- 3) Dost beni gönder de var andan ağla / 174
- 4) Varıp efendime koşamam m'ola / 90
- 5) Acap Şah'a giden yollar bu m'ola / 139
- 6) Verelim gaziler İmam aşkına / 68
- 7) Canım kurban olsun yollarınıza / 185
- 8) Bir zalim kanımı içti benim de / 178
- 9) Yedi derya geçtim bir gün içinde / 171
- 10) Avcı vardır deyu korkar göllerde (Aşık Veli'nin) / 166
- 11) Kâtip ahvalimi yaz Şah'a böyle / 107
- 12) Meydancılar چراغ aldı destine / 69
- 13) Onlarda çağırır pire var pire / 184
- 14) Aslı nedir niye verdin Bağdad'ı / 75
- 15) Yetiş Merdan Ali car sende kaldı (Er Mustafa'nın) / 210
- 16) Kalbinde gerek insafı (Bende'nin) / 206
- 17) Ziyaret eyledim Balım Sultan'ı / 98
- 18) İndi Şah'a secd'eyledi / 41
- 19) Ne yatarsın Şah'ım car günü geldi / 146
- 20) Dalında ötmenin zamanı şimdi / 155
- 21) Himmet eyle bize Şah Seyyit Ali / 179

- 22) Hünkâr Hacı Bektaş Veli / 99
- 23) Gör(e)medim pirimi dertliyim dertli (Bende'nin) / 204
- 24) Dedi bilir misin Ebâ Müslim'i / 59
- 25) Aymak elinden gelir mi / 77
- 26) Ayrılmam katardan ben şimden geri / 29
- 27) Zakir oldum zikrederim Ali'yi / 73
- 28) Onun katarından ayırma bizi / 61
- 29) Muhammet Ali'ye talip et bizi (Küstahoğlan'nın) / 168
- 30) Zatını görmeğe meydana geldik / 62
- 31) Yıkılmış aşiret il bozuk bozuk / 159
- 32) Aman Sultan Hızır carına gel gel (Er Mustafa'nın) / 212
- 33) Ötme turnam ötme gönlüm hoş değil / 143
- 34) Ben seni defter-i Rahman'a yazdım / 105
- 35) Sırtımdaki alet midir çaylığım / 76
- 36) Sal Allah'ım sal sılama varayım / 176
- 37) Ali pazarına satmağa geldim / 63
- 38) Aman Şah'ım mürüvvet deyü geldim / 80
- 39) Açılın kapılar Şah'a gidelim / 103
- 40) Ben de bu yayladan Şah'a giderim / 106
- 41) Bir himmeti keskin Pir'i gözlerim / 46
- 42) Erler himmet edin ben gidiyorum / 120
- 43) Alınır Sultan Balım'dan / 96
- 44) Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan / 153
- 45) Ekeyim de eğleneyim bir zaman / 175
- 46) Alçakları şazdır Koyun Baba'nın / 37
- 47) Niçin gitmez Yıldız dağı dumanın / 64
- 48) Kalsın benim devam divana kalsın / 161
- 49) Teli nice oldu bizim illerin / 175
- 50) Bu boyaya boyanmayan gelmesin / 43
- 51) Hakikatı gören gelsin / 42
- 52) Ulaş yetiş pirim İmam Hüseyin / 117
- 53) Bize yol vermiyor aşmaya dağlar / 136
- 54) Kolum çekip elim bağlamasınlar / 114
- 55) Duysun canlar deyu bizi asarlar / 116
- 56) Yanlarında Muhammed'le Ali var / 84
- 57) Hacı Bektaş Veli Sultan Balım var / 96
- 58) Terketme güzel Kalender (Koyun Abdal'ın) / 50
- 59) Arzulayıp size geldim erenler (Aşık Mihmani'nin) / 201

- 60) Şehitlerin öcü alınmalıdır / 71
- 61) Kırklar katarına uyan Bende'dir (Bende'nin) / 207
- 62) Ayrılık derdinin dermanı nedir / 174
- 63) Bugün bir bezirgân Ali'den gelir / 38
- 64) On'ki İmam Mehdi ile geliyor / 44
- 65) Ali nesli güzel İmam geliyor / 83
- 66) Hânedana giden yollar bu mudur / 82
- 67) Adım adım Hakk'a varmalı imiş / 70
- 68) Sürülen tarikat yol nice oldu / 154
- 69) Ferman geldi serim yere düş oldu / 112
- 70) Gitti kervanımız Ali'ye doğru / 151
- 71) Niye geldin derler Urum sofusu / 77
- 72) Düş de ağlar ağlar Pir Sultan deyu (Pir Mehmed'in) / 123
- 73) Hak katında yalan söze yer olmaz / 157
- 74) Nerde kaldı ana ata ilimiz / 184

3. Yer, Kişi ve Topluluk Adları Dizini

Ağca Koyunlu 23, 41.
Ahmed (Kapu kethüdâsı) 131.
Akkoyunlular 147.
Akyazılı 201, 202.
Alaca 134, 137, 139.
Aladağ 141.
Alaşehir 19.
Ali Baba/Ali Dede 114, 167.
Ali Bey 22, 130.
Ali (Hazreti) 38, 39, 46, 58, 59, 60,
69, 71, 72, 73, 75, 77, 83, 84, 85,
90, 101, 112, 119, 144, 147, 148,
151, 168, 195, 198.
Ali (kâtip) 89.
Ali İzzet 165, 167, 173, 191, 192,
193, 200, 201.
Altuntaş 19.
Amasya 20, 21, 22, 25, 32, 40, 86,
105, 109, 125, 127, 128, 129, 132,
Ankara 25, 29, 31, 40, 48, 115,
130, 137, 138, 139, 141, 142, 148.
Antalya 19.
Arapkir 86.
Artukabâd/Artova 20, 22, 48, 49,
52.
Aslanoğlu, İbrahim 143, 182.
Aşık Garip 192.
Aşık Hüseyin 196.
Aşık İsmail 55, 64.
Aşık Mihmani 202.
Aşık Salman 182.
Aşık Seyfi 31.
Aşık Veli 166, 167.
Avşar 20.
Ayıntap 86.

Baba Kurban 200.
Baba Mansur 209.

Baba Zünnun 22, 23, 40, 149.
Bağdat 46, 75, 76, 88, 89, 90, 91,
148.
Balım, Ali 92.
Balım Sultan 63, 80, 81, 92, 95, 96,
97, 98, 99, 100, 101.
Bali bin Saruca 127.
Balkanlar 36, 100, 121, 173, 178,
181.
Banaz 49, 50, 52, 53, 55, 56, 57,
60, 67, 108, 114, 115, 116, 120,
121, 123, 169, 177.
Başgöz, İlhan 92, 193.
Başköy 209.
Başsaz yaylası 25, 60, 84, 152.
Battal Gazi 115, 136, 138, 179.
Bedohtun 49.
Bekir Beg (Erbil beyi) 89.
Bende (Aşık) 203, 205, 206.
Bengi Çavuş 130.
Berham Bey 22.
Berham Paşa 47, 149.
Beşatlı 41.
Beyşehir 19.
Bısatı 164.
Bıyıklı Mehmet Paşa 20.
Boratav, Pertev Naili 93, 141, 165,
191, 192, 193.
Bostankolu Baba 32, 204.
Bozok 20, 21, 22, 23, 25, 32, 40,
48, 50, 51, 52, 56, 57, 86, 118, 128,
138.
Bozoklu 20, 21, 41, 68.
Bozok Sancağı 22.
Bozulus 51, 147.
Budak Özi/Budaközü 48, 129, 134,
138, 142.
Budun 128.
Burdur 19.

Can Abdal 32.
Canik 86.
Cebe Ali Bey 137.
Celâlzade 23.
Cincife 52, 53, 67, 146.
Cuma tekkesi 180.
Cungar oymağı 21.

Çaldıran 78, 81.
Çamlıbel 49, 108.
Çanağılı 21.
Çankırı/Kengiri 130.
Çavuşlu obası 79.
Çeç Beli 35.
Çelebi Mehmet 145.
Çerkeş 134.
Çerkez Bey 118, 128.
Çıplak Ali/Cıba Ali 137, 139.
Çırçır 49, 50, 52.
Çiçek Ata 138, 139.
Çiçek dağı 115, 139, 193.
Çiçek dağı/Ziyaret tepesi 115.
Çiçekli 23, 50.
Çiçekoğlu Hasan Beg 51.
Çorum 20, 25, 32, 40, 48, 86, 127,
134, 137, 138, 139, 147, 148, 188,
203.
Çubuk 137.
Çukurova 22, 141.

Dedemoğlu 193.
Deli Boran 137, 181.
Deli Kadir 181.
Delikli Taş 99, 142.
Denek dağı 138, 139.
Dersim 208.
Derviş Ali 165, 203, 205.
Dimetoka 95, 100, 177.
Direkli 67.
Divriği 86, 182, 208.
Diyarbakır/Diyarbakir 23, 24, 147.
Döşeme Derbendi 19.

Dulkadir/Dulkadirli 21, 22, 25, 40,
41, 50, 53, 68, 87, 88, 157.
Düzçuma 23.
Düzmece Şah İsmail 56, 57, 66.

Ebâ Müslim 59.
Elbistan 25, 50, 84.
Eldivan 130.
Elmadağ 139.
Elmalı 19.
Emir Beğ 147.
Emirci Sultan 32.
Emir Dede 74.
Emirzade 73, 74.
Emrah ile Selvi 192.
Engürü dağı 139, 141, 142.
Erbaa 21.
Erdebil/Erdebil tekkesi 32, 71, 76,
98, 109.
Erdost 132.
Ergun, Sadettin Nüzhet 122, 147.
Er Kara Hacı 204.
Er Mustafa 208, 209.
Eryitdi 134.
Erzincan 21, 79, 142, 209.
Erzurum 24, 82, 86, 127, 192.

Fatih Sultan Mehmet 137, 159.
Ferdi (Osmanlı tarihçisi) 50.
Ferhat ile Şirin 192.
Fineze 49, 50.

Gedik Hanı 19.
Gemerek 209.
Geynik 49.
Gökçebel 49, 52.
Gökdere 52, 146.
Göksu 20.
Gölpınarlı, Abdülbâki 93, 122.
Gürel, Ziya 114, 147, 172.
Güzelce 49.

Hacı Bektaş/Hacı Bektaş tekkesi
24, 32, 33, 36, 40, 50, 57, 63, 72,
75, 76, 78, 80, 81, 92, 95, 96, 99,
100, 113, 138, 139, 140, 141, 142,
143, 148, 156, 173, 180, 183, 185,
201, 205
Hacıyülük 133.
Hadım Ali Paşa 19.
Hafik 49, 52.
Halep 60, 182.
Halil 132.
Halil bin Hamza 127.
Hama 82, 147.
Hamitbüki 133.
Hamitili/Hamitelili 19, 20.
Hançılı 31, 130.
Harput 86.
Hasan 134.
Hasan Dede 137, 138, 139, 204.
Hasanlı 41.
Haydar 28, 29, 112, 165, 166, 170,
171, 172.
Haydar Sultan 137, 139.
Hıdır Paşa 194, 197.
Hızır (Kastamonu halkından) 133.
Hızır Paşa 12, 57, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 93, 94, 101, 102, 103, 104,
108, 118, 125, 134, 160, 195, 196,
197.
Hisarbeğli Oymağı 23.
Hisarcık/Hisarcık 130.
Horasan 35, 36, 59, 185.
Hozan 209, 210.
Höyükli 23.
Hubyar tekkesi 23.
Hubyar Baba / Sultan 23, 32.
Hurrem Paşa 22.
Husâm 132.
Hürü Melekler 138, 139.
Hüseyin 134.
Hüseyinâbâd 134.
Hüseyin Gazi 114, 115, 136, 138.

Hüseyin Gazi dağı 138.
Hüseyin Gazi Düşeği 115.
Hüseyin (Hazreti) 31, 69, 116, 117,
179, 194, 198.
Hüseyin Hüsameddin 23.
Hüseyin Paşa 22, 23.
Hüsrev Beg 87.
Hüsrev Paşa 21, 23, 24.

Irmak 137, 138, 139.

İbrahim Paşa 47.
İçel 22.
İğdecik 166.
İkinci Beyazıt 85.
İkinci Murat 137.
İlyas Bey 128.
İmam Askeri 77, 204.
İmam Hasan 179, 195.
İmam Mehdi 77, 195.
İmam Zeynel 168.
İsimler 132.
İskender Paşa 89.
İstanbul 44, 47, 72.
İstanos 19.

Kadı Muslihüddin 22.
Kafkasya 61, 71.
Kalecik 31, 130.
Kalender Çelebi/Şah Kalender 18,
19, 24, 25, 28, 33, 34, 37, 40, 41,
43, 44, 45, 46, 50, 51, 53, 54, 57,
58, 60, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 70,
71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 81, 84,
85, 91, 108, 117, 138, 140, 143,
145, 146, 148, 149, 150, 152, 155,
156, 157, 158.
Kalenderoğlu Piri Mehmet 103.
Kangal 29, 31, 148.
Kanuni Sultan Süleyman 85, 110.
Karacakaya 133.
Karacalı 41.

- Karacaoğlan 192, 193.
 Karaçayır 52, 53.
 Karaköy 132.
 Karaman 21, 22, 47.
 Karamanlı 20.
 Kara Recep 133.
 Kara Yazıcı 103.
 Karpuzu Büyük (bkz. Hasan Dede).
 Kasım Voyvoda 88.
 Kastamonu 133.
 Kaya, Doğan 29, 31, 91, 95.
 Kayseri 22.
 Kaz Gölü/Kaz Gölü 48, 67, 145.
 Kazova 20, 22, 44, 45, 48, 67, 138, 145, 146, 147, 148, 149, 150.
 Keçeci 21.
 Keçeci Baba 32.
 Keçiborlu 19.
 Keçişiçanlı 19.
 Kemah/Kemah boğazı 82, 208.
 Kerbelâ 50, 68, 90, 198.
 Kerem ile Aslı 192.
 Keskün/Keskin 48, 86, 138, 139, 142.
 Kılıç Abdal 32.
 Kırıkkale 137, 138, 139.
 Kırşehir 25, 56, 57.
 Kızılçakaya 19.
 Kızılçavirân 133.
 Kızıl Deli (Seyyit Ali Sultan) 92, 95, 100, 101, 173, 177, 179.
 Kızılırmak 47, 49, 50, 129, 146, 159.
 Kızılşehir 151, 152.
 Koçhisar 47, 49, 50, 52.
 Konur köyü 139.
 Koyulhisar 20.
 Koyun Abdal 44, 50, 150.
 Koyun Baba 36, 37.
 Köprülü, Fuat 107.
 Köroğlu 192.
 Köseadağ 82.
 Kul Himmet 143, 144, 167, 203, 205.
 Kuli 133.
 Kul Mustafa 167.
 Kurşunbeli 22.
 Küçük Ali 130.
 Kürdistan askeri 23.
 Küre / Kürebeli / Küre dağı/ Küre köyü 133, 137, 138, 139.
 Küstahoğlan 167, 168.
 Kütahya 19.
 Mahmut Bey 22.
 Mahmut Paşa 40, 47, 51, 52, 53, 58, 64, 67.
 Makedonya 180.
 Malatya 23, 57, 86, 88.
 Manisa 19.
 Mansur/Hallac-ı Mansur 46, 60, 77.
 Maraş 22, 25, 40, 86.
 Mardin 82, 147.
 Masadlı 41.
 Mehdi Dede 200.
 Mehmed 132, 134.
 Mehmet bin Turak 127.
 Mehmed Çavuş 129.
 Mehmet Dede Sultan/Sultan Mehemmet (İmatlı) 203, 204.
 Mehmet (Yazıcı) 22.
 Merzifon 35, 131, 132.
 Mesutlu 24.
 Mirzâ bin Mustafa 127.
 Muhammet (Peygamber) 32, 59, 69, 84, 168.
 Mustafa Bey 22.
 Mustafa Çavuş 128.
 Musul 146, 151.
 Musullu / Musulhanlı / Musulcalı 146, 147.
 Mürsel Bali 95.
 Müslim (Sağ ulûfeciler kethûdası) 88.

Niksar 20.
Noksani 167.
Nur Ali Halife 20.
Nurhak dağları 25, 50, 60, 84.

Osman 134.
Osmancık 36.
Otman Baba 36, 173, 179, 202.
Ovacık 182.

Özeyirili 86.
Öztelli, Cahit 205.

Pasin ovası 24.
Pir Cafer 30, 32.
Pir Hasan 37.
Piri Baba/Piri Sultan 180, 181.
Pir İsmail 30, 32.
Pir Kulu 134.
Pir Mehmed 121, 122.
Pir Mustafa 30, 32.
Pir Sultan Cemaati 183.
Pir Yakup 167.

Resul Bâli 95.
Rum (Rum ili/Urum/Rum eyaleti)
12, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 25, 29,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 55, 56, 57,
58, 68, 75, 77, 78, 83, 86, 87, 88,
89, 90, 92, 108, 109, 116, 118, 127,
128, 130, 131, 133, 150, 155, 156,
160, 166, 183, 184, 185, 199.
Rumlu Pir Sultan Halife 108.

Sa'di Vakkas 198.
Salcı, Vahit Lütfi 106.
Sandıklı 19.
Sarıkaya 66, 67, 68, 79.
Sarıkayalar 138.
Sarimbey 137.
Sarız 25.

Saygun, Ahmet Adnan 192.
Sefil Ali 137.
Serez 177, 181.
Sersem Ali Baba 63, 180.
Sevindik/Sevindük 134.
Seyit Musa Baba 208, 209.
Seyit Süleyman 137.
Seyyid Ahmed 132.
Seyyid Nesimi 60, 167, 168, 176.
Seyyit Ali Sultan (bkz. Kızıl Deli).
Silis Özi/Silis Özü 49.
Sis 86.
Sivas/Sivas eyaleti 12, 19, 20, 21,
22, 23, 24, 25, 29, 31, 40, 45, 47,
48, 49, 50, 53, 55, 56, 57, 61, 67,
82, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
94, 107, 108, 114, 116, 118, 120,
122, 123, 127, 128, 130, 131, 133,
138, 142, 146, 151, 156, 160, 167,
182, 191, 208, 209.
Solakzade 23.
Sultan Ali 112, 113.
Sultan Kurt Baba 136, 139.
Sultan Nevruz 85.
Sungurlu 48, 134.
Susuz 137.
Süğlün Koca 22, 23, 40.
Süleyman Fakih 129.

Şadi Paşa 21.
Şah Abbas 141, 142.
Şah Ali 134.
Şah Celâl 20, 21.
Şah Haydar 30, 32.
Şah Hüseyin 134.
Şah Hüseyinoğlu Mehmed 134.
Şâhidürrahmân 134.
Şah İsmail Hatayi 20, 32, 69, 75,
76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85,
91, 98, 146, 147, 167, 172, 189.
Şah Kalender (bkz. Kalender
Çelebi).

Şah Kulu 17, 19, 81, 134.
Şahkuluoğlu 118.
Şah Meyit 73, 74.
Şah Tahmasp 75, 82, 83, 84, 85,
93, 108, 148, 163.
Şahruh Beğ Köprüsü 21.
Şah Safi 76.
Şah Veli 21.
Şam 183, 184, 185.
Şam Bayadı 56.
Şarkışla 166.
Şehsuvar Ali Bey 21.
Şeyh Cüneyt 189.
Şeyh Haydar (Koca Haydar) 71,
82, 83, 189.
Şeyhi 134.

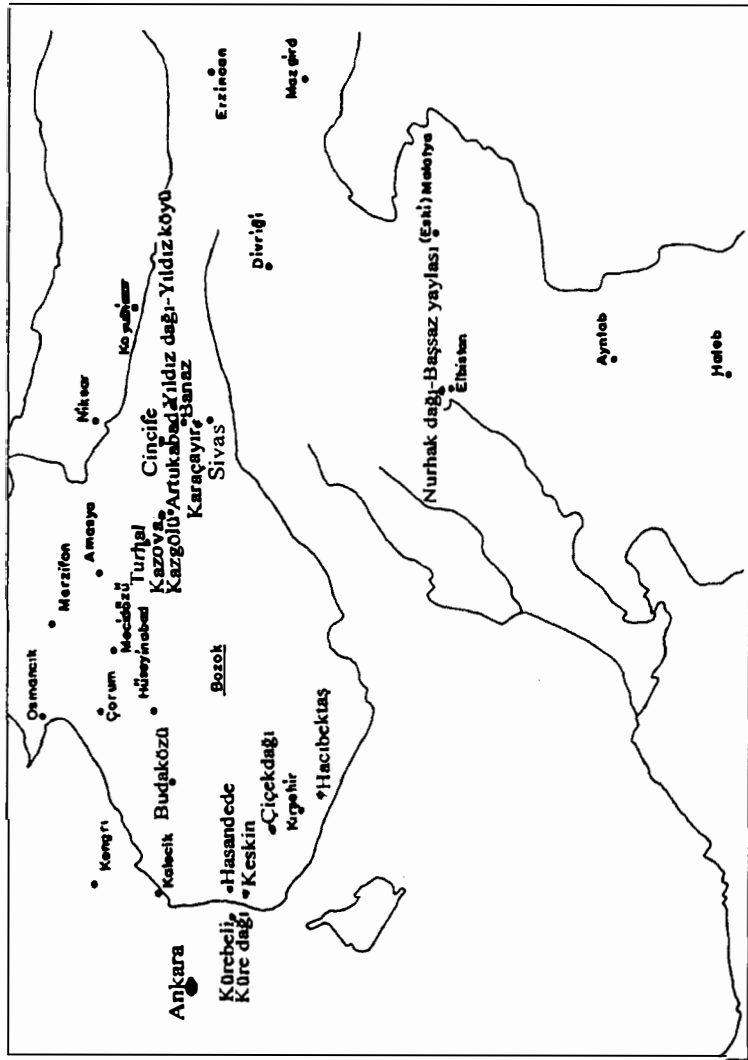
Tahta Köpri 49.
Tarsus'lu Sıtkı Baba 194, 195, 196.
Taşköpri 49, 133.
Tebriz 85.
Teke bölgesi 19.
Tekeli 20.
Tekeli Hasan Halife 19.
Tercan 78, 209.
Teslim Abdal/Teslim Sultan 203,
205.
Tokat 20, 21, 22, 23, 25, 32, 40, 47,
48, 49, 52, 61, 67, 86, 127, 138,
146.
Toprakkale 151, 152.
Toroslar 22.
Trakya 45, 180.
Tuna 178.
Turak Beg 51.
Tur, Derviş (Dede) 208, 209.
Tur, Haydar (Baba) 209.
Turgutlu 20.
Turhal 21, 32, 48.

Ulusıçanlı 19.
Ulu Yörük 21.

Unavur 24.
Urum Hoca 35, 36.
Ustacalı 79.
Varsak 20.
Vehhâb Dede 132.
Veli 132, 134.
Veli Dünder 25.

Yakup Paşa 24, 47, 48, 49.
Yavuz Sultan Selim 17, 85, 110.
Yazır 137.
Yellice 31.
Yeni-İl 182.
Yeşilirmak 48.
Yılduz/Yıldız/Yıldız dağı 49, 50,
52, 53, 55, 56, 57, 58, 61, 64, 65,
66, 92, 123, 146, 166, 168, 170,
178, 179.
Yıldızeli 49, 55, 67.
Yolkulu 32.
Yularkıstıoğlu İskender Bey 23.
Yusuf Abdal 32.
Yüğük Kulu 137, 139.
Yüzdepâre 134.

Zara 47.
Zayıf Yusuf 204.
Zile 20, 21, 49, 86.
Zülfikâr bin Mehmed 127.
Zülkadriyye / Zülkadir 86, 157.
Ziniski 208.
Zünnunoğlu Halil 23, 24.

Pir Sultan'ın deyişleri ve belgelerde yoğun olarak geçen yer isimleri.

A. HAYDAR AVCI'nın
DAHA ÖNCE YAYINLANMIŞ KİTAPLARI:

- 1) *Halkbilimi Araştırmaları*, Ankara 1988.
- 2) *Halkbilimi Konuları ve Araştırma Yöntemleri*, Ankara 1992.
- 3) *Köroğlu Ayaklanması / İnceleme-Belgeler-Değişler-Kaynakça*, D-Oberhausen 1994.
- 4) *Alevi Tarihinden Bir Kesit: Kalender Çelebi Ayaklanması*, Ankara 1998.
- 5) *Zeybeklik ve Zeybekler - Bir Başkaldırı Geleneğinin Toplumsal ve Kültürel Boyutları*, D-Hückelhoven 2001.

Yazarın ayrıca *Türk Folkloru-Belleten*, *Halk Kültürü*, *Alevilerin Sesi*, *Alevilik Araştırmaları*, *Folklor/Edebiyat*, *Allı Turna*, *İletişim*, *Deng*, *Ehli Beyt*, *Berhem*, *Halk Ozanı*, *Yol-Bilim/Kültür/Araştırma*, *Pertev Naili Boratav Armağanı*, *Halkbilimi Araştırmaları*, *Alevi Tarih ve Kültürü* gibi sempozyum kitabı, yıllık ve dergilerde halkbilimi ve sosyal tarih alanıyla ilgili yüze yakın uzun araştırması yayımlanmıştır.

eğerli halkbilimi araştırmacısı A. Haydar Avcı'yı, ilkin "Köroğlu Ayaklanması" adlı çalışması ile tanıdık. Onun ardından daha olgun bir eserle çıktı karşımıza: "Zeybeklik ve Zeybekler".

Özellikle bu ikinci kitap, hem araştırma hem de derlediği malzeme bakımından değerli bir halkbilimci ile karşı karşıya olduğumuzu gösterdi. Şimdi onun Pir Sultan Abdal üzerinde yeni bir çalışma ile karşı karşıyayız. Uzun yıllar önce Pir Sultan üzerine çalıştığım için onun bulduğu yeni belgeleri ilgiyle izledim. Bu yeni eseri ile Avcı'nın, konuya ilişkin bize yeni ufuklar açmış olacağından kuşum yok.

Prof. Dr. İlhan Başgöz

"Yeni Belge ve Bilgiler Işığında Pir Sultan Abdal" benim bir hayli ilgimi çekti.

Hikmet Çetinkaya

Pir Sultan Abdal, halkbilimi çalışmalarında olduğu siyasal bilincimizin de en önemli figürlerinden birini oluşturuyor. Elinizdeki bu çalışma, Pir Sultan'a dair bugüne kadar yapılmış araştırmaların en kapsamlısı. Ama bu çalışmayı öncekilerden daha önemli kılan asıl özellik, bizi, konuya ilişkin bugüne kadar yapılmış tüm çalışmaların düzeltilmesi gereksinimi ile karşı karşıya bırakması. Çalışmanın bir diğer önemi ise, Osmanlının, halkın bu büyük ozanının gözündeki niteliğiyle bizi tanıştırmasıdır.

Erdoğan Aydın

